

**Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»**

Філалагічна факультэт
Кафедра беларускай культуры і фалькларыстыкі

УЗГОДНЕНА
Загадчык кафедры
беларускай культуры і фалькларыстыкі
_____ В.С. Новак
_____ 2015 г.

УЗГОДНЕНА
Дэкан
філалагічнага факультэта
_____ У.А. Бобрык
_____ 2015 г.

**ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБнай
ДЫСЦЫПЛІНЕ**

ФАЛЬКЛАРЫСТЫКА

для спецыяльнасці **1-21 05 01** Беларуская філалогія (па напрамках)

Складальнікі:

Новак В.С., загадчык кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі
УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, доктар філалагічных навук, прафесар;
Вяргеенка С.А., дацэнт кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі
УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Кастрыца А.А., дацэнт кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі
УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Саўчанка Г.П., малодшы навуковы супрацоўнік УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”.

Разгледжана і зацверджана
на пасяджэнні метадычнага савета
УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”
Пратакол № 3

22.12.2015

ЗМЕСТ

Тлумачальная запіска	3
I. Тэарэтычная частка	5
Спецыфіка фальклору. Прадметнае поле фалькларыстыкі	5
Гістарыяграфія фалькларыстыкі	14
Замовы	20
Радзінна-хрэсьбінныя абрады і песні	47
Беларускае вяселле	58
Пахавальная абраднасць і галашэнні	64
Прыказкі і прымаўкі	67
Балады	72
II. Практычная частка	79
Спецыфіка фальклору. Тэорыя і гісторыя фальклору	79
Гістарыяграфія фалькларыстыкі	81
Замовы	85
Веснавы цыкл каляндарна-абрадавай паэзіі	94
Радзінна-хрэсьбінныя абрады і песні	114
Парэміялагічныя жанры беларускага фальклору	129
Казкі	145
Няказкавая проза. Смехавая проза	151
Пазаабрадавая лірыка	156
Дзіцячы фальклор	164
Слоўнік тэрмінаў	173
Прыкладныя тэмы рэфератаў і вусных паведамленняў	176
Пытанні да заліку	178
Спіс рэкамендуемай літаратуры	180

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Дысцыпліна “Фалькларыстыка” з’яўляецца дысцыплінай кампанента ўстанова вышэйшай адукацыі і ўключана ў пералік дысцыплін агульнанавуковага і агульнапрафесійнага цыкла вучэбнага плана спецыяльнасці “Беларуская філалогія”.

Змест вучэбна-метадычнага комплексу па дысцыпліне “Фалькларыстыка” адпавядае вучэбнай праграме.

Вывучэнне дысцыпліны “Фалькларыстыка” звязана з вырашэннем пытанняў аб асаблівасцях фальклору як віду мастацтва, аб спецыфіцы фальклорных жанраў, аб сродках стварэння рэальных і фантастычных вобразаў, аб асаблівасцях паэтыкі фальклорных жанраў. Знаёмства з багацейшым духоўным скарбам народа – важная ўмова выхавання моладзі – патрыётаў сваёй краіны, грамадзян з высокім узроўнем нацыянальнай годнасці. Пры асвятленні ўсіх фальклорных тэм робіцца акцэнт на тым, што фальклор – важная крыніца ідэйна-патрыятычнага, маральнага і эстэтычнага выхавання асобы.

Мэты выкарыстання вучэбна-метадычнага комплексу па дысцыпліне “Фалькларыстыка”:

- фарміраванне ў студэнтаў навуковых, тэарэтычна абгрунтаваных уяўленняў пра фальклор як мастацкую сістэму, яго адметныя нацыянальныя асаблівасці, сувязь з вуснай народнай творчасцю іншых славянскіх народаў, месца ў сучаснай культурнай парадыгме;

- азнаямленне студэнтаў з асноўнымі тэарэтычнымі фалькларыстычнымі паняццямі, гісторыяй беларускай фалькларыстыкі, спецыфікай вуснай народнай творчасці, асаблівасцямі яе жанраў, праблемамі ўзаемаадносін з літаратурай, сучасным станам бытавання фальклору, з яго лакальна-рэгіянальнымі асаблівасцямі;

- фарміраванне у студэнтаў навуковага ўяўлення пра фалькларыстыку як навуку, пра родавую спецыфіку фальклору, пра заканамернасці і асаблівасці развіцця традыцыйнай вербальнай духоўнай культуры беларусаў ва ўсёй яе разнастайнасці;

- выпрацоўка навыкаў прафесійнага фалькларыстычнага аналізу.

Асноўныя задачы выкарыстання вучэбна-метадычнага комплексу па дысцыпліне “Фалькларыстыка”:

- авалоданне пытаннямі тэорыі і гісторыі фальклору, прынцыпамі яго класіфікацыі і сістэматызацыі;

- знаёмства з фальклорнымі жанрамі, якія ў сукупнасці ўтвараюць мастацкую сістэму, дэталёвае спасціжэнне кожнага з фальклорных жанраў у агульнатэарэтычным і практычна-побытавым аспектах, выпрацоўка навыкаў аналізу фальклорных твораў;

- авалоданне метадыкай гістарычнага і семантычнага даследавання тэкстаў;

– фарміраванне ў студэнтаў як асноў канцэптуальнага фалькларыстычнага мыслення, так і неабходнай гісторыка-тэарэтычнай метадалагічнай базы для паспяховага засваення будучымі філолагамі не толькі ведаў, але і выхавання ў іх рысаў нацыянальнага этыкету.

Вучэбна-метадычны комплекс складаецца з тэарэтычнага раздзела, які прадстаўлены лекцыйнымі матэрыяламі па тэмах, практычнай часткі, у якой змешчаны пералік вывучаемых пытанняў, пытанні для самаправеркі, практычныя заданні творчага і кагнітыўнага характару, праверачныя тэсты, а таксама раздзел з дадатковымі вучэбнымі матэрыяламі (тэматыка рэфератаў і вусных паведамленняў, гласарый, спіс рэкамендуемай літаратуры, пытанні да заліку).

Вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне “Фалькларыстыка” прызначаны для студэнтаў 1 курса спецыяльнасці 1-21 05 01 “Беларуская філалогія (па напрамках)” дзённай і завочнай формы навучання. Асаблівасці структуравання і размяшчэння тэарэтычнага, практычнага і дадатковага матэрыялу дазваляюць выкарыстоўваць яго як падчас аўдыторных заняткаў, так і ў самастойнай вучэбнай дзейнасці.

I. ТЭАРЭТЫЧНАЯ ЧАСТКА

СПЕЦЫФІКА ФАЛЬКЛОРУ. ПРАДМЕТНАЕ ПОЛЕ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ

Фальклор як мастацтва слова. Сучаснае разуменне тэрмінаў “фальклор” і “фалькларыстыка”. Тыпы фальклорных традыцый. Вам, безумоўна, даводзілася чуць славутае выказванне М. Горкага: “Народ – рухаючая сіла гісторыі”. Працоўныя масы з’яўляюцца стваральнікамі не толькі матэрыяльных, але і духоўных багаццяў”. Маючы на ўвазе апошняе, падкрэслім, што ў гісторыі развіцця духоўнай культуры кожнага народа выключна важнае месца належыць вусна-паэтычнай творчасці ці фальклору, які ўзнік на першых ступенях развіцця чалавечага грамадства, задоўга да ўзнікнення пісьмовай літаратуры.

У перыяд Кіеўскай Русі гэта творчасць была ўжо высока развітай, багатай, разнастайнай. М.І. Калінін назваў народную творчасць “самым высокім відам мастацтва, самым таленавітым, самым геніяльным” (“Об искусстве и литературе”). Сапраўды так, народная паэзія – гэта мастацкі летапіс жыцця працоўных мас, дзе адлюстраваны ўсе важнейшыя падзеі, перададзены адносіны народа да гэтых падзей, паказаны яго быт, светапогляд, мары, імкненні.

Фальклор беларускага, рускага і ўкраінскага народаў мае адзіную ўсходнеславянскую глебу. Узнікшы яшчэ ў старажытнасці, ён развіваецца на працягу стагоддзяў і з выдзяленнем нацый набывае адметныя нацыянальныя рысы.

Народная творчасць – калектыўная творчасць працоўных народных мас. Вядома, што народ, як беларускі, так і рускі, украінскі і інш. стварыў вялікую колькасць прыказак, прымавак, загадак, балад, песень, казак. І ў нашы дні ствараюцца песні, анекдоты, казкі, частушкі, перадаюцца з вуснаў у вусны.

Віды вуснай прозы, паэзіі і драмы, некалі існаваўшыя і існуючыя сёння у народзе, складаюць у сукупнасці тое, што называецца фальклорам.

Фальклор – міжнародны навуковы тэрмін англійскага паходжання. Упершыню ўведзены быў у навуковы ўжытак у 1846 г. англійскім вучоным Вільямам Томсам. У дакладным перакладзе абазначае “народныя веды”, “народная мудрасць”.

Адзначым, што, пачынаючы з сярэдзіны XIX ст. у навуцы для абазначэння народнай творчасці існавала некалькі назваў, як, напрыклад, “народная паэзія”. Іншыя назвы фальклору, прынятыя ў навуцы таго часу, дапаўнялі і ўдакладнялі тэрмін “народная паэзія”; у канцы XIX ст.– пач. XX ст. у навуцы атрымалі шырокае распаўсюджанне назвы: “вусная славеснасць”, “народная славеснасць”. Беларуская і руская фалькларыстыка не прыняла гэтых назваў і звязаных з імі ўяўленняў. У айчынай фалькларыстыцы ўведзены тэрміны-назвы – “вусная творчасць народа”, “народна-паэтычная творчасць”, “вусна-паэтычная творчасць народа”.

Найбольш поўная з указаных назваў апошня, так як яна спалучае прыметы, якія змяшчаюцца ў дзвюх папярэдніх назвах, а іменна, падкрэсліваецца вусны характар бытавання фальклору і ўказваецца на мастацкасць, як на прымету, па якой адрозніваюцца фальклорныя творы ад звычайу, вераванняў і абрадаў. Усе гэтыя абазначэнні ўказваюць, што гэта мастацтва, якое ствараецца працоўнымі масамі.

Фальклор, як адзначалася, тэрмін міжнароднага значэння, ім шырока карыстаюцца ў шматлікіх краінах, праўда, у многіх выпадках гэтаму паняццю надаецца рознае значэнне. У ЗША і Англіі гэты тэрмін мае шырокі змест – абазначае ўсе віды народнага мастацтва.

Фальклор займае асобнае месца сярод іншых відаў мастацтва, якія адрозніваюцца адзін ад другога тым, што карыстаюцца рознымі матэрыяламі для стварэння мастацкіх твораў: скульптура – дрэвам, камнем, мармурам; жывапіс (мастакі) – фарбамі; літаратура – словам.

Кожны від мастацтва мае свае вобразна-выяўленчыя сродкі. У музыцы выкарыстоўваюцца чаргаванне і гармонія гукаў, у харэаграфіі – пластыка рухаў, у літаратуры – вобразна-выяўленчыя магчымасці слова.

Фальклор – гэта не проста вусная паэзія, гэта – мастацтва слова. Па сутнасці гэта сінтэтычнае мастацтва, якое спалучае ў сабе асаблівасці некалькіх відаў мастацтва. Напрыклад, у песні спалучаны і славеснае, і музычнае мастацтва. Усе фальклорныя творы існуюць у жывым выкананні, таму заключаюць у сабе элементы тэатральнага мастацтва (міміку, інтанацыю, рухі). Нярэдка песні суправаджае танец.

Але асновай фальклорнага твора з’яўляецца слова (не для ўсіх жанраў характэрны напеў (сказ, казка, легенда, прыказка, прымаўка). Акрамя гэтага, слова ў фальклорных творах можа існаваць і без напеву, але напеў без слоў не існуе. Вызначальным пачаткам з’яўляецца слова. У сувязі з гэтым, як зазначыў М.В. Ісакоўскі, “музыка ў песні сама па сабе неканкрэтная, у значнай меры няпэўная. Яна можа стварыць пэўны настрой, але ж канкрэтную сутнасць песеннага апавядання чалавек пазнае са славеснага матэрыялу песні”.

Што ж такое фальклор як мастацтва слова? Гэта сукупнасць вусных мастацкіх твораў, створаных народамі, масай працоўных у выніку іх сумеснай калектыўнай працы. Родавая прымета, агульная ў фальклору і літаратуры – гэта прыналежнасць да мастацкай творчасці; відавая ж прымета, зыходзячы з якой фальклор адрозніваецца ад літаратуры, – гэта працэс вуснай масавай непрафесійнай творчасці, заснаванай на традыцыях.

У сучаснай навуцы суіснуюць 3 асноўныя канцэпцыі фальклору, а, значыць і розныя дэфініцыі тэрміна. Ім абазначаюцца:

- а) вусна-паэтычная народная творчасць,
- б) комплекс славесных, славесна-музычных, гульнівых (драматычных) і музычна-харэаграфічных відаў народнай творчасці,
- в) народная мастацкая культура ў цэлым.

У навуцы пераважае канцэптэуальнае азначэнне фальклору як комплекснага, поліэлементнага і поліфункцыянальнага мастацтва, асабіста

народнай калектыўнай творчасці, якая гістарычна развіваецца і прымае розныя канкрэтныя відавыя і жанравыя формы (паводле В. Гусева).

На пасяджэнні пры ЮНЕСКА урадавых экспертаў па захаванні фальклору (Парыж, 1 сакавіка 1985 г.) прапаноўвалася наступнае азначэнне: “Фальклор (у шырокім сэнсе частка традыцыйнай народнай культуры) – калектыўная і заснаваная на традыцыях творчасць груп ці індывідуумаў, якая вызначаецца падзеямі і імкненнямі грамадства і з’яўляецца адэкватным адлюстраваннем іх культурнай і сацыяльнай самабытнасці; фальклорныя ўзоры і каштоўнасці перадаюцца вусна, шляхам імітацыі і іншымі спосабамі. Яго формы ўключаюць мову, вусную літаратуру, музыку, танцы, гульні, міфалогію, абрады, звычаі і іншыя віды мастацкай творчасці”.

Фалькларыстыка вывучае эстэтычныя, ідэйна-мастацкія ўласцівасці і асаблівасці народнай творчасці ў тым выпадку, калі справа датычыць з’яў, уключаных у быт і, безумоўна, у тых выпадках, калі маем справу з мастацтвам слова. Фалькларыстыка з’яўляецца філалагічнай і мастацтвазнаўчай дысцыплінай. Яе прадмет – мастацтва слова, мастацкай творчасці ва ўсёй яе гістарычна складзенай спецыфіцы.

Для фалькларыстыкі мэтазгодны яе падзел на 3 раздзелы:

- 1) тэорыю фальклору;
- 2) метадалогію яго вывучэння;
- 3) гісторыю фальклору.

Для тэорыі фальклору характэрна вывучэнне наступных важных праблем:

а) праблема спецыфікі фальклору – падабенства з іншымі відамі мастацтва, адрозненне ад іх, сутнасць і своеасаблівасць фальклору як віду мастацтва, агульныя асаблівасці фальклору, адносіны да рэчаіснасці, адлюстраванне жыцця, гістарызм, пазнавальныя, ідэйныя і эстэтычныя каштоўнасці;

б) праблема мастацкага метаду, народных эстэтычных прынцыпаў, асаблівасцей адлюстравання, ролі ўмоўнасці і фантастыкі, форм мастацкага вымыслу, сродкаў ідэйна-эмацыянальнай ацэнкі, ідэалізацыі і паэтызацыі прыроды, быту, чалавека, сатыры, асаблівасці трагічнага і камічнага, тыпізацыі;

в) праблема суадносін нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў фальклору – нацыянальнага зместу і нацыянальнай формы, праявы агульнафальклорных асаблівасцей ў творчасці пэўных народаў, сувязей і ўзаемадзеяння фальклору розных народаў, ролі этнічных груп у стварэнні нацыянальнага фальклору;

г) праблема жанраў – іх класіфікацыя, узаемаадносіны і асаблівасці жанравых форм, суадносіны эпічнага, лірычнага і драматычнага пачаткаў, жанравая своеасаблівасць кампазіцыйных тыпаў;

д) праблема вобраза чалавека – сродкаў яго стварэння, знешняга і псіхалагічнага адлюстравання, характэрнага жанравага складу персанажаў, рэальных і фантастычных вобразаў, гістарычных тыпаў герояў, лірычнага героя ў фальклору;

е) праблема паэтыкі – асаблівасці структуры твораў, сістэмы выразных сродкаў, іх ідэйна-мастацкіх функцый, своеасаблівых форм выкладання – апавяданне, апісанне, простая мова (маналог, дыялог), мастацкае майстэрства, вершаскладанне, гукавы бок мовы, агульнафальклорныя, жанравыя і нацыянальныя асаблівасці паэтыкі, своеасаблівай індывідуальнай манеры творцаў і выканання твораў.

Асноўны творчы метады ў фальклору – сублімуючы. Бытаванне фальклорнага мастацтва можна параўнаць са з’явай, характэрнай для тэхнічных навук (сублімацыя дазваляе ажыццявіць пераход цвёрдага рэчыва ў газ, мінуючы стан вадкасці. Аналагічным чынам, як адзначылі даследчыкі Т.В. Зуева і Б.П. Кірдан, «фальклорнае мастацтва ў працэсе ўсведамлення фактаў, мінуючы стадыю праўдападобнасці, пераходзіць на ўзровень такога шырокага абагульнення, што праўдападобнасць становіцца для яго абцяжарваючым момантам... Тут няма абавязковага адлюстравання жыцця ў форме самога жыцця, дапускаецца ўмоўнасць».

Можна вылучыць наступныя тыпы сусветнага фальклору: архаічны, класічны, сучасны, постфальклор.

Архаічны фальклор характэрны для першабытнага грамадства. Як адзначыў рускі даследчык-фалькларыст Я.А. Касцюхін, «у дадзеным выпадку можна гаварыць пра панфальклор: ён ахоплівае ўсю культуру этнасу. Гэта фальклор людзей з міфалагічным мысленнем».

Класічны фальклор – гэта вусная народная творчасць, якая склалася ў эпоху стварэння дзяржавы, узнікнення пісьменнасці і літаратуры. Для гэтага тыпу сусветнага фальклору характэрна фарміраванне мастацкага часу і мастацкай прасторы, мастацкі вымысел, складанне жанравай сістэмы. У асноўным да гэтага тыпу належыць рускі і беларускі фальклор.

Сучасны фальклор узнікае пасля адмены прыгоннага права, і яго стыхіяй з’яўляецца горад, а бытаванне класічнага фальклору характэрна для вёскі. Назіраецца тэндэнцыя паступовага адмірання з’яў класічнага фальклору. Варта адзначыць, што на развіццё сучаснага фальклору аказваюць уплыў масавая культура, сродкі масавай інфармацыі, эстрада, сучасныя сродкі гуказапісу. Даследчыкі выказваюць меркаванне, што гарадскі фальклор у асноўным функцыянальна маргінальны.

Постфальклор, паводле меркаванняў С. Няклюдава, адносіцца да так называемай трэцяй культуры, якая адмежавана і ад культуры элітарнай, афіцыйна санкцыянаванай, і ад патрыярхальнай вясковай («традыцыйна-фальклорнай»). «Яна ўключае гетэрагенныя і гетэраморфныя элементы – масавую культуру, якая ствараецца прафесіяналамі “для сбыта” і “нізавой фольклор”, які ствараецца самімі носьбітамі “для карыстання”. Да гэтага тыпу фальклору можна аднесці і “найўнюю” (ці “простанародную”) літаратуру» (<http://www.ruthenia.ru/folklore/postfolk.htm>).

Спецыфіка фальклору. Вылучаюцца наступныя спецыфічныя рысы фальклору: вуснасць бытавання, наяўнасць варыянтаў і версій, традыцыйнасць, дыялектычныя ўзаемаадносіны калектыўнага і індывідуальнага, сінкрэтызм, аптымізм.

Дзякуючы вуснай форме засваення і перадачы, творы былі адкрытымі для змен. Нават ад аднаго і таго ж выканаўцы пры паўторных запісах можна атрымаць розныя варыянты. Варыянты могуць з’явіцца ў выніку пераходу твораў у новае асяроддзе, механічных змен, калі выканаўца пад уплывам пэўных абставін свядома скарачае або пашырае твор, у выніку памылак памяці. Фальклорны твор існуе ў сукупнасці варыянтаў. Так, напрыклад, песня-вяснянка “Вол бушуе – вясну чуе” ў шматтомніку “Беларуская народная творчасць” прадстаўлена 57 варыянтамі, запісанымі ў розных рэгіёнах рэспублікі, балада “Браткі” налічвае звыш 40 варыянтаў, казка “Смерць-кума” – 19 варыянтаў.

Варыянты аднаго і таго ж фальклорнага твора аб’яднаны адзінай ідэйнай задумай, адрозніваюцца прыватнымі дэталямі, захоўваючы вобразныя, сюжэтна-кампазіцыйныя, тэматычныя і стылёвыя элементы. Адрозненні не выходзяць за межы рэалізацыі адзінай для ўсіх варыянтаў ідэйнай задумы. Адзінства задумы – крытэрыў вызначэння варыянтаў твора. Варыянты фальклорных твораў дапамагаюць зразумець сэнс і прычыны тых змен, што адбываюцца ў фальклоры, яны даюць багаты матэрыял для раскрыцця пэўных заканамернасцей фальклорнага працэсу.

Для народных твораў розных жанраў характэрны больш або менш блізкія паміж сабой варыянты. Адзінства варыянтаў абумоўлена ўплывам фактараў, як асяроддзе і час. Дастаткова змяніцца гэтым фактарам (перамена часу, асяроддзе), як адзінства варыянтаў разбураецца і адбываюцца іх змены. Змяненне варыянтаў прыводзіць да ўзнікнення таго, што мы называем версіяй. Версія – гэта варыянт фальклорнага твора, які змяніўся пад уплывам перамены асяроддзе бытавання ці часу. Прыкметай версіі лічацца значныя змены ў ідэйна-мастацкім напавненні твора пад уплывам змянення фактараў – асяроддзе і часу.

Традыцыйнасць абазначае ўстойлівыя ўласцівасці і якасці фальклорнай традыцыі, якія датычаць усіх кампанентаў мастацкага твора: яго ідэі, сістэмы вобразаў, кампазіцыі, тэматычных рэалій і стылю. Традыцыйнасць выражаецца ў паўторы ўсіх найважнейшых асаблівасцей і складовых частак фальклорнага твора незалежна ад манеры і спосабаў трактоўкі сюжэтаў і матываў у асобных носьбітаў фальклору. Гэтым тлумачыцца наяўнасць устойлівай “наменклатуры” персанажаў, сюжэтных палажэнняў, стылёвых асаблівасцей агульнафальклорнага і жанравага тыпаў. Традыцыйнасць вызначае спосаб існавання фальклорнага тэксту ў адзінстве стабільнасці і зменлівасці.

Разам з гэтым адной з тыповых і асноўных прымет бытавання фальклору з’яўляецца імправізацыя творцаў-выканаўцаў. Імправізуючы, творца прытрымліваецца традыцыі. Калі б ва ўсе віды народнага мастацтва не ўносілася імправізацыя, традыцыя стала б штампам. Твор механізаваўся б, страціў адну з асноўных функцый – удзейнічаць на слухачоў і павінен быў знікнуць з фальклорнага рэпертуару. У народнай творчасці традыцыя і імправізацыя складаюць дыялектычнае адзінства.

Калектыўнасць фальклору выяўляецца ў тым, што ў стварэнні, выкананні і распаўсюджанні песень, казак, легенд, прыказак, прымавак, прыпевак і іншых жанраў удзельнічалі многія людзі. Аднак гэта не абазначае, што ў творчым працэсе стварэння фальклорных твораў ніякай ролі не адыгрываў асобны чалавек, індывідуальнасць.

Таленавітыя народныя спевакі і казачнікі складалі песні, казкі або іншыя творы, карыстаючыся паэтычнымі формамі і сродкамі мастацкай выразнасці, выпрацаванымі на працягу стагоддзяў. Яны выказвалі думкі і пачуцці ўсяго калектыву, адлюстроўвалі яго светапогляд. Паступова ствараліся пэўныя творчыя традыцыі і прынцыпы. Фальклорныя творы за час бытавання набывалі ўстойлівую форму і змест, прычым традыцыйная ўстойлівасць выпрацоўвалася паступова ў працэсе адбору найбольш дасканалых твораў з розных іх варыянтаў, якія існавалі самастойна.

Сінкрэтызм – тэрмін, уведзены А. Весялоўскім у тэорыю мастацтва, распрацаваную ім у лекцыях па паэтыцы, якія ён чытаў у Пецярбургскім універсітэце. Гэты тэрмін ужываецца ў адносінах да розных з’яў у галіне культуры: сінкрэтызм ідэалагічны, мастацкі, песенны, першабытны, харавы, абрадавы.

А. Весялоўскі вылучаў сінкрэтызм першабытнай паэзіі, або сінкрэтызм старажытнай паэзіі, з якой генетычна звязаны фальклор, вызначаючы яго як “спалучэнне рытмічных рухаў з песняй-музыкай і элементамі слова”.

Напрыклад, карагодная гульня – гэта ўзор сінкрэтычнага мастацтва, комплекс такіх мастацкіх кампанентаў як слова, музыка, рухі, танцы, якія ў адзінстве складаюць тое, што цэментуе карагод.

Жанравая сістэма беларускага фальклору. У розных школах і накірунках фалькларыстыкі прыняты розныя тыпы класіфікацыі фальклору, якія грунтуюцца на канцэптуальных уяўленнях пра аб’ём паняцця “фальклор”.

У фалькларыстычнай літаратуры выкарыстоўваюцца дзве канцэпцыі класіфікацыі фальклору – філалагічная (якая зыходзіць з уяўлення аб фальклору як аб мастацтве слова) і мастацтвазнаўчая (або агульная – аб’ядноўвае славесныя, музычныя, песенныя, харэаграфічныя, гульнёвыя, драматычныя і тэатральныя формы фальклору, або спецыяльная для кожнай з названых форм).

Аснову філалагічнай класіфікацыі складае паэтыка ў спалучэнні з такімі крытэрыямі, як форма выканання і суадносіны вербальнага тэксту і музыкі.

Агульная мастацтвазнаўчая канцэпцыя таксама лічыць асноўным класіфікацыйным прынцыпам падзел фальклору на роды, але не ў літаратуразнаўчым, а ў больш шырокім, сапраўдным значэнні паняцця “род”, якое ўзыходзіць да антычнай эстэтыкі, дзе яно прымянялася не толькі да славесных, але і музычных, харэаграфічных і гульнёвых форм.

Паколькі фальклор, як і літаратура, – мастацтва слова, то фалькларыстыка выкарыстоўвае паняцці і тэрміны, выпрацаваныя літаратуразнаўствам, прымяняючы іх да асаблівасцей вуснай народнай

творчасці. У якасці паняццяў і тэрмінаў служыць род, від, жанр і жанравая разнавіднасць. Пад родам мы разумеем спосаб адлюстравання рэчаіснасці, пад жанрам – тып мастацкай формы (казка, песня, прыказка). Могуць быць яшчэ больш вузейшыя групы твораў – жанравыя разнавіднасці.

Фальклорныя жанры ў сваёй сукупнасці ўяўляюць мастацкую сістэму, у якой усе тыпы твораў знаходзяцца ў складаных узаемадзеяннях.

Сістэма фальклорных жанраў узнікае:

- а) у сувязі з агульнымі для іх ідэйна-мастацкімі прынцыпамі;
- б) у сувязі з узаемнымі адносінамі жанраў, якія развіваліся гістарычна;
- в) у сувязі з агульным гістарычным лёсам жанраў.

Схема класіфікацыі фальклорных жанраў

I. Абрадавы фальклор:

- а) каляндарна-абрадавы (зімовая, веснавая, летняя, восенская паэзія);
- б) сямейна-абрадавы (радзінна-хрэсьбінная і вясельная паэзія, пахавальныя абрады і галашэнні);
- в) замовы.

II Пазаабрадавы фальклор:

- а) эпічныя праязныя жанры (казка, паданне, легенда);
- б) эпічныя вершаваныя жанры (гістарычныя песні, балады);
- в) лірычныя вершаваныя жанры (сацыяльна-бытавыя песні, любоўныя песні, сямейна-бытавыя песні, частушка).

IV Малыя фальклорныя жанры:

- а) прымаўкі;
- б) прыказкі;
- в) загадкі;
- г) прыкметы і павер'і.

V Драматычныя тэксты і дзеянні:

- а) гульні, карагоды;
- б) сцэнка, п'есы.

Фальклор і літаратура. Фальклор і літаратура блізкія віды мастацтва, для якіх характэрна вобразнае пазнанне рэчаіснасці, аднак яны маюць пэўныя спецыфічныя рысы (гл. табліцу) .

Фальклор	Літаратура
<p>1. У фальклоры асабістае, індывідуальнае і калектыўнае аб'яднаны настолькі цесна, што асобны творчы індывідум раствараецца ў калектыве. Творы вуснай народнай творчасці не маюць заключнай рэдакцыі. Кожны выканаўца твора стварае, развівае, дапаўняе, скарачае, шліфуе тэкст, выступае сааўтарам песні ці казкі.</p>	<p>1. Літаратурны твор ствараецца пісьменнікам, незалежна ад таго, літаратар ён па прафесіі ці не – індывідуальна ці ў садружнасці з іншымі пісьменнікамі. Пакуль пісьменнік вядзе над ім работу, твор не становіцца набыткам мас, толькі тады масы знаёмяцца з ім, калі твор надрукаваны ў сваёй заключнай рэдакцыі.</p>

	Літаратурны працэс стварэння кананічнага тэкста твора адзелены ад непасрэднай творчай дзейнасці мас, звязаны з ёй толькі генетычна.
2. Фалькларыст шукае ўмовы, якія стварылі сюжэт.	2. Літаратуразнавец, жадаючы вывучыць паходжанне твора, шукае аўтара.
3. Фальклор распаўсюджваецца вусным спосабам.	3. Літаратура распаўсюджваецца пісьмовым шляхам.
4. Фальклорны твор існуе пры наяўнасці выканаўцы і слухача. Фальклорны твор змяняецца.	4. Літаратурны твор, адзін раз узнікшы, не змяняецца, акрамя іншы раз пэўных аўтарскіх паправак.
5. Фальклорныя творы выконваюць у працэсе бытавання шэраг практычных неэстэтычных функцый (калыханкі закалыхваюць дзяцей, дзякуючы заловам жадаюць вярнуць здароўе хворым), рытм песень дапамагае актывізаваць фізічныя намаганні людзей, занятых цяжкай працай.	5. Літаратурны аналіз можа толькі ўстанавіць фальклорную з’яву, але не ў стане магчымасці яе растлумачыць.
6. Мастацтва слова ў фальклоры звязана з іншымі відамі мастацкай творчасці (выканаўчым майстэрствам акцёра, майстэрствам апавядальніка, майстэрствам спеваў, музыкай) назіраецца адзінства слова, напева, рухаў.	6. Мастацтва слова ў літаратуры таксама спалучаецца з іншымі відамі мастацтва (верш і яго мастацкае чытанне, песня і яе выкананне, драматычныя гульні).
7. Слова ў фальклоры выконвае “наглядна-выразную” функцыю.	7. Літаратуразнавец вырашае задачы вылучэння жанраў і іх даследавання.
8. Фальклор вырашае задачу вылучэння жанраў і даследавання ўнутранай структуры твораў – кампазіцыйнай будовы.	8. На першым плане – асоба чалавека, свет яго перажыванняў, яго непаўторнасць.
9. Фальклорныя творы адрозніваюцца традыцыйнай паэтыкай – традыцыйнай народнай сімволікай, разнастайнымі формамі паралелізму, пастаянствам эпітэтаў, метафар, параўнанняў і іншых відаў тропаяў.	9. Для літаратуры рэалістычных напрамкаў характэрна стварэнне тыповых характараў у тыповых абставінах. Тыповы характар, адлюстроўваючы асноўныя рысы свайго сацыяльнага асяроддзя і сваёй эпохі, праяўляецца праз індывідуальныя якасці героя, праз яго непаўторнае аблічча.
10. Фальклорныя творы	

адрозніваюцца асаблівасцямі тыпізацыі. Вобразы вусна-паэтычнай творчасці не маюць індывідуалізацыі.	
---	--

Спіс літаратуры

1. Азбелев, С.Н. К определению понятия фольклор / С.Н. Азбелев // Русская литература. – 1977. – № 3.
2. Аникин, В.П. Коллективность как сущность творческого процесса в фольклоре / Русский фольклор: Материалы и исследования. – М.-Л. – 1961.
3. Аникин, В.П. Теория фольклора: Курс лекций. / В.П. Аникин. – М., 1996.
4. Богатырев, П.Г. Вопросы теории народного искусства / П.Г. Богатырёв. – М., 1971.
5. Восточнославянский фольклор: Словарь научной и народной терминологии / редкол.: К.П. Кабашников. – Мн., 1993.
6. Гусев, В.Е. Фольклор / В.Е. Гусев // История термина и его современное значение – Совесткая этнография. – 1966. – № 2.
7. Гусев, В.Е. Эстетика фольклора / В.Е. Гусев. – Л., 1967.
8. Зуева, Т.В., Кирдан, Б.П. Русский фольклор: Учебник для высших учебных заведений / Т.В. Зуева, Б.П. Кирдан. – 4-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 400 с.
9. Костюхин, Е.А. Лекции по русскому фольклору: учеб. пособие для вузов / Е.А. Костюхин. – М.: Дрофа, 2004. – 336 с.
10. Неклюдов, С. Несколько слов о «постфольклоре». – Режим дост.: <http://www.ruthenia.ru/folklore/postfolk.htm>.
11. Пропп, В.Я. Фольклор и действительность / В.Я. Пропп. – М., 1976.
12. Путилов, Б.Н. Фольклор и народная культура / Б.Н. Путилов. – СПб, 1994 г.
13. Потебня, А.А. Теоретическая поэтика / А.А. Потебня. – М., 1990.
14. Потебня, А.А. Символ и миф в народной культуре / составление, подготовка текстов, статья и комментарий А.Л. Топоркова, А.А. Потебня. – М., 2000.
15. Толстой, Н.И. Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии, этнолингвистике / Н.И. Толстой. – М., 1995.
16. Пропп, В.Я. Фольклор и действительность: Избр. статьи / В.Я. Пропп. – М., 1976.
17. Чистов, К.В. Народные традиции и фольклор: Очерки теории / К.В. Чистов. – Л., 1986.

ГІСТАРЫЯГРАФІЯ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ

Пачатак сістэматычнай збіральніцкай і даследчай работы ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. Праблема аматарства ў фальклорна-этнаграфічным вывучэнні як адметная асаблівасць у збіранні і даследаванні фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў (З. Даленга-Хадакоўскі, Я. Чачот, А. Рыпінскі, Я. Баршчэўскі). Пачатак збірання і даследавання беларускай народнай творчасці прыпадае на мяжу XVIII – XIX стст. Зараджэнне беларускай фалькларыстыкі звязана з нацыянальна-вызваленчым рухам, з распаўсюджаннем ідэй асветніцтва, рамантызму. Увогуле першую палову XIX ст. можна назваць эпохай рамантычнага нарадазнаўства.

Калі звярнуцца да характарыстыкі сацыяльна-палітычнай і нацыянальнай сітуацыі ў Еўропе ў канцы XVIII–XIX стст., то можна адзначыць, што менавіта ў гэты час пачынаецца перыяд славянскага адраджэння. У гэты час фарміраваліся славянскія нацыі, на палітычную арэну выступалі дэмакратычныя сілы, народжаныя ў абставінах барацьбы супраць феадальнага і нацыянальнага прыгнёту, узрастала нацыянальная самасвядомасць славянскіх народаў і звязаная з ёю цікавасць да свайго мінулага.

Адначасова з пад’ёмам нацыянальных культур, ростам нацыянальнай самасвядомасці і патрыятызму да новага жыцця адраджаецца і ідэя славянскай еднасці, на аснове якой і развіваецца славяназнаўчая навука.

Вывучэннем фальклору Беларусі, збіраннем і даследаваннем беларускіх фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў у першай палове XIX ст. займаліся людзі, якія адносілі сябе або да рускай, або да польскай навукі. Але і тыя, і другія былі дзеячамі мясцовага паходжання, якія прайшлі польскую ці рускую школу выхавання.

Да ліку такіх дзеячоў гэтага часу можна аднесці такіх беларуска-польскіх фалькларыстў, як Зарыян Даленга-Хадакоўскі, Ян Чачот, Аляксандр Рыпінскі, Ян Баршчэўскі і інш. Іх працы былі надзвычай сур’ёзнымі, але па сутнасці іх справу можна назваць аматарскай, ішла яна ад чыста асабістага захаплення краязнаўствам, жыццём і побытам беларускага селяніна.

Погляды гэтых дзеячоў – ураджэнцаў Беларусі – на праблему этнагенезу беларускага народа, на характар, гістарычны лёс народнай творчасці былі далёка неаднолькавымі. Самай буйнай постацю ў славянскім нарадазнаўстве першай паловы XIX ст. з’яўляецца Зарыян Даленга-Хадакоўскі (Адам Чарноцкі (1784-1825). Яму належыць праца “Аб славяншчыне да хрысціянства” (1818 г.), якая і замацавала імя Д. Хадакоўскага ў сусветнай славістыцы. Заслуга Д. Хадакоўскага заключаецца ў тым, што ён першым сярод славянскіх вучоных звярнуўся да культуры народа як да крыніцы народнасці. Ён лічыў важнай задачай праўдзіва пазнаць мінулае славян, з гэтай мэтай заклікаў збіраць самыя розныя звесткі, у тым ліку і вусную народную творчасць.

Ян Чачот – адзін з першых і буйнейшых збіральнікаў беларускіх народных песень, беларуска-польскі паэт і фалькларыст, блізкі сябра А. Міцкевіча, сумленны інтэлігент, ураджэнец Беларусі, чалавек рамантычных настрояў. З 1837 г. па 1846 г. ён выдаў 6 невялікіх томікаў беларускіх народных песень, якія хоць і мелі розныя назвы, фалькларыстычнай літаратуры вядомы пад назвай “Вясковыя песні з-над Нёмана і Дзвіны”. Каля 1000 песенных нумароў прадстаўлена, але пераважная іх большасць дадзена ў больш-менш удалым перакладзе на польскую мову. Толькі частка песень 4, 5 і ўсе песні 6 тома апублікаваны ў арыгінале.

Ян Баршчэўскі, які стаяў на пазіцыях ліберальнага дваранства, вызначаўся дэмакратычнасцю поглядаў. У яго зборніку белетрызаваных беларускіх казак і паданняў (“Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях”), што выйшлі ў Пецярбургу ў 1844–1946 гг. на польскай мове прыводзяцца і беларускія народныя песні.

Сярод так званых “блудных дзяцей” Беларусі, пісьменнікаў, этнографіаў і фалькларыстаў мясцовага паходжання, але польскага выхавання, бадай самай складанай постацю з’яўляецца Аляксандр Рыпінскі (1811–1886). У яго кнізе “Беларусь” можна знайсці шмат каштоўных звестак этнаграфічнага характару, багата беларускіх народных песень, пра якія аўтар гаварыў з непрыхаванай любоўю і гордасцю. Хоць песні беларусаў Рыпінскі адносіў да паэтычных скарбаў палякаў, усё ж яго зборнік меў станоўчае значэнне для развіцця беларускай нацыянальнай культуры.

Да зачараваных творчасцю народа мы адносім і П.М. Шпілеўскага. Надзвычай пладавіты фалькларыст, белетрыст, тэатральны крытык. Яму належаць самыя буйныя ў беларускай фалькларыстыцы 50–60 гадоў XIX ст. працы: “Падарожжа па Палессі і Беларускам краі”, “Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных яе казках”.

У сваёй кнізе “Падарожжа па Палессі і Беларускам краі” П.М. Шпілеўскі апісаў ўсё, што бачыў на сваім шляху з Варшавы ў Беларусь: гарады, вёскі, курганы, заняткі і звычаі людзей, жыццё і побыт сялян, земляробства, прылады працы, падрабязна апісаў гарады і мястэчкі, народныя гулянні і г.д.

Але “Падарожжа па Палессі і Беларускам краі” – гэта не толькі асабістыя ўражанні падарожніка, які на перакладных дабіраўся ад адной паштовай станцыі да другой па славутаму Екацярынінскаму тракту з Варшавы ў родную Беларусь. Нарысы насычаны разнастайнымі звесткамі, узятымі са шматлікіх друкаваных крыніц – мастацкай, краязнаўчай, гістарычнай літаратуры, летапісаў. Аўтар прадставіў некалькі фантастычных легенд і гістарычных паданняў.

Заслугай Шпілеўскага з’яўляецца той факт, што ён даў самае першае і даволі падрабязнае апісанне беларускіх народных танцаў.

П. Шпілеўскі выступаў абаронцам беларускай мовы, яе самастойнасці, аднак яго погляды на гістарычнае развіццё беларускай мовы былі пазбаўлены навуковай аргументацыі. “Падарожжа” трэба разглядаць як тыповае эсэ белетрызаванага характару з яго вольнай кампазіцыяй, індывідуальнымі

ўражаннімі і меркаваннямі. Значэнне кнігі заключана ў тым, што тут сабраны самыя разнастайныя звесткі аб беларускім краі.

Другая праца П.М. Шпілеўскага “Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных яе казках” складаецца з серыі нарысаў, прысвечаных апісанню сямейна-бытавых абрадаў і звычайў беларускіх сялян і публікацыі аб’ёмістых тэкстаў чарадзейных казак.

Імя І.І. Насовіча зазьяла зоркай на небасхіле беларускай фалькларыстыкі 60–70 гадоў. Першы буйны фалькларыст і лексікограф, творчая дзейнасць яго – з’ява феноменальная ў гісторыі духоўнай культуры Беларусі.

І.І. Насовіч не меў магчымасці слухаць лекцыі масцітых пецярбургскіх ці маскоўскіх прафесараў, аднак дзякуючы няўтольнай празе да ведаў, нястомнай працы над сабой, настойлівасці ў дасягненні пастаўленай мэты ён стаў высокаадукаваным чалавекам свайго часу.

Упершыню ў гісторыі беларускай фалькларыстыкі І. Насовіч паспрабаваў растлумачыць сэнс беларускіх прыказак і прымавак, паказаць іх генезіс і функцыянальнае ўжыванне (“Зборнік беларускіх прыказак”, 1866 г.).

У гісторыю беларускай фалькларыстыкі І. Насовіч ўвайшоў як складальнік першага буйнога зборніка беларускіх народных песень (“Белорусские песни, собранные И.И. Носовичем”. – СПб, 1873. Т. 5).

І.І. Насовіч высока ставіў мелас беларусаў, лічыў, што песня праўдзіва выказвала пачуцці і думкі “прасталюдзіна”, была яго вернай спадарожніцай, суправаджала пры самых розных жыццёвых абставінах.

Актывізацыя збіральніцкай і даследчай работы ў галіне беларускай народнай паэзіі. РГТ і яго роля ў даследаванні быту і фальклору народаў Расіі. Рускае геаграфічнае таварыства (РГТ), створанае ў 1845 г., адыграла значную ролю ў даследаванні быту і фальклору народаў Расіі. Задумвалася гэтая арганізацыя як кансерватыўная прыдворная акадэмія, якая павінна была даваць царскаму ўраду рэкамендацыі ў выбары палітычнага курса ў адносінах да народаў ускраіны Расійскай імперыі.

Менавіта факт стварэння такой арганізацыі засведчыў арганізаванае, планамернае і інтэнсіўнае вывучэнне вуснапаэтычнай творчасці. На старонках перыядычных выданняў РГТ былі надрукаваны многія фальклорна-этнаграфічныя зборнікі.

Складалася РГТ з 4 аддзелаў: агульнай геаграфіі, геаграфіі Расіі, этнаграфіі, статыстыкі.

Таварыства на велізарнай тэрыторыі мела свае філіялы (ад Вільні да Іркуцка). Фальклорна-этнаграфічную работу таварыства распачало з рассылкі ў 1818 г. ва ўсе губерні Расіі спецыяльнай праграмы, якая называлася “Інструкцыя этнаграфічная” і заключала наступныя пытанні, звязаныя са зборам фактычных матэрыялаў аб :

- 1) знешнасці жыхароў;
- 2) мове з асаблівасцямі мясцовай гаворкі;
- 3) хатнім быццём, дзе захаваліся першабытныя звычаі і абрады народа;
- 4) грамадскім быццём;

- 5) разумовых і маральных здольнасцях;
- 6) народных паданнях і помніках.

Апошні пункт прадугледжваў збіранне вуснай народнай творчасці. Разасланая праграма дала вялікі прыток свежых матэрыялаў і спрыяла папулярызацыі фальклорна-этнаграфічнага даследавання. Дзякуючы праграме назбіралася вялікая колькасць розных апісанняў побыту народа, абрадаў і твораў вуснай народнай паэзіі.

Цесна былі звязаны з дзейнасцю таварыства такія буйныя вучоныя, як М. Афанасьеў, Ф. Буслаеў, А. Весялоўскі, М. Кастамараў, А. Пыпін, збіральнікі і даследчыкі беларускага фальклору І. Насовіч, П. Шэйн, З. Радчанка.

9 красавіка 1867 г. быў створаны Паўночна-Заходні аддзел РГТ, які займаўся збіраннем і вывучэннем народнай творчасці беларусаў.

Павел Васільевіч Шэйн (1826–1900) – збіральнік і публікатар беларускай народнай вусна-паэтычнай творчасці.

На працягу 1868–1870 гг. выйшлі наступныя выданні, падрыхтаваныя П.В. Шэйнам: “Рускія народныя песні”, “Беларускія народныя песні”.

За перыяд 1887–1902 гг. выдадзены чатыры тамы “Матэрыялаў для вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю”. Паралельна П.В. Шэйн рыхтуе і выпускае ў 2-х тамах кнігу “Велікарус у сваіх песнях, абрадах, звычаях, вераваннях, казках, легендах” (1898, 1902).

З імем П.В. Шэйна звязана і стварэнне першай айчыннай праграмы па збіранні вуснай народнай творчасці. Упершыню была акрэслена праблема навуковага характару метадыкі збору фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў. За ўзор П.В. Шэйн узяў праграму нямецкага вучонага В. Мангарта, пакінуўшы назву тую ж – “Просьба”.

У праграме П.В. Шэйна важнае месца займаюць такія тры пытанні, як: што запісваць? як запісваць? ад каго запісваць?

Праблема рэгіянальнага вывучэння вуснапаэтычнай творчасці (Е. Раманаў, З. Радчанка, М. Косіч, У. Дабравольскі, М. Нікіфароўскі). Зінаіда Фёдараўна Радчанка – першая ў Расіі жанчына, якая стала членам Рускага геаграфічнага таварыства і апублікавала тры зборнікі народных песень.

За першы фальклорны зборнік – “Зборнік маларускіх і беларускіх песень Гомельскага павета, запісаных для голасу з акампанентам фартэпіяна” (СПб, 1881г., вып. 8) удастоена сярэбранага медаля РГТ. У зборнік увайшло 30 песень з напевамі.

“Зборнік маларускіх і беларускіх народных песень Магілёўскай губерні Гомельскага павета Дзятлавіцкай воласці” (1911) адрозніваецца ад папярэдніх наяўнасцю музычнай часткі: у ім прыводзяцца напевы да 180 народных песень.

Фальклорна-этнаграфічная спадчына З. Радчанка адыграла значную ролю ў справе збірання і вывучэння вуснапаэтычнай творчасці беларускага народа.

Марыя Косіч родам з в. Расуха Мглінскага павета Чарнігаўскай губерні. Збіраць песні пачала з 20 гадоў, палюбіла іх. З 1897 г. пачала сістэматычна збіраць мясцовыя песні па вёсках і сёлах. Сабрала багаты і каштоўны матэрыял, які склаў аснову зборніка “Ліцвіны-беларусы Чарнігаўскай губерні, іх побыт і песні”. Структура зборніка М. Косіч адрозніваецца ад папярэдніх, выдадзеных да таго часу. Апісанне абрадаў і звычайў яна дае па месяцах і порах года, ілюструе шматлікімі прыкладамі.

Значную навуковую каштоўнасць уяўляе раздзел “Хрысціны”, у якім грунтоўна ахарактарызавана роля бабкі-павітухі, апісаны хрысціны, змешчана дзевяць хрэсьбінных песень. Вылучаны яшчэ такія раздзелы, як “На Масленцы”, “Сакавік”, “Тройца”, “Граная”, “Чэрвень”, “Жнівень”. Пры ўсёй змястоўнасці і насычанасці фальклорнымі матэрыяламі зборнік М. Косіч мае пэўны недахоп – адсутнасць навуковай класіфікацыі фальклорных матэрыялаў.

Е.Р. Раманаў у гісторыю беларускай фалькларыстыкі ўвайшоў як аўтар манументальнай працы “Беларускі зборнік” у 10 выпусках, у якіх прадстаўлены амаль усе жанры вуснай паэзіі беларусаў і дадзены шматлікія апісанні народных звычайў, абрадаў, заняткаў, рамёстваў, побыту сялян.

Вялікая колькасць песень змешчана Раманавым у двухтомнай працы “Матэрыялы па этнаграфіі Гродзенскай губерні”. У I томе “Матэрыялаў” змешчаны песні: калядныя, велікодныя, юр’еўскія, песні абраду ваджэння куста, купальскія, пятроўскія, сенакосныя, жніўныя, хрэсьбінныя і вясельныя – з падрабязным апісаннем абрадаў. У першым томе прадстаўлены калядныя і валачобныя, летнія, жніўныя песні. У II томе сабраны вясельныя песні, але без апісання абраду, галоўнае месца займаюць таксама пазаабрадавыя песні.

У.М. Дабравольскаму належыць чатырохтомная праца “Смаленскі этнаграфічны зборнік”, II і IV тамы якога прысвечаны народнай песні, у III томе змешчаны прыказкі, прымаўкі, трапныя народныя выразы, мянушкі, заклінанні, прыкметы. Зборнік быў складзены з матэрыялаў, якія запісаў сам збіральнік.

М.Я. Нікіфароўскі ўвайшоў у гісторыю фалькларыстыкі як выдатны збіральнік народна-паэтычных скарбаў, даследчык вуснай паэзіі, народных звычайў і абрадаў, складальнік змястоўных зборнікаў. Першая самастойная праца – “Нарысы Віцебскай Беларусі” – надрукаваны ў 1892-1899 гг. у часопісе “Этнографическое обозрение”, затым была надрукавана яго кніга “Нарысы простанароднага жыцця”.

Першая самастойна выдадзеная праца М.Я. Нікіфароўскага – “Нарысы Віцебскай Беларусі” (1892-1899гг., часопіс “Этнографическое обозрение”).

Звыш 30 гадоў збіраўся фалькларыстам матэрыял для працы “Простанародныя прыкметы і павер’і, прымхлівыя абрады і звычаі, легендарныя паданні пра асобы і мясціны” (1897). У гэтай працы М.Я. Нікіфароўскі прасочвае жыццё чалавека ад нараджэння да шлюбу.

М.Я. Нікіфароўскі выдаў першы асобны зборнік “Простанародныя загадкі” (1898 г.). У гэтым зборніку загадкі размешчаны па тэматычнаму

прынцыпу (больш зручнаму і навуковаму): вылучаецца 10 груп (чалавек і часткі цела, ежа і напіткі, адзенне і абутак, мэбля, жывёлы і г.д.).

У 1907 г. – апублікавана найцікавейшая праца М.Я. Нікіфароўскага “Нячысцікі”. Збор простанародных у Віцебскай Беларусі паданняў пра нячыстую сілу” (падрыхтавана ў 1898 г.).

У 1910 г. распачалося друкаванне працы “Напаўпрыказкі і напаўпрымаўкі, якія ўжываюцца ў Віцебскай Беларусі”.

М.Я. Нікіфароўскі быў адным з першых фалькларыстаў не толькі ў Беларусі, але і ў Расіі, хто пачаў запісваць прыпеўкі. Сабраў значны матэрыял для зборніка “Беларускія песні-частушкі”, апублікаваны пасля смерці аўтара. Тэматычныя групы прыпевак – сацыяльныя, рэкруцкія, салдацкія, сямейна-бытавыя, дзіцячыя, вясельныя, жартоўныя, танцавальныя. Аўтар сістэматызаваў прыпеўкі па геаграфічным прынцыпе – па вёсках, паветах, губернях.

Спіс літаратуры

1. Беларуская фалькларыстыка: Збіранне і даследаванне народнай творчасці ў 60-х гадах XIX– пач. XX стст. / Г.А. Пятроўская, І.К. Цішчанка, У.А. Васілевіч. – Мн., 1989.

2. Васілевіч, У.А. Збіральнікі / У.А. Васілевіч. – Мн., 1991.

3. Цішчанка, І.К. Да народных вытокаў: Збіранне і вывучэнне беларускага фальклору ў 50–60-я гады XIX ст. / І.К. Цішчанка. – Мн., 1986.

4. Каханоўскі, Г.А., Малаш, Л.А., Цвірка К.А. Беларуская фалькларыстыка. Эпоха феадалізму / Г.А. Каханоўскі, Л.А. Малаш. – Мн., 1989.

5. Гілевіч, Н.С. З клопатам пра песні народа / Н.С. Гілевіч. – Мн., 1970.

ЗАМОВЫ

На ранніх ступенях свайго развіцця мастацтва мела не столькі эстэтычнае, колькі ўтылітарна-практычнае значэнне. Да такога тыпу мастацтва можна аднесці замовы. Гэта архаічны жанр фальклору, які дае ўяўленне аб асаблівасцях мыслення першабытнага чалавека.

Замовы былі выкліканы да жыцця працоўнай практыкай чалавека, яго гаспадарчымі патрэбамі, функцыі іх былі накіраваны на здзяйсненне жадаемага. Замоўныя формулы – гэта цудоўны матэрыял для даследавання светапогляду старажытнага чалавека, яго эвалюцыі, гэта той матэрыял, у якім побач з забабоннымі ўяўленнямі нашых далёкіх продкаў, іх памылковымі ацэнкам і з'яў навакольнай рэчаіснасці мы знаходзім і шмат рацыянальнага. Выклікаюць цікавасць паэтычна ўвасобленыя ў замовах погляды старажытнага чалавека на прыроду, працу, сваё месца ў прыродзе і грамадстве.

Даволі значны час мы ігнаравалі замовы і як фальклорны жанр, і як сродак народнай медыцыны, з пагардай адносіліся да вопыту народных медыкаў-непрафесіяналаў, але ж пры гэтым трацілі магчымасць выкарыстаць назапашаныя стагоддзямі, правераныя на практыцы шматлікіх пакаленняў рацыянальныя спосабы і сродкі дапамогі пры хваробах. А яшчэ мы пазбавілі сябе магчымасці задумацца над глыбокімі асновамі слова, якое здаўна надзелена магічным значэннем.

У арсенале народнай педагогікі слова як стымул, як сродак уплыву на псіхічны стан чалавека займала важнае месца. Сёння мы, як ніколі, адчуваем вялікую патрэбу ў звычайных, гаючых, пяшчотных, бадзёрых, душэўных словах, у якіх былі б закладзены добрыя магічныя інтанацыі, станоўчыя эмоцыі.

Чаму нас сёння так вабяць замовы? Эмацыянальна-хвалююча, але дакладна адказала на гэта пытанне даследчыца гэтага жанру Г.А. Барташэвіч: “Мы ўсе з’яўляемся сведкамі ўзрастання цікаўнасці да метадаў псіхатэрапіі, усім нам сёння так патрэбна слова суцяшэння, надзеі, падтрымкі. Усім нам вельмі хочацца, каб нехта адагнаў хваробу, забраў наш боль, усяліў упэўненасць і надзею на выздараўленне”.

З гісторыі збірання і вывучэння замоў. Замовы – гэта від абрадавага фальклору, які займае своеасаблівае месца ў сістэме фальклорных жанраў. Здаўна яны прыцягвалі ўвагу многіх збіральнікаў і даследчыкаў. Замовам цікавіліся А. Патабня, А. Весялоўскі, Ф. Буслаеў, А. Афанасьеў, М. Крушэўскі, А. Ветухоў, М. Пазнанскі і інш. Першыя ўзоры рускіх замоў змешчаны ў зборніку І.П.Сахарова “Сказания русского народа, собранные И.П.Сахаровым” (С.-Петербург, 1885). Некаторыя тэксты замоў прыводзяцца на старонках зборніка А.Афанасьева “Поэтические воззрения славян на природу” (1866, Т. 1). Найбольш значнай публікацыяй замоў з’яўляецца збор М.Вінаградава “Заговоры...” (1907–1909).

Грунтоўнымі даследаваннямі па замовах з’яўляюцца працы М.Ф.Пазнанскага (“Заговоры: Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул”. Пг., 1917), аглядавыя артыкулы Я.Ф. Карскага,

К.П. Кабашнікава, М.Я. Грынבלата. Уяўляе цікавасць манаграфія Г.А. Барташэвіч “Магічнае слова. Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў” (Мн., 1990), у якой даследчыца, выкарыстоўваючы вялікі фактычны матэрыял, вядомыя тэарэтычныя працы па замовах, даследуе светапоглядную і мастацкую аснову замоў, прыходзіць да вываду, што замовы, як і іншыя жанры абрадавага фальклору, былі выкліканы да жыцця практычнымі патрэбамі, у іх праяўляецца надзвычай наглядна сувязь усёй сістэмы ўяўленняў нашых продкаў з асаблівасцямі паэтычнага адлюстравання рэчаіснасці. Сярод дарэвалюцыйных публікацый беларускіх замоў можна назваць зборы Е. Раманава, П. Шэйна, А. Шлюбскага, М. Федароўскага, У. Дабравольскага і інш.

У 1992 годзе ў серыі “Беларуская народная творчасць” выйшаў том “Замовы”, у які ўключаны больш за тысячу тэкстаў, як узятых з дарэвалюцыйных зборнікаў, так і запісаных у наш час.

Азначэнне жанру замовы. Замовы называюць яшчэ “загаворы”, “нагаворы”, “шэпты”, “шаптанні”, “малітвы”, “словы”, “чары”, “замаўленні”. Па словах Г.А. Барташэвіч, “усе гэтыя назвы нясуць у сабе звесткі пра сэнс, галоўную вызначальную адзнаку твораў, а яе сутнасць – слова, мова, гаварэнне, шаптанне. І не проста слова, а слова таямнічае, слова вешчае, прарочае, якое мае незвычайную сілу”.

Замовы – гэта адзін з самых старажытных відаў народнай славеснасці, які з’яўляецца надзвычай плённым матэрыялам для вывучэння старажытных славянскіх вераванняў.

Даць азначэнне жанру замовы надзвычай складана, гэта цяжкасць тлумачыцца разнастайнай формай замоўных формул. Звернемся да некаторых прыкладаў азначэнняў, існуючых у рускай і беларускай фалькларыстыцы. Слушнымі ўяўляюцца меркаванні М.Крушэўскага, аўтара працы “Замовы як від рускай народнай паэзіі”, які адным з першых звярнуў увагу на магчымасці слова ў замовах. Азначэнне замовы, паводле М. Крушэўскага, наступнае: “Замова – гэта выказанае словамі пажаданне, спалучанае з пэўным абрадам ці без яго, пажаданне, якое павінна абавязкова здзейсніцца”. Даследчык звяртае ўвагу на два аспекты пры характарыстыцы замоў: а) веру ў магчымасць навязаць сваю волю боству, чалавеку ці вядомым прадметам і абставінам; б) веру ў чалавечае слова як самы магутны сродак навязаць каму-небудзь або чаму-небудзь сваю волю.

Азначэнні, дадзеныя замове як жанру А. Патабнёй, П. Багатыровым, М. Пазнанскім, не менш цікавыя, хоць і не з’яўляюцца ўніверсальнымі. Напрыклад, А. Патабня лічыць, што ў аснове замоў ляжыць параўнанне “дадзенай або наўмысна створанай з’явы з жаданым, якое мае на мэце здзейсніць гэта апошняе”. М. Пазнанскі называе замовы слоўнай формулай, якая першапачаткова была тлумачэннем магчнага абраду. Азначэнне жанру замовы мы сустракаем і ў працах Э. Памяранцавай, М. Краўцова, С. Лазуціна, У. Тапарова, М. Янкоўскага, В. Сакаловай і іншых даследчыкаў вуснай народнай творчасці. Трэба звярнуць увагу, што пры ўсіх адрозненнях у поглядах і меркаваннях вучоныя падкрэсліваюць два галоўныя крытэрыі ў

замове як жанры: па-першае, гэта слоўныя (славесныя) формулы, па-другое, ім надаецца магічнае значэнне, магічная сіла ўздзеяння. Такім чынам, замовы – гэта славесныя формулы, якім надавалася магічнае значэнне і якія ставілі сваёй мэтай пры дапамозе слоў і магічных дзеянняў ператварыць жаданае ў рэальнае.

Замовы адносяцца да ўтылітарна-практычнага тыпу мастацтва, хоць самі тэксты замоў сведчаць аб занатаваных у іх высокіх эстэтычна-мастацкіх магчымасцях слова.

Многія свае ўласцівасці замовы захавалі з першабытнай эпохі, часу свайго ўзнікнення. Выкарыстанне замоў мела на мэце дакладнае захаванне традыцыі. Калі назіраліся змены ў тэксце замовы, то лічылі гэта прычынай няўдалых вынікаў замаўлення. Невыпадкова і сёння існуе надзвычай моцнае ўяўленне аб тым, што замоўныя формулы перадаваліся ад пакалення да пакалення без змен. Гэта было абумоўлена народнымі вераваннямі ў тое, што замовы толькі тады будуць мець сілу, калі будуць выконвацца без змен і пропускаў.

Магічная прырода замоў. Іх паходжанне. У старажытнасці чалавек верыў, што акаляючы яго свет – жывая істота, што да прыродных з’яў можна звяртацца як да “жывых стварэнняў”. Імкнучыся аблегчыць сваю працу, паўплываць на стыхійныя варожыя з’явы рэчаіснасці, абараніцца ад уздзеяння звышнатуральных сіл, наш далёкі продак механічна перадаваў магічную сілу слова тым прадметам і з’явам, якія хацеў падпарадкаваць сваёй уладзе. На думку М.Я. Грынבלата, “у аснове магіі, або чарадзейства, – пэўнай сістэмы дзеянняў, з дапамогай якіх нібыта можна падначаліць сабе сілы прыроды, – ляжыць прынцып: падобнае выклікае падобнае”.

Менавіта тым, хто верыў у магічныя словы і дзеянні, здавалася дастатковым, напрыклад, ідучы на паляванне, начарціць на пяску або снезе малюнак зверу і прабіць яго кап’ём, каб забяспечыць поспех. Існавала найўнае ўяўленне, што варта каго-небудзь абліць вадой, як праз некаторы час пачнецца дождж. З такой жа пачцівасцю і магічнай верай адносіліся ў глыбокай старажытнасці да слова. Па слушнай заўвазе Адама Багдановіча, “словы, якія спалучаліся ва ўяўленні дзікуна ў адно цэлае з пэўнымі прадметамі, у час панавання фетышысцкага светапогляду надзяляліся такімі ж уласцівасцямі, як і сам прадмет, і былі такімі ж фетышамі, як і ўвесь свет”.

Такім чынам, адухаўляючы прыроду, у слове старажытныя людзі бачылі пэўную магічную сілу, з дапамогай якой імкнуліся ўплываць на таямнічыя з’явы навакольнага свету з мэтай жаданае ператварыць у рэальнае.

Даследчыкаў замоў заўсёды цікавіла пытанне ўзаемаадносін абрадавага дзеяння і слова ў замовах. Напрыклад, М. Пазнанскі, аўтар кнігі аб паходжанні і развіцці замоўных формул, надаваў абраду як комплексу магічных дзеянняў прыярытэтнае значэнне. Паводле яго абстрактнай лагічнай канцэпцыі, у працэсе ўзнікнення і развіцця замоў можна вылучыць тры ступені, прычым, першую ступень вучоны звязвае з наяўнасцю толькі магіі, дзеяння без слова, другая ж ступень знамянальна тым, што ўжо

з’яўляецца слова, якое тлумачыць дзеянне. Трэцяя ступень характарызуецца паралельным суіснаваннем слова і абрадавага дзеяння.

З меркавання М.Ф. Пазнанскага можна пагадзіцца, калі прымаць пад увагу яго тэзіс, што “вера ў магічную сілу слова развілася з веры ў сілу магічных і сімпатычных абрадаў. Слова запазычыла магічную сілу ад абраду... Калі аўтарытэт слова як магічнага сродку ўзмацніўся, сталі з’яўляцца замовы незалежна ад якога б ні было абраду”.

Нягледзячы на слухнасць многіх выказванняў М.Ф. Пазнанскага, усё ж прапанаваная ім схема развіцця замоўных формул аднабаковая. На думку У.П. Анікіна, больш правільным з’яўляецца тэзіс аб арганічнай сувязі слова і дзеяння ўжо ў саміх замоўна-заклінальных актах: без славеснай формулы пажадання ці патрабавання не існуе. Вышэйсказанае пацвярджае выказванне В.П. Пятрова, які разглядае замовы не проста як тлумачэнне дзеяння – чары, а як славеснае суправаджэнне абраду – дзеяння – чары. “Дзеянне і слова раўнацэнныя і раўназначныя па сваёй функцыі сродкі, прыёмы для дасягнення практычнай мэты”. Суадносіны ж паміж словам і дзеяннем могуць быць разнастайнымі, у залежнасці ад таго, якія “мэты і сэнс функцый розных абрадаў”.

Пытанні класіфікацыі. Тэматыка замоў. Важнай праблемай з’яўляецца пытанне класіфікацыі замоў. У розных збіральных замоў былі свае падыходы да іх падзелу, за аснову браліся многія параметры, бо замовы па змесце, прызначэнню і форме – вельмі разнастайны матэрыял. Аўтар бібліяграфічнага паказальніка па замовах М.Ф. Сумцоў прапанаваў вылучыць тры групы замоў:

- а) слоўныя засцярогі ад хвароб;
- б) заклінанні і чарадзейскія формулы;
- в) апакрыфічныя малітвы.

Сам даследчык рабіў агаворку, што яго класіфікацыя ўмоўная, выдзеленыя ж рубрыкі няўстойлівыя. Іншы характар мае класіфікацыя замоў, прапанаваная У.Ф. Мілерам, які кіраваўся прынцыпам характару заклінання:

- а) прамыя загады;
- б) пагрозы;
- в) малітвы.

М.Ф. Пазнанскі не столькі вырашаў пытанне класіфікацыі замоў, колькі акрэсліваў праблему генезісу жанру, у сувязі з чым адзначаў, што можна вылучыць дзве разнавіднасці:

- а) заклінанне злога духа свяшчэнным імем... Радзімай іх трэба прызнаць Усход...;
- б) замовы, якія маюць здольнасць адлівацца ў эпічную форму. Радзімай іх у большасці, верагодна, Еўропа...

Па тэматыцы і прызначэнню прадстаўлены замовы і ў 5-ым томе “Беларускага зборніка” Е. Раманава, які канкрэтных буйных раздзелаў не вылучае, падаючы матэрыял па своеасаблівых гнёздах, у якіх аб’яднаны шматлікія варыянты. Тэматычна-функцыянальны прынцып класіфікацыі замоў дазволіў М.Ф. Грынблату падзяліць іх на чатыры групы:

- а) замовы гаспадарчага характару;
- б) замовы ад розных хвароб і “прафілактычнага” характару;
- в) замовы, звязаныя з сямейнымі адносінамі і прыватным бытам;
- г) замовы, звязаныя з грамадскімі адносінамі.

Аналагічнай класіфікацыі прытрымліваецца і К.П. Кабашнікаў:

- а) замовы ад хвароб;
- б) замовы, звязаныя з гаспадарчай дзейнасцю чалавека;
- в) любоўныя замовы;
- г) замовы сацыяльнага зместу.

Найбольш прымальнай да беларускага матэрыялу даследчыца Г.А. Барташэвіч лічыць наступную класіфікацыю:

- а) замовы гаспадарчага характару (пры паляванні, лоўлі рыбы, пры развядзенні пчол, пры сельскагаспадарчых работах, пры першым выгане жывёлы на пашу, для захавання статка, пры пажары, пры пабудове хаты);
- б) ахоўныя замовы ад злых духаў і шкодных істот, прыродных з’яў (ад перуна, ад дамавога, ад хлеўніка, ад лесавіка, ад ведзьмы, чараўнікоў, ад залому, ад нячыстай сілы, “нарадкі”, “падвею”);
- в) ахоўныя замовы ад звяроў (ад гадзюкі, ад ваўкоў, сабак, ад шалу);
- г) замовы ад хвароб, куды ўваходзяць таксама прафілактычныя, звязаныя з родамі;
- д) любоўныя замовы (прысушкі і адсушкі);
- е) замовы сацыяльнага зместу (ад несправядлівага суда, салдацкія, ад “ворагаў”).

Змест акадэмічнага тома “Замовы” (Мн., 1992) склалі:

- а) замовы, звязаныя з гаспадарчай дзейнасцю чалавека;
- б) замовы супраць хвароб;
- в) замовы, звязаныя з сямейным і грамадскім бытам.

Як бачна, у групу гаспадарчых замоў уключаны і ахоўныя замовы ад звяроў і злых духаў. Такі прыныцп падачы матэрыялу ў кнізе апраўданы, бо дапамагае больш лёгка арыентавацца ў вялікім і разнастайным замоўным матэрыяле, аднак носіць умоўны характар, так як адны і тыя ж творы можна аднесці да розных груп.

Найбольш старажытныя замовы, звязаныя з прамыслова-гаспадарчай тэматыкай. Надзвычай красамоўнымі з’яўляюцца паляўнічыя замовы, якія прамаўляліся напярэдадні ці ў выніку паспяховага палявання, напрыклад: “Вадзіца-царыца, усяму свету памашніца, як ты змываеш сырое карэнне, серае і белае каменне, так змый і маю ружыну-ружніцу і булат-залеза. Як страляець з неба Міхаіл-архангал громам і маланьнёй, і вострай стралой, і як ніхто ня можаць уняць і мяне, раба божага стрелца, і маю ружыну-ружніцу і булат-залеза. А над маёй ружынай-ружніцай і булат-залезам нету спаругання ва векі вякоў”, або “Как этаму дзераву на карні не стаяць, атросткаў не пускаць, так маім звярам нікому не ўракаць. Лес драмучы, звер бягучы! Звер прабягаў, но маяго следа не відаў, а я, добры маладзец, на яго напаў, а лесу

часному і лясному хазяіну паклон аддаваў і падаркам яго надзяляў: хлебам да соллю, да каленкораву рубаху, да шаўковую падпаяску”.

Апошняя замова цікавая тым, што ў ёй займае важнае месца персанаж ніжэйшай дэманалогіі – лясун. Паляўнічаму, перш чым забраць звера, трапіўшага ў пастку, трэба было задобрыць і лес, і ляснога гаспадара. Прыведзены тэкст замовы даносіць да нас водгаласы ахвярапрынашэнняў. На гэты конт Г.А. Барташэвіч заўважае, што ў такіх замовах мелі месца звычайна “...дагаворныя адносіны, сімвалічныя дзеянні заклінальніка павінны выклікаць адпаведныя, неабходным яму вынікі, забяспечыць чаканы поспех. Трэба меркаваць, што некалі дзеянні заклінальніка маглі быць не чыста сімвалічнымі, а падмацоўваліся пэўнымі ахвярапрынашэннямі”.

У замове “На проса”, запісанай у в. Хлупін Жыткавіцкага раёна ад Ярмоленка Хрысціны Архіпаўны, 1909 г.н., гучыць матыў адсылкі варожых істот (вераб’ёў) у тое месца, адкуль яны не змогуць шкодзіць: “Госпаду Богу памалюся і Прачыстай божай Маці пакланюся. Прачыстая Маці, прыступі, памажы проса зацінаці. Сам варабей, свой цар, сваё войска збіраў і на вербу ссылаў, штоб з вербы мошак з’ядалі і па полю не ляталі, раннюю расой спявалі”.

Да замоў гаспадарчай тэматыкі адносяцца замовы на паспяховую лоўлю рыбы, развядзенне пчол, ад залому ў жыцце, ад пажару, ад маланкі, ад нячыстай сілы, ад лесавіка, хлеўніка, дамавога, ад уроку жывёлы, на зберажэнне скаціны пры выгане на пашу і інш. Калі ахоўныя замовы-звароты да лесавіка, хлеўніка, дамавога, русалкі звязаны з міфалагічнымі ўяўленнямі, то, напрыклад, у замове на лоўлю рыбы (10, 35-36) гучыць зварот да “цара Няптуна”, якога заклінаюць паслаць “...на маю ўду-ўдзіцу рыбу-рыбіцу із глубі, із мелі, з віроў, з карчаўя і пеняўя”. Для замоў характэрны матыў падпарадкаванасці пэўных з’яў, прадметаў, сітуацый пэўным сілам, якія надзелены адпаведнымі функцыямі і могуць спрыяць чалавеку ў яго працы, гаспадарчых поспехах. У замовах ад пажару выканальнікамі канкрэтных функцый выступаюць цар Гарадзей (“Цар Гарадзей, агнём не ўладзей, жаркіх іскраў не раскідай, пустога дыму не пускай...” (22, 38), царыкі (“упрашаю царыкаў: жаркага агняннага, вадзянога, ветранога, палянянага...” (24, 38), святы цар Зосім, які “...стаіць на вугле святою сваею нагою, угаль аціскаець, агонь унімаець, вецер занімаець” (28, 39), сам Ісус Хрыстос, што “окала этага агня ходзіць і абчырчваець, і агонь унімаець, ні пол, ні іскр не распускаець...” (28, 39), святы Ілля-прарок, які “...святою сваею праваю рукою вадуду разгарываець, вадуду чэрпываець, на агонь узліваець і агонь пагашаець” (28, 39).

Асобную і даволі вялікую групу складаюць замовы супраць розных хвароб (ліхаманкі, зубнога болю, крывацёку, укусу змяі і інш.), якія ўзніклі ў глыбокай старажытнасці на аснове рэальнага жыцця і побыту чалавека, які быў заклапочаны сваім здароўем. Гэты від лекарскіх замоў здаўна суправаджаў жыццё чалавека, пачынаючы ад яго нараджэння. Напрыклад, карысталіся лячэбнымі замовамі пры цяжкіх родах, калі аднімалі дзіця ад грудзей, ад бяссонніцы, пры шматлікіх дзіцячых захворваннях.

Знаёмства з замовамі супраць хвароб сведчыць, з аднаго боку, наколькі забабоннай была народная свядомасць, але, з другога боку, паказвае, што на працягу свайго шматвяковага існавання ў жыцці чалавека замовы ўсё часцей атрымлівалі сталую “прапіску” як від народнай медыцыны. Яны з’яўляліся моцным сродкам стварэння спрыяльнай псіхалагічнай атмасферы пад час замаўлення хворага, дзейсна ўплывалі словам і пэўнымі дзеяннямі на стан хворага, з’яўляліся добрым псіхатэрапеўтычным сродкам самаўнушэння. У гэтай сувязі даследчыца Г.А. Барташэвіч, выказваючы думку аб тым, што варта сёння пашукаць нейкія рацыянальныя пачаткі ў замоўнай творчасці, сцвярджае, што “ў святле ўзросшай цікавасці апошнім часам да праблем псіхатэрапіі замовы заслугоўваюць увагі як адзін з важных сродкаў псіхалагічнага ўздзеяння на чалавека, калі ўлічваць такі немалаважны фактар, якім была шчырая вера і заклінальніка, і самога хворага ў дзейнасць замоўнага рытуалу”. У замовах ад хвароб адлюстравалася імкненне чалавека лічыць жывымі істотамі не толькі прадметы, але і з’явы псіхічнага, пачуццёвага характару. Хваробы ў замовах – гэта нешта матэрыяльнае, што можна выгрызці, вынесці, узяць з рукі і г.д. Хваробы перасаніфікуюцца, да іх звяртаюцца як да жывых істот. Напрыклад, у замове ад скулы, запісанай у г. Жлобіне ад Сарокінай М.Л., скула паўстае ў вобразе “краснай дзявіцы”, да якой звяртаюцца з просьбай “...не стаяць, касцей не ламаць, румяна ліца не паліць, крыві не бунтаваць”. У замовах ад залатніка залатнічок уяўляецца звычайным “божым чалавечкам”, “добрым чалавечкам”: “Госпаду Богу памалюся, святой божай Мацеры пакланюся. Святая божая Маці, прыступі, памажы. Я шаптаннем, а ты спамаганнем. Ты, залатнік-залатнічку, добры чалавечку, цябе мамка радзіла, на крэсле пасадзіла. Угавараю залатнічка з рознымі валаскамі: і з русымі, і з чорнымі, і з белымі...” (782, 231).

Паводле ўяўленняў нашых далёкіх продкаў персаніфікаваныя хваробы маюць пэўныя сямейныя адносіны, для іх уласціва вылучэнне галоўнай распараджальніцы. Напрыклад, у замове ад звіху выступае “Узьвіхова маці”, якая “...па полю хадзіла, сына зьвіха будзіла: “Устань, мой сынку зьвіху, устань спамагайсь і етаму ліху памагайсь” (550, 170).

Адухоўленай істотай паўстае і “ўдару-гаспадару”, да якога звяртаюцца з просьбай-загадам “...не стаяці, касцей не ламаці, жыл не сушыці, крыві не смактаці...” (588, 198). У замове “Ад падвею” сваімі сынамі распараджаецца віхрава маці, якая і выпраўляе ад іх “падвея”: “На сінім моры віхрава матка гуляла. Парадзіла на той бок сіняга мора дванаццаць сыноў. Пасылала на еты бок сіняга мора, штоб яны пілі, гулялі і там раба божага падбівалі” (1008, 298). Сярод віхравых сыноў вылучаецца старэйшы: “На моры-акіяне, на востраве Буяне стаіць дуб на дванаццаць каранёў, на дванаццаць какатоў; на тых какатах па дванаццаць гняздоў, у тых гняздах па дванаццаць віхроў. Адзін віхр старшы”.

Хваробу, па ўяўленнях старажытнага чалавека, можна было выгаварыць, адаслаць. Сабе на дапамогу з гэтай мэтай ён і заклікаў нябесныя сілы. У гэтым плане выклікае цікавасць замова ад звіху, запісаная ад перасяленкі з в. Калыбань Брагінскага раёна Протчанка Галіны Пятроўны,

1919 г.н., якая сёння жыве ў в. Рассвет Акцябрскага раёна: “Першым разочкам, гасподнім часочкам, перваю гадзінаю, лепшаю часінаю, кіеўскія, пячэрскія, усе сілы нябесскія, прыступіце, памажыце (імя) звiх угавараці. ...Ехаў Ісус Хрыстос асляткам чэраз масцятка жалезным мостам, папіраўся срэбраным шостам. Аслятка ў ямку ўступіла, ножку звiхнула, стаіць, рыдае, важка ўздыхае. Ідзе Прачыста Мамка – чаго ты, сынка, плачаш, чаго рыдаеш? – Як мне, Мамка, не плакаць, не рыдаць. Як я ехаў асляткам чэраз масцятка жалезным мостам, папіраўся срэбным шостам, аслятка ў ямку ўступіла, ножку звiхнула, стаіць, рыдае, важка ўздыхае. – Не плач, мой сынок, не рыдай, мой сынок. Я сваім духам дыхну, сваей рызай махну, жыла з жылай зрастаецца, косць з касцёю сойдзецца, кроў разойдзецца, звiх мінецца. Я з словамі, гасподзь з помаччу”.

На прыкладах замоўных тэкстаў ад ліхаманкі можна прасачыць, як адбываліся развіццё і змены ў светапоглядзе нашых продкаў. Ва ўяўленнях старажытнага чалавека ліхаманка – гэта жывая істота, якая выбірае месцам свайго жыхарства чалавека і працягвае яго доўга мучыць, пакуль у рэшце рэшт не выганяецца. Звычайна, ліхаманка ў замовах выступала ў выглядзе жанчын, прычым называлі яе: “хінця”, “цётка”, “цяцюха” “варагуша”, “трасавіца”, “трасца” і інш. У розных народаў ліхаманка ўвасабляецца ў розныя канкрэтныя вобразы: старых жанчын, дзяўчат з вогненнымі валасамі, худых, бледнатварых істот, “страшной мокрай бабы, якая хапае неасцярожных людзей і трасе, пакуль не замардуе”.

Паводле народных павер’яў, ліхаманка засяляецца спачатку пад пазногцямі, а адтуль ужо распаўсюджваецца па ўсяму целу. У даследаванні А. Ветухава “Заговоры, заклинания, обереги и другие виды народного врачевания, основанные на вере в силу слова” (Варшава, 1907) мы сустракаемся з такім спосабам лячэння ліхаманкі, як “...зразаюць у хворага пазногці і валасы, заварочваюць іх у паперку, кладуць у клешню жывога рака і, пускаючы яго ў ваду, прамаўляюць: “Плыві, раче, за водою, беры трясцю за собою”. Паколькі радзімай ліхаманкі лічыліся бязлюдныя месцы, рэкі і балоты, то невыпадкова, што і спрабуюць выгнаць яе магічнай сілай слова на папярэдняе месца жыхарства: “Варагуша, отыйди ты, варагуша проклятая, ать такова-та чалавека – иди ты, проклятая, ниизжалыми дорогами, кривыми згородами, на мхи, на балота, на скрипучій дирива”.

Іншы раз выкарыстоўваюць і такі спосаб пазбаўлення ад ліхаманкі: славесным уздзеяннем імкнуцца перасяліць яе на які-небудзь прадмет, напрыклад, у асіну, пры гэтым прамаўляюць: “Осинка, осинка, возьми мою трасьцінку, оддай моё здороўя” (П. Шэйн “Матэрыялы...”, П. С. 544), Хвароба ліхаманка ў адной замове можа выступаць у выглядзе многіх жанчын, як напрыклад, “па первым вяснянка, а втарая лядзянка, а трэцяя лістападніца, а чацвёртая касцяніца, пятая квактуха, шостая начніца, сёмая смутніца! Аткацісь, адвалісь ад грудзей, ад бела цела, ад буйнай галавы!..” (858, 251).

На змесце некаторых замоў ад ліхаманкі адбіўся ўплыў апакрыфічнай літаратуры, у сувязі з чым ліхаманкі атрымалі назву “Ірадавы дочки”, прычым святыя выступаюць пакаральнікамі іх. Напрыклад, “стаіць дуб на сінім моры,

а ў том дубу Ірода. Было ў яго дзевяць-сем дочак. Ішлі яны па сіняму мору і ўстрэцілі іх святыя атцы Ісак і Іакаў.

– А куда вы ідзеце, Ірадавы дочки?

– Ідзем мы на Белую Русь белую косць крышыць, гарачую кроў ліць.

– Ідзіце вы лучша на сыр-бор, серае балота, крышыце курчаўе-пеняўе непатрэбнае і забудзьце дарогу на святую Русь.

Ірадавы дочки дарогу забудуць, а ў раба божага (імя) навек трасцы не будзець” (859, 251).

Даволі распаўсюджаны пласт замоў ад зубнога болю, якія дакладна ўзнаўляюць асноўны магічны прынцып іх пабудовы – “падобнае выклікае падобнае”. Цэнтральны вобраз гэтай тэматычнай групы – вобраз якога-небудзь мерцвяка. Параўнанне, якое ляжыць у аснове замовы, трапнае – як мёртвае цела не адчувае болю, так і чалавек павінен пакінуць зубны боль. У замовах ад зубнога болю акцэнт рабіўся не толькі на галоўнай загаворнай формуле – “у мёртвага зубы не баляць”, але і на пэўных сімвалічных дзеяннях: да хворага месца дакраналіся “мёртвай” косткай, тым самым перадаючы нячуласць да болю. Большасць беларускіх замоў ад зубнога болю пабудавана ў форме дыялогу з месяцам, напрыклад:

– Маладзік маладой, у цябе рог залатой. У моры купаўся, нам паказаўся. Ці быў ты на том свеце?

– Быў.

– Ці не баляць у мёртвага зубы?

– Не, не баляць.

– Няхай у хрышчонай, уражонай (імя) тожа зубы не баляць.

Тэксты замоў ад зубнога болю сведчаць аб захаванасці імі старадаўняй язычніцкай асновы, яны амаль не падвергліся ўздзеянню хрысціянства. На першым плане ў названых замовах такія галоўныя персанажы, як месяц, маладзік, якога лічылі апекуном здароўя, а таксама падуладныя гэтаму боству мёртвыя людзі.

У аснове шматлікіх зубных замоў зварот да месяца не выпадковы. Менавіта месяц атаясамліваецца па шматлікіх прыкметах з мерцвяком: знешні воблік, яго святло ў начны час і народныя павер’і, паводле якіх у абрысах месячных гор адлюстравана біблейскае братазабойства (Авель забівае Каіна).

У некаторых замовах прысутнічае заяц, да якога звяртаюцца з просьбай: “Зяец, заяц, дзе твае зубы? Аддай мне свае, вазьмі мае” (596, 180). Паводле народных уяўленняў заяц звязаны са светам духаў і нячыстай сілай. Як і месяц, вобраз зайца асэнсоўваецца як душа памерлага чалавека. Вядома, што месяц у славян з’яўляецца ўвасабленнем мужчынскага пачатку, мужчынскім вобразам-сімвалам з’яўляецца і заяц. Акрамя гэтага, месяц і заяц могуць мець значэнне шлюбнага і эратычнага сімвала. Асабліва шырокае бытаванне матыву зайца-месяца адзначана ў дзіцячым фальклоры, дзе гэтыя вобразы суадносяцца адзін з другім метафарычна: “Зяец-месяц // Ідзе быў? // – В лесе” (Дзіцячы фальклор. – Мінск, 1972. – № 803).

У шматлікіх зубных замовах матыў знішчэння болю грунтуецца на супастаўленні прадметаў і з’яў, якія нельга супаставіць, нельга “сабраць у нешта адзінае”. Прынцып адмоўнага параўнання службыць выдатным сродкам замацавання веры ў магутную сілу слова. Звернемся да канкрэтных прыкладаў: “Ёсць у полі лён, у лесе клён, а ў вадзе лін. Як гэтым тром дзелцам у кучку ня схадзіцца, так зубы раба каб век-вешны ня балелі” (602, 182);

“Стаіць на моры дуб, а за морам камень. Як тым двом у кучу ня схадзіцца, так у раба божага зубам ня балець” (604, 182);

“Первы цар – ясен месяц на небі, другі цар – зелян дуб у полі, трэці цар – белы камень у моры. Сколькі тым тром царам у кучу ня схадзіцца, столькі рабу божаму зубам ня балець і косці не шчаміць, і крыві ня псуваць” (605, 182);

“Рыба ў моры, заяц у полі, а мядзвездзь у лясу. Як етыя тры едзініцы не сойдуцца і не будуць ні піць, ні гуляць, хай ніколі і зубы не баляць” (607, 183);

“Шука в воде, червь в дупле, а месяц на небе. Когда они вместе сойдутся поговорить, тогда у раба божьего (имя) будут зубы болеть” (Запісана ў в. Ляды Жлобінскага раёна);

“У полі – дуб, а ў роце – зуб, а ў моры – рак. Як гэтыя браты не збіруцца піць і гуляць, так гэтым зубам не балець, не свярбець, не ядрыцца”(Запісана ў в. Баклань Петрыкаўскага раёна);

“Як тром мёртвым з гроба не ўстаць і рук не падняць, так божай рабе зубам не балець”(623, 187).

Асобную групу ўтвараюць замовы ад крыві, крывацёку, сярод якіх вылучаецца нешматлікі найбольш старажытны пласт, дзе гучыць зварот да крыві, як да жывой істоты з просьбай пашкадаваць хворага і перасяліцца ў іншае месца: “Кроў-кровушка, перастань чечы! Будзеш у здаровым целе і ў жылах жыці і разам Бога хваліці, а коль не перастанеш чечы да с цела ісці, то тебе не будуць обсарвовеці, але собаці будуць лізаці. Годзі ж табе ісці, ісці годзе, бо ў гэтага чловека, хвораго, посоловелі очы, да помлелі рукі, ногі” (Шэйн П. “Матэрыялы”, П. С. 540).

Вылучаецца невялікая група замоў ад крыві, у якіх спыніць кроў імкнуцца шляхам славеснага ўздзеяння, супастаўлення з такімі прадметамі і з’явамі, без якіх з’яўленне крыві немагчыма. Як правіла, такія супастаўленні сёння ўяўляюцца нам механічна прывязанымі да тэксту замовы, растлумачыць сэнс іх складана. “Ехаў Даніла на сівай кабыле. Кабыла прыстала, у Ганны кроў перастала” (459, 153); “Ішла святая Прачыстая Матка хрыстова гарою, нясла ваду дугою. Дуга, разагніся, вада разалліся! Дуга разагнулася, вада разлілася, а ў раба божага кроў сунялася, “печаной запяклася” (460, 154);

“Несла баба воду, зачাপілася за калоду. Вада разлілася – каб кроў запяклася” (462, 154);

“Ішла баба гарою, несла глэк з вадою. Глэк разбіўся, вада палілася – кроў сунялася” (462, 154).

Малаверагоднымі нам сёння ўяўляюцца версіі М.Крушэўскага наконт тлумачэння сэнсу замоў ад крыві, у якіх фігуруюць такія прадметы, як вострая зброя, напрыклад, востры меч. Даследчык робіць умоўнае

зключэнне: вострая зброя – прыналежнасць Грамавіка, значыць, да яго звяртаюцца з просьбай, каб суняць кроў. Слушную заўвагу зрабіў **А. Ветухоў**, які перакананы, што катэгарычна сцвярджаць, як гэта робіць М. Крушэўскі, аб сувязі расплывістых няясных вобразаў, прыведзеных у замовах, з боствам Грамаўніком і інш. нельга, бо ў змесце гэтых твораў няма канкрэтных звестак аб названых міфічных істотах. “Ішлі тры Марэі і тры Марэі, усі тры родненькіх сястрыцы, ішлі яны з святым Міколам. Святэй Мікола сваю войструю меч вынімаець і кроў унімаець. Ішлі тры Марэі і тры Марэі, усі тры родненькіх сястрыцы, ішлі яны з святым Ягор’ям. Святэй Ягор’я сваю войструю меч вынімаець і кроў унімаець. Ішлі тры Марэі і тры Марэі, усі тры родненькіх сястрыцы, ішлі яны з святым Міхайлам. Святэй Міхайла сваю войструю меч вынімаець і кроў унімаець” (470, 155).

У некаторых замовах дамінуючым з’яўляецца матыў зашывання раны дзяўчынай: “На сінім море, во океяне ляжыць бел камень, на тым камні сядзелі трі панны-Ганны, красны шоўк моталі, кроў останулялі” (П. Шэйн. Матэрыялы... Т. II. С. 538);

“На моры, на акіяне, на востраве Буяне ляжыць гарачы камень Алатыр. На тым камяні сядзіць чырвона дзявіца, швачка-масцярыца, трымае іголку булатную, удзявае нітку мяльковую, руду жоўтую замывае, раны кривавыя зашывае. Загаварваю я раба (імя) ад заразы. Булаты, згінь, атстань, а ты, кроў, цячы перастань” (472, 156);

“На моры, на кіяні, на востраві на Буяні стаіць дуб, на том дубу дванаццаць какатоў, на тых какатах нітка. А ты, нітка, уварвісь, у раба божага, кроў уваймись” (473, 157).

Калі ў прыведзеных замовах “тры панны-Ганны”, “чырвона дзявіца”, “бабка” закліканы шаўковымі ніткамі зашыць рану і спыніць кривацячэнне, то ў іншых замоўных формулах з’яўляюцца мужчынскія вобразы: “тры браты”, “тры Кандраты”, “тры калекі”, “дзед”, “дванаццаць малайцоў”, напрыклад: “Ішло тры браты дуба рубаць. Дуба не зрубалі і кроў замаўлялі. Цякло тры рэчкі: адна вадзяна, другая медзяна, трэця краўляна. Вадзяну вулю, медзяну вуп’ю, краўляну замоўлю” (475, 156).

Сярод замоў ад крыві сустракаюцца тэксты з царкоўна-хрысціянскімі элементамі. У такой групе замоўных формул галоўнае месца адведзена такім персанажам, як “Бог”, “Ісус”, “Маць Прачыстая”, “Ісус Хрыстос”, “Божая Маці”, якія з мэтай дасягнення жадаемага выконвалі розныя магічныя дзенні: “Ішла Маць Прачыстая па полю чыстаму, залатою трасцінаю папіралася, траву рвала, рану затыкала. Залатая трасцінка, пераламіся, рабу божжаму кроў уніміся” (497, 160);

“Ішоў Ісус Хрыстос чэраз калінавы мост, нёс сякірку з сабой. Пры дарожцы стаяла калінка, ён тую калінку цюк-цюк-цюк! Як з тыя калінкі кроў ня канула, так каб і з раба божага (ці з скацінкі, рыжай шарцінкі) кроў ня канула” (500, 160).

Некаторыя замоўныя формулы ўключаюць у свой змест элементы, блізкія да апокрыфаў. Такіх замоў мала, звернемся да аднаго з тэкстаў, які змешчаны на старонках працы **А. Ветухова** “Заговоры, заклинания,

обереги...”: “Истоци кровь язвою из ребр своих, христе боже наш присушил, еси вся источники вражя недужья победил, еси всю силу неприязненную ты, владыко, восхощени ныне присути (присушити) источники кровныя и победита силу биеную и дата здравіе рабу твоему імярек волею и благодатию твоего отца, твоего небесного Господа нашего Ійсуса Христа прославиша имя его святога яко благословися и прославися”.

Надзвычай распаўсюджаны ў Беларусі, у прыватнасці, на Палессі, замовы ад укуса змяі, вужа, “гадзіны”. І па структуры, і па семантыцы яны архаічныя. Даследчык М. Крушэўскі ў гэтым тыпе замоў схільны бачыць такія паралелі, як “чорная навальнічная хмара і маланка – нябесная змяя, дракон”. Такое міфалагічнае разуменне замоў ад укусу змяі не прымае **А. Ветухоў**, які прапануе паглядзець больш рэальна на гэты від замоў, большасць якіх утрымлівае ў сабе зварот да царыцы, цара змей з просьбай загадаць сваім слугам спыніць гадзюк і зняць боль ад іхняй атруты: “У чыстым полі, у шырокім раздоллі ляжыць камень, а на камні – змяя. Прашу я цябе, змяя, унімай сваіх слугаў: хатніх, падхатніх, аконных, падаконных, чаратавых, лазовых і мяжовых. А не будзеш унімаць, то будзем тваім ядам і кроўю чорную карову памазваць, і болі не пускаць, і ятрасць замаўляць” (402, 140).

У замовах ад укусу змяі тыповай з’яўляецца формула забароны: “Дзень добры, вуж, добры муж, чырвоная галава, залатая барада. Тут табе не быць, душы не таміць, касцей не ламіць, сэрца не спаліць” (406, 141). Іншы раз паралельна з формулай забароны ў гэтых замовах ужываецца і формула пагрозы таго, хто замаўляе: “На бялянскім полі стаіць грушка, на той грушцы гняздзечка, на тым гняздзечку гадзюка-верацёніца. Верацёніца, прымі свае паслугі чаратавыя, балатавыя, гаравыя, палявыя. А ня будзеш прынімаць – буду вострай сабляй на голы камень голаву адсякаці і з рыжага мяса яд выганяці” (365, 131).

У шматлікіх замовах ад укусу змяі гучыць вера заклінальніка ва ўласныя сілы і фізічныя здольнасці перамагчы хваробу, якая выклікана ядавітым жалам змяі, але іншы раз сабе на дапамогу той, хто замаўляе, заклікае фантастычную істоту (птаха з жалезнай дзюбай, які “...вас выдзеўбе, выключне і з пакалення вас звядзе” (359, 129), Ісуса Хрыстоса, які “...будзя табе ўсё тулава на мелкія часці рубаці і за камянную сцяну закладаці” (358, 128-129), Івана Прадцечу, які “...вас паб’ець і пасячэць, і ня будзя вас ні сліўня, ні яшчара” (372, 132), святога Міхаіла-Архаіла, які “будзя вас сваім судом судзіць і штыхом сажаць у ражжоную печ брасаць, і ня будзя вам пашчады на святое Уздзвіжанне” (373, 132-133) і г.д. Вар’іруюцца ў прыведзеных замовах і месцы адсылкі, формулы выгнання “змяінага яду”, напрыклад, які адсылаюць “к дубу, к змяінаму зубу” (381, 134-135), на “гнянную (вогненную) раку, на быструю вадзю” (302, 112), “...на мхі, на балота, на ніцыя лозы, там, дзе сабакі не брахалі і сарокі не шчакаталі” (405, 141).

Арганічнай часткай замоўных формул ад хвароб з’яўляюцца формулы пераліку частак цела, адкуль выганяецца хвароба, напрыклад, “вынімай жа яд з жыл, з пражыл, з гаручага жывата, з рацівага серца, з буйнай галавы, з

крупішныя печані” (348, 126); “вынімайця свае лютыя жала і ліхую ярасць ад етай жывотнай із касцей, із машчэй, із жыл, із пажылак, із сустаўцаў, із паўсустаўцаў і малінькіх сустаўцаў, і ад буйнай галавы, і ад быстрых ног, і ад храбетнай касці, і ад дліннага хваста” (Замова ад укусу змяі дамашняй скаціны № 311, с. 114).

Для замоў ад пасляродавых хвароб характэрны антрапамарфізм – надзяленне чалавечымі ўласцівасцямі прадметаў і з’яў нежывой прыроды, міфічных істот. Напрыклад, у замове ад грудніцы гучыць зварот да гэтай хваробы, да маладзіцы, і матыў адсылкі яе ў чыстае поле: “Грудніца-маладзіца, ідзі ў чыста поля ад рабы божай Праскоўі. Як у чыстым полі ветру не шумець, не буваць, так у раба божай у Праскоўі грудніцы не буваць. Здую, сплюю раба божай Праскоўі і грудніцу. Амін, амін, амін” (1126, 332).

Асобную групу складаюць замовы, пры дапамозе якіх лячылі дзяцей ад розных хвароб, асабліва ад начніц, ад крыксаў-плаксаў. Напрыклад, калі дзеці ноччу не могуць заснуць, плачуць, дык, паводле народных уяўленняў, іх мучаць самастойна існуючыя істоты – “начніцы, якія баяцца агню-святла, гэта маленькія і злыя стварэнні, якія звычайна хаваюцца пад печчу, па цёмных кутках. Менавіта, каб пазбавіцца ад іх шкоднага ўздзеяння, запальваюць святло, топяць печ, перад якой у прыпале калышуць дзіця і шэпчуць:

Цёмная ночка	Начніц праганяець,
Начніц парадзіла,	Дзянніц насылаець,
Малому дзіцяці	Боль сунімаець
Муці нарабіла;	Шух у печ! Шух у печ!
Яснае соўнійка дзень пачынаець,	(1130, 332)

У прыгожай вершаванай замоўнай формуле адлюстраваліся адбіткі фетышызму, што выявілася ў пакланенні агню, а таксама анімістычны погляд на сонца, дзень і ноч, увасабленне хваробы.

Па трапных назіраннях А. Багдановіча, начніцы маленькія і злыя духі ночы, якія баяцца агню і сонца, апошнія словы замовы скіраваны на выгнанне духаў у палаючы агонь.

У замовах ад начніц гучыць зварот з мэтай дапамогі да зор (“вячэрняя зара-зарыца, забяры ў майго дзіцяці плач і начніцы. Шух у печ, шух у печ!” (1131, 333), да кур (“Добры вечар, куркі серыя, белыя! К вам хазяюшка прыйшла, хлеб-соль прынясла. Хлеб-соль вы з’ядалі, а майму дзіцёначку каб спаць далі” (1139, 334). У некаторых замовах ролю памочнікаў выконваюць сарокі, якія “...ляцелі цераз дзіцячы двор высокі, да ўхапілі крыксы і плаксы, начніцы і ўрокі, да панеслі цераз чараты, цераз балаты, да ўтапілі ў яр глыбокі, крыльцямі замялі, ножкамі заграблі” (1145, 335); у другіх замовах, якія па зместу і стылю набліжаюцца да чарадзейных казак, “бег ваўчок-ваўчышча, разінуў рыцішча. Ты, ваўчок-ваўчышча, бяры Івана начышча, нясі сваім дзеткам. У тваіх дзетак сем мацярок, а ў Івана адна матка. Хай спіць да гуляе, да цела прыбувае” (1146, 335) або дванаццаць вараноў “вачамі

выглядалі, дзюбкамі яны выклявалі, кохцямі яны выдзіралі, крыллямі яны вымялалі, Івану спакойны сон засыпалі. Ціхенька, лягенька спаць жадалі” (1156, 337).

Цікавы матыў у замове “Ад крыксаў” (1168, 340), дзе з’яўляюцца такія героі, як “лесавы дзед” і “лесавая баба”, якія вырашаюць задачу братання, або кумлення дзяцей, або шлюбу, падзелу паміж імі крыксаў і добрага сання-прыбывання: “Лесавы дзед – гу-у, лесавая баба – гу-у. Пасватаемся, пабратаемся. У цябе маладзёна, у мяне маладзёніха. Вазьмі ў маёй маладзёніхі крыксы, плаксы, занясі сваёй маладзёніхі, пуд галованьку пакладзі, штоб мая маладзёніха спала і гуляла, штоб у яе цела прыбывала”.

Акрэслены матыў больш выразна гучыць у наступнай замове: “Добры дзень, заморская бабка! Добры дзень, лясовы дзядок! Пасватаемся, пабратаемся, пакумемася, палюбемася. У мяне сыноч, у цябе дочка, пажанема, падружэма. Няхай тваёй дочачцы крыксы-крыксавіцы і плаксы-плаксавіцы, а майму сынку сянне-прыбыванне. Усякія вочы хай прымае. Каб твая дочка крычала і верашчала, а мой сыноч спаў і прыбываў і ўсякія вочы прымаў” (1169, 340-341).

У замовах гэтай групы прысутнічае матыў ахвярапрынашэння: крыксаў задобрываюць “хлебам-соллю, белай рубашачкай, красным паясочкам” (1138, 334), імкнуцца адаслаць туды, дзе “пеўні не пяюць, сабакі не брэшуць, дзе людзі не ходзяць” (1162, 339), дзе “...куры сядзяць, не крычаць, і штоб ты, Іван, не крычаў ды спаў” (1163, 339). Формула адсылкі крыксаў выконвае іншы раз функцыю задобрывання ў наступнай традыцыйнай уласцівай для замоў іншых груп форме, “начніцы дныя (дзённыя), супаўночныя, угавараў, усылаў: “На сінім моры сталы засціланыя, кубкі наліваныя. Тут вам, начніцы, піць, гуляць! Тут вам свадзьбы спраўляць!” (1153, 338). У некаторых замовах ад начніц гучыць зварот да персанажаў ніжэйшай дэманалогіі, напрыклад, зычаць дамавому прыбытак, каб той станоўча паўплываў на здароўе дзіцяці: “Прашу я свайго старшага дамавога, сокала, і прашу я цябе, дзед Севярын. У цябе дачка крычыць і гукае, а мой сын няхай спіць і гуляе. Табе на прыбытак, а нам на здароўе. А з чаго стала, што там і прапала” (1174, 342).

Самастойную тэматычную групу ўтвараюць замовы, звязаныя з сямейным жыццём прыватным бытам. Галоўнае прызначэнне – рэгуляцыя ўзаемаадносін паміж хлопцам і дзяўчынай (замовы “прысушкі”, “адсушкі”), мужам і жонкай.

Тэксты любоўных замоў даносяць да нас водгукі глыбокай старажытнасці, калі ўсякая духоўная, маральная з’ява ўяўлялася нашым продкам як матэрыяльная сіла. Паводле народных вераванняў, каханне можа гарэць, як агонь, можа сушыць. Менавіта аб народных поглядах на каханне як на матэрыяльны прадмет сведчыць наступная формула-перасцярога, якая атрымала сталую прапіску ў замовах: “едой бы не заедала (девица любви), питьём не запивала, в тёплой парусе колиновым щелоком не смывала, шелковым венником не спаривала...”; “Чтоб раб Иван и горевал и тосковал о рабе Марии. В еде не заедался, в питье не запивался, с друзьями говорил – не

заговаривался, а всё обо мне, рабе божьей Марии, думал денную зорю, ночную и полуночную” (1301, 374).

У аснове любоўных замоў ляжаць рэальныя параўнанні паміж такімі з’явамі прыроды, заканамернасці дзеяння якіх несумненныя, напрыклад, нават сонца ў гэтых любоўных формулах выступае не як міфічнае боства, а як рэальная нябесная сіла, якая дае цяпло. Не выпадкова “...як краснае солнышка вассіяла, прыпякае мхі і балота, цорныя гразі, так бы прыбгаў, прысыхаў ка мне раб божы Васіль ка мне, рабе божай Вользе – очы ў очы, сэрца ў сэрца, мыслі ў мыслі” (1287, 370). Аб тым, што параўнанні ў гэтай тэматычнай групе замоў разнастайныя і рэалістычныя, “зямныя”, сведчаць наступныя прыклады: “як рыба без вады не можа жыць, так каб раб (імя) без рабы (імя) не мог ні жыць, ні быць, ні есці, ні пры ранняй зорцы, ні пры вячэрняй, ні ўдзень, ні ў поўдзень, ні пры частых звёздах, ні пры буйных вятрах, ні ўдзень пры сонцу, ні ўначы пры месяцу” (1296, 373); “...даражы, раба божая, рабом божым, як пціца сваім яйцом, і беражы, раба божая, раба божага, як пціца сваё дзіцё...” (1302, 374-375); “прыгорнемся адно к аднаму, як дзіця к грудзям...” (1313, 377); “як сонца і месяц на ўвесь свет свеціць, так ка я была на ўвесь свет міла і любя...” (1321, 380); “Як не можа маці без рыбёнка, карова без цяляі, асліца без асляняці, шоб так Іван не мог пражыць без Дар’і” (1312, 377).

Прыведзеныя ўрыўкі з замоўных тэкстаў сведчаць аб назіральнасці нашых продкаў, іх мудрай і практычнай філасофіі жыцця, уменні паэтычна ставіцца да акаляючай рэчаіснасці.

Цікава адзначыць, што ў некаторых любоўных замовах на дапамогу заклікаюцца такія персанажы, як калдуны, бесы, “чарты”, якія ў шматлікіх іншых замоўных групах выконваюць адмоўную ролю, напрыклад, “...і вы, трыдзевяць бесаў – бес Сава, бес Савул, бес Калдун, паслужыця мне, як служылі Іраду-цару. Ідзіця па гарадах, па сёлах, па дзярэўнях і сабярыця ўсю таску і сухоту са звярэй і пціц, рыб і ўсякага рода людзей; і знясіце тую таску і ўсякага рода сухоту дзвяіцы прасінні ў ясныя вочы, у чорныя брові, у румяна ліцо, рецівае сэрца...” (1289, 370-371); “У лукаморы стаіць дуб, на тым дубе дванаццаць какаткоў, на тых какатках дванаццаць чартоў. ...Вы ж падбіця яго, штоб ён піў не дапіваў, штоб ён еў не даядаў і мяне, рабу божую, не забываў” (1292, 372).

Нават адмоўны казачны персанаж Баба-Яга “...паджыгала трыдзевяць кастроў дубовых дроў. Так жарка, так ясна каб разгарэлісь у дзвяіцы ясныя вочы, чорныя бровы, румянае ліцо, рацівае сэрца...” (1289, 370-371).

Сярод любоўных замоў больш сустракаецца прысушак, “адсушлівых” замоўных формул мала. Напрыклад, цікавы тэкст адсушкі “На ўстудну” запісаны ў в. Княжынка Рагачоўскага раёна, у якім узаемаадносіны паміж закаханымі пастаўлены ў залежнасць ад міфічных істот – вадзянога і чорта. У народнай свядомасці за апошнімі замацаваны блізкія ўяўленні: калі чорт увасабляе зло і шкоду, то вадзянога таксама далучаюць да злых духаў, якія знаходзяцца ў варожых адносінах з дамавымі, добрымі міфічнымі істотамі. Але народная самасвядомасць раз’ядноўвае гэтыя сілы (чорт – вадзяны) у

замове, ставіць іх на “розныя палюсы”, каб такім чынам утварыць адмоўную паралель да ўзаемаадносін паміж хлопцам і дзяўчынай: “...У чыстым поле бяжыць рака, па той раке чорнай едзе чорт з чартоўкай і вадзяной з вадзяначкай, у адным чаўне не сідзяць і ў адно вясло не грабуць, адной думы не думаюць, і савет не саветуюць. Так бы раб божы (імя) з работой божай (імя) на адной лаве не сядзелі, у адно бы вакно не глядзелі, адной бы думы не думалі, аднаго савета не саветавалі”.

Нешматлікую групу складаюць замовы, звязаныя з грамадскімі адносінамі. Гэта больш позняя паходжаньня творы, сярод іх вылучаюцца замовы ад злодзеяў, злых людзей, салдацкія, судовыя, ад ворагаў і інш. Вызначальным матывам судовых замоў з’яўляецца матыў замка-ключа, што ўспрымаецца лагічна і натуральна асацыіруе з замаўленнем мовы суддзям: “З вастоку ідзець Гасподзь наш Ісус Хрыстос, із палудня Міхаіл-архангел, з вячэрняй зары Нікалай міласцівы; гарадзяць каменную аграду вокала раба божага (імя, хто ідзе ў суд), замыкаюць троя замкамі, троя ключамі; ключы адносяць у акіян-мора, пад кіт-камень, у шчуку-рыбу. Хто можа акіян-мора выпіць, тэй можыць і міне, раба божага (імя), асудзіць і агаварыць. Ключ неба, зямля замок. Амін, амін, амін!” (1341, 385). Вылучаецца ўказаная група замоў і матывам незвычайна-казачнага прыезду на суд, напрыклад, “на змяі еду, вужом паганяю...” (1342, 385), “еду на мядзведзю, гадам паганяю, еду па дарозе шырокай...” (1344, 385), “на сакалу еду, вінаградам паганяю...” (1346, 386), “на вужу еду, гадзюкай паганяю...” (1349, 386).

Матыў замка і ключа прысутнічае і ў замове ад ворага, запісанай у в. Княжынка Рагачоўскага раёна: “гавару, выгаварываю, Сьвятой Юры, Ягоры, Сьвятая Маць Багародзіца, замкні маім урагам зубы і губы, і трэці язык замкні залатым замком, штоб яны анямелі, здурнелі, на мяне зла ня мелі”.

Язычніцкія і хрысціянскія элементы ў замовах. Замовы – з’ява язычніцкага паходжаньня. Тэрмін “язычніцтва” (паганства) быў прыняты ўмоўна ў царкоўным асяроддзі для абазначэння ўсяго нехрысціянскага, дахрысціянскага.

Язычніцтва ўключае ў сябе рознага гістарычнага ўзроўню рэлігійныя праявы да пашырэння т.зв. “вышэйшых” рэлігій (хрысціянства, ісламу, будызму). Гэта разнастайныя старадаўнія вераванні і культы, уяўленні, звязаныя з верай у існаванне душ і духаў, надзеленых свядомасцю чалавека (анімізм), якім папярэднічала вера ў звышнатуральныя ўласцівасці саміх прадметаў (фетышызм), а таксама ўяўленні, звязаныя з верай у звышнатуральную роднасць паміж групай людзей і пэўным відам жывёл, раслін (татэмізм).

Афіцыйная хрысціянская рэлігія вяла жорсткую барацьбу з замовамі. Факт прыняцця хрысціянства паўплываў на далейшае жыццё і развіццё жанру замовы. Па-першае, назіраюцца змены ў светапоглядзе чалавека, многае становіцца неадпаведным ідэалагічным устаноўкам рэлігіі. Па-другое, “хрысціянскія духоўнікі” (М. Гарэцкі) прыклалі шмат намаганняў, імкнуліся зусім выкараніць замовы з бытавой практыкі, менавіта з гэтай мэтай і

распаўсюджваюцца малітвы, складзеныя на ўзор народных замоў, але з адлюстраваннем хрысціянскіх светапоглядных асноў. Адбываецца стыхійны працэс блытаніны, змешванне замоў-малітваў у працэсе бытавання з паганскімі замовамі, тым больш што паняцці “замова” і “малітва” блізкія, хіба толькі ў аснове замовы ляжыць загад, а малітва змяшчае просьбу. Нягледзячы на жорсткія спробы царкоўнікаў знішчыць замовы, гэты жанр працягваў сваё існаванне, ашчадна зберагаючы сваю язычніцкую аснову, на якую накладваліся хрысціянізаваныя элементы. Язычніцкія традыцыі не зніклі бяследна, а працягвалі мірна суіснаваць з хрысціянскімі, адбываўся працэс адаптацыі старога светапогляду да новага. Звернемся да слушнага выказвання Ус. Мілера: “...магі на працягу доўгіх стагоддзяў народнага двухвер’я прыстасоўвалі свае старадаўнія язычніцкія формулы заклінанняў і свае старадаўнія сімвалічныя аперацыі да хрысціянскіх паняццяў і абрадаў. З гэтага змешвання атрымаліся тыя шматлікія “ілжывыя малітвы” і замовы, якія ў безлічы спіскаў распаўсюджваліся ў Сярэдневечча ў грэка-раманскім свеце і разам з хрысціянствам пераходзіла да новахрысціянізаваных народаў, германскіх і славянскіх”.

У больш старажытных замовах захоўваецца загадная форма звароту да сіл прыроды з мэтай дасягнуць жаданага, прысутнічае матыў пагрозы, напрыклад, у замове “Ад укусу змяі”, запісанай на Віцебшчыне: “Змяя-гад, вазьмі свой яд! А то я вазьму тры кіі зялезных, тры кіі мідзяных, тры кіі дзіравянных і выб’ю ўсё тваё царства і пакаленне...”.

У такім жа загадным стылі выконваецца і наступная замова ад змей: “У чыстым полі на сінім моры стаіць дуб шыракаліст, пад тым дубам воўцы стары, пераяры, чорная воўна. На тэй воўні ляжыць змяя змяіная. Змяя-змяішча, вынімай сваё жала, высылай сваіх слуг, падпечных, падмежных. Не вынеш сваё жала, не пашлеш сваіх слуг, пашлю на цябе тры грозныя тучы: адну вагнаю, а другую вадзяную, трэцюю камянную: агнём спякець, камнем заб’ець, вадой пальець – корань выкіпіць” (317, 117).

Зусім інакш гучыць тэкст замовы ад нячыстай сілы, які адчуў на сабе ў працэсе бытавання відавочны ўплыў царкоўнай малітвы. Упэўненасці ва ўласных сілах, перакананасці ў неабходнасці тых ці іншых дзеянняў, якія ўласцівы для вышэйпрыведзенай замовы, тут мы не ўбачым. На першым плане – малітоўны зваротак да боскіх сіл з мэтай выпрасіць, “выклянчыць” збавенне ад нячыстай сілы. Напрыклад: “Памяні, Госпадзі, цара Давыда і ўсю кротась яго і вялікую памяць яго. Судзяржаў цар Давыд ваду і зямлю і нашы грэшныя душы, судзяржаў жа нарадашную балезнь з такога-та раба божага. Міхайла-архангел, багатыр нябесны, пабіваў ён уражу сілу з нябёс на сыру зямлю, каб так пабіў уражу сілу з такога-та чалавека. Святы Ягоры-беданосец і святы Міколушка-чудатворац, і Спасіцель і Божжая мацер, так, як вы прэждзе памагалі і нячыстую сілу выбівалі, і пользу давалі, так каб із естага чалавека нячыстую сілу пабілі” (87, 54).

Змяшэнне элементаў язычніцкай і хрысціянскай рэлігіі мы знаходзім у замове, у якой гучыць зварот да звышпрыроднай істоты народнай дэманалогіі – дваравіка: “Цар-хазяюшка дваравой! Царыца-хазяюшка дваравіца! І даручая

цябе і хлебам, і соллю, і нізкім паклонам, а што сам ем, п'ю, тым цябе дару. А ты, хазяюшка-бацюшка і хазяюшка-матушка, мяне берагі і скаціну блюдзі” (П. Шэйн. Матэрыялы... Т. II. С. 523). У гэксце названай замовы спалучыліся вераванні родавага грамадства (дваравы) з сацыяльнымі з’явамі, уласцівымі для эпохі феадалізму (цар, хазяюшка, нізкі паклон).

Паводле звестак дарэвалюцыйных збіральных заклінанні, замовы з’яўляліся, у першую чаргу, прыналежнасцю так званых калдуноў, чараўнікоў, знахароў, хаця многія з іх былі ва ўжытку многіх гаспадынь.

Е. Раманаў вылучаў “ведзьмакоў навучоных”, бясшкодных – знаўцаў замоўных формул, якія не ўспрымаліся як носьбіты звышнатуральных сіл, а таксама страшных, “прыродных ведзьмакоў”.

Аб канкрэтных знахарах і чараўніках з Віцебшчыны мы знаходзім цікавыя звесткі на старонках фальклорнага зборніка А. Шлюбскага “Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны” (Мн., 1927): “Усе калдуны, знахары і чараўнікі ўладаюць дзвюма здольнасцямі: яны могуць і шкодзіць, і ратаваць у бядзе селяніна. Гэта якасць ставіць іх у выключнае становішча сярод іншага насельніцтва вёскі. Ён нібыта з’яўляецца таемным уладаром селяніна – можа караць і мілаваць яго. Ён з’яўляецца лекарам яго хвароб, ветэрынарам. Гэта вера ў здольнасці чараўніка надта моцная”.

Хрысціянская царква праследавала не толькі заклінанні, але і іх носьбітаў. Акты XVI–XVII стст. сведчаць аб шматлікіх выпадках судовага праследавання за “чараўніцтва”, аб якіх у сваім спецыяльным даследаванні паведамляе беларускі гісторык і этнограф М.В. Доўнар-Запольскі: “Цэлая справа была ўзбуджана па падазрэнню ў тым, што пападдзя Грамыкіна разам з іншымі хацела чарамі пашкодзіць здароўю маршалкі літоўскага Сапегі”.

М.В. Доўнар-Запольскі прыводзіць таксама цікавыя факты наконт чараўніцтва, якое ўплывала на гаспадарку. Напрыклад, адна чараўніца “ўмела чараваць людзей, хлеб, скаціну і што захоча”, другая вучыла заклінаць, каб знікала скаціна і людзі і дажджу не было”. У працы Адама Багдановіча “Перажыткі старажытнага светасузірання ў беларусаў” чытаем аб сведчанні аканомна графа Тышкевіча, які пісаў свайму графу так: “Яснавяльможны пане! З сялянамі, якія едуць назад, паведамляю, што з вашага дазволу спаліў я шэсць чараўніц: тры з іх прызналіся, а тыя – не. Дзве з іх зусім старыя, трэцяй таксама гадоў пяцьдзесят, адзіннаць дзён праседзелі яны ў мяне пад чанам. Вось і цяпер панскае жыта ў двух месцах заломана. Я збіраю цяпер з дзесяцёх касцёлаў святую ваду і буду на ёй варыць кісель: кажуць, абавязкова ўсе чараўнікі прыбягуць прасіць кісяля, – тады яшчэ будзе мне работа”.

Прыведзены выпадак сведчыць, што прыкладам “чараўнічага напушчэння” няшчасця маглі быць “заломы” і “завіткі” ў жыце (завязаныя ў вузлы або заламаныя жмені каласоў), зробленыя нядобразычліўцамі.

Не менш цікавыя факты чараўніцтва і прыклады пакарання за валоданне незвычайнай магічнай сілай прыводзіць А. Елянская ў артыкуле “Замовы і чараўніцтва на Русі ў XVII-XVIII стст.”. Папярэдне даследчыца сцвярджае, што пры вывучэнні судовых спраў можна зрабіць пэўныя вывады наконт замоў. З аднаго боку, за замовамі прызнавалі выратавальную сілу, якая

мога пазбавіць ад хвароб, бяды, няўдачы, а, з другога боку, замовы лічылі небяспечнай “ерэтычнай” зброяй, якой можна загубіць чалавека, таму і каралі людзей, здольных уплываць замоўнымі формуламі, каб здзейсніць задуманае.

Паводле паведамленняў А. Еляонскай, “валхв-канавал Дарафей Пракоф’еў быў спалены ў зрубе за тое, што, па сведчанні розных людзей, “замоўнымі словамі па ветру напускаў” на цара Пятра Аляксеевіча ў падмаскоўным сяле Харошае”.

Людзей, асноўным заняткам якіх былі замаўленні, варажба, называлі чараўнікамі, шаптунамі, знахарамі, ведзьмакамі. Калі да знахароў і шаптуноў адносіліся з пачцівасцю, пашанай, то ведзьмакоў народ не любіў і баяўся. З гэтымі асобамі не выпадкова было звязана ўяўленне, што і пасля сваёй смерці яны могуць шкодзіць, таму, як сведчаць фальклорысты мінулага, іх выкапвалі з могілак, “адціналі” галаву, прабівалі асінавым калом, закідвалі могілкі травой-багуном. Лічылася, што такія захады маюць выратавальны характар ад ліхіх дзеянняў ведзьмакоў-нябожчыкаў.

Прыведзеныя прыклады сведчаць, што вера ў сілу замоў і розных чараўнічых сродкаў была моцнай, імі шырока карысталіся і ў асабістым, і ў грамадскім жыцці, і ў гаспадарчай дзейнасці.

Кампазіцыя замоў. Асаблівасці структуры і мастацкай палітры. Па кампазіцыі замовы разнастайныя. Найбольш тыповай з’яўляецца наступная схема іх структуры:

- а) уводзіны-малітва;
- б) зачын;
- в) асноўная апавядальная частка, у якой даецца карціна выгнання хваробы;
- г) закрэпка;
- д) зааміньванне (“Амінь”).

Першая і апошняя часткі ў замовах узніклі пад уплывам хрысціянства. Звернемся да класічнага ўзору замовы “Проці зглазу”, запісанай А. Шлюбскім у Полацкім павеце і вызначым асноўныя кампазіцыйныя элементы. У гэтым замове адсутнічае зачын, у якім апавядаецца аб дзеяннях таго чалавека, хто заговорвае (“Устану я ранёшанька, умьюся бялёшанька...”). Пачынаецца замова з асноўнай апавядальнай часткі, у якой гучыць зварот да вады. Вада адухаўляецца, яе называюць “царыцай-вадзіцай, краснай дзявіцай”, “божжай памачніцай”. Гэта не выпадкова. Паводле міфалагічных уяўленняў нашых далёкіх продкаў, вада – гэта стыхія, з якой утварыўся свет, а таму і пакланяліся ёй, насялялі воды рознымі божствамі – вадзянікамі, русалкамі. Асабліва абагаўляліся імі асобныя жаночыя вадзяныя істоты – берагіні, культ якіх быў звязаны з вадой. Пакланенні вадзе павінна было засцерагчы ад засухі, спрыяць чалавеку ў яго гаспадарчай дзейнасці, сямейным жыцці.

У апавядальнай частцы замовы ідзе пералік усіх функцый вады як сілы, якая прыцягваецца на дапамогу: “Царыца-вадзіца, красная дзявіца, марская крыніца, божжа памачніца і ўгодніца Ульяніца, і румяніца, рака вялікая. Коціцца ты, вадзіца, па дням, па ночам з вячэрнім зорам, ідзеш з-пад крутых

гор, з-пад красных зор, з-пад жаркага сонца, з-пад яснага месяцу, з-пад латыра-камню тонкім жылам, марскім сілам. Падмывайіш ты крутыі берагі, жоўтыя пяскі, калоды валяныі, траву шаўковую; вымывайіш сыроя карэння, белая камення; абмувайіш камушкі дробныі, крамення чорная і жалеззя марскоя, цяжкоя. Ачышчайіш цароў, каралёў і ўвесь народ хрысціянскій”.

У вышэйназваным тэксце замовы “проці зглазу”, акрамя формулы пераліку аграрна-магічных функцый вады, прысутнічае ў апавядальнай частцы і заклінальная формула з падрабязным пералічэннем усіх магчымых прычын і відаў “зглазу”: “Абмый і сцалі рабу гэту нядужую ад першага вока аднавокага, і ад карага, і ад ярага, і ад беллага, і ад шэрыга, і ад стрэчнага, і скразіцельнага, і скрозьплотныга, і светавога, і агнявога, і гаравога, і палявога, ці схода, ці маладзіка, ці пад поўная, ад часіны, ад хвіліны і дзенныга, і ночныга, і ранніга, і вячэрніга, і паўночныга, і паўдзённыга, і радзімыга, і насыланыга, і падымнога, і світавога, і калючыга, і балючыга, і ламучыга, і гаручыга, ці панскага, ці цыганскага, ці дзякоўскага, ці мужчынскага пьд вянцом, ці жаноцкага пьд чапцом, ці хлапецкага пад шапычкай, ці дзявочкага пад завіткай, ці ўдовіна, ці ўдаўцова, ці дзядова, ці бабіна, ці бацькіна, ці маткіна, ці братава, ці сястрына, ці рыбачыга, ці сабачыга, ці дзядзькіна, ці цёткіна, ці ад старых старыкоў, ад старых старушак, ад ведзьмінскіх і чараўніцкіх... і на чым бы яны ні былі: на піцянні, ці на ядзянні, на гулянні-красаванні, ці на мяккім спачыванні”.

Формулы пераліку ў асноўнай частцы замовы дапаўняюцца формулай выгнання, “адсылання” ўрокаў: “Ідзеця вы, зглаз-уроки, на імхі, на балоты, на топкіі аржавання, на ніцыі лозы, на гнілыі калоды, на сухіі лясы, на жоўтыі пяскі, на буйныі вятры, на неадчыняныі дзверы, на ніхрышчоную зямлю, дзе сонца ня грэіць, дзе вятры ня веюць, дзе пеўні ні спяваюць, і гусі ні крычаць, і сабакі ня брэшуць, птушкі ні пяюць, і звярро ня бегаіць, і людзі ня ходзяць. там вам курганы-пагуляны...”.

У сюжэтна разгорнутым апісанні, якое ўяўляе сабой асноўная апавядальная частка замовы, іншы раз з’яўляецца матыў нейкага Латыр-камня.

А. Весьляоўскі і іншыя вучоныя тлумачылі гэты вобраз і назву запазычаннем з біблейскіх сказанняў. Як правіла, з Латыр-камнем звязаны самыя разнастайныя дзеянні і цудадзейная сімволіка.

Латыр-камень даволі часта сустракаецца ў замовах ад хвароб (№ 230): “На полі на Кіяні, на моры на Сіяні ляжыць камень Латыр, на камені на Латыры стаіць нарыца, у той нарыцы стаіць патніца...”;

“На Латыр-камні, там валасьнёва маці жыла-пражывала...” (№ 746);

“На моры, на кіяне ляжыць камень Латыр; на том на камні на Латыры сядзіць пятах красны” (№ 486);

“Ішоў Ісус па траве, абрэзаў ногі да крыві. Прышоў Ісус к сіню мору, на сінім моры Латыр-камень, на Латыру-камню рара-баба...” (№ 494).

Адна з універсальных формул асноўнай замоўнай часткі – гэта формула пераліку ці хвароб, ці злых сіл, ці частак цела, з якіх выганяецца хвароба. Напрыклад, у замове ад скулы (№ 668) мае месца формула пераліку частак цела, з якіх “выгаворваецца” скула: “З буйнай галавы і з русых валасоў, з

чорных брывей, з шчырых вачэй, з румянага ліца і з шчырага сэрца, і з краснай крыві, з жоўтых касцей і з ножак, ручак; і з жылля-пажылля”. У некаторых замоўных тэкстах формулы пераліку і выгнання арганічна спалучаліся: “За тымі сталамі сядзела тры панны – там скулу гукалі, там скулу бажалі, ад раба божага выбаўлялі з беллага цела, з румянага ліца, і з сустаў, і з касцей, з воласа, з голаса, калючую, балючую, гнаявую, крывавую і на ніцыя лозы, на мхі, на балоты ссылалі” (№ 665).

Неад’емнай часткай шматлікіх замоў з’яўляецца і формула пагрозы пакараннем, якая вар’іруецца, напрыклад, у замове ад шалу (№ 430): “Не дасі помачы, то я пайду к Міхайлі-суддзе правяднаму, то будзець цябе судзіць, зялезным прущем мяса тваё рубіць”;

“А то я буду самага Госпада Бога прасіць, будзець цябе сам Гасподзь Бог громам біць, маланнёю паліць” (№ 434);

“То ты майго слова пужайся да з цела, галавы ўбірайся, бо я буду цябе паліці, словамі гаварыці, слюною пляваці, цябе буду з галавы праганяці”(№ 722).

Прысутнічаюць іншы раз у асноўнай замоўнай частцы і формулы забароны: “Тут табе, волас, не гуляць, касці не ламаць, гарачай крыві не разліваць, сэрца не знабіць, беллага цела не пушыць, не таргаць, не балець, не калоць, а навек занямець” (№ 748);

“Тут жа вам ні хадзіць, касцей ні ламаць, шчырага сэрца ні знабіць, цела ні пушыць, ні калоць, ні пароць, ні гарэць, ні балець” (№ 872);

“Табе, бяроза, не красавацца, даліны не красіць, і караня не мець, і вотпрыскаў не пускаць, і галлём не матаць, і лістам не шумець...” (№ 1019).

Звернемся да тэкстаў замоў, у якіх абавязковай часткай структуры з’яўляецца зачын. Гэта пачатковая формула, якая адрозніваецца стабільнасцю. Звычайна ў зачыне ішла размова аб дзеяннях заклінальніка.

Найбольш распаўсюджаны зачын беларускіх замоўных тэкстаў гучыць так: “Первым разам, добрым часам. Госпаду Богу памалюся і святой Прачыстай пакланюся, святому Міколі, Троицы й Пакрові, і яснаму месяцу, правяднаму сонійку і частым звяздам, усёй святой сілі нябеснай”. Іншы раз формулы-зачыны апісваюць падрабязна дзеянні таго, хто замаўляе: “Устану я раненька, памыюся бяленька, памалюся Госпаду Богу і самага Госпада Бога папрашу...” (№ 339);

“Уставала я ранюсенька, умывалася бялюсенька, выганяла я кароўку ў зялёную дуброўку, на юр’еву роску, на мікульную траўку, на скацерку-атаўку ў чыстае поле” (№ 192);

“Лягу я пазненька, устану я раненька і ўмыюся бяленька, памалюсь Богу вярненька і выйду я на крутую гару, гляну я пад жаркае сонца, на сіняе мора, на лукамор’я” (№ 105).

Некаторыя формулы-зачыны даюць падрабязнае апісанне месца дзеяння: “Як на моры на Сіяні і на Сіяньскай гарэ стаіць ігруша белая, пад тою ігрушаю карваць цясовая, на той карваці прыны пуховы, на тых прынах падушкі цвільёвы, на тых падушках маць Прачыста і з сваім сынам, і з Святым Духам” (№ 364);

“Там на моры на Сіяні стаіць ябланька, на той ябланцы залатое гняздо, у том гнязде змяя Шкурапея” (№ 348);

“На сінім моры-вялікаморы стаіць дуб, на тым дубе змяінае гняздо, у тым гнязде тры змяі-гадзюкі” (№ 364).

Пасля галоўнай часткі ў некаторых замовах сустракаецца заключная формула, якую называюць закрэпкай. Напрыклад, у замове “Ад скулы” закрэпка мае кароткую форму: “Не сваімі думамі, гасподнімі словамі. Любі мой лёгкі дух” (№ 683). Іншы раз яна прымае выгляд разгорнутай формулы: “Стань, Гасподзь, на помач і святая маць Прачыстая і святы Ягорай, закрый залатой сваёй рызай, замкні сваімі ключамі ад суха зла. З маім словам, а з божай помаччу. Пашлі Бог на помач!” (№ 903);

“Я звёздамі ўшпулюся, за горку дакачуся, нікога не баюся, ні схода, ні падпоўна, ні маладзіком, ні ва век вяком. Любі мяне, любі мой дух” (№ 917).

Функцыя закрэпкі як структурнага элементу відавочная: той, хто замаўляе, імкнецца магічнай сілай слоў замацаваць выказанае пажаданне.

Спецыфічным мастацкім прыёмам замоў з’яўляецца прыём ампліфікацыі, сутнасць якога заключаецца ў нагнятанні ў тэксте вобразаў, эпітэтаў, сінонімаў, параўнанняў шляхам іх паўтораў з мэтай больш выразнага эмацыянальнага ўздзеяння на свядомасць і псіхіку чалавека.

У замовах выкарыстоўваюцца самыя разнастайныя эпітэты, асабліва для іх паэтычнага стылю характэрны “скразны” эпітэт – адно і тое ж азначэнне, якое характарызуе розныя паняцці. Паўтарэнне аднаго і таго ж эпітэта ўзмацняе сілу эмацыянальнага ўздзеяння словам. Напрыклад, у замове “Ад урокаў карове” (172, 78) скразным эпітэтам з’яўляецца азначэнне “чорны”: “Госпаду Богу памалюся, Прачыстай божай мацеры пакланюся. Божа Маці на прэстолі стаяла, на сябе залатыя рызы накладала, усёму свету помач дала. Прыступі да памажы маёй (масць каровы) кароўцы ўрокі шаптаці. Ішоў чорны дзед чорнаю дарогаю, чорныя пасталы, чорныя валокі, чорныя нучы, чорныя штаны, чорна рубашка, чорна світа, чорна папруга, чорна шапка. Нёс на плячэ секуру. Стаў чорнага дуба рубаці, сталі асколкі лятаці”.

У замове “Ад пажару” (26, 39) скразным з’яўляецца эпітэт “чырвоны” (красны): “Ехаў Касьцянін на красным кані ў красным жупані, у красных чаботах, у красных нагавіцах і ў краснай шапцы”.

Надзвычай пашыраныя ў замовах таўталагічныя эпітэты, якія паўтараюць заключаныя ў саміх прадметах і з’явах прыметы ці ўласцівасці. Напрыклад, у замовах ад зубнога болю сустракаецца часта выраз “маладзік малады”.

Таўталагічны эпітэт паўтарае асацыятыўнасць назоўніка, узмацняе ў нашым уяўленні ідэю незвычайнасці месяца, які валодае магічнай сілай уздзеяння.

У замовах сустракаецца шмат аднакарэнных таўталагічных эпітэтаў, ва ўтварэнні якіх мелі месца розныя суфіксы. Дзякуючы такім эпітэтам узнікае не толькі шматколерная паэтычная карціна з мноствам адценняў, але і канкрэтная, дакладная: “Добры дзень табе, скула, ты, скулавіца, сіняя сінявіца, белая белавіца, чорная чарнавіца...” (672, 199). “Скула-скулавіца, божая муравіца,

сіняя сінявіца, жоўтая жаўтавіца, колкая калкавіца, рожа-ражавіца, тут табе не хадзіць, сэрца не знабіць, жывата не пушыць” (694, 207).

Ёмісты вобраз скулы, якая бывае рознай на працягу свайго выпявання, мяняе свой колер, памер, створаны ў замове, дзе азначэнні маюць трапныя “ягадныя” характарыстыкі: “Скула-суніца, скула-чарніца, скула-маліна, скула-камяніца. Скула калінавая, малінавая, сунічная, бруснічная. Скулу ўгаварваючы, а (імя) дапамагаючы. Скула-суніца, скула-чарніца, скула-камяніца, скула-маліна, скула-смародзіна, скула-парэчка, скула крушынавая, скула рабінавая, скула-брусніца, скула-ажына, скула-журавіна” (705, 211).

Акрамя таўталагічных эпітэтаў, у замовах сустракаюцца і паясняльныя эпітэты (іх яшчэ называюць аб’ектыўнымі), якія характарызуюць якасць прадмета ці з’явы. Напрыклад, у замове “Ад астуды” (737, 220): “Астуда-чуда, я цябе знаю, умаляю, уклікаю з чырвонае крыві, з белай касці, з жоўтага мозгу, з салодкага мяса. Адсылаю за крутыя горы, за густыя боры”, – паясняльныя эпітэты: “Чырвонае”, “белай”, “з жоўтага”, “з салодкага”.

Некаторыя азначэнні настолькі цесна злучыліся з пэўнымі прадметамі, што сталі іх неад’емнымі спадарожнікамі, таму іх называюць сталымі, або пастаяннымі эпітэтамі, напрыклад, “ідзі ты ў чыста поле, у сіне мора...” (683, 203); “адпраўляю цябе на чарата, на балата, на ніцыя лозы, на быстрыя воды, на сіняе мора” (693, 207).

У адным тэксце замовы цудоўна ўжываюцца розныя віды эпітэтаў (таўталагічныя, метафарычныя), напрыклад, у замове “Ад залатніка” (809, 239): “Залаты залатнічок, малады маладзічок, я цябе знаю, я цябе выгавараю, на сваём месечку пастанаўляю. Стань ты на месечку, на залатом крэслечку, там табе піценыка, там табе ядзеныка, там табе матка нарадзіла, на залатом крэслечку пасадзіла...” – эпітэты “залаты”, “залатом” – метафарычныя, а “малады маладзічок” – таўталагічны.

У замовах маюць месца эпітэты, якія паказваюць, адкуль паходзіць пэўная хвароба, напрыклад, у замове “Ад урокаў” вядома крыніца ўзнікнення “урокаў”: “Ачашчайш цароў, каралёў і ўвесь народ хрысьціянскі, абмый і сцалі рабу гэту нядужную ад першага вока аднавокага, і ад карага, і ад ярага, і ад белага, і ад шэрага, ад стрэчнага, ад папярэчнага, ад падзіўнага і пасьмешнага, ад падумнага і пагляднага, ад прыгаворнага і наброднага, ад галоснага і ад злоснага, ад завіснага і ад радаснага, ад вадзянага і сухавейнага..., ці панскага, ці цыганскага, ці дзякоўскага, ці мужчынскага пад вянцом, ці жаноцкага пад чапцом, ці хлапецкага пад шапачкай, ці дзявоцкага пад завіткай, ці ўдовіна, ці ўдаўцова, ці дзядова, ці бабіна, ці бацькіна, ці маткіна, ці братава, ці сястрэна, ці рабячага, ці сабачага, ці дзядзькіна, ці цёткіна, ці ад старых старыкоў, ад старых старушак, ад ведзьмінскіх і чараўніцкіх...” (872, 257).

Шматлікія замовы ад зубнога болю будуцца па прынцыпу адмоўнага параўнання, напрыклад, як гэта мы назіраем у замовах “Ад зубішча, цемянніка” (650, 193; 651, 193; 649, 193): “Як етаму дрэву (гаворыцца тройчы ля дубовага коліка) на пні не стаяць, зялёнаму ня буваць, веццыйкам не махаць, так у раба божага зуба цемяннога ня буваць, жывата-сэрца ня

ўзрываць”; “Як папу пад стаўпом ня стаяці, храстоў ня паднімаці, званоў ня біваці, харуімы ня ўспеваці, так у раба божага зубішчам ня бываці, ні цемянніку, ні вісковым, ні грудным, ні падпятным, ні падпашным”; “Сколькі сухому дубу ня раскідацца, столькі ў раба божага зубішчам ня “трыгацца”.

Шмат параўнанняў-супастаўленняў мы назіраем у замовах ад хвароб жывёлы. Гэты мастацкі прыём, заснаваны на анімістычным светаўспрыманні і міфалагічнай даўніне, адрозніваецца незвычайным багаццем мастацкіх вобразных апісанняў: “...А ты, кароўка-пчолка, як пчолы носяць свайму хазяіну мёд, штоб ты сваёй хазяіцы прыносіла малако” (187, 82); “Як у тых крыніцах, у тых рэчках вада прыбывае, так у маёй кароўкі малачко прыбывае” (184, 82); “Як гэтым рэкам, морам, вадзе не высыхаць, так маёй чорнай карове малаку не адбываць, а прыбываць” (186, 82); “Як у моры прыбываець пенка, каб у рабае кароўкі прыбывала смятанка” (194,82).

З мэтай больш моцнага эмацыянальна-псіхалагічнага ўздзеяння словам выкарыстоўваецца перавелічэнне – гіпербала.

Гіпербалізаваныя выразы ў замовах закліканы пацвердзіць сілу чалавека, які валодае магічным талентам уздзейнічаць словам, каб дасягнуць жаданага: “...І сашлю я вас на мха, на балота, на ніцыя лозы, тарой закачу, залязным тынам загараджу, зорамі абсею, месяцам накрыю, штоб мая бурая скаціна з Богам хадзіла...” (160, 76).

Гіпербалізаваныя метафарычныя вобразы надаюць паэтычнасць, маляўнічасць тэкстам: “І зорка Селізорка, падкаціся пад кароўку жоўтым маслам, белым сырам, а ведзьме – сываратка. Солнышкам падкачуся, месяцам абгарнуся...” (194, 82).

Метафары ў замовах – з’ява нярэдка, дзякуючы метафарычным вобразам дасягаецца яркасць, вялікая эмацыянальная выразнасць гучання. Іншы раз метафарычныя выразы ў замовах носяць гіпербалізаваны характар. Звернемся да прыкладаў: “Мая карова чорнай і белай шэрсці здаецца ў полі жоўтым цветам, а ў рабу гарэлым пнём, а ў лугу гнілою калодаю, а ля вады жоўтым пяском”(146, 72); “Прашу Госпада Бога: калі конь мой – схілься зялёным яварам, а карова – зялёнаю ракітаю, а свіння – чорнаю махныткаю (галаўнёю), а авечка – махаваю кочкаю” (124, 66).

Вобразны паралелізм дапамагае стварыць зрокава выразныя вобразы. Прыродная паралель як бы падрыхтоўвае да ўспрыняцця “чалавечай” паралелі. У замовах часцей сустракаецца фармальны паралелізм, дзякуючы якому дасягаецца пэўны рытмічны характар радкоў, што мае важную ролю для дасягнення больш моцнага эмацыянальна-псіхалагічнага ўздзеяння на чалавечую свядомасць сілай прамоўленага слова: “Ішла дзеўка-сямілетка калінавым мастом, нясла хрэст; каліну ламала і кроў замаўляла, і жылную, і верхавую. Каліна расцвілася – і кроў сунялася” (489, 158); “Ішоў Ісус Хрыстос чэраз калінавы мост, нёс сякірку з сабою. Пры дарожцы стаяла калінка, ён тую калінку цюк-цюк-цюк! Як з тых калінкі кроў ня канула, так каб і з раба божага (ці з скацінкі, рыжай шарсцінкі) кроў ня канула” (500, 160); “Сівы конь з гары спускаецца, віхор із віхорам страчаецца, сустаў із суставам злучаецца, кроў із кроўю зліваецца” (589, 179); “На сінім моры вада

прыбывала, у рэках, у жыўцах, у калодцах вада прыбывала, так у маёй кароўкі ў вымцы малачко прыбывала, штоб яго век вяком ведзьма ні з'ядала" (999, 296).

Паралелізмы з вобразамі нябесных свяціл з'яўляюцца найбольш старадаўнімі па паходжанні, будуюцца па трапных жыццёвых назіраннях людзей. Асацыятыўныя сувязі, якія ўзнікаюць пры чытанні замовы “Ад зубнога болю” (597, 180), – дакладныя і верагодныя: “...было на свеці тры царыкі: першы царык – зялёны дуб у полі, другі царык – белы камень на моры, трэці царык – шырокі месяц на небі. Як крэпак зялёны дуб у полі, каб так былі крэпкі зубы ў році; як бел белы камень на моры, каб так былі белы зубы ў році; як свецел шырокі месяц на небі, каб так былі светлы зубы ў році...”.

Названы прыём у замовах дапамагае стварыць і атмасферу таямнічасці, і ўзмацніць веру ў сілу магічнага слова. Іншы раз прыём ланцужковай пабудовы карцін поўнаасцю арганізуе тэкст замовы, з'яўляецца вызначальным сродкам кампазіцыі: “На сінім моры ляжыць белы камень, на тым камяні стаіць дуб на дванаццаць какатоў, на тых какатах сідзяць дванаццаць ангалоў, дзержаць яны па дванаццаць прудоў сталяных...” (1007, 298); “На сінім моры камень плыве, на тым камені залата цэрква стаіць, а ў той цэркві залаты прыстол. На том прыстоле тры чаны стаіць, Ісус Хрыстос сідзіць, із дзвюх чашэй мёд-віно пералівае, а з трэцяй падвей выганяец” (1011, 299); “На бялянскім полі стаіць грушка, на той грушцы гняздзечка, на тым гняздзечку гадзюка-верацёніца. Верацёніца, прымі свае паслугі чаратавыя, балатавыя, гаравыя, палявыя...” (365, 131); “Як на моры на Сіянні і на Сіянскай гарэ стаіць ігруша белая, пад то ігрушаю карваць цясовая, на той карваці пярыны пуховыя, на тых пярынах падушкі цьвілёвы, на тых падушках маць Прачыста і з сваім сынам, і з Святым Духам” (364, 130).

У мастацкім прыёме ступянёвага звужэння вобразаў знайшоў увасабленне матыў паступовага выгнання хваробы з адной часткі цела ў другую: “Ішлі пералогі па шырокай дарогі да каню ў ногі, а з ног у морду, а з морды ў ноздры, а з наздзёр у вочы, а з вачэй да ў вушы, а з вушэй у галаву, у мазгі, і ў жылы, і ў суставы, і ў кроў, а з крыві да ў косці, а з касцей да ў скуру, а з скуры да ў грыву, а з грывы да ў хвост, а з хвоста далоў” (252, 100).

Паэтыка замоўных тэкстаў своеасаблівая, іх умоўна можна падзяліць на некалькі груп: замовы, у аснове якіх ляжыць вобразны паралелізм, якія будуюцца па прынцыпу параўнання; замовы з развітым цэнтральным вобразам, замовы-просьбы, замовы-пажаданні, замовы, якія ўяўляюць сабой звароты, замовы-малітвы, замовы тыпу абракадабры і інш. Разнастайнасць мастацкіх сродкаў у замовах прадыктавана іх функцыяй. У сувязі з гэтым правільна адзначыла пераважнае развіццё мастацкасці ў славесных формулах З.І. Уласава: “Уздзеянне значнай часткі замоў разлічана на сілу слова... Тэкст таму павінен валодаць максімальнымі магчымасцямі эмацыянальнага ўздзеяння. Адсюль незвычайная насычанасць замоў вобразнымі сродкамі: шмат эпітэтаў, увасабленняў, сінанімічных і таўталагічных выказаў, распрацаванасць метафарычнай мовы...”.

Складаным пытаннем з'яўляецца і гукавая арганізацыя замоўных формул. Назіранні, праведзеныя над шматлікімі тэкстамі, дазваляюць меркаваць, што многія замовы аформлены вершаванай мовай; некаторыя тэксты маюць праяўную форму; вылучаюцца і такія ўзоры славесных формул, якія ўяўляюць спалучэнне элементаў вершаванай і праяўнай мовы; пэўнае месца адводзіцца і магчымым формулам з адзінымі ўнутранымі паўтормі, напрыклад, тэкст замовы, запісанай у в. Дуянаўка Гомельскага раёна, уяўляе сабой яскравы прыклад вершаванай формы замовы, якая складаецца з двух двухрадкоўяў, замацаваных парнай рыфмоўкай:

Ячмень, ячмень, на тебе кукиш,
 На этот кукиш кобылку купишь,
 Кобылка сдохнет,
 Ячмень ссохнет.

Праяўнай з'яўляецца замова ад зляку, записаная таксама ў в. Дуянаўка Гомельскага раёна: “Бегла сабака праз двор людскі, лаяла на карову, лаяла на хваробу, карова ў двор, хвароба ў свет”.

У замовах шырока выкарыстоўваецца рыфма, асанансы, вышэйназваныя мастацкія сродкі, якія дапамагаюць у стварэнні мастацкіх вобразаў.

Спіс літаратуры

1. Аникин, В.П. Русский фольклор / В.П. Аникин. – М., 1987.
2. Бабуля так лячыла... Замовы ад хвароб. / Складальнік Г.А. Барташэвіч. – Мінск, 1992.
3. Барташэвіч, Г.А. Магічнае слова / Г.А. Барташэвіч. – Мінск, 1990.
4. Богданович, А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у **белорусов**.
5. Власова, З.И. К изучению поэтики заговоров / З.И. Власова // Русский фольклор.
6. Ветухов, А. Заговоры / А. Ветухов. – Варшава, 1907.
7. Гарэцкі Максім. Гісторыя беларускай літаратуры. / М. Гарэцкі. – Мінск, 1992.
8. Грушевский, Н. Заговоры как вид русской народной **поэзии**.
9. Грынблат, М.Я. Замовы / М.Я. Грынблат // У кн.: Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць. – Мінск, 1967.
18. Довнар-Запольский, М.В. Чародейство в Северо-Западном крае в XVII-XVIII вв. / М.В. Довнар-Запольский // Этнографическое обозрение. – М., 1890. – Вып. 2.
22. Елеонская, Е. Заговоры и колдовство на Руси в XVII-XVIII вв. / Е. Елеонская // Русский архив. – М., 1912. – Вып. 4.
10. Замовы / укладальнік, сістэм. тэкстаў, уступ, арт. і камент. Г.А. Барташэвіч. – Мінск, 1992.
11. Крушевский, Н. Заговоры как вид русской народной поэзии / Н. Крушевский // Варшавские университетские известия. – Варшава, 1876. – № 3.
12. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк А.Е.Богдановича. – Гродно, 1895.

13.Петров, В.П. Заговоры / Публикация А.Н. Мартыновой // Из истории русской советской фольклористики. – М., 1981.

14.Потебня, А.А. Малорусская народная песня / А.А. Потебня. – Воронеж, 1877.

15.Познанский, Н. Заговоры: Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул / Н. Познанский. – Петербург, 1817.

16. Познанский, Н. Сисиниева легенда-оберег и сродные ей амулеты и заговоры / Н. Познанский // Живая старина. – 1912. – Вып. 8.

19. Шлюбскі, А. Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны. Ч. I / А. Шлюбскі. – Мінск, 1927.

РАДЗІННА-ХРЭСЬБІННЫЯ АБРАДЫ І ПЕСНІ

З гісторыі вывучэння радзінна-хрэсьбіннай абраднасці і паэзіі беларусаў. Радзінна-хрэсьбінныя абрады і паэзія ўвасобілі ў сабе этнічныя асаблівасці беларусаў, адлюстравалі сямейныя і грамадскія ўзаемаадносіны, светапогляд, вераванні, маральна-этычныя нормы жыцця, народнае права, эстэтычныя ідэалы.

Радзінна-хрэсьбінная паэзія і ўвесь беларускі фальклор, прываблівае нас надзвычайным багаццем зместу і характам паэтычнай формы, глыбінёй выказаных пачуццяў і паэтычнасцю вобразаў. Нездарма яшчэ ў 1837 г. у прадмове да “Вясковых песень з-над Нёмна і Дзвіны” Ян Чачот заклікаў вучыцца ў сялян: “Мы многаму ў іх навучымся з пазнання іх становішча і характару; знойдзем у іх паданні, казкі, былі, самая багатая будзе ж ніва песень, якія дадуць магчымасць пазнаць іх тонкія, прыгожыя, нават далікатныя і глыбокія пачуцці... Які гэта скарб для адукаванага спевака і даследчыка!”

Калі меркаваць па тых публікацыях, якія дайшлі да нас з 19 – пач. 20 ст., радзінна-хрэсьбінная абраднасць і паэзія выклікала цікавасць у збіральнікаў і даследчыкаў. Так, вялікі ўклад у збіранне і вывучэнне традыцыйнай духоўнай спадчыны беларусаў унёс П. Шэйн: у зборніках “Беларускія народныя песні” і “Матэрыялы для вывучэння быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю” змешчаны грунтоўныя апісанні радзінна-хрэсьбінных абрадаў з шырокай ілюстрацыяй іх вербальнай часткі з Полацкага, Лепельскага, Віцебскага і Барысаўскага павеятаў. Не менш каштоўным з’яўляецца “Беларускі зборнік” Е. Раманава, у 4 раздзеле 8 выпуска якога змешчаны радзінна хрэсьбінныя абрады таксама з адпаведнай вербальнай часткай.

Багаццем сямейна-абрадавай паэзіі ўвогуле і радзінна-хрэсьбіннай у прыватнасці вылучаюцца такія працы, як “Смаленскі этнаграфічны зборнік” У.М. Дабравольскага, “Люд беларускі” М. Федароўскага, “Песні пінчукоў” М. Доўнар-Запольскага, “Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны” А. Шлюбскага, “Беларусы” Я. Карскага (ён, дарэчы, адным з першых прааналізаваў абрады і песні, што выконваліся пры нараджэнні чалавека, а таксама падрабязна апісаў хрэсьбіны, ахарактарызаваў хрэсьбінныя песні).

З сучасных фальклорных прац, у якіх апублікавана і радзінна-хрэсьбінная паэзія, варта назваць “Беларускія народныя песні” Р. Шырмы, “Анталогію беларускай народнай песні” Г. Цітовіча, “Песні народных свят і абрадаў” Н. Гілевіча, “Радзінная паэзія” (складальнікі М. Грынблат і В. Ялатаў) і “Радзіны. Абрад. Песні” (складальнікі Г. Пятроўская, Г. Таўлай, Т. Кухаронак) серыі БНТ. З новых апублікаваных прац вылучаюцца фальклорна-этнаграфічныя зборнікі, прысвечаныя вывучэнню традыцыйнай духоўнай спадчыны Гомельскай вобласці, у тым ліку рэгіянальна-лакальных асаблівасцей радзінна-хрэсьбінных абрадаў і паэзіі.

Апублікаваныя тэарэтычныя далёдаванні нешматлікія: уступныя артыкулы да фальклорных зборнікаў, кароткія характарыстыкі ў хрэстаматыях па фальклору, тэарэтычныя раздзелы вучэбных дапаможнікаў па курсу беларускай народнай творчасці для студэнтаў філалагічнага факультэта, кніга “Наша родная песня” Н. Гілевіча, “Радзінныя звычаі і абрады беларусаў” Т. Кухаронак, “З крыніц спрадвечных” У. Сысова.

Радзінна-хрэсьбіны комплекс беларусаў і яго структура. Комплекс традыцыйных радзінных звычаяў і абрадаў беларусаў складаецца з трох цесна звязаных цыклаў: дародавага, родавага і пасляродавага. Першыя два ўключаюць прыкметы і ўяўленні, звязаныя з імі павер’і, абрадавыя дзеянні, скіраваныя на захаванне цяжарнасці і паспяховае завяршэнне родаў, апошні – звычаі і абрады, якія сімвалізуюць ідэю прыняцця нованароджанага ў сям’ю і падтрыманне яго здароўя ў пачатковы перыяд жыцця.

Дародавы цыкл

Клопаты аб будучым дзіцяці пачыналіся ўжо з моманту ўзяцця маладымі шлюбу. Так, ужо ў складзе традыцыйнага беларускага вяселля сустракаліся шматлікія абрадавыя элементы, закліканыя *стымуляваць дзетанараджэнне* ў маладых мужа і жонкі:

- а) сядзенне нявесты і жаніха на разасланым кажусе, на дзяжы;
- б) абсыпанне маладых жытам, аўсом, арэхамі ці трыманне гэтых прадметаў за пазухай;
- в) насыпанне зерня ў абутак жаніха і нявесты;
- г) падкладванне пад пасцель маладым, што ўступілі ў шлюб, нажа або сякеры;
- д) шматлікія пажаданні (“*Колькі ў лесе пянёчкаў, каб столькі вялося сыночкаў. Дару бочку-малочку, каб нарадзіла маладая дочку*” (в. Рэкта Жлобінскага р-на); “*Дару каробачку медзі, каб дзеці былі, як мядзведзі*” (в. Майскае Жлобінскі р-н); “*Дару каробку гліны, каб пазвалі на хрысціны*” (г. Жлобін)).

Паводле народных уяўленняў, на цяжарнасць жанчыны мог ўказаць не толькі яе фізіялагічны стан, але і паводзіны прадстаўнікоў жывёльнага свету:

- 1) “Калі над хатаю лятае да крычыць сава, то кажуць, што там маладзіца ці дзеўка зачаравацела”;
- 2) “Як жанчына зацяжарыць да яшчэ першым дзіцём, та к ёй вельмі лашчацца каты да сабакі”;
- 3) “На цяжарную жанчыну не брэшучь нават самыя паганыя сабакі. Кажуць, што яе не зачэпяць ні ваўкі, ні мядзведзі”.

Вядома, што нараджэнне, выхаванне ды і ўсё жыццё дзіцяці, цесна звязаны з сям’ёй, якая выступае мікраасяроддзем, у якім першыя гады жыцця дзіця існуе. Яно абсалютна залежыць ад гэтага асяроддзя, таму што толькі ў сям’і фарміруецца яго ранні сацыяльны вопыт. Адказнасць за мікраклімат у сям’і, падтрыманне ў ёй пакою і згоды ляжала на жанчыне: менавіта маці павінна была рэгуляваць унутрысямейныя спрэчкі, блакіраваць усялякія праявы агрэсіі, насілля, канфліктных паводзін, сваімі ўчынкамі ілюстраваць

талерантныя, высокамаральныя адносіны да членаў роду, грамадства і ўсяго навакольнага свету.

Падобныя паводзіны і адносіны жанчына павінна была дэманстраваць, знаходзячыся яшчэ ў стане цяжарнасці, таму не здзіўляе факт наяўнасці ў мудрай народнай традыцыі вялікай колькасці *парад, прыкмет, павер'яў, правілаў і забарон для будучай маці*, замацаваных ў стагоддзях, пацверджаных рацыянальным вопытам і афарбаваных багатай фантазіяй нашых продкаў.

Родавы комплекс

Важнае значэнне надавалася абрадам і магічным дзеянням, якія адбываліся ў час родаў або напярэдадні іх. Усе яны павінны былі аблегчыць боль парадзіхі і садзейнічаць захаванню здароўя яе і нованароджанага.

Наступленне родаў звычайна ўтойвалі і ад старонніх, і ад блізкіх людзей, каб засцерагчы парадзіху ад цяжкіх родаў ("*колькі чалавек ведае пра роды, столькі будзе патугаў*"), ад чужых вачэй, урокаў і злосных чар. Часцей роды адбываліся па гэтай прычыне ў лазні ці ў іншай гаспадарчай будыніне.

Роды звычайна прымала бабка-павітуха (на яе ролю падбіралі немаладую паважаную жанчыну, у якой ёсць свае дзеці), ад уменняў якой залежала паспяховасць родаў. Яна займалася не толькі прыняццем родаў, але здзяйсняла першыя пасляродавыя працэдуры над нованароджаным і рожаніцай, суправаджаючы іх неабходнымі магічнымі дзеяннямі: абразанне пупавіны, купанне і інш.

Як толькі бабка-павітуха прыходзіла ў хату да парадзіхі, развязвала фартух, "*каб хутчэй развязаліся маці з плодам*" (Рэчыцкі пав.), *здымала з сябе пояс і абводзіла ім тры разы вакол жывата парадзіхі*, кідала яго на падлогу, дзе ён ляжаў да нараджэння дзіцяці (Мазырскі пав.).

Сярод дзеянняў, скіраваных на аблягчэнне родаў, найбольш папулярнымі ў народзе з'яўляюцца такія дзеянні, як адкрыванне (адмыканне) і развязванне (распусканне), якія здзяйсняліся паводле прынцыпаў імітатыўнай магіі: "*У гэты час ў хаце адкрывалі ўсе дзверы і юшкі, адмыкалі ўсе замкі...*" (в. Гірава.); "*Калі набліжаліся роды – адчыняліся ўсе вокны, дзверы, развязваліся паясы, вузлы, калі ў каго-небудзь з жанчын была каса, яе распляталі...*" (г. Рэчыца); "*Каб роды былі лягчэйшыя, у хаце развязвалі ўсе вузлы, паясы, ленты, распляталі косы*" (в. Зарэчча Брагінскага р-на).

Карысталіся і практычнымі сродкамі народнай медыцыны, заснаванымі на жыццёвым вопыце. Напрыклад, бабка прымушала парадзіху саскокваць з невысокай калодкі, пераскокваць цераз парог. У некаторых рэгіёнах (Міёрскі р-н) для аблягчэння родаў налівалі ў кадушку цёплай вады і парылі парадзіху.

Першаму купанню дзіцяці, зыходзячы з міфалагічных уяўленняў жыхароў, надаваліся магічныя якасці забеспячэння здароўя і дабрабыту дзіцяці ("*У ваду, у якой купалі дзіця першы раз, кідалі грошы і лекавыя травы, каб той быў здаровы і багаты* (в. Гірава.)), абароны ад "дурнога вока" ("*Каб абараніць маладца ад дурнога вока, трэба пасля купання тую ваду, у якой купалі, выліць пад бярозку ці пад яблыню, калі купалі дзяўчынку, ці пад*

дуб, калі купалі хлопчыка” (в. Салтанава); засцярогі ад “нячыстай сілы” (“Першыя дні баба сама купае дзіця; пакупаўшы, яна трэйко сцёпае яго над начоўкамі, каб сцякла брудная вада, трэйко цалуе ў спінку й трэйко сплёўвае, каб *атагнаці ат дзіцяці нячыстую сілу*” (А. Сержпутоўскі)). Як сведчыць фактычны матэрыял, пры дапамозе пэўных магічных дзеянняў выканаўцы імкнуліся перадаць дзіцяці сімвалічныя якасці тых прадметаў, што выкарыстоўваліся ў абрадах (грошы = багацце, дрэвы і лекавыя травы = здароўе, абарона ад шкоднага ўздзеяння).

Першае купанне нованароджанага было звязана з магіяй пачатку, а таму сімвалізавала закладванне лёсу дзіцяці.

Пасляродавы комплекс

Пасляродавы цыкл, які быў скіраваны на прыняцце нованароджанага ў сямейна-грамадскі калектыў, уключаў у сябе наступныя звычаі і абрады: імянарачэнне, наведванне парадзіхі і нованароджанага, выбар кумоў, абрад царкоўнага хрышчэння, хрэсьбіннае застолле (разбіванне гаршка з кашай, дзяльба кашы, рытуалы ўшанавання бабкі-павітухі, адорванне падарункамі бабкі і жанчыны-парадзіхі, выкананне радзінна-хрэсьбінных песень).

Пасля родаў парадзіху наведвалі суседкі, сяброўкі, абавязкова замужня. Такое наведванне называлася *адведкамі*, або *провідкамі*. Парадзісе прыносілі аладкі, яечню, кісель і іншыя стравы, прадукты, каб яна магла хутчэй аднавіць свае сілы: “Адведкі спраўлялі ў нас у пятніцу, на першым тыдні. Да парадзіхі прыходзілі мы пасля абеда. ...*Стараліся на дзіця не глядзець, бо яно яшчэ нехрышчонае і няма ў яго імя. Клі ўжо хто і паглядзеў, то тры разы перахрысціўся, ды тры разы паплюваў праз левае плячо*” (г. Рэчыца), а таксама для таго каб было дзіця здаровае: “Парадуха, як прынясуць ёй узвар ці іншы гасцінец, павінна тагды ж пры той жанчыне пакаштаваць і з’есці тае яды да яшчэ паказаць, што яна да густу. *Гэта робяць дзеля таго, каб хутчэй набрацца сіл, хутчэй направицца да й каб дзіця было здаровенько, каб хутчэй у яго пайшлі зубкі*” (А. Сержпутоўскі). Важным момантам з’яўлялася адорванне жанчын, якія прыходзілі ў адведкі: “Роджаніца прымае гасцінец, а палатно ці ручнік атдае назад. Тут яна павінна чым-небудзь атдарыць тую жанчыну, што прыйшла ў праведы, даць ёй абаранак, кусочак цукру, жменю чарніц, гарбузікаў ці што другое. Калі гэтаго не зрабіць, та як *дзіцяці да роджаніцы, так і той жанчыне можа зашкодзіць*” (А. Сержпутоўскі).

Прынесеныя гасцінцы былі звычайна настолькі добрымі, што дазвалялі жанчыне, якая яшчэ не адышла ад родаў, некалькі дзён адпачыць ад дамашніх клопатаў і на турбавацца пра дамачадцаў.

Важнейшым абрадам у радзінах славянскіх народаў было *хрышчэнне*, у якім абмыванне вадой, ачышчэнне нованароджанага, як і ў язычніцкім абрадзе, мела ахоўны сэнс. У язычніцкія часы абрад грунтаваўся на карпаганічнай – ачышчальна-ахоўнай магіі. Хрысціянскае таінства хрышчэння азначала вызваленне чалавека ад грахоў і далучэнне да царквы. Названы абрад заканчваўся традыцыйным народным святкаваннем – *хрэсьбінамі* або *ксіінамі* (“бабіны”).

Насілі хрысціць дзіця ў царкву хрышчоны бацька і хрышчоная маці — кум і кума, для якіх давер сям'і нованароджанага быў вялікім гонарам. У сувязі з гэтым была выпрацавана ў розных лакальных традыцыях Гомельшчыны адпаведная рэгламентацыя, згодна з якой як да выбару кума, так і кумы прад'яўляліся пэўныя патрабаванні. Напрыклад, у в. Старая Дуброва Акцябрскага раёна кумоў выбіралі, каб *“былі малодшыя за бацькоў, тады дзеці не будуць доўга заседжвацца ў халасцяках: дзеўкі будуць замуж ісці, а хлопцы жаніцца”*. У якасці кумоў у в. Патапаўка Буда-Кашалёўскага раёна выбіралі толькі жанатых людзей, але *“не ў коім разе муж і жонка – гэта забаранялася, бо пасля гэтых хрэсьбін яны пачыналі жыць вельмі дрэнна”*.

Паколькі традыцыя кумаўства ў народных уяўленнях мела высокі аўтарытэт, то і рытуалу выбару кумоў надавалася вялікае значэнне. Звычайна гэту высокую місію выконваў бацька, які павінен прыйсці абавязкова з хлебам і гарэлкай, пры гэтым ён прагаворваў сваё запрашэнне (быць кумам) у становішчы *“стоячы, каб дзіцё хутка навучылася хадзіць”* (в. Сінічына Буда-Кашалёўскага раёна). Тым, каго запрашалі ў кумы, зыходзячы з народных вераванняў, адмаўляцца нельга было: *“Адказвацца, калі цябе звалі быць кумам, была нельзя”* (в. Залаты Рог Веткаўскага раёна). Як пацвердзілі жыхары в. Старое Сяло Веткаўскага раёна, хросных бацькоў выбіралі з ліку блізкіх або далёкіх родзічаў, бо яны *“далжны аб дзіцёнку забоціцца, калі што з роднымі бацькамі здарыцца”*.

Цэнтральнай падзеяй у радзінных абрадах з'яўляліся **хрэсьбіны** — урачыстае застолле, бяседа, якая адбывалася па традыцыйнаму рытуалу, што складваўся на працягу стагоддзяў. Рэшткі яго дайшлі да нашага часу ў большай або меншай захаванасці амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Спецыяльных абрадавых дзеянняў, якімі распачыналі хрэсьбінную ўрачыстасць, на большай частцы тэрыторыі Беларусі не існавала.

На хрэсьбіны запрашаліся сваякі, сябры, суседзі. Абавязковымі гасцямі былі *бабка, кума, кум*. Для іх адводзілася ганаровае месца — кут. Калі збіраліся госці і кумы вярталіся разам з нованароджаным з царквы, гаспадар запрашаў грамаду за стол.

Звычай *“бабіна каша”* – важны момант радзінна-хрэсьбіннай абраднасці: *“Крута звараную кашу зверху ўпрыгожвалі кветкамі або цукеркамі. Падавалі яе ў канцы застоля”* (в. Валосавічы Акцябрскага раёна). “У некаторых месцах (на Палессі) раней кашу прыносіла і хросная маці, але “білі” гаршчок толькі з “бабінай кашай” (часцей за ўсё крута зваранай прасяной). Абрад сімвалізаваў надзею на дабрабыт, здароўе парадзіхі і нованароджанага і даваў магчымасць падмацаваць іх матэрыяльна: сабраць грошы і іншыя падарункі для сям'і і бабкі”

Гаршчок з кашай павінны былі разбіць і раздаць удзельнікам урачыстасці, якія прымалі кавалкі кашы і аддзячвалі падарункамі. Рытуал разбівання гаршка з кашай меў адметныя мясцовыя асаблівасці: у адных вёсках кашу разбіваў кум, у другіх той, хто больш пакладзе грошай, у трэціх – хто апошні дасць грошы на кашу.

Рытуал разбівання гаршка з кашай – кульмінацыйны момант радзінна-хрэсьбіннай абраднасці. Магічнае значэнне надавалася “разбітым чарапкам” ад гаршка. Семантыку дзеянняў, звязаных з імі, тлумачылі мясцовыя жыхары парознаму:

- уплываць на дабрабыт у гаспадарцы (“Кашу раздзяляюць дзецям, грошы – парадзісе, а чарапкі – у сарай. І госці ідуць у сарай, разбіраюць сабе чарапкі, штоб вялася ў кожнага худоба” (в. Азершчына; Цуранкова С. К., 1925 г.н.); “Яшчэ чарапкі забіраюць дамой і аддаюць свінням, каб вялося патомства” (в. Заспа).

- спрыяць нараджэнню дзяцей (“Чарапкі з гаршка ложаць усім маладым дзяўчынам на галаву, каб тыя таксама нарадзілі дзяцей” (в. Заспа); “Чарапкі ложаць на галовы гасцям, асобенна ў каго няма дзяцей” (в. Васількаў; Шафарэнка Л.); “Калі ў маладых нараджалася дачка, то бабка рабіла так: ...другі кавалак кашы клала на галаву маладога бацькі і казалася: “Табе клад у чарапок, каб на другі год быў сыноч” (в. Левашы; Калеснік І. С., 1925 г.н.);

- садзейнічаць здароўю і прыгажосці дзіцяці (“Верх кашы знімалі і клалі асобна, каб яго не пачаставала маці дзіцяці, бо тады ў дзіцёнка будзе лічыка ў прышчах” (в. Салтанава; Кляцоўская М.І., 1935 г.н.); “Кум рэжа астатнюю кашу, бярэ сабе кавалак і гаворыць: “Няхай майму дзіцятку шчасця, долі ў хатку, хай яму столькі год пражыць, сколькі ў маёй чарцы кропель дрыжыць, быць яму здаровым, крэпкім, як мядзведзь, і ніколі не балець” (в. Левашы; Калеснік І. С., 1925 г.н.).

Абрад “адвозіць бабку ў карчму” прадстаўлены ў розных рэгіянальных традыцыях беларусаў: “Назаўтра збяруцца бабу цягаць на калясках, зімой на санках. Надзенуць ён капялюш, пер’я ўставяць, па вуліцы ідуць, крык, смех, качалкай у вядро стукаюць” (в. Вялікая Быхаўшчына Нясвіжскага раёна Мінскай вобласці); “У канцы хрэсьбін бабку цягалі на баране, а часта яшчэ і кумоў. Бабу ўпрыгожвалі пер’ямі, каснікамі, кветкамі, твар мазалі сажай, чырвонай фарбай, бураком націралі. Бабу цягнулі па вуліцы, усе госці крычалі, галёкалі, білі палкамі ў пустыя вёдры. Затым увальваліся ў магазін, бабка купляла гарэлку і аддавала гасцям” (в. Варатынь Бабруйскага раёна Магілёўскай вобласці); “На другі дзень раніцай збіраюцца госці, п’юць і закусваюць. Затым усе госці робяць “складку” на гарэлку. Далей бяруць павівальную бабку, прыбіраюць яе (улетку) кветкамі, узімку лентамі і стужкамі. Потым бяруць перакулёную ўверх зубамі барану (улетку) ці сані (узімку), садзяць бабку на барану ці сані і вязуць яе на сабе ў бліжэйшую карчму” (Віцебская вобласць).

Камедыйнасць прыведзеных сітуацый, звязаных з бабкай як з адным з галоўных персанажаў радзінна-хрэсьбіннай абраднасці, абумоўлена верай у магічную сілу смеху, якому надавалася ў дадзеным выпадку прадугавальнае значэнне і які выконваў функцыі забеспячэння здароўя і шчаслівага жыцця нованароджанага. Невыпадкова працэс “цягання бараны” ад хаты да брамы і зноў да хаты суправаджаўся славеснымі прыгаворамі магічнай скіраванасці:

“каб шчасце было”, “каб здаровы быў, жаніўся”, “каб ціхі быў, спагадлівы” і г.д.

Абрад “адвозіць бабуку” суправаджаўся песнямі-ілюстрацыямі. У некаторых тэкстах можна назіраць спалучэнне матываў, звязаных як з адвозам бабкі-павітухі, так і кумы:

*Запражыця, запражыця
Да дзвенаццаць валоў.
Атвязіце, атвязіце
Да бабулька дамоў.
Наша бабулька, наша рабулька
Да паязды любіць.
Завязіця ў карчомачку
Кварту гарэлкі купіць.*

Хрэсьбінныя песні і іх класіфікацыя. Найбольшую каштоўнасць у радзіннай паэзіі маюць хрэсьбінныя песні, якія і вызначаюць нацыянальную адметнасць беларусаў, таму што гэтыя творы ў нас, у параўнанні з іншымі народамі, захаваліся лепш. Выконваліся яны ў час святкавання нараджэння і хрышчэння дзіцяці. Колькасць песень, якія толькі прымяркоўваліся да ўрачыстасці, але зусім не звязваліся з ёю, паступова расла, і цяпер значна пераважае ў песенным рэпертуары хрэсьбіннага абраду.

У песнях адлюстраваны ўсе стадыі абраду: паход бацькі па бабуку-павітуху, роды, зварот да Бога па “долю” для дзіцяці, дзяльба “бабінай кашы”. *Па сваім змесце яны групуюцца вакол асноўных дзеючых асоб: дзіцяці, яго бацькоў, бабкі-павітухі і хросных бацькоў, а па эстэтычна-функцыянальнаму прынцыпу хрэсьбінныя песні класіфікуюцца на рытуальна-заклінальныя, велічальныя, гумарыстычныя, бяседныя.*

Змястоўнасцю і паэтычным характам вызначаюцца ў хрэсьбіннай паэзіі *велічальныя песні*. У іх услаўляюцца бацька і маці дзіцяці, бабука, кум і кума.

У песнях-велічаннях *бацькоў* адначасова гучаць матывы любові да дзіцяці і найлепшых пажаданняў, адрасаваных яму, розныя па паходжанні, некаторыя з іх захавалі старажытныя рысы быту і светапогляду і вядуць пачатак з глыбінь першабытнаабшчыннага грамадства.

Песня, прысвечаная *маці* дзіцяці:

*Ой, наша Марына
Нарадзіла сына:
Сына, як дубочка,
Падобнага на мужа.
Расці, наш сыночак,
Расці, як дубочак,
Будзь жэ ты разумны,
Каб мог палічыці
Усе ў вёсцы гумны.
Цікава славіцца бацька ў хрэсьбіннай песні:
Наш [імя бацькі] маладзец, майстэр на ўсе рукі,*

*Падкідае бабцы што рок па унуку.
Хлопец, як грыбочак, як рыба здаровы,
Як зорачкі вочы, як шнурочкі бровы.*

Трапныя параўнанні, якія выкарыстоўваюцца ў песні, тут садзейнічаюць стварэнню вобраза дзіцяці, якому ўдзельнікі хрэсьбін жадаюць прыгажосці і здароўя. Пахвала бацьку, як правіла, выказваецца ў жартоўным тоне, як, напрыклад, і ў песні:

*Паздароў, Божа, кываля,
А што скаваў нам дзіця,
А ні ў ручкі ні хукаў,
А ні молатам ні стукаў,
А ў мяккіх падушках,
А пад цёплай дзяружскай,
Без молата, без кавадла,
А паглядзіш — дзіця ладна!*

Бытавалі таксама песні, у якіх бацька дзіцяці паўставаў ў вобразе клапатлівага і стараннага, уважлівага і спагадлівага гаспадара. Ніякія цяжкасці і перашкоды не могуць спыніць яго, каб выратаваць жонку і дзіця. І ён нярэдка ноччу, часам па гнуткай кладцы бяжыць да бабулькі і просіць яе пайсці з ім да парадзіхі.

У групе песень да *нованароджанага* адлюстраваны рэшткі старажытных народных уяўленняў аб долі, лёсе, душы, смерці, хваробе, што вынікалі з анімістычнага светапогляду чалавека. У пазнейшых хрысціянізаваных песнях пра нованароджанага сталі гучаць матывы выпрошвання долі ў Бога для дзіцяці:

*А дай, божа, ётай дзіцяці
Усякую долю ўзяці:
І хлебаваю, і саляваю,
Трэцюю – здаровейкую.*

Песні, адрасаваныя бабцы-павітусе:

*Не кукуй, зязюлечка, рана,
Не кажы, што ночачка мала.
Аленка ўсю ночку не спала,
Яна к сабе гасцікаў звала,
Любых гасцікаў ды бабулю.
Столікі абрусом засцілала,
Талеркі сухароў накладала,
Кубачкі ды віном налівала,
Яна сваю бабулю частавала.*

(в. Аравічы Хойніцкага р-на)

Сярод радзінна-хрэсьбінных песень Гомельшчыны па колькасным паказчыку пераважаюць творы, адрасаваныя куме і куму. Сярод мноства песень пра куму і кума сустракаюцца такія, у якіх яны малююцца ідэалізавана:

*Кума на куце села,
Харошу песню спела,
Першу — хрышчоную,
Другую — вясельную,
Ой, дай, Божэ, дзіцяці
Да вяселля даждаці.*

Сатырычна-гумарыстычныя песні вылучаюцца дасціпнасцю, жартаўлівым характарам, часта змяшчаюць у сабе адкрыты ці прыхаваны намёк на магчымы працяг блізкіх адносін паміж героямі. Як, скажам, у адным з тэкстаў песні, запісаным у Калінкавіцкім раёне.

*Кума кума любіла,
К сабе ў госці звала.
– Ты, кума, ты, душа,
Саўсім кума хараша, красіва. (в. Гулевічы Калінкавіцкага р-на).*

*– Мой кумочак, мой кумочак,
Не на тое прыйшла,
Каб ад цябе, каб яд цябе
Пехатой я пайшла.*

*– Залажыце, запражыце
Клячу вараную,
Завязіце, адвязіце
Куму маладую (Хойніцкі р-н).*

На хрэсьбінах выконвалася шмат *бяседных песень*, у якіх славіліся шчодрасць і гасціннасць гаспадароў, выказвалася радасць з нагоды з'яўлення новага чалавека, раскрывалася атмасфера святкавання ўрачыстасці падзеі.

Акрамя таго, *бяседныя песні* вызначаліся дасціпным гумарам, з'едлівай насмешкай з нядбайліц, няўмек, гультаёў. У гэтых песнях, як і ў іншых народных творах, выяўляліся высакародныя і высокамаральныя ідэалы працоўных, іх нецярпімасць да п'янства, ашуканства, гультайства і іншых людскіх заган.

Падагульняючы вышэйсказанае, трэба адзначыць, што асноўнымі структурнымі кампанентамі радзінна-хрэсьбіннай абраднасці беларусаў як сістэмы з'яўляюцца міфалагічныя ўяўленні, звязаныя з цяжарнасцю жанчыны і нараджэннем дзіцяці; адведкі (наведванне жанчыны-парадзіхі і яе дзіцяці); запрашэнне бабкі і кумоў; царкоўны абрад хрышчэння (язычніцкі абрад абмывання дзіцяці вадой); хрэсьбіннае застолле; адорванне маці-парадзіхай бабкі і кумоў; абрад разбівання гаршка з кашай; цырымонія падзелу бабінай кашы; частаванне кашай удзельнікаў хрэсьбін; абрад адвозіць бабку-павітуху дадому; выкананне радзінна-хрэсьбінных песень.

Спіс літаратуры

1. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: падручнік для студэнтаў філалаг. спецыяльнасцей ВНУ / К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск, 2000.

2. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005–2006.
3. Булгаковский, Д. Пинчуки. Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрассудки, поверья, суеверия и местный словарь // Записки ИРГО по отделению этнографии / Д. Булгаковский. – СПб., 1890. – Т. 23.
4. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н.С. Гілевіч. – Мінск: Выш. школа, 1975. – 285 с.
5. Гурскі, А.І. Семантыка і паэтыка сямейнай лірыкі / А.І. Гурскі. – Мінск, 2001.
6. Добровольский, В.Н. Смоленский этнографический сборник. Ч. 2. // Записки ИРГО по отделению этнографии / В.Н. Добровольский. – СПб.: Типография Евдокимова. – 1892.
7. Емельянаў, А.С. Паэтыка хрэсьбінных песень / А.С. Емельянаў / Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А.С. Фядосік, А.С. Емяльянаў, У.М. Сысоў, М.А. Каладзінскі; Навук. рэд. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Бел. Навука. – 2001.
8. Жыцця адвечны лад: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 2 / уклад., прадм., пер. У. Васілевіча. – Мінск: Мастацкая літаратура – 1998.
9. Кухаронак, Т.І. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: Канец XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мн.: Навука і тэхніка. – 1993.
10. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губернская Типо-Литография. – 1897.
11. Прыкметы і павер'і Гомельшчыны / уклад., сістэм., тэксталагічная праца, уступныя артыкулы В.С. Новак, А.А. Кастрыца. – Гомель: Барк, 2007.
12. Радзінная паэзія / склад. М.Я. Грынблат, В.И. Ялатаў. – Мн., 1971.
13. Радзінна-хрэсьбінныя абрады і звычаі беларусаў (на матэрыяле фальклору Гомельскай вобласці) / аўтары-ўкладальнікі Новак В.С., Шынкарэнка В.К., Кастрыца А.А., Воінава А.М., Вяргеенка С.А., Палуян А.М., Партнова-Шахоўская А.У. – Гомель: Барк, 2013.
14. Романов, Е. Белорусский сборник / Е. Романов. – Вып. 8 – Вильна, 1912.
15. Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / прадм. У.К. Касько. – Мінск: Універсітэцкае, 1998.
16. Фядосік, А.С. Беларуская сямейна-абрадавая паэзія / А.С. Фядосік. – Мінск, 1997.
17. Фядосік, А.С. Радзінная паэзія (функцыянальнасць абрадаў і абрадавай паэзіі, семантыка, жанравы састаў) / А.С. Фядосік / Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А.С. Фядосік, А.С. Емяльянаў, У.М. Сысоў, М.А. Каладзінскі; Навук. рэд. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Бел. Навука. – 2001.
18. Шейн, П.В. Белорусские народные песни, с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями, с приложением объяснительного словаря и грамматических примечаний. – СПб.: Типография Майкова. – 1874.

19. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т. III. – СПб.: Типография императорской академии наук, 1902. – Сборник отделения русского языка и словесности императорской академии наук. – Т. 72, № 4. – СПб, 1903.

20. Шлюбскі, А.Л. Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны. Ч.2. – Мінск: Інстытут беларускай культуры. – 1928.

БЕЛАРУСКАЕ ВЯСЕЛЛЕ

Беларускае вяселле, у якім захоўваецца агульнаэтнічная аснова і выяўляюцца рэгіянальна-лакальныя асаблівасці, вылучаецца адметнымі абрадамі і звычаямі, непаўторным паэтычным характам. Вясельны абрад, які ўзнік у феадальную эпоху на аснове традыцыйнага сялянскага сямейнага побыту, адзначаўся вельмі ўрачыста і ўяўляў сабой даволі цікавае тэатралізаванае прадстаўленне.

Вясельныя абрады і песні варта разглядаць як прадукт доўгага гістарычнага развіцця. Дайшоўшы да нашага часу з розных эпох, яны адлюстроўваюць многія характэрныя моманты сямейнага і грамадскага побыту працоўных, асаблівасці развіцця шлюбных і сямейных адносін на працягу многіх стагоддзяў. Вясельная абраднасць і паэзія даюць нам поўнае ўяўленне аб этычных поглядах беларускага селяніна, яго жыццёвай філасофіі, раскрываюць асаблівасці мастацкага мыслення беларусаў, паэтычнага ўспрымання навакольнага свету.

З гісторыі збірання і вывучэння вясельнай абраднасці і паэзіі. Вяселлю ў этнаграфічнай літаратуры пашанцавала як ніякаму іншаму абраду. Праўда, фактычныя матэрыялы пачалі з’яўляцца толькі з XIX ст., аднак гэта не абзначала, што пра вясельную абраднасць ранейшай пары да нас нічога не дайшло. Ужо ў “Аповесці мінулых часоў” летапісец распавядае пра асобныя моманты вясельнай абраднасці (жаніцьба князя Уладзіміра з полацкай княгіняй Рагнедай), а таксама параўноўвае некаторыя шлюбныя звычаі розных усходнеславянскіх плямёнаў: палян, драўлян, радзімічаў, вяцічаў, севяран.

Пра вясельныя абрады беларускай народнасці – з часу яе фарміравання і да канца XVIII ст. – могуць даць уяўленне звесткі, якія раскіданы па розных пісьмовых крыніцах: беларускіх летапісах, судовых актах, мемуарах розных асоб, нататках падарожнікаў, творах мастацкай літаратуры.

Значная колькасць матэрыялаў пра вясельныя абрады і звычаі была запісана ў XIX ст. Назавем асобныя працы збіральнікаў-даследчыкаў: “Беларусь” А. Рыпінскага (змяшчае беларускія вясельныя песні). У зборніку “Шляхціц Завальня...” Ян Баршчэўскі змясціў звесткі пра адзін з момантаў вяселля – праезд дружыны жаніха праз агонь, раскладзены з саломы каля варот. Я. Чачот у выпусках зборніка “Вясковыя песні з-над Нёмна і Дзвіны” змясціў узоры вясельных песень. П. Шпілеўскі ў сваёй працы “Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных казках” прадставіў 2 апісанні вяселля.

Значным укладам у скарбніцу народнай культуры Беларусі з’явіліся публікацыі П. Шэйна “Матэрыялы да вывучэння быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-заходняга краю” (апісанні вяселля, зробленыя яго карэспандэнтамі А. Багдановічам, М. Нікіфароўскім і інш., 24 апісанні вяселля).

Варта прыгадаць імёны і іншых збіральнікаў-даследчыкаў фальклору: Уладзімір Дабравольскі (“Смаленскі этнаграфічны зборнік”), М. Федароўскі

(“Люд беларускі”). Надзвычай каштоўныя запісы вяселля былі зроблены Е. Раманавым “Беларускі зборнік”, (вып. 8), М. Косіч (“Ліцвіны-беларусы Чарнігаўскай губерні...”), З. Радчанка (“Гомельскія народныя песні”).

З беларускіх вучоных найбольшую ўвагу даследаванню вясельнай абраднасці і паэзіі ўдзяліў М.В. Доўнар-Запольскі (манаграфія “Беларускае вяселле ў культурна-рэлігійных перажытках”). Значнае месца характарыстыка вясельных абрадаў і звычаяў займае ў працы Я. Карскага (“Беларусы”, т. 3 “Народная паэзія”). Асобную манаграфію прысвяціў вясельнай абраднасці беларусаў М. Нікольскі (“Происхождение и история белорусской свадебной обрядности”. Мн., 1956 г.)

Паходжанне і структура вясельнай абраднасці. Паходжанне вясельнай абраднасці, як сцвярджаюць даследчыкі, звязана з узнікненнем парнага шлюбу ў эпоху матрыярхату. Сённяшняя форма вясельнай абраднасці пачала складвацца ў эпоху патрыярхату, калі пануючай формай шлюбу стала манагамія (аднашлюбнасць). Асноўным момантам у сістэме вясельных абрадаў стаў абрад пераезду нявесты з бацькоўскага дому ў дом жаніха.

Вясельная абраднасць узнікла менавіта як патрэбнасць грамадства, у ёй знайшлі адлюстраванне рэлігійныя ўяўленні нашых продкаў, іх светапогляд. Многія абрадавыя этапы вяселля ўзніклі як пэўныя магічныя дзеянні, скіраваныя на забеспячэнне шчаслівага жыцця маладых. Сёння вясельныя рытуалы ўспрымаюцца як сімвалічныя дзеянні. Вяселле асэнсоўваецца як своеасаблівая сімвалічная форма пажадання маладым шчаслівага сямейнага жыцця, дабрабыту.

Вядома, што царква аказала пэўны ўплыў на многія народныя святы і абрады, але, калі ў адносінах да каляндарнай абраднасці гэта ўдавалася параўнальна лёгка, то з вясельнымі звычаямі і абрадамі было не так проста. Царкве давялося з цяжкасцю прытасоўваць іх да сваіх догматаў, бо доўгі час выступала супраць самога шлюбу. Толькі пасля таго, як хрысціянская царква ўсё ж прызнала шлюб, ёй удалося дапоўніць народныя вясельныя абрад сваім элементам – царкоўным вячаннем. Гэтае новаўвядзенне доўгі час не прымалася людзьмі (Ю. Бардах “Свецкі характар шлюбнага звычаёвага права рускага насельніцтва Вялікага княства Літоўскага (XV–XVII стст.). У вышэйназванай працы даследчык адзначае, што доўгі час насельніцтва Вялікага Княства Літоўскага карысталася пры заключэнні шлюбу звычаёвым правам, унікаючы царкоўнага вячання.

Пазней, калі вячанне ўкаранілася ў побыт, яно насіла фармальны характар. Многія запісы вясельнай абраднасці сведчаць аб тым, што адразу пасля “вянца” маладыя яшчэ не лічыліся мужам і жонкай. Звычайнае права беларусаў мела прыярытэт (аднак пэўны ўплыў усё ж быў пакінуты царквой – благаслаўленне абразамі, зварот да Бога ў песнях і інш.).

Беларускае вяселле, як і шлюбная абраднасць іншых усходнеславянскіх народаў, мела некалькі этапаў: сватанне, запоіны, заручыны (змовіны), зборная субота, каравай, пасад, прыезд дружыны жаніха па нявесту,

вясельнае застолле, дзяльба каравая, ад'езд да дому маладога, сустрэча маладых, ход вяселля ў хаце маладога.

Даследчыца Л. Малаш прапанавала падзяліць усю вясельную абраднасць на 3 часткі: а) давясельную, або падрыхтоўчую; б) уласна вясельную; в) паслявясельную.

Давясельная частка мела фармальна-бытавы характар, у час яе абрадавых этапаў, як адзначаюць даследчыкі вясельнай абраднасці, афармляецца пагадненне паміж бацькамі маладых адносна заключэння шлюбу. Паслявясельная частка ў розных мясцовасцях, напрыклад, Гомельскай вобласці, мела самыя розныя назвы: у некаторых вёсках Нараўлянскага р-на – гэта “Куры”, Ельскага р-на – “Хвост”, Кармянскага р-на – “Банкеты”, Брагінскага р-на – “Дуць папялішча” і інш.

Сватанне. Мэта сватання – дамовіцца аб шлюбе. Сваю падбіралі на Беларусі з ліку мужчын, жанатых, паважаных, хаця ўдзельнічалі і жанчыны. Часцей за ўсё ў сваты хадзілі сват з бацькам жаніха або сват з самім жаніхом. У некаторых рэгіёнах Беларусі прысутнасць жаніха на сватанні была абавязковай. На тэрыторыі паўднёвага захаду Беларусі ў сватанні маглі ўдзельнічаць і замужняя жанчына, іншы раз самога жаніха звычайна не бралі.

У песнях, якія суправаджалі абрадавы этап сватання, мелі месца пароды, адрасаваныя маладому: чым трэба было кіравацца, каб выбраць жонку.

Запоіны (запівіны, “малыя заручыны”...) – гэта таксама адзін з падрыхтоўчых этапаў вяселля, на якім нявеста і яе бацькі ў прысутнасці блізкай радні афіцыйна давалі згоду на шлюб. На запоінах замацоўвалася гэта згода. Пасля запоін дзяўчына лічылася засватанай.

Абавязковымі стравамі на запоінах былі яечня і сыр. На запоінах адбываўся своеасаблівы абмен хлебам паміж бацькамі маладой і сватамі. Маці нявесты забірала хлеб, прынесены сватамі, і аддавала ім свой, а ў бутэльку, абвязаную ручніком, насыпала жыта. Пасля запоін шлюб яшчэ не быў абавязковым, ён мог і разладзіцца. У такім выпадку тыя бацькі маладых, па віне якіх разладзіўся шлюб, павінны былі вяртаць выдаткі супрацьлегламу боку.

Заручыны ўключаюць наступныя рытуалы:

а) жаніх і нявеста ў становішчы над хлебам або над міскай падаюць адзін аднаму рукі і іх звязваюць ручніком;

б) жаніх прывозіць пачастункі для сябровак нявесты, якія і сімвалізуюць яе выкуп з дзявоцкай грамады;

в) бацькі нявесты і жаніха абменьваюцца падарункамі і ўдзельнічаюць ў сумесным пачастунку, што сімвалізавала замацаванне заключанага саюзу – дагавору;

г) нявесце расплятаюць касу, якую яна не заплятала да самага прыёзда вяселля;

д) маці (або хросная маці нявесты) у знак згоды на шлюб павязвала ўсіх сватоў жаніха ручнікамі, кавалкам палатна.

Зборная субота – гэты абрадавы этап бытуе не на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Калі адметнай рысай вяселля паўднёвай часткі тэрыторыі Беларусі з’яўляецца абрад каравая, то паўночнае беларускае вяселле вызначаецца развітаццю абраду зборнай суботы і багаццем песень.

Асноўны рытуал зборнай суботы – віццё вянка. Развітальны вечар маладой з сяброўкамі абазначаны не толькі тэрмінам “зборная субота”, але і наступнымі назвамі: “суборная субота”, “дзявічнік”, “паненскі вечар”, “вяночкі”, “дзявоцкія заручыны”, “пірог”, “мёд”, “дзявічкі”.

Пры класіфікацыі песень, якімі суправаджаюцца рытуалы зборнай суботы, даследчыкі ўлічваюць змест і функцыю ў абрадзе.

Песні зборнай суботы, зыходзячы з іх зместу і функцыі ў вясельным абрадзе, паводле даследавання вясельнай абраднасці, праведзенага Л.А. Малаш, **падзяляюцца ў залежнасці ад наступных рытуалаў:**

- 1) маладая збірае дружак і просіць звіць вянок;
- 2) кветкі для вянка;
- 3) уюць вянок;
- 4) звiлі вянок;
- 5) вянок коцяць па сталю;
- 6) выкуп вянка;
- 7) маладая чакае вянка ад маладога;
- 8) малады прывозіць свой вянок;
- 9) нядоўга давядзецца маладой насіць вянок;
- 10) маладая развітваецца з дзявоцтвам;
- 11) як маладой называць бацьку і радню маладога;
- 12) дружкі маладой робяць ёлачку і кветкі для дружныны маладога;
- 13) маладая частуе дружак.

Уласна вяселле пачынаецца ў нядзелю, якую называюць першым днём вяселля. Цэнтральнае месца ва ўласна вясельнай частцы адводзіцца пасадку.

Можна вылучыць наступныя, паводле меркаванняў даследчыцы Л.А. Малаш, тэматычныя групы песень:

- 1) зачынаюць вяселле;
- 2) прыбіраюць маладую;
- 3) распятаюць і чэшуць касу маладой;
- 4) пара маладым на пасад;
- 5) брат вядзе маладую на пасад;
- 6) маладыя ідуць на пасад;
- 7) маладая сядзіць на пасадзе;
- 8) маладыя збіраюцца да шлюбу;
- 9) маладыя кланяюцца ўсім прысутным;
- 10) рыхтуюць коні ехаць да шлюбу;
- 11) ад’езд да шлюбу.

Пасад – старажытны і складаны абрад, які захаваў рэшткі першапачатковай рэлігіі славян.

Вылучаюцца 3 асобныя тыпы абрадавага этапу “пасад”:

- а) пасад маладой і пасад маладога перад шлюбам на дзяжу;

б) сумесны пасад пасля шлюбу ў сувязі з абрадам злучэння (звядзення) маладых;

в) пасад маладых у розныя часы – у час завівання, на заручыны, зборную суботу.

Пасад – гэта форма благаславення жаніха і нявесты на шлюб, пажаданне ім шчаслівага жыцця.

Каравай. Уласна вяселле пачыналася з замешвання цеста на каравай і яго выпечкі. кожны момант падрыхтоўкі каравая суправаджаўся адпаведнымі рытуаламі і песнямі.

Ніводная каравайная песня ніколі не выконваецца і не мае сэнсу па-за абрадам каравая. Выкананне каравайных песень і рытуалаў адбываецца ў строгай паслядоўнасці адначасова з прыгатаваннем абрадавага хлеба. Як сцвярджаюць даследчыкі, прынята наступная ўмоўная класіфікацыя каравайных песень:

- а) запрашаюць род і суседак на каравай;
- б) рашчыняюць каравай;
- в) сукаюць свечкі (рэжуць воск на кавалкі і робяць свечкі), запальваюць;
- г) месяц каравай, ён падыходзіць;
- д) рыхтуюць печ для каравая;
- е) робяць каравай і шышкі;
- ё) садзяць каравай у печ;
- ж) каравай пячэцца;
- з) вымаюць каравай з печы;
- и) убіраюць каравай;
- к) пераносіць каравай у клець;
- л) частуюць каравайніц;
- м) дзеляць каравай;
- н) просяць каравая.

Прыезд дружыны жаніха па нявесту. Сутнасць гэтага абрадавага этапу – сустрэча дружыны жаніха раднёй нявесты, што па форме нагадвала своеасаблівы ваенны набег з мэтай захапіць нявесту сілай (захаваліся рэшткі старажытнага звычаю ўмыкання нявесты жаніхом).

Вясельнае застолле – гэта сімвал нараджэння новай сям’і. У вясельных песнях, якія выконваліся ў гэты час, галоўнымі былі матывы ўшанавання маладых, іх бацькоў, сватоў.

Дзяльба каравая – гэта кульмінацыйны момант у сістэме вясельнай абраднасці. Падзел каравая адбываўся згодна з выпрацаванымі на працягу стагоддзяў рытуаламі. Старшы сват сярэдзіну каравая аддаваў маладым, ніжэйшую частку (“падэшву”) – музыкам, астатнюю частку каравая дзяліў па ступені сваяцтва паміж гасцямі, бацькамі, хроснымі і інш.

На гэтым абрадавым этапе выказваліся пажаданні, у якіх можна было знайсці тлумачэнне многіх сімвалічных дзеянняў вясельнай абраднасці:

Даруем вам з павагай,
Каб не было знявагі.

Дарую пару галубоў,
Каб была моцная любоў.

Ад'езд да дому маладога – развітанне маладой з бацькоўскім домам – надзвычай эмацыянальны момант вяселля.

Ход вяселля ў хаце ў маладога. Адпраўлялі маладых ў камору, кармілі, замыкалі, раніцай будзілі, адбываўся рытуал, звязаны з “агледзінамі” пасцелі. Вяселле магло разладзіцца, калі маладая страціла цноту, у такім выпадку ганьбавалі бацькоў маладой.

Паслявясельны перыяд на тэрыторыі Беларусі вядомы пад рознымі назвамі, напрыклад, на Гомельшчыне паслявясельную частку называлі: “гуляць разгуліны”, “гуляць банкеты” (вв. Багданавічы, Сямёнаўка Кармянскага р-на), “пірагі”, “госці” (вв. Любавічы, Хільчыцы Жыткавіцкага р-на), “ламаць печ” (в. Кашалёў Буда-Кашалёўскага р-на), “гуляць зайца” (в. Алексічы Хойніцкага р-на).

Спіс літаратуры

1. Вяселле. Абрад / склад. К.А. Цвірка. – Мн., 1978.
2. Вяселле. Песні: У 6 кн. / склад. Л.А. Малаш, З.Я. Мажэйка. Кн. 1. – Мн., 1980; Кн.2. Мн., 1981; Кн. 3. Мн., 1983; Кн. 4. Мн., 1985; Кн. 5. Мн., 1986; Кн. 6. Мн., 1988.
3. Фядосік, А.С. Беларуская сямейна-абрадавая паэзія. / А.С. Фядосік. – Мн., 1997

ПАХАВАЛЬНАЯ АБРАДНАСЦЬ І ГАЛАШЭННІ

Сістэма народных вераванняў, звязаных з пахавальнай абраднасцю. Перш чым гаварыць пра пахавальны абрад, варта засяродзіць увагу на разнастайных павер'ях, якія нельга абысці як найбольш старажытны элемент абраднасці пахавання і памінак. Да ліку павер'яў, якія нібыта прадказвалі набліжэнне смерці, адносіліся наступныя: калі сабака вые ўгору, калі зяблюля закукуе на страсе, калі курыца запяе пеўнем, калі ў хату праз разбітую шыбу залятае птушка, калі ўночы дзверы самі сабой расчыняюцца. Лічылася, што і некаторыя сны папярэднічаюць смерці: царква, свечкі, абразы, выкапаная магіла, калі нехта падае ў яму, выганяе скаціну ў поле, белая свіння, каршун, які каго-небудзь задзірае, калі выпадае зуб, калі сякуць дрэва, калі з'яўляюцца памерлыя раней бацькі, балота, пясок, гліна.

У дахрысціянскія часы характар пахавальных абрадаў ў славянскіх плямёнаў быў неаднолькавым. Да найбольш старажытнай формы адносіцца спальванне нябожчыкаў. Агонь здаўна лічыўся сімвалам ачышчэння, яму прыпісвалася ўласцівасць абароны ад нячыстай сілы. Выкарыстанне агню на пахаваннях і памінках узыходзіць да старажытных часоў культуры агню.

Аднак дзесьці з пачатку нашай эры асноўнай формай пахавання стаў звычай пахавання цела нябожчыка ў зямлі.

Магчымае паралельнае бытаванне двух спосабаў пахавання на працягу многіх стагоддзяў выпрацавала рытуальна-вербальныя кампаненты пахавальных абрадаў. Калі ў абрадзе пахавання, звязаным з трупаспальваннем, было важным правядзенне трызны, што ўяўляла ўрачыстыя провады нябожчыка на той свет з "гуляннямі", спаборніцтвамі, ахвярапрынашэннямі, то абрад ямнага пахавання ўключаў жалобныя рытуалы з галашэннямі, плачам і памінальным сталом.

У пахавальнай абраднасці знайшлі адлюстраванне шматлікія народныя вераванні. Напрыклад, нядобрым знакам лічылася сустрэць чалавеку смерць не ў родных сценах. Гэтыя ўяўленні ўстойліва захоўваюцца ў народнай свядомасці.

Перад смерцю хворы абавязкова прасіў ва ўсіх прысутных дараваць прыжыццёвыя крыўды, іншы раз запрашалі святара для апошняй споведзі. Іншы раз хто-небудзь з членаў сям'і (старэйшы) павінен быў перахрысціць паміраючага.

Існуюць многія народныя павер'і наконт маруднай смерці: пры цяжкім кананні развязваюць вузлы, расшпільваюць гузікі, адчыняюць замкі, лічылася, што такім чынам, зыходзячы з народных вераванняў, больш лёгка "раз'ядноўваліся магчымыя ўвасабленні душы і спакутаванага цела". Каб душа не шукала доўга выйсця і свабодна пакінула памяшканне, адчынялі дзверы ў хаце, вароты ў хляве, у коміне душнікі, зрывалі дошкі са столі, вымалі верхні "касяк дзвярэй", пасылалі ў царкву, каб свяшчэннік адчыніў царскія вароты. Лічылася, што душа без болю адыдзе ў вечнасць, калі канаючаму даць свечку. Найбольшай пашанай карыстаюцца ў народзе свечкі, пасвечаныя ў царкве на свята Грамніцы або ў перадвелікодны тыдзень.

Здаўна бытавала вера, што запаленая свечка нібы асвятляе шлях на той свет, з'яўляецца сімвалам пакаяння і даравання грахоў.

Варта адзначыць, што шматлікія прыкметы былі звязаны з шэсцем пахавальнай працэсіі: **а)** калі па вуліцы неслі труну, забаранялася спаць (“каб соннага смерць не прыбрала”); **б)** нельга было скарачаць шлях да могілак; **в)** нельга было выглядваць з акна ці праз дзверы, калі вязуць нябожчыка; **г)** благой прыкметай лічылася сустрэць каго-небудзь, асабліва таго чалавека, які ішоў насустрач працэсіі (трэба было ці аб’ехаць, абысці, ці ісці разам, каб смерць не вярнулася ў вёску).

Структура пахавальнай абраднасці. Пахавальная абраднасць – складаны абрадавы комплекс, які ўключае ў сябе такія кампаненты, як народныя вераванні, абрадавыя дзеянні, галашэнні.

Варта адзначыць, што пахавальны абрад знаходзіцца ў непасрэднай сувязі з развіццём яго эмацыянальна-псіхалагічнай скіраванасці і характарызуецца, як адзначаюць даследчыкі, некалькімі аспектамі: прасторава-часавым; індывідуальна-калектыўным; паэтыка-рытуальным.

Прасторава-часавы аспект пахавальнага абраду. У беларускай абраднасці асобныя моманты развіваюцца ў адносна абмежаванай прасторы і маюць працяг у часе. Увогуле можна вылучыць 8 паслядоўных момантаў: смерць чалавека; падрыхтоўка да пахавання; выраб труны і перанос у яе памерлага; наведванне суседзямі і сваякамі нябожчыка; вынас труны; шэсце на могільку пахавальнай працэсіі; пахаванне; памінальны стол у хаце памерлага.

Індывідуальна-калектыўны аспект пахавальнага абраду звязаны са здольнасцю галашэнняў у адзінстве з невербальнымі сродкамі ствараць пэўны псіхалагічны стан для калектыву ўдзельнікаў пахавальнага абраду.

Паэтыка-рытуальны аспект пахавальнага абраду. Галашэнне ствараецца непасрэдна ў час аплаквання нябожчыка.

Традыцыйныя матывы галашэнняў звычайна дапаўняліся тэкстам імпрэвізацыйна створаным плакальшчыцай.

Увогуле галашэнні бытуюць як састаўная частка таго ці іншага абраду, як непасрэдная рэакцыя чалавека на пэўную жыццёвую сітуацыю.

Кожная разнавіднасць галашэнняў адпавядае тэматычна пэўнаму абрадаваму дзеянню. Пахавальны абрад суправаджаецца пахавальным галашэннем; памінальны абрад – памінальным галашэннем; вясельны абрад – вясельным галашэннем; рэкруцкі абрад – рэкруцкім галашэннем.

Умоўна ўвесь складаны пахавальна-памінальны комплекс па структуры можна падзяліць на тры часткі:

- 1) пахавальная абраднасць;
- 2) памінальныя абрады на працягу першага года пасля смерці;
- 3) штогадовыя памінкі памерлых.

Яшчэ ў мінулым стагоддзі ў многіх этнаграфічна-фальклорных даследаваннях рабілася спроба вывучэння асобных аспектаў гэтай праблемы. Е. Раманаў вылучыў сем структурных кампанентаў пахавальнага абраду, якія суправаджаюцца адпаведнымі галашэннямі:

- 1) адразу пасля смерці чалавека;
- 2) калі цела “обряжают” на ложе;
- 3) у перапынку паміж чытаннем Псалтыра;
- 4) калі нябожчыка кладуць у труну;
- 5) калі памерлага выносяць з хаты;
- 6) пры апусканні труны ў магілу;
- 7) у выпадку адсутнасці святара па дарозе на могілкі”.

Даследчык пахавальнай абраднасці У. Сысоў (“Беларуская пахавальная абраднасць”. Мн., 1995 г.) вылучае наступныя структурныя часткі абраду:

- а) смерць чалавека і рытуальныя дзеянні ў першую пасмяротную гадзіну, галашэнні;
- б) падрыхтоўка нябожчыка да пахавання, рытуалы абмывання і пераапраанання памерлага;
- в) выраб труны і перанос у яе памерлага;
- г) наведванне роднымі і суседзямі памерлага ў яго хаце;
- д) вынас труны з нябожчыкам з хаты;
- е) шэсце пахавальнай працэсіі на могілкі;
- ж) падрыхтоўка магілы і пахаванне;
- з) памінальны стол у дзень пахавання.

У народных рэлігійных поглядах беларусаў на памерлага адлюстраваліся анімістычныя ўяўленні.

Для пахавальных галашэнняў характэрны такія рысы, эмацыянальнасць, псіхалагізм, лірызм. У асноўным у пахавальных галашэннях пераважае аповед пра асабістыя якасці нябожчыка, пра тыя цяжкасці, што чакаюць сям’ю. У галашэннях, якія маюць маналагічную форму, адлюстраваны два часавыя ўзроўні: 1) рэтраспектыўна-падзейны (пераказ жыцця памерлага і ўспаміны пра яго творчую актыўнасць на зямлі; 2) імгненны, звязаны з перажываннямі, трагізмам.

Спіс літаратуры

1. Сысоў, У.М. Беларуская пахавальная абраднасць: Структура абраду, галашэнні, функцыі слова і дзеяння / У.М. Сысоў – Мн. : 1995.
2. Пахаванні, памінкі, галашэнні / уклад. У.А. Васілевіч, Т.Б. Варфаламеева. – Мн. : 1986.

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

З ГІСТАРЫЯГРАФІІ ПРЫКАЗАК І ПРЫМАВАК. Першая публікацыя беларускіх прыказак належыць А. Рыпінскаму, які ў кнізе “Беларусь” (1840) змясціў (надрукаваў) 50 тэкстаў прыказак. Я. Чачот у апошнім з шасці зборнікаў змясціў каля 200 тэкстаў прыказак.

У 1874 г. у “Зборніку беларускіх прыказак”, складзеных І. Насовічам, змешчана звыш 3 000 прыказак і прымавак, дадзены заўвагі і тлумачэнні. У “Слоўніку беларускай мовы” І. Насовіча пры тлумачэнні слоў прыводзяцца ў якасці прыкладаў прыказкі і прымаўкі.

У 1881 г. у польскім зборніку В. Дыбоўскі надрукаваў “Беларускія прыказкі з Навагрудскага павета”. П. Шэйна ў кнізе “Матэрыялы для вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю” змясціў каля 200 прыказак, прычым пазначана дзе запісана кожная прыказка.

У 3-м томе “Смаленскага этнаграфічнага зборніка”, складзеным і надрукаваным у 1894 г., шмат беларускіх прыказак і прымавак (асобная кніга так і называецца “Прыказкі”). У 1898 г. выйшаў з друку зборнік прыказак і прымавак, сабраных Ляцкім пад назвай “Матэрыялы для вывучэння творчасці і побыту беларусаў” – звыш 2 000 прыказак і прымавак.

Значны ўклад унёс Е. Раманаў у справу збіральніцтва прыказак і прымавак. У першых выпусках “Беларускага зборніка” – 757 тэкстаў, якія вызначаюцца дакладнасцю запісаў, умелым адборам.

У 2-м томе “Матэрыялаў для вывучэння быту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю, 1893 г. П. Шэйна змешчана 195 прыказак і прымавак.

У кнізе “Люд беларускі” Федароўскага (1935 г.) змешчана вялікая колькасць прыказак і прымавак – 9900. Значную каштоўнасць для даследчыкаў духоўнай культуры беларусаў мае рукапісны “Зборнік беларускіх прыказак і прымавак” А. Сержпутоўскага. Складзены ім зборнік уключае 6225 тэкстаў, за гэты зборнік прысуджаны залаты медаль Рускім Геаграфічным Таварыствам.

Заслугоўвае ўвагі думка А. Сержпутоўскага аб паходжанні прыказак і прымавак. На яго думку, многія з іх утварыліся ад казак, паданняў, апавяданняў, якія далі сэнс той ці іншай прыказцы. Аднак асноўнай крыніцай іх утварэння было жыццё народа.

Свае запісы прыказак і прымавак А. Сержпутоўскі згрупаваў па пэўных тэматычных рубрыках, прадставіўшы назвы якіх у алфавітным парадку.

Грынблат прапанаваў больш мэтазгодную і абгрунтаваную іх класіфікацыю, вылучыўшы 9 раздзелаў: 1) Прырода, гаспадарчая дзейнасць, праца; 2) Матэрыяльны быт; 3) Грамадскае жыццё; 4) Сям’я і сямейны быт; 5) Духоўнае жыццё; 6) Чалавек і яго якасці, мараль; 7) Агульныя меркаванні і г.д.

А. Сержпутоўскаму належыць і рукапісная праца “Беларускія прыказкі і прымаўкі, запісаныя ў Мазырскім павеце”, у якім запісана 493 прыказкі і прымаўкі.

У гэтым зборніку адлюстравалася, як у лустэрку, жыццё мазырскага селяніна-палешука.

Да пачатковых крокаў вывучэння прыказак адносіцца прадмова да зборніка І. Насовіча, дзе ён раскрывае значэнне прыказак, гаворыць пра адлюстраваную ў іх маральна-практычную філасофію народа. У працы “Беларусы” Я. Карскі падкрэслівае павучальны характар прыказак, дае гісторыяграфічны нарыс беларускай парэміяграфіі 19 ст., разглядае іх змест, спыняецца на прыказках, якія адлюстроўваюць гістарычныя падзеі, старажытныя вераванні народа, сямейныя адносіны, маральныя якасці. У слоўніку “Крынічнае слова” рыскрываецца сэнс прыказак, паказваецца, у якой сітуацыі ўжываецца тая ці іншая прыказка, кожная прыказка ілюструецца прыкладамі яе ўжывання ў творах мастацкай літаратуры. У слоўнікавы артыкул уваходзяць: загалолак, сітуацыйна-кантэкстная характарыстыка; тлумачэнне значэння, цытаты з мастацкіх ці публіцыстычных твораў. (Напрыклад “Стары вол баразны не псуе”, гаворыцца так у павучанне малодшым, якія не павінны ігнараваць парады і вопыт старэйшых, далей ідзе ўрывак з твора А. Пальчэўскага “Землякі”).

Вялікая заслуга ў вывучэнні прыказак і прымавак належыць І. Насовічу. Прыгадаем яго зборнік “Сборник белорусских пословиц, составленный И. Носовичем // Сб. Отделения русского языка и словесности Импер. Академии наук: СПб, 1874. Т. XII, №2.

На думку І. Насовіча, знаўцы быту і мовы беларусаў, “беларусы ўсе факты, усе выпадкі чалавечага жыцця, усе ўчынкі, як добрыя, так і дрэнныя, і ўсякае нават меркаванне пра што-небудзь падводзяць пад мерку прыказак сваіх... Паміж простымі людзьмі ёсць шмат такіх здольных, якія на ўсякі выпадак, вясёлы, спрэчны, сумны, -- адразу ж і падаюць прыказку, нібыта яны знарок вывучылі іх”.

К. Кабашнікаў прадставіў беларускія прыказкі і прымаўкі ў агульнаславянскім кантэксце, вылучыў пры гэтым іх адметныя нацыянальныя рысы (“Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце” – Мн., 1998).

Г. Пермякоў прапанаваў тэорыю, згодна з якой змест любой парэміі ўключае 2 аспекты – *прадметна-тэматычны*, які вызначае характар зместу, і *логіка-семіятычны*, што характарызуе форму. З улікам гэтых крытэрыяў аўтар раскласіфікаваў парэміі ў зборніку “Избранные пословицы и поговорки народов Востока” – М., 1968.

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ. Гэта кароткія жанры вуснай народнай творчасці, найбольш пашыраныя і масавыя фальклорныя творы. Беларусы маюць схільнасць да дасціпнага і выразнага слова. Прыказкі і прымаўкі ўпрыгожваюць і ажыўляюць мову, з’яўляюцца хавальнікамі і выразнікамі шматвяковага гаспадарчага і жыццёвага вопыту народа, яго назіранняў. Гэта звод найбольш канцэнтраванай народнай мудрасці, народных поглядаў на жыццё, па словах Патабні, гэта «згусткі думкі».

<p>Прыказка – кароткае іншасказанне, павучанне, прыгавор, у якім заключана вялікая сіла мастацкага абагульнення.</p> <p>«Прыказка – шырока ўжывальны ў гутарковай мове ўстойлівы народны выраз-афарызм, які ў завершанай, сціслай вобразна-паэтычнай форме і ў пераносным сэнсе абагульняе шматвяковы жыццёвы вопыт народа, выказвае катэгарычнае меркаванне пра тых ці іншых гаспадарчых, сацыяльна-бытавыя і гістарычныя з’явы, характарызуе, ацэньвае іх, павучае, дае практычныя парады».</p> <p>Існуючыя азначэнні прыказкі ў фалькларыстычнай літаратуры грунтуюцца на глыбокіх назіраннях У. Даля, якія ён зрабіў у сярэдзіне XIX ст. Прыказка – гэта кароценькая прытча (выслоўе). Меркаванне, прыгавор, павучанне, выказанае намёкам і пушчанае пад чаканам народнасці.</p> <p>Прыказка выражае завершаную думку, гэта замкнуты выраз, закончанае меркаванне, якое змяшчае пэўнае абагульненне жыццёвага вопыту.</p> <p>«Чалавек без радзімы, што салавей без песні», «Што пасееш, то і пажнеш», «Не будзі ліха, пакуль спіць ціха».</p>	<p>Прымаўка – іншасказальны выраз, але без суджэння. Устойлівыя, яркія выслоўі з незавершанай думкай («Таўчы вадугу ў ступе, Сабака брэша, вецер носіць, Слова не верабей: выпусціў – не зловіш, Воран ворану вока не выклуче, Не ведаючы броду, не сунься ў воду, Адзін у полі не воін»).</p> <p>Па словах У. Даля, прымаўка – «складная, кароткая реч, ходзячая в народе, но не составляющая полной пословицы».</p> <p>Прымаўка – трапны выраз, выказаны па канкрэтнаму выпадку, які як і прыказка, можа быць выкарыстаны больш шырока, у пераносным сэнсе.</p> <p>Прымаўка выражае думку няпоўна, не з’яўляецца абагульненнем з’явы, а толькі выразна характарызуе яе, падкрэслівае характэрныя шрых.</p> <p>Па словах У. Даля, гэта першая палавіна прыказкі. Па словах Патабні, гэта іншасказальны, вобраз асобнай асобы, ці якасці дзеяння.</p> <p>«На радзіме паміраць лягчэй», «Чужымі рукамі жар заграбаць».</p>
--	--

РЫСЫ, УЛАСЦІВЫЯ

ПРЫКАЗЦЫ	ПРЫМАЎЦЫ
<ol style="list-style-type: none"> 1. сціпласць; 2. афарыстычнасць; 3. іншасказальнасць; 4. шматлікасць значэнняў; 5. двухчленнасць пабудовы; 6. мае форму простага ці складанага сказа, закончанае выказвання. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. больш кароткія па форме, чым прыказкі; 2. не заключаюць у сабе абагульненняў і заключэнняў па разнастайных жыццёвых з’ява; 3. прызначэнне прымавак – упрыгожваць мову, рабіць яе вобразнай; 4. па структуры прасцейшыя, чым прыказка, мае форму простага сказа, нават незакончанага; 5. прымаўкі ўжываюцца ў сувязі з пэўнымі асобамі і іх учынкамі, маюць канкрэтны змест; 6. прымаўка ўжываецца ў дачыненні да дадзенага канкрэтнага выпадку.

Тэматычна іншыя фальклорныя жанры больш абмежаваны, чым прыказкі.

Прыказкі ахопліваюць розныя бакі рэчаіснасці, у той час, як іншыя жанры маюць пэўны прадмет даследавання, адлюстравання.

(гістарычныя песні датычаць падзей мінулага, любоўныя і сямейныя песні – асабістыя адносіны людзей).

Прыказкі больш устойлівыя, у іх па-іншаму праяўляецца традыцыйнасць, чым у іншых жанрах, яны менш вар’іруюцца, у іх змены носяць больш абмежаваны характар. Асновай захавання іх устойлівасці служаць уласцівыя ім дакладнасць жыццёвых назіранняў, важнасць выражаных думак, выразнасць формы.

МАСТАЦКАЯ ФОРМА

ПРЫКАЗАК	ПРЫМАВАК
<p>Прыказка можа мець <u>2 формы</u> пабудовы: з адной часткі можа складацца; з дзвюх частак. “Разумны плача, дурны скача”.</p> <p>Па форме прыказка поўнасю супадае з ужываемымі ў ёй стылёвымі сродкамі – параўнаннем і антытэзай.</p> <p>За старой галавой, як за каменнай сцяной.</p> <p>Птушцы крылы, а чалавеку – розум.</p> <p>Рытм і рыфма служаць у якасці сродкаў выдзялення пэўнай думкі, дапамагаюць захаваць сэнсавае адзінства.</p> <p>Асноўная мэта рытму – замацаваць і падкрэсліць думку.</p> <p>У прыказках звычайна пануюць харэічныя (2-хсклад.), анапестычныя і дактылічныя памеры.</p>	<p>У моўных адносінах прымаўкі адносяцца да фразеалагізмаў.</p> <p>Некаторыя прымаўкі з’яўляюцца ідыёмамі (Ката ў мяшку купляць).</p> <p>Толькі тыя фразеалагізмы і ідыёмы можна лічыць прымаўкамі, якія пабудаваны на іншасказальнай вобразнасці і выконваюць у мове пэўныя мастацка-эстэтычныя функцыі.</p> <p><i>Прымаўкі садзейнічаюць</i> – эмацыянальнай выразнасці.</p> <p><i>У прымаўках ужываюцца</i> – <u>параўнанні</u> “Верціцца, як белка ў калясе”, <u>метафара</u> “Падліваць масла ў агонь” <u>гіпербала</u> “У трох соснах заблудзіўся”</p>

Крыніцы ўзнікнення прыказак і прымавак

Да ліку крыніц адносяцца:

- А) разнастайныя жыццёвыя назіранні,
- Б) гістарычныя сітуацыі, тыя ці іншыя рысы людзей,
- В) з выслоўяў, што вылучаліся з фальклорных твораў – казак, былін, песень, баек (Біты нябітага вязе – з казкі пра лісіцу і ваўка),
- Г) асобныя трапныя выразы з літаратурных твораў, якія паступова фалькларызуюцца.

Тэматыка прыказак і прымавак

1. Прыказкі і прымаўкі, запісаныя на тэрыторыі Гомельскай вобласці, сведчаць аб актыўных беларуска-руско-ўкраінскіх культурных і моўных кантактах.

А) прырода, гаспадарчая дзейнасць, праца.

Гром грыміць, будзе хлеб радзіць.

Багата вясна кветкамі, а восень палеткамі.
Як пасееш у пару – збярэш жыта гару.

Б) матэрыяльны быт.

Рыхтуй сані летам, а калёсы зімой.
Свая хатка, як родная матка.

В) грамадскае жыццё.

Ідзеш на чужую старану – пільнуйся, каб не было сораму.

Г) сям'я і сямейны быт.

Калі мілы па душы, з мілым рай у шалашы.
У каго матка, у таго і галоўка гладка.

Д) духоўнае жыццё.

Рана загаіцца, а злое слова ніколі.

Г) чалавек і яго якасці, мараль.

У людзей пытай, да свой розум май.
Еш боршч з грыбамі, а язык дзяржы за зубамі.

Спіс літаратуры

1. Ахрыменка, П. Беларускія загадкі, прыказкі і прымаўкі. / П. Ахрыменка. – 1961.
2. Янкоўскі, Ф. Паэтыка беларускай прыказкі. / Ф. Янкоўскі. – Мн., 1971.
3. Янкоўскі, Ф. Беларускія прыказкі, прымаўкі і фразеалагізмы. / Ф. Янкоўскі. – Мн., 1958.
4. **Рапановіч** Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі. – Мн., 1958.
5. Шкраба, І.Р. Шкраба. Крынічнае слова. / І.Р. Шкраба. – Мн., 1987.
6. Прыказкі і прымаўкі: У 2 кн. / склад. М.Я. Грынблат. – Мн., 1976.

БАЛАДЫ

Тэрмін “балада”, якім абазначаецца жанравая група твораў (песень) у фальклору многіх народаў, на розных этапах свайго выкарыстання меў неаднолькавае сэнсавае нападўненне. Па-рознаму ён успрымаўся ў традыцыях асобных еўрапейскіх народаў. Трапіўшы на славянскія абшары з заходніх краін, гэты тэрмін найперш замацаваўся ў якасці азначэння літаратурнага жанру, і толькі значна пазней яго сталі прымяняць у фалькларыстыцы. Даследчыца Л. Салавей сцвярджае, што “балада — гэта апавядальная ліра-эпічная песня з напружаным драматычным сюжэтам, якая адлюстроўвае трагічныя калізіі ў асабістым, сямейным жыцці чалавека”. Балады прынята адносіць да пазаабрадавага фальклору, аднак у адносінах да беларускіх балад, на думку даследчыцы, гэта не зусім слушна. Яна зазначае, што “значная частка запісаў вызначана носьбітамі як каляндарна-абрадавыя песні – веснавыя, купальскія, паставыя і інш.”. Большасць баладных сюжэтаў мае выключна пазаабрадавае паходжанне і бытаванне, а сюжэты, звязаныя з абрадам, найперш цікавыя для разумення вытокаў жанру, яго фарміравання, асэнсавання вобразнасці.

Упершыню характарыстыку жанру балады ў пачатку XIX ст. даў А. Міцкевіч. Яскравым прыкладам з’явіліся баладныя творы самога паэта, заснаваныя на матывах беларускага фальклору.

У адносінах да фальклорнага песеннага жанру тэрмін “балада” сталі прымяняць даволі позна, у канцы XIX ст. (У. Дабравольскі). Носьбіты народнай балады абазначалі іх як “доўгія песні”, “смутныя”, “жалосныя”, “так песні”, “быль”. Спроба збіральнікаў (У. Вярыга) аб’яднаць творы гэтага жанру пад назвай “думкі” не замацавалася ў беларускім народазнаўстве.

А. Яскевіч адзначае, што беларуская вусна-паэтычная творчасць да часу з’яўлення прафесійнай літаратуры мела даволі развітыя традыцыі народнай балады. Вялікая колькасць тэкстаў і напеваў народных балад сведчыць пра жыццяздольнасць твораў гэтага жанру, іх важную ролю ў сучасным народным рэпертуары.

Адзначым, што народная балада займае значнае месца ў духоўным жыцці беларусаў. Творы гэтага жанру – адна з крыніц, з дапамогай якой можна больш даведацца пра гісторыю, традыцыі роднага краю, яго эстэтычныя, маральныя ідэалы. Акрамя таго, народная балада паўплывала на з’яўленне літаратурнай “сястры”. Тэрмін “балада” зараз ужываецца для абазначэння ліра-эпічнага жанру ў фальклору, літаратуры, музыцы, нават кіно. Высокія эстэтычныя і гістарычныя вартасці народнай беларускай балады, па-новаму асэнсаваныя прафесійнай літаратурай і мастацтвам, садзейнічаюць развіццю нацыянальнай культуры.

Тэксты, а пазней і напевы беларускіх народных балад прыцягвалі да сябе ўвагу фалькларыстаў на працягу ўсёй гісторыі збіральніцтва беларускага фальклору. Самымі вядомымі збіральнікамі і даследчыкамі жанру балад у XIX ст. былі Я. Чачот, П. Шэйн, Е. Раманаў, Я. Карскі і іншыя. Названыя фалькларысты зрабілі шмат у вывучэнні і асэнсаванні баладных песень.

Так, напрыклад, значная колькасць тэкстаў балад была сабрана і часткова апублікавана ўжо ў 30–40-х гг. XIX ст. у зборніках Яна Чачота пад агульнай назвай “Вясковыя песні з-над Нёмана і Дзвіны”, **на беларускай мове або толькі ў польскім перакладзе.**

У працах І. Насовіча (“Белорусские песни”) і П. Шэйна (“Материалы к изучению быта и языка русского населения Северо-Западного края”, “Белорусские народные песни”) уздымаюцца пытанні класіфікацыі народных балад.

Я. Карскі ў трэцім томе сваёй манаграфічнай працы “Беларусы” дае наступнае тлумачэнне тэрміну “балада”. На яго думку, гэта ліра-эпічныя творы, у якіх эпічныя і лірычныя элементы ўраўнаважаны.

У пэўнай ступені пасля Я. Карскага вивучэнне балад, іх жанравай спецыфікі спынілася. Толькі ў савецкі час з’явіліся працы, са зместу якіх бачна, што беларуская фалькларыстыка была пастаўлена на сур’ёзную навуковую аснову. Выходзіць спецыяльны зборнік у двух тамах “Балады” (1977–78 гг.) з уступным артыкулам, укладаннем, каментарыямі Л.М. Салавей. Упершыню ў беларускай фалькларыстыцы аўтар паспрабавала высветліць праблемы ўзнікнення і развіцця беларускай балады, разгледзець яе ідэйна-тэматычны змест і мастацка-выяўленчую сістэму баладных песень.

У 1971 г. выйшла ў свет манаграфія І. Штэйнера “Беларуская балада. Вытокі жанру і паэтычная структура”, у якой на багатым фактычным матэрыяле даследчык вырашае праблему паходжання жанру, прапануе класіфікацыю балад, выяўляе іх нацыянальную спецыфіку, падкрэслівае самабытнасць і самастойнасць твораў.

Дасканалыя ўзоры народных балад змешчаны ў зборніку “Песні сямі вёсак”, складзеным Н. Гілевічам, куды былі ўключаны студэнцкія запісы з палявых экспедыцый, што былі праведзены на тэрыторыі цэнтральных раёнаў Беларусі. Аўтар вылучае балады ў асобны раздзел. Адбор балад праведзены з вялікай адказнасцю, дасканаласцю, з глыбокім разуменнем мастацкай спецыфікі гэтага жанру.

Але найбольшую ўвагу заслугоўвае навукова-папулярны нарыс Н. Гілевіча “Наша родная песня”, дзе аўтар разважае пра месца і значэнне балады ў народным рэпертуары, гаворыць пра яе жанравую прыроду, тэматыку, матывы, мастацкія асаблівасці.

У манаграфіі А. Ліса «Купальскія песні» (1974) баладам прысвечаны асобны раздзел. Аўтар засяродзіў увагу на агульнай характарыстыцы групы сюжэтаў, якія генетычна, функцыянальна або тэматычна звязаны з летнім каляндарным цыклам народнай паэзіі, на разглядзе тых праяў жыцця, якія склалі аснову сюжэтных калізій. Вивучэнне ўзаемасувязі балады з каляндарнымі цыкламі з’яўляецца важным і неабходным як пры даследаванні абрадавага песеннага рэпертуару, так і пры высвятленні асобных пытанняў жанру балады. Манаграфія А. Ліса ў гэтым кірунку заслугоўвае несумненнай увагі.

У зборніку “Паэзія барацьбы” (1985 г.), прысвечанаму падзеям Вялікай Айчыннай вайны, змешчаны шэраг традыцыйных баладных сюжэтаў,

перапрацаваных ў адпаведнасці з трагедыійнымі абставінамі, ў якіх апынуўся беларускі народ.

У кнізе “Пазаабрадавая паэзія” асобны прысвечаны балладам, падрабязна разглядаецца даследчыцай гісторыяграфія, ідэйна-тэматычны змест гэтага народнага жанру. Значная ўвага надаецца разгляду мастацкіх асаблівасцей баладных песень.

У кнізе “Беларусы. Вусная паэтычная творчасць” (2007 г.) баллады пададзены асобным раздзелам, аўтарам якога з’яўляецца К. Кабашнікаў. Даследчык дае класіфікацыю гэтых песень, вылучае асноўныя вобразы беларускіх народных балад.

Вывучэнне балад працягваецца і ў наш час. Праблемамі даследавання гэтага жанру займаюцца такія даследчыкі, як А. Багамолава (“Структурна-граматычнае выражэнне народна-паэтычнага эпітэта і яго функцыя ў баладных песнях”), Л. Салавей (“Беларуская народная балада”), А. Яскевіч (“Ля вытокаў жанру балады ў беларускай літаратуры”), І. Штэйнер (“Шматмоўная літаратура Беларусі XIX стагоддзя”), К. Лецка (“У святле фальклорных вытокаў: Народныя казкі, легенды, паданні, [балады]”) і іншыя.

Варта адзначыць, што жанр народнай балады быў цікавым не толькі для даследчыкаў XIX стагоддзя, ён і сёння прыцягвае да сябе ўвагу многіх навукоўцаў, у тым ліку і студэнтаў.

Класіфікацыя сюжэтаў баладных песень. Праблема сюжэтай класіфікацыі беларускіх народных балад вымагае высвятлення семантычнай напоўненасці паняцця “сюжэт”. Сюжэт (франц. *sujet* – прадмет) – сістэма ўзаемазвязаных падзей, паступовае разгортванне якіх раскрывае характары персанажаў і ўвесь змест эпічнага, ліра-эпічнага або драматычнага твораў. Паводле меркаванняў М. Горкага, сюжэт – гэта “сувязі, супярэчнасці, сімпатыі, антыпатыі і ўвогуле ўзаемаадносіны людзей – гісторыі росту і арганізацыі таго ці іншага характару, тыпу”.

Адзначым, што пад сюжэтам варта разумець не толькі ўсякую дынаміку дзеяння ў мастацкім творы, але таксама і змену настрояў, не ўсякае развіццё ідэі, увасобленае ў выявах, але неабходна разумець толькі тую дынаміку, якая даецца ў аб’ектыўным выглядзе, калі здзяйсняюцца пэўныя дзеянні, адбываюцца падзеі. У адваротным выпадку сціраецца грань паміж сюжэтам і наогул зместам твора.

Вядома, што пад падзеямі, якія адбываюцца з персанажамі, трэба разумець не толькі знешнія, але і ўнутраныя, псіхалагічныя канфлікты, пераломы. Вылучаюцца не толькі грандыёзныя падзеі, але і штодзённыя, дробныя, што ўтвараюць паўсядзённую плынь жыцця. У якасці персанажаў могуць выступаць не толькі людзі, але і антрапамарфізаваныя героі, адухоўленыя істоты і прадметы жывой і мёртвай прыроды.

Апавядальныя матывы, якія прысутнічаюць у баладных творах, звязаны з узнаўленнем падзей, якія мелі ці маглі мець месца ў жыцці. Асаблівасцю баладных тэкстаў з’яўляецца імклівае развіццё сюжэта, і, у адрозненне ад іншых жанраў (напрыклад, былічка), амаль адсутнічаюць сродкі запавольвання падзей. Для баладнага сюжэта характэрна

перарывістасць выкладання падзей. Вельмі часта ў баладных песнях назіраецца нарастанне падзей, што ўзмацняе напружанне і тым самым набліжае драматычную развязку. Часам баладныя тэксты цалкам складаюцца з дыялогу, як напрыклад, адзін з варыянтаў, запісаны ў в. Канатоп Нараўлянскага раёна: “Чаму не прышоў, як месяц ўзышоў, / Як я цябе ждала, / Ці каня не меў, ці сцежкі не знаў, / Ці маць не пускала? // Я коніка маў і сцежачку знаў, / Мяне маць пускала, / Младшая сястра, бадай не ўзрасла, / Сядзельца схавала”.

Жанравую спецыфіку балад вызначае шэраг асаблівасцей яе зместу і формы. Баладныя тэксты ўтрымліваюць сукупнасць пэўных адзнак (прымет): сямейна-бытавую тэматыку, трагічнасць, ідэйную скіраванасць, якая звязана з народнай гуманістычнай мараллю (асуджэннем зла, абаронай вольных пачуццяў). На думку А. Кулагінай, “гэтыя прыметы паасобку могуць быць уласцівы і для іншых жанраў, але ў такой сукупнасці яны існуюць толькі ў баладзе”. Як адзначалася раней, для баладных форм характэрны меншы ў суадносінах з былічкай і большы ў суадносінах з лірычнай песняй аб’ём, наяўнасць закончанага сюжэта, аднаканфліктнасць і напружанае дзеянне, эпічная апавядальнасць, аб’ектыўнасць расповеду, танічны верш, напеў без рэчытатыву і распеву. Адзначаныя асаблівасці баладных тэкстаў дазваляюць меркаваць аб іх ідэйна-мастацкай каштоўнасці, што забяспечвае ім доўгае паэтычнае жыццё. Сутнасць гэтай каштоўнасці заключаецца ў тым, што баллады даюць магчымасць глыбей ўсвядоміць радасць быцця і перажыць спачуванне да таго, хто гіне. Смерць баладнага героя ўспрымаецца як сцвярджэнне маральных норм, абвінавачванне зла.

Неабходна адзначыць і пэўную ступень індывідуалізацыі герояў у сюжэце балад. Большая частка дзеючых асоб не мае ўласнага імя, і размова ўжо не можа ісці аб распрацаваным характары герояў. Адрозніваюцца яны паміж сабой толькі па характары сямейных узаемаадносін (муж, жонка, брат і сястра, свякруха).

Гістарычнае жыццё жанру не з’яўляецца ў сваім развіцці раўнамерным і аднолькавым па часе. Адны жанры знікаюць, толькі з’явіўшыся, а іншыя выяўляюць устойлівасць ў працэсе бытавання на працягу доўгага часу. Калі параўноўваць у гэтых адносінах балладу і іншыя жанры, то прыйдзецца прызнаць, што яна існуе даволі працяглы час, што невыпадкова. Гэта звязана найперш з сямейна-бытавымі ўзаемаадносінамі, якія цэментуюць жыццё чалавека. Пры распрацоўцы сюжэтнай класіфікацыі баладных тэкстаў даследчыкі выкарыстоўвалі розныя падыходы, напрыклад, М. Краўцоў лічыў, што “гістарычны падыход да баладных тэкстаў дапамагае зняць супярэчнасці адносна іх класіфікацыі, убачыць паслядоўнае развіццё розных тыпаў балад, разгледзець сувязь песень з тым ці іншым гістарычным перыядам у тэматыцы, сюжэтах, вобразах, героях, стылі”. Ва ўсіх разнавіднасцях балад ёсць агульнае: сямейна-асабістыя сюжэты і сямейна-асабістыя аспекты адлюстравання падзей. Гэта асноўная, устойлівая прымета балад як жанру.

У класіфікацыі, распрацаванай В. Гусевым, унутрыжанравы падзел балад на віды амаль цалкам супадае з класіфікацыяй М. Краўцова (баллады

міфалагічныя, гістарычныя, сацыяльна-бытавыя). Адрозненне заключаецца толькі ў тым, што В. Гусеў вылучае яшчэ і “гераічныя” балады, а М. Краўцоў – “сямейна-бытавыя балады”. Што да міфалагічных балад, то іх вылучэнне цалкам апраўдана і неабходна. Адносна ж умоўнасці, нават немагчымасці вылучэння гістарычных балад з сацыяльна-бытавых ужо гаварылася вышэй.

Гістарычны прынцып вывучэння балад праведзены паслядоўна даследчыкамі І. Горакам і П. Лінтурам, з’яўляецца надзейнай асновай пры вырашэнні шматлікіх тэарэтычных пытанняў, звязаных з гэтым жанрам, але гэты прынцып мае і свае слабыя бакі. Падзел застаецца занадта агульным: вылучаюцца толькі шматвяковыя пласты – балады старажытныя, балады феадальнай эпохі, новыя балады. Акрамя таго, гэты падзел не ўлічвае складаную, нават супярэчлівую прыроду самога жанру. Разнавіднасці баладных песень выступаюць так выразна, што гэты факт выклікаў у некаторых вучоных сумненні адносна цэласнасці баладнага жанру.

Ва ўступным артыкуле да зборніка “Руская балада” М. Андрэеў зрабіў першую спробу распрацаваць даволі дэталёвы падзел баладных песень на асобныя групы: “песні казачнага, уласна навелістычнага і часткова анекдатычнага характару, што далучаюцца да навелістычных казак і анекдотаў; песні, што далучаюцца да былін, да гістарычных і ваенных песень; песні, больш выразна звязаныя з пэўнымі сацыяльнымі групамі (салдацкія, разбойніцкія, манастырскія)”. Адзначым, што хоць гэта схема не адрозніваецца асаблівай распрацаванасцю, паўнотой і паслядоўнасцю, вылучэнне асобных груп балад зроблена ўдала.

Пэўным дасягненнем з’яўляецца класіфікацыя балад, якая была прынята складальнікамі анталогіі еўрапейскіх балад, выдадзенай у Капенгагене ў 1967 г., дзе “творы размеркаваны на восем груп: балады пра надпрыродныя істоты; балады пра чары і магію; балады навелістычныя; балады гераічныя; балады-загадкі; балады казачныя; балады рэлігійныя; балады пра звяроў. Спрэчным з’яўляецца далучэнне да балад жартоўных песень пра звяроў і птушак, якія ўспрымаюцца хутчэй як пародыя на баладу”.

Паводле меркаванняў К. Кабашнікава, “сюжэтна-тэматычная разнастайнасць балад вымагае класіфікацыі гэтага матэрыялу”. Адзначым, што даследчыкі з розных краін свету прапаноўвалі розныя схемы класіфікацыі, якія былі заснаваны на тэматычным, эстэтычным, гістарычным падыходах да падзелу балад, але да гэтага часу яшчэ не вырацавана класіфікацыя, якая была б паслядоўна рэалізавана на практыцы.

Падваргаючы крытыцы розныя схемы падзелу балад, даследчыца Л. Салавей прапанавала класіфікацыю, якая абапіраецца на падабенства асобных груп баладных песень да твораў іншых фальклорных жанраў: казак, легенд, загадак і інш. Пры гэтым даследчыца выказала думку, што беларускія баладныя рэпертуары, які захоўвае галоўныя рысы жанру, вызначаюцца ўнутранай неаднароднасцю. Вылучаюцца адносна незалежныя групы, якія нясуць у сабе адбітак рознага падыходу да адлюстравання рэчаіснасці, рознага функцыянальнага прызначэння і мастацкага вырашэння. Па гэтай

прычыне, як мяркуе Л. Салавей, багаты і даволі складаны беларускі матэрыял “немэтазгодна было б класіфікаваць па тэматычным прынцыпе, бо такі падзел выглядаў бы павярхоўна, не толькі не тлумачыў бы адметнасць разнавіднасцей жанру, а, наадварот, стушоўваў бы гэтыя разнавіднасці, пазбаўляў бы яго жывой шматколернасці”. Выбар прынцыпу падзелу часта абумоўлены асаблівасцямі канкрэтнага нацыянальнага матэрыялу і практычнымі задачамі.

Па характары вымыслу баладных тэксты дзеляцца на дзве раўназначныя часткі. Да першай можна аднесці творы, у сюжэтную аснову якіх уплецены элементы надпрыроднага (напрыклад, метамарфоза, вера ў чарадзейную сілу слова, праклён, прароцкія сны, персаніфікацыя стыхій і з’яў прыроды і інш.). У гэтых баладах захавалася найбольш архаічных элементаў, і таму храналагічна гэтыя тэксты балад больш старажытныя. Да другой часткі можна аднесці творы, для якіх характэрна адсутнасць элементаў надпрыроднага і якія малююць не штодзённыя, але цалкам рэальныя канфлікты і абставіны. Храналагічна гэтыя балады больш позняя ўтварэння.

Праблема класіфікацыі баладных песень як была, так і застаецца да сённяшняга часу дыскусійнай. Яна ўскладняецца з прычыны цяжкасцей гістарычнай атрыбуцыі балад. Тым не менш агульны прынцып, якім кіравалася даследчыца Р. Кавалёва пры іх класіфікацыі, – гэта характар традыцыйнасці, арганічна звязаны з функцыянальнасцю твораў. “Згодна з гэтым прынцыпам, вылучаюцца тры гістарычныя тыпы балад: міфарытуальныя балады, класічныя балады, “новыя” балады. Тэрмін “міфарытуальная балада” даволі ўмоўны, а таму міфалагічнымі іх называюць таму, што сюжэт дадзеных баладных твораў трымаецца на міфалагемах. Пад міфалагемай разумеецца любая адзінка твора (матыў, вобраз, сюжэтная сітуацыя, атрыбуты, дэталі і г. д.), якая мае самастойную міфалагічную семантыку, гістарычна звязаную з канкрэтным міфам або міфалагічнымі ўяўленнямі. Рытуальнымі мы называем іх па функцыянальнай і змястоўнай сувязі з тым ці іншым абрадам, што існуе відавочна, рэканструюецца навуковым шляхам або мяркуецца як гіпатэтычная”.

Кожная гістарычная эпоха магла да непазнавальнасці змяніць выгляд старажытнага твора, напоўніць яго новым зместам. І ўсё ж захаванне хоць аднаго варыянта ў больш старажытным выглядзе або нават фрагмента песні дапамагае зразумець яе першапачатковы сэнс, аднесці ўзнікненне сюжэта да адпаведнага гістарычнага перыяду. Даследчыца Л. Салавей прапанавала наступную класіфікацыю сюжэтаў балад: “балады з міфалагічнымі матывамі; балады казачныя і легендарныя; балады, якія змяшчаюць загадкі; балады гульніва-карагоднага складу; балады навелістычныя”.

Спіс літаратуры

1. Салавей, Л.М. Беларуская народная балада / Л.М. Салавей. – Мн.: Навука і тэхніка, 1987. – 284 с.

2. Гурскі, А.І. Пазаабрадавая паэзія / А.І. Гурскі, Г.А. Пятроўская, Л.М. Салавей. – Мн.: Беларуская навука, 2002. – 564 с.
3. Яскевіч, А. Ля вытокаў жанру балады ў беларускай літаратуры / А. Яскевіч // Роднае слова. – 2001. — № 11. – С. 16–17.
4. Балады ў дзвюх кнігах. Кн. 2. / рэд. К.П. Кабашнікаў, В.І. Ялатаў. – Мн. : Навука і тэхніка, 1978. – 744 с.
5. Кравцов, Н.И., Лазутин, С.Г. Русское устное народное творчество / Н.И. Кравцов, С.Г. Лазутин. – М. : Высшая школа, 1983. – 448 с.
6. Кравцов, Н.И. Славянский фольклор / Н.И. Кравцов. – М., 1976. – 398 с.
7. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: Падручнік для студ. філалаг. спец. ВНУ / Кабашнікаў К.П., Фядосік А.С., Ліс А.С. і інш. – 2-е выд., перапрац. – Мн. : Выш. шк., 1988. – 415 с.
8. Кавалёва, Р.М. Баладныя песні / Аўт.-уклад.: Р.М. Кавалёва і інш.; пад. рэд. Р.М. Кавалёвай. – Мн. : БДУ, 2010. – 103 с.

II. ПРАКТЫЧНАЯ ЧАСТКА

СПЕЦЫФІКА ФАЛЬКЛОРУ. ТЭОРЫЯ І ГІСТОРЫЯ ФАЛЬКЛОРУ

Пералік вивучаемых пытанняў

1. Фальклор як мастацтва слова.
2. Сучаснае разуменне тэрмінаў “фальклор” і “фалькларыстыка”. Тыпы фальклорных традыцый.
3. Жанравая сістэма беларускага фальклору.
4. Фальклор і літаратура.

Пытанні для самаправеркі

1. Што ўключае ў сябе паняцце вуснай народнай творчасці?
2. Што вивучае фалькларыстыка?
3. Якія тыпы сусветнага фальклору вам вядомы?
4. Што называюць постфальклорам?
5. Якія спецыфічныя рысы фальклору вылучаюць навукоўцы?
6. Якія фальклорныя жанры вам вядомы?

Практычныя заданні

1. Падрыхтуйце вуснае выступленне на тэму “Фальклор і літаратура: агульнае і адметнае”.
2. Напішыце сачыненне-разважанне “Постфальклор як частка “трэцяй культуры””.
3. Зрабіце запісы фальклорных тэкстаў у сваёй мясцовасці. Назавіце іх спецыфічныя рысы.
4. Падрыхтуйце мультымедычную прэзентацыю “Жанравая сістэма беларускага фальклору”.
5. Узгадайце творы беларускай і сусветнай літаратуры, у якіх сустракаюцца фальклорныя элементы.

Праверачны тэст

1. Кім быў уведзены ў навуковы ўжытак тэрмін “фальклор”?

- а) А.М. Весялоўскім;
- б) В.М. Тацішчавым;
- в) У. Томсам;
- г) Я. Карскім.

2. Адзначце спецыфічныя рысы фальклору:

- а) вусная форма бытавання;
- б) індывідуальнасць;
- в) інавацыйнасць;
- г) традыцыйнасць;
- д) сінкрэтызм.

3. Адзначце толькі фальклорныя жанры:

- а) аповесць;
- б) аповяданне;
- в) легенда;
- г) нарыс.

4. Адзначце літаратурныя жанры:

- а) быліна;
- б) песня;
- в) духоўны верш;
- г) паэма.

5. Устанавіце адпаведнасць:

1	Варыянтнасць	А	Наяўнасць разнастайных рэгіянальных (лакальных) традыцый
2	Імпровізацыйнасць	Б	Сістэма сувязей мінулага і сучаснага
3	Дыялектнасць	В	Зменлівасць тэксту ў працэсе яго бытавання
		Г	Стварэнне твораў у момант выканання.

6. _____ – непадзельнасць, адзінства відаў народнай творчасці.

7. Устанавіце адпаведнасць:

1.	Выхаваўчая	А.	Фальклор – від мастацтва, звязаны з калектыўнымі зносінамі.
2.	Эстэтычная	Б.	Фальклор – з’ява мастацтва, якая задавальвае неабходнасць чалавека ў зносінах з прыгожым.
3.	Камунікатыўная	В.	Фальклор фарміруе асобу чалавека.
		Г.	Фальклор – важны кампанент абрадаў.

Рэкамендуемая літаратура

1. Аникин, В.П. Русский фольклор / В.П. Аникин. – М., 1987.
2. Беларуская вусна-паэтычная творчасць. 2-е выд., перапр. / К.П. Кабашнікаў, А.С. Фядосік, А.С. Ліс і інш. – Мн., 1988.
3. Беларускі фальклор: Хрэстаматыя. Выд. 4-е, перапр. / скл. К.П. Кабашнікаў, А.С. Ліс, А.С. Фядосік, І.К. Цішчанка. – Мн., 1996
4. Восточнославянский фольклор: Словарь научной и народной терминологии / редкол. К.П. Кабашников (отв. ред.) и др. – Мн., 1993.
5. Гусев, В.Е. Фольклор / Восточнославянский фольклор: Словарь научной и народной терминологии / В.Е. Гусев. – Мн., 1993.
6. Фольклор: Образ и поэтическое слово в контексте: Сборник / отв. ред. В.М. Гацак. – М., 1984.
7. Фольклор: Поэтическая система: Сб. статей / отв. ред. А.И. Баландин, В.М. Гацак. – М., 1977.
8. Чистов, К.В. Народные традиции и фольклор: Очерки теории / К.В. Чистов – Л., 1986.

ГІСТАРЫЯГРАФІЯ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ

Пералік вивучаемых пытанняў

1. Пачатак збірання і вивучэння беларускага фальклору.
2. Актывізацыя збіральніцкай і даследчай работы ў галіне беларускай народнай паэзіі. РГТ і яго роля ў даследаванні быту і фальклору народаў Расіі.
3. Праблема рэгіянальнага вивучэння вуснапаэтычнай творчасці (Е. Раманаў, З. Радчанка, М. Косіч, У. Дабравольскі, М. Нікіфароўскі).

Пытанні для самаправеркі

1. На які храналагічны перыяд прыпадае пачатак збору і даследавання твораў вуснай народнай творчасці беларусаў? З якімі падзеямі гэта звязана?
2. Раскажыце пра РГТ і яго роля ў даследаванні традыцыйнай духоўнай культуры.
3. Якія даследчыкі займаліся праблемамі рэгіянальнага вивучэння вуснапаэтычнай творчасці?
4. Што вы ведаеце аб дзейнасці Зінаіды Фёдараўны Радчанка?

Практычныя заданні

1. Зрабіце кароткі канспект і прааналізуйце змест працы А. Багдановіча “Перажыткі старажытнага светасузірання ў беларусаў”.
2. Падрыхтуйце паведамленні пра жыццё і дзейнасць У. Дабравольскага, М. Нікіфароўскага, А. Сержпутоўскага.
3. Разгадайце шарэнту па гістарыяграфіі беларускай фалькларыстыкі: знайдзіце прозвішчы даследчыкаў.

Р	А	М	Н	І	Ф	Я	Т	О	Ў
С	Е	А	І	К	А	П	А	К	С
Ж	Р	Н	А	Ў	Р	К	Я	Б	А
П	Ш	Н	С	Ў	О	І	А	Т	Р
У	Э	Й	К	Ф	О	С	Ш	А	Ў
Т	О	Ў	І	Я	Д	В	Э	К	М
Ф	Е	С	Б	А	Ч	І	Н	І	А
А	Д	К	І	Н	К	А	Ш	О	Р
Р	С	К	А	Д	А	Б	С	З	А
О	Ў	І	Р	Ч	Ы	К	І	Л	Ў

Праверачны тэст

1. Еўдакім Раманаў з’яўляецца аўтарам наступнага зборніка:

- а) “Беларускія народныя песні”;
- б) “Беларускі зборнік”;
- в) “Беларусы”;
- г) “Беларусь”.

2. Павел Шэйн з'яўляецца аўтарам наступнага зборніка:

- а) “Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў”;
- б) “Вясковыя песні з-над Нёмана і Дзвіны”;
- в) “Велікарус у сваіх песнях, абрадах, звычаях, вераваннях, казках, легендах...”;
- г) “Беларускія народныя песні”.

3. Устанавіце адпаведнасць:

1	Е. Раманаў	А	Вясковыя песні з-над Нёмана і Дзвіны
2	З. Радчанка	Б	Беларусь
3	Я. Чачот	В	Беларускі зборнік
4	А. Рыпінскі	Г	Гомельскія народныя песні
5	П. Шэйн	Д	Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў
6	А. Сержпутоўскі	Е	Матэрыялы для вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю
7	М. Федароўскі	Ж	Пружаны і яе ваколіцы

4. Устанавіце адпаведнасць і назавіце прозвішчы знакамітых даследчыкаў:

1		А	Нарадзіўся ў 1826 годзе ў Магілёве. Педагог, этнограф, фалькларыст, збіральнік беларускай народнай вуснапаэтычнай творчасці.
2		Б	Нарадзіўся 21 чэрвеня 1864 года ў в. Бялевічы Слуцкага павета. Беларускі і савецкі этнограф, фалькларыст, мовазнавец, літаратар. Аўтар 45 друкаваных навуковых прац, удзельнік 25 этнаграфічных, антрапалагічных, лінгвістычных экспедыцый. Узнагароджаны Малым залатым медалём Адзела этнаграфіі Рускага Геаграфічнага таварыства (за «Зборнік беларускіх прыказак і прымавак»).
3		В	З. Нарадзіўся 30 жніўня (11 верасня) 1855 года ў м. Нова-Беліца Гомельскага павета. Беларускі этнограф, фалькларыст і археолаг. Яго дзейнасць адзначана Малым і Вялікім залатымі медалямі, а таксама дыпламамі навуковых таварыстваў. Лаўрэат імянных прэмій Расійскай акадэміі навук.

4		Г 4. Нарадзіўся 1 верасня 1853 года ў Варшаве. Беларускі і польскі фалькларыст, этнограф, археолаг. Збіраў кнігі, творы жывапісу і графікі, гістарычныя, фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, вёў археалагічныя раскопкі ў Пружанскім, Ваўкавыскім і іншых паветах Гарадзенскай губерні. Сабраў каля 5 тысяч беларускіх народных песень, каля 10 тысяч прыказак, сотні казак, загадак і іншых твораў, выдадзеных у 8-томнай працы «Люд беларускі» (1887–1881).
---	---	---

5. Знакамітыя айчынныя даследчыкі-фалькларысты:

- а) В. Гусеў;
- б) Л. Вінаградава;
- в) К. Кабашнікаў;
- г) Г. Барташэвіч;
- д) А. Весялоўскі;
- е) Ф. Буслаеў.

Рэкамендуемая літаратура

1. Беларуская фалькларыстыка: Збіранне і даследаванне народнай творчасці ў 60-х гадах XIX– пач. XX стст. / Г.А. Пятроўская, І.К. Цішчанка, У.А. Васілевіч. – Мн., 1989.
2. Васілевіч, У.А. Збіральнікі / У.А. Васілевіч. – Мн., 1991.
3. Гілевіч, Н.С. З клопатам пра песні народа / Н.С. Гілевіч. – Мн., 1970.
4. Каханоўскі, Г.А., Малаш, Л.А., Цвірка К.А. Беларуская фалькларыстыка. Эпоха феадалізму / Г.А. Каханоўскі, Л.А. Малаш. – Мн., 1989.
5. Фядосік, А.С. Беларуская савецкая фалькларыстыка / А.С. Фядосік. – Мн., 1987.
6. Цішчанка, І.К. Да народных вытокаў: Збіранне і вывучэнне беларускага фальклору ў 50–60-я гады XIX ст. / І.К. Цішчанка. – Мн., 1986.

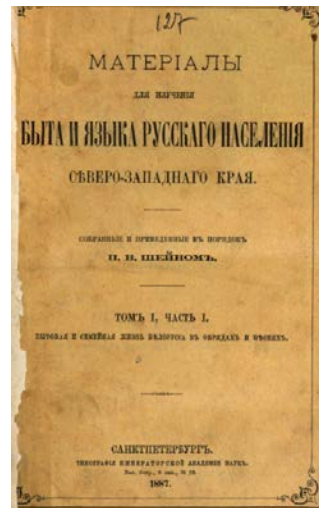
Ілюстрацыйны матэрыял

278.

Могил. губ., Оршанск. уезда, м. Шкловъ.

Соўніко коли ели,
 Мы яще ничаго ня ёли,
 Соўніко коло дубу,
 Я полудноваць буду,
 Соўніко на заходзи,
 Я ў дворъ на выходзи,
 Соўніко за бярозку,
 Я ў дворъ на дорожку.
 Соўніко заходзиць,
 Свой свойго находзиць,
 А я свойго ни знайду,
 Ни у поли на сѣни,
 Ни ў доми на посьцели;
 А мой миленьки ў поли,
 На воронымъ кони.

Зап. студентъ Петербургск. университета М. Г. Машурко.

Русалки. Въ водѣ же живутъ и русалки. Они впрочемъ, могутъ считаться „земноводными“, потому что обитаютъ въ водѣ только съ осени до „русально недѣли“ (первая послѣ Троицы). Тогда онѣ выходятъ изъ воды и поселяются на вѣтвяхъ деревьевъ, особенно на березахъ. Русалки качаются на ихъ гибкихъ вѣтвяхъ, подзывая прохожихъ: „человѣкъ! человекъ! ходи колыхаться!“ А если кто сдуру подойдетъ къ нимъ близко, то онѣ зашекочутъ его до смерти.

Представляются онѣ воображенію бѣлоруса красивыми женщинами, съ распущенными длинными волосами. Пока русалки не выйдутъ изъ воды, т. е. до русальной недѣли, считается опаснымъ купаться, потому что или болѣзнь какая нибудь приключится, или русалки къ себѣ затащатъ въ глубь рѣки и утопятъ.

Существуетъ повѣріе, что души дѣтей, умершихъ до крещенія, превращаются въ русалокъ.

ПЕРЕЖИТКИ
ДРЕВНЯГО МИРОСОЗЕРЦАНІЯ
У БѢЛОРУССОВЪ.

Этнографическій очеркъ

А. Ф. Богдановича.

Г Р О Д Н А.
Губернская Типографія.
—
1895.

А. И. ВЕСЕЛОВСКІЙ

ИСТОРИЧЕСКАЯ
ПОЭТИКА

РЕДАКЦИОННО-ИЗДАТЕЛЬСКОЕ
ОТДѢЛЕНІЕ
В. М. ЖИВУТЦКОГО

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ИСКУССТВЕННО-НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
В. М. ЖИВУТЦКОГО
1940

вверженный туда Ираклем. В Малороссии хоронили соломенное тучело Ярилы, вооруженное фаллусом, голоса над ним: Помер он, помер! Не встанет он больше! Что за жизнь, если тебя нет! И затем этот сраженный, умерший, воскресал, и все радовалось. В Малороссии, в начале весны, в первый понедельник Петровки, хоронили соломенную куклу, над которой причитали:

Помер, помер, Кострубонько,
Сивый, милый голубонько!

Либо умершего представляла девушка, лежавшая на землѣ: вокруг нее двигался с печальной песней хоровод; немного погоды она вскакивала, и хор весело запевал:

Ожив, ожив наш Кострубонько,
Ожив, ожив наш голубонько!

Коляды.

Колядой называется Рождественскій сочельникъ, а Колядами въ собственномъ смыслѣ называются первые три дня праздника Рождества Христова. Но обыкновенно названіе это придается всему періоду времени отъ 25 декабря до 6 января включительно. Днемъ въ непраздничные дни въ теченіе этого времени работаютъ, хотя избѣгаютъ починять старое, но вечера все безъ исключенія считаются и зовутся „святыми вечерами“ и работать въ нихъ считается невозможнымъ. Въ святые вечера „грѣхъ“ и шить и прятать, не говоря уже о трудныхъ физическихъ работахъ. Въ эти дни особенно остерегаются, чтобы избѣгать несчастныхъ случаевъ съ людьми или животными.

Къ Колядамъ хозяева готовятъ заблаговременно. Еще отъ филипповскихъ заговѣвъ они начинаютъ откармливать „парсона“ и предъ Колядами колютъ его. Если корова отелится бычкомъ, рѣжутъ и его. Такимъ образомъ, семья обезпечивается на праздники свиной, телятиной, козбасами, жирными кровянками, индюскими крутянками, саломъ-шаруанымъ и внутренимъ, окороками, потрохами и т. д. Головы и ноги вывариваются въ огромномъ чугунѣ и изъ нихъ готовится „студень“ — холодное, котораго хватаетъ на много дней. Щетина и телячья шкура продаются, вмѣстѣ съ другими лишними продуктами, и на вырученныя деньги покупаются обновки для всей семьи, отъ старыхъ до малыхъ. Пополняется запасъ глиняной посуды. Для украшенія передняго угла, гдѣ поставлены образа, покупается кусокъ „шпалеры“, для побѣлки печи — мѣлъ. Гдѣ у образа вмѣстѣ лампадка, запасаются на праздники деревяннымъ масломъ, а иногда и ладономъ.

ЗАМОВЫ

Пералік вывучаемых пытанняў

1. Паходжанне, магічная прырода замоў.
2. Класіфікацыя замоў.
3. Кампазіцыя замоў і іх паэтыка.
4. Язычніцкія і хрысціянскія элементы ў замовах.

Пытанні для самаправеркі

1. Што вы ведаеце пра паходжанне замоў?
2. Нагадайце прынцыпы класіфікацыі замоў.
3. Раскажыце ўсё, што ведаеце, пра асаблівасці замоўнай мовы.
4. Назавіце язычніцкія і хрысціянскія элементы ў замовах. Раскажыце пра спецыфіку іх узаемадзеяння.

Практычныя заданні

1. Разгадайце шарэнтэ па гістарыяграфіі замоў: знайдзіце прозвішчы даследчыкаў.

Б	Д	А	К	Л	С	А	Г	Н	Е
А	Г	Н	Ў	Я	У	П	А	А	Н
І	В	О	А	К	Т	К	І	Д	А
Ч	Р	С	К	І	А	Л	Н	К	В
К	А	Б	І	Н	Ш	Б	А	У	Е
Т	Р	А	А	Б	А	Н	Р	Д	Ц
А	Ш	Э	К	Г	Р	Ы	А	Ш	О
Ш	Э	Й	Н	А	К	І	В	Е	В
І	В	Н	А	Ў	С	Б	І	Л	А
Ч	Р	А	М	Ш	Л	Ю	Ч	І	Г

2. Крыжаванка «Гістарыяграфія замоў»

Па гарызанталі:

1. Аўтар, які вылучае наступныя кампаненты кампазіцыі: «зачын; заклінальная формула, што часта пачынаецца са звароту да сіл прыроды, дэманалагічных істот або да бога; адсыланне хваробы; заключная частка – замыканне» [Грынблат, М. Я. *Замовы* / М. Я. Грынблат // *Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць: гісторыка-тэарэтычнае даследаванне / Рэдакцыйная калегія: П. Ф. Глебка, І. В. Гутараў, М. Я. Грынблат. Мн. : Навука і тэхніка, 1967. – С. 90–97. – с. 95].*

6. Аўтар манаграфіі «Беларусы».

7. Аўтар артыкула «Замовы ў працах беларускіх нарадазнаўцаў».

10. Аўтар «Беларускага зборніка».

14. Аўтар артыкула «Замовы» ў вучэбным дапаможніку для філалагічных факультэтаў ВУ «Беларуская народна-паэтычная творчасць».

15. Беларускі фалькларыст, адзін з аўтараў-складальнікаў зборніка «Замовы» (2009).

16. Расійская даследчыца, адзін з аўтараў-складальнікаў зборніка «Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.)».

17. Беларускі фалькларыст, аўтар «Нарысаў па беларускаму фальклору: Дапаможніка для студэнтаў філалагічных факультэтаў ВНУ».

18. Акадэмічны том «...» (1992).

19. Зборнік «... замоўнага слова» (1997).

Па вертыкалі:

1. Сукупнасць даследаванняў, прысвечаных пэўнай тэме.

2. Аўтар працы «Пережитки древняго мирозерцания у белоруссовъ: этнографический очерк».

3. Беларускі фалькларыст, доктар філалагічных навук, прафесар, аўтар манаграфіі «Магічнае слова: Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў».

4. Аўтар «Материалов для изучения быта и языка русского населения северо-западного края: в 3-х т.»

5. Зборнік «... слова чароўнага».

6. Аўтар манаграфіі «Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы».

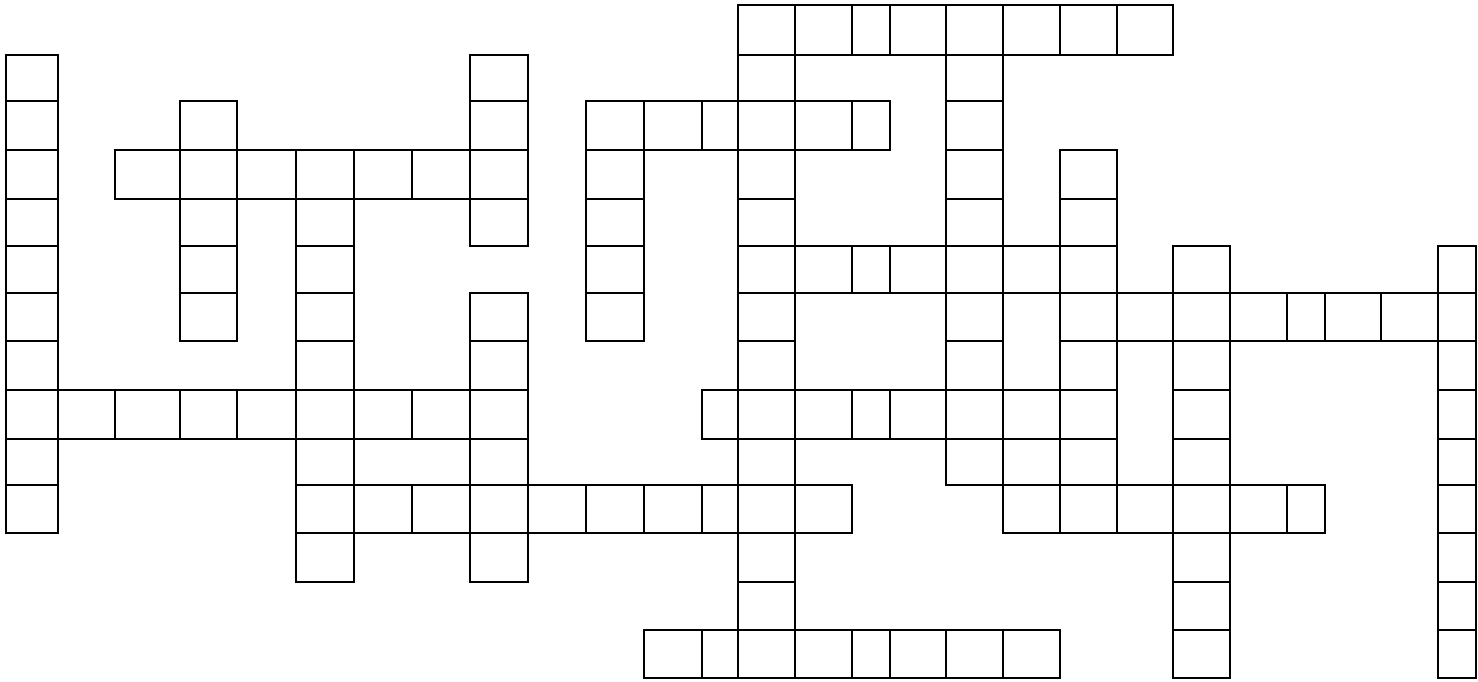
8. Аўтар, які прапануе уступ замовы называць «уводзінамі-малітвай хрысціянскага характару» [Ахрыменка, П. П. Замовы / П. П. Ахрыменка // Беларуская вуснапаэтычная творчасць: пад агульнай рэдакцыяй М. Р. Ларчанкі. – Мн. : Вышэйшая школа, 1966. – С. 67–71. – с. 70]).

9. Аўтар манаграфіі «Балто-славянский заговорный текст: лингвистический анализ и модель мира».

11. Фальклорна-этнаграфічны зборнік «Спрадвечнай мудрасці ...».

12. Манаграфія А. Ненадаўца «... маіх продкаў», у якой аўтар аналізуе міфалагічныя ўяўленні, звязаныя з вобразамі вады ў замовах.

13. Фальклорна-этнаграфічны зборнік «... : Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна».

Праверачны тэст па тэме “Замовы”

1. Асноўнымі напрамкамі вывучэння замоў на працягу першага перыяду з’яўляюцца:

- а) класіфікацыя твораў замоўнага жанру;
- б) навукова-метадычны падыход;
- в) збор фактычнага матэрыялу;
- г) даследаванні тэарэтычнага і практычнага характару.

2. У якім выпуску «Беларускага зборніка» Е. Раманавым апублікавана калекцыя замоў?

- а) 1;
- б) 2;
- в) 3;
- г) 4;
- д) 5.

3. Устанавіце адпаведнасць:

1	Е. Раманаў	А	Пережитки древняго мирозозерцания у белоруссовъ: этнографический очерк
2	П. Шэйн	Б	Чародейство в Северо-Западном крае в XVII-XVIII вв.
3	А. Багдановіч	В	Беларусы
4	Я. Карскі	Г	Белорусский сборник
5	М. Доўнар-Запольскі	Д	Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края
6	А. Шлюбскі	Е	Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы
7	Г. Барташэвіч	Ё	Святло таямнічага вогнішча
8	Л. Салавей	Ж	Матар’ялы да вывучэння фольклёру і мовы Віцебшчыны
9	І. Жылінская	З	Магічнае слова: Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў
10	У. Кляус	І	Балто-славянский заговорный текст: лингвистический анализ и модель мира
11	Т. Заўялава	К	Восточнославянские заговоры: пространство, время, цвет
12	А. Ненадавец	Л	Замовы ў працах беларускіх народазнаўцаў

4. Спробу манаграфічнага вывучэння твораў замоўнага жанру здзейсніў:

- а) Е. Раманаў;
- б) А. Багдановіч;
- в) П. Шэйн;
- г) Я. Карскі.

5. Падрабязная характарыстыка складаемых замоўнага сюжэта даецца ў працы:

- а) «Востонославянские заговоры: пространство, время, цвет» (І. Жылінская);
- б) «Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы» (У. Кляус);
- в) «Магічнае слова: Вопыт даслед. светапогляд. і маст. асновы замоў» (Г. Барташэвіч);
- г) «Праклятыя словам» (А. Ненадавец).

У дапамогу студэнту

Замовы

а) замовы, звязаныя з гаспадарчай дзейнасцю чалавека:

Для пчол	Супраць русалкі
Паляўнічая	Як карова не дае малака
Ад залому	Ад уроку жывёлы
На жыта, супраць шкоднікаў	Пры выгане скаціны
На ўраджай	Ад ваўкоў
Ад пажару	Як малако прападзе ў каровы
Ад маланкі	Ад змяі
Ад дамавога	Ад шалёнай сабакі
Ад нячыстай сілы	Ад хвароб жывёлы
Ад хлеўніка	Ад патніц
Ад лесуна	

б) замовы супраць хвароб:

Ад крывацёку	Ад лішая
Ад звіху	Ад валасня
Ад удару	Ад грыжы
Ад зубнога болю	Ад залатніка
Ад скулы	Ад жывата
Ад рожы	Ад каўтуна
Ад урокаў	Ад хваробы вачэй
Ад нарадкі	Ад падвею
Ад ліхаманкі	Ад ляку
Ад прыстрэку (уроку)	Ад спуду
Ад начніц	

в) замовы, звязаныя з сямейным і грамадскім бытам:

Любоўная (прысушка)	Як хлопец ідзе ў армію
На добрае жыццё	Ад благога чалавека
На захаванне кахання	На поспех у судзе
Ад зладзеяў	Ад суда
Салдацкая	

Рэкамендуемая літаратура

1. Агапкина, Т.А. Сюжетный состав восточнославянских заговоров (мотив мифологического центра) / Т.А. Агапкина // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 247–291.
2. Барташэвіч, Г.А. Магічнае слова : Вопыт даслед. светапогляд. і маст. асновы замоў / Г.А. Барташэвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 128 с.
3. Богданович, А.Е. Пережитки древняго мирозозерцания у белоруссовъ: этнографический очерк / А.Е. Богданович. – Гродна : Губернская Типография, 1895. – 186 с.
4. Вяргеенка, С. Матывы беларускіх лекавых замоў: структурна-функцыянальны аспект (на матэрыялах фальклору Гомельшчыны) / Святлана Вяргеенка; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – 176 с.
5. Вяргеенка, С.А. «На моры-акіяне, на востраве Буяне...» (лекавыя замовы Гомельшчыны) : фальклорна-этнаграфічны зборнік / С.А. Вяргеенка; пад рэд. В.С. Новак; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2009. – 220 с.
6. «Гаючае слова роднай зямлі» (беларускія лекавыя замовы). Фальклорна-этнаграфічны зборнік / аўтар уступнага артыкула, аўтар-укладальнік Вяргеенка С.А. – Гомель : Барк, 2013. – 340 с.
7. Грынблат, М.Я. Замовы / М.Я. Грынблат // Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць : гісторыка-тэарэтычнае даследаванне / Рэдакцыйная калегія: П.Ф. Глебка, І.В. Гутараў, М.Я. Грынблат. Мн. : Навука і тэхніка, 1967. – С. 90–97.
8. Жилинская, И.А. Восточнославянские заговоры: пространство, время, цвет: моногр. / И.А. Жилинская; под науч. ред. П.П. Шубы. – Мн. : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. – 172 с.
9. Завьялова, М.В. Балто-славянский заговорный текст: лингвист. анализ и модель мира / М. Завьялова; Ин-т славяноведения РАН. – Москва : Наука, 2006. – 563 с.
10. Замовы / уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г.А. Барташэвіч; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 597 с.
11. Замовы / уклад.: У.А. Васілевіч, Л.М. Салавей; уступ. арт.: Л.М. Салавей. – Мінск : Беларусь, 2009. – 519 с.
12. Замовы / укладальнік Н.С. Гілевіч; мастак Г. Грак. – Мн. : Беларускае таварыства «Кніга», 2000. – 172 с.
13. Карскі, Я. Беларусы / Я. Карскі // уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшун; навук. рэд. А. Мальдзіс; прадм. Я. Янушкевіча і К. Цвіркі. – Мн. : «Беларускі кнігазбор», 2001. – 640 с. [8] с. : іл.
14. Кляус, В.Л. Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы / В.Л. Кляус. – М. : ИМЛИ РАН, «Наследие», 2000. – 192 с.

15. Кудрашова, М.В. Паэтыка беларускіх замоў. Вобразны свет. Гукавая арганізацыя тэксту: дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.08 / М. В. Кудрашова. – Мінск, 2005. – 113 с.
16. Магія слова чароўнага / уклад. І.І. Крук [навук. рэд.], З. В. Крук, Г. Р. Кутырова [і інш.]. – Мн. : ІПК адукацыі, 1995. – 295 с.
17. Ненадавец, А.М. Праклятыя словам / А.М. Ненадавец. – Бабруйск, 2006. – 192 с.
18. Ненадавец, А.М. Сілаю слова. Чорная і белая магія / А.М. Ненадавец. – Мінск : Беларусь, 2002. – 350 с.
19. Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.) / сост., подготовка текстов и коммент. Т.А. Агапкиной [и др.]. – М. : Издательство «Индрик», 2003. – 752 с.
20. Романов, Е.Р. Белорусский сборник / Е.Р. Романов. – Вып. 5. Заговоры, апокрифы и духовные стихи. – Витебск, 1891.
21. Салавей, Л.М. Замовы ў працах беларускіх нарадазнаўцаў / Л.М. Салавей // Міфалогія. Духоўныя вершы / А.М. Ненадавец, А. У. Марозаў, Л. М. Салавей, Т. А. Івахненка. – Мінск : Беларуская навука, 2003. – 469, [2] с. – (Беларускі фальклор).
22. Таямніцы замоўнага слова / уклад., сістэм. тэкстаў, уступны арт., каментарыі і рэдаг. І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Гомель : Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1997. – 320 с.
23. Топорков, А.Л. Мотив «чудесного одевания» в русских заговорах XVII-XVIII вв. / А.Л. Топорков // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 143–174.
24. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края: в 3 т. / П.В. Шейн. – Санкт-Петербург : Типография императорской академии наук, 1887. – Т. 1. – 585 с.; 1893. – Т. 2. – 715 с.
25. Шлюбскі, Ал. Матар'ялы да вывучэння фольклёру і мовы Віцебшчыны / Ал. Шлюбскі. – Менск, 1927. – Ч. 1. – 189 с.
26. Янкоўскі, М.А. Замовы / М.А. Янкоўскі // Беларуская народна-паэтычная творчасць: вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў ВНУ / В.К. Бандарчык, К.П. Кабашнікаў, М.Р. Ларчанка [і інш.] / пад агульнай рэд. М.Р. Ларчанкі. – Мн. : Вышэйшая школа, – 1979. – С. 127–135.

Ілюстрацыйны матэрыял

Ад валасня

Прамаўляць перад замовай:

– Наперад Госпаду Богу памалюся, Святой Прачыстай Мамцы пакланюся і ўсем святым нябесным апосталам, сьгоднішнему дзянечку, святому (*называем той дзень, у які чытаем замову: аўторак, серада і г.д.*). І заразаніца, Гасподняя памашніца, стань нам на помашч, а Прачыстая Мамка – на радасць, і ні я знаю, сам Гасподзь знае і Святым Духам выдумае. Чорны валасень, красны валасень, белы валасень, русы валасень, прашу я цябе, выхадзі з касці, з жывата, з раба Божага (імя) і з яго нутра. Ці прыдзіўны, ці прыгаворны, ці прысмешны, ці прыдумны, ці вадзяны, ці ветраны, пакарысь майму прыказу.

Прамаўляць тры разы каля дрэва ці каля хаты, каб быў сучок. Пасля замовы падуць на чалавека і сплюнуць праз левае плячо. Затым паўтарыць яшчэ раз, сплюнуць два разы, падуць трэці раз, сплюнуць тры разы.

Запісана ў в. Патапаўка Буда-Кашалёўскага р-на ад Дземянковай Н.І., 1923 г.н., студэнткай Колат В. (2003 г.)

Вогнік

Госпаду Богу помалюся, Святой Прочістай пакланюся. Святая Прочіста Маці Божая, прыступіце і памажыце (імя).

Вогнік прашу, Бога прашу. Агонь потухае, вогнік зажывае.

Узяць 9 палочак ці спічкі, агонь распалож перад печ'ю і браць по адной палочке, запаліваць на агне і водзіць іздалека вкруга больнога места. На першую палочку нада пераказаць все слова, напісанныя свэрху. На все остальные токо дзве последние строчки.

Запісана ў в. Буда Калінкавіцкага р-на ад Паўлечка Е.М., 1934 г.н., студэнткай Ступінскай І.

Скула-залатуха

Першым разам, добрым часам, раннюю зарую, добраю парою, святым аўторачкам і серадою Госпаду Богу памалюся, Прачыстай Мамцы пакланюся.

Выганяю скулу-залатуху рошную, прыстрэшную, прыгаворную, калючую, гаручую, пякучую, штоб ты па галаве не хадзіла, чуткі вушы не калола, беллага ліца не паліла. Прашаю цябе на лозы, на балоты. Там табе піценне і ядзенне, і адзенне. Там ты будзеш піці і гуляці, а ў (*гаварыць імя таго чалавека, якога лечыш*) Анатолінай галаве спакой трымаці і на сваім мясцечку спаць, а табе, скула-залатуха, шаўковую траўку пабіваць.

Гаварыць тры разы. Загаварваюць так. У каструлю ці чыгун наліваюць вады, затым даводзяць тую ваду да кіпення, кідаюць туды воск (яго бяруць з любой васковай свечкі), затым гавораць замову. З каструляй у

руках абходзяць бальнога і замаўляюць. Загаварваць трэба тры дні ўвечары і раницай. Калі не паможэ, то паўтарыць яшчэ раз.

*Запісана ў в. Капараўка Рэчыцкага р-на
ад Бур'як А.Д., 1911 г.н.,
студэнткай Савенка А. (1995 г.)*

ВЕСНАВЫ ЦЫКЛ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВАЙ ПАЭЗІІ

Пералік вивучаемых пытанняў

1. Веснавы цыкл каляндарна-абрадавай паэзіі беларусаў: агульная характарыстыка.
2. Абрад гукання вясны і асноўныя матывы песень-вяснянак.
3. Вялікдзень, валачобніцтва. Класіфікацыя валачобных песень.
4. Юраўская абраднасць і паэзія.
5. Лакальна-рэгіянальныя адметнасці веснавой каляндарна-абрадавай паэзіі.

Пытанні для самаправеркі

1. Назавіце ўсходнеславянскіх фалькларыстаў і этнографістаў, якія займаліся зборам і вивучэннем каляндарнай абраднасці і паэзіі.
2. Прыгадайце асноўныя абрады веснавога цыкла народнага календара беларусаў і ахарактарызуйце жанравы склад іх песень.
3. Назавіце лакальна-рэгіянальныя адметнасці веснавой каляндарна-абрадавай паэзіі беларусаў. Засяродзьце ўвагу на спецыфічных рысах фальклору вашай мясцовасці.
4. Прыгадайце прыкметы і павер'і, якія з'яўляюцца важнай часткай веснавога перыяду народнага календара беларусаў.

Практычныя заданні

1. Запоўніце табліцу.

Абрадавыя песні	Сюжэтна-кампазіцыйныя асаблівасці	Асноўныя вобразы і прыёмы іх стварэння	Вобразна-выяўленчыя сродкі
Вяснянкі			
Велікодныя			
Валачобныя			
Юраўскія			
Траецка-сёмушныя			
Куставыя			
Русальныя			

2. Прааналізуйце, карыстаючыся акадэмічным томам “Веснавыя песні” колькасны склад песень розных жанрава-тэматычных груп веснавой каляндарна-абрадавай паэзіі (геаграфія запісаў – розныя рэгіёны Беларусі і Гомельшчына ў прыватнасці). Прадстаўце вынікі ў выглядзе дыяграм. Пракаменціруйце атрыманыя вынікі.

3. Веснавыя песні якой жанрава-тэматычнай групы класіфікуюцца паводле полаўзроставага прынцыпу яе адрасата (гаспадару, гаспадыні, незамужняй дачцэ, нежанатаму сыну, бабулі і інш.). Прааналізуйце географію бытавання гэтай групы песень і абраду, да якога яны прымеркаваны, зрабіце

картаграфаванне, дзе трохкутнікамі пазначце месцы бытавання гэтай жанравай разнавіднасці веснавых песень.

4. Вызначце жанравую спецыфіку і асаблівасці паэтыкі дадзеных песень.

Ой, вясна-красна,
Што ты нам прынесла?
Добрым людзям –
Цёплае лета,
Хлопчыкам – па лесачцы,
Дзевачкам – па кветачцы,
Малайцам – чароўны ночкі,
Малым дзеткам – па платочку,
Маладзіцам – ваду з крынічкі,
Дзевачкам – вяночкі,
Старым – па кіёчку.

Ой, вясна-красна,
Птушка сізакрылая,
Прыходзі да нас скарэй,
Сонейкам сагрэй,
Каб усюды цёпла было,
Каб жыта добрае ўзышло,
Каб дзеўкі замуж выходзілі,
Каб дзетак павыродзілі.

*Запісана ў г.п. Брагін Гомельскай вобл.
ад Жэжкі Івана Рыгоравіча
студэнткай Лішанковай В.*

Ой ты, Юр'я, Мікола,
Абыйдзі жыта наўкола.
Юр'я кажа: “Абайду”,
Мікола кажа: “Пагляджу”.
Юр'я кажа: “Каласіцца”,
Мікола кажа: “У торпачні”.
Юр'я кажа: “З прыкроем”,
Мікола кажа: “З прыпёкам”.

*Запісана ў г.п. Брагін Гомельскай вобл.
ад Дзямянчык Валянціны Іванаўны*

– Юр'я, падай ключы!
– Мамка, каторыя?
– Сынку, земляныя,

Зямельку адмыкаці,
Траўку выпускаці,
Траўка для каровак.

*Запісана ў в. Дзёрбічы Буда-Кашалёўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Салавей Кацярыны Васільеўны, 1912 г.н.*

Гасподня Тройца весяліць молайца,
Прысвятая Тройца!
На зелена свята жывіце багата,
Прысвятая Тройца!
Да стаўце дубочкі, каб шчаслівыя дочкі,
Прысвятая Тройца!
Да стаўце бярозкі, каб не лілі слёзкі,
Прысвятая Тройца!
Да сцяліце ліпу Госпаду на ўцеху,
Прысвятая Тройца!

*Запісана ў в. Губічы Буда-Кашалёўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Касцючэнка М.П., 1934 г.н.,
студэнткай Ламанос А.*

На грянной нядзелі
На грянной нядзелі русалкі сядзелі,
Ой, рана-рана русалкі сядзелі.
Русалкі сядзелі, на Бога глядзелі,
Ой, рана-рана на Бога глядзелі.
А Бог сына жэніць, Ілля дочку аддае.
На новай сялібе пшаніца стаяла,
Ой, рана-рана пшаніца стаяла,
Ой, рана-рана каласком махала.
Каласком махала, галаском крычала,
Ой, рана-рана галаском крычала:
– Дзевачкі-сястрычкі, падайце вадзічкі, пешку.
Ой, рана-рана падайце вадзічкі.
Падайце вадзічкі з халоднай крынічкі,
Ой, рана-рана з халоднай крынічкі.
Цяжка мне стаяці, каласком махаці,
Ой, рана-рана каласком махаці.
Каласком махаці, галаском крычаці,
Ой, рана-рана галаском крычаці.
Вы ж мя не сажніце, у снапкі павяжыце,
Ой, рана-рана ў снапкі павяжыце.
У снапкі павяжыце, у копачкі складзіце,
Ой, рана-рана цапамі аббіце.
Цапамі аббіце, жорнамі змяліце,
Ой, рана-рана жорнамі змяліце.

Жорнамі змяліце, праскуркі напячы це,
 Ой, рана-рана праскуркі напячыце.
 Пра скуркі напячыце, у храм аднясіце,
 Ой, рана-рана ў храм аднясіце.
 У храм аднясіце, людзей накарміце,
 Ой, рана-рана людзей накарміце.

*Запісана ў г.п. Капаткевічы Петрыкаўскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Казловіч Раісы Юльянаўны, 1950 г.н.
 (нарадзілася ў в. Жалы),
 студэнткай Булжанінай А.*

5. Прачытайце і адкажыце, аб якіх святах народнага календара ідзе размова. Раскажыце, як адзначаюцца гэтыя свята ў вашай мясцовасці.

Мы [...] так: маці пякла пцічак і ў адну пцічку лажыла манету. Хто гэту птушку з манеткай знойдзе, той увесь год будзе шчаслівы. Потым маці заходзіла на гару і крычала: «Дзеці, дзеці, хадзіце шукаць вясну!».

Потым на гэтай гарэ палілі рознае смецце, а дзеткі маленькія каталіся на арэлях, а потым узрослыя хоць раз так жа павінны пакатацца на арэлях, штоб здаровыя былі.

*Запісана ў в. Асіңы Лагойскага р-на Мінскай вобл.
 ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.,
 студэнткамі Пінчуковай Н., Канцавой М.*

6 мая па новым стылі (23 красавіка) дзень [...], якога лічаць у народзі заступнікам жывёлы і палёў.

У гэты дзень первы раз выганялі скаціну на пашу. Кароў трэба выгнаць было раней на [...] расу. Шчыталі, што [...] раса лепей аўса. Перад выганам кароў у поля абыходзілі камін і казалі: “Як ноч стаіць на месцы, то штоб і скаціна хадзіла на места”. Выганяючы ў поле кароў іх пастуквалі галінкай свяцонай вярбы, якую хавалі з вербнай нядзелі. Ёй прыпісвалі магічную сілу, яна як бы адганяла нячыстую сілу, абараняла ад балезняў. Шчыталі, як пастукаеш ёй жывёлу, то яна будзе здарова, быстра расці. Тады яе клалі пад страху хаты, штоб каровы прыходзілі ўсягда ў час да хаты.

На [...] хадзілі на палі паглядзець як растуць азімыя. Пеклі пірог і з ім абыходзілі палі, пасыпалі сваё поле шкарлупіннем з яек, якія хавалі ад Вялікадня, ета ўсё прыносілі як пачастунак зямле, каб яна дала ўраджай харошы. Пелі песні:

Божа наш, святок [...],
 Ідзі да Бога, вазьмі ключы,
 Вазьмі ключы, адамкні зямлю,
 Адамкні зямлю, выпусці расу,
 На [...] расу бычка папасу.
 Бычок-трацячок, ці поўны бачок?

Цялушка-дравушачка, ці поўнае
 У цябе брушачка?
 Падай, [...], ключы і замкі
 Адамкнуці красну вясну,
 Красну вясну, цёпла лецейка,
 Цёпла лецейка, спела жыцейка.

У народзі лічылі, што [...] раса мае цудадзеную сілу, калі па ёй пахадзіць босым ці памыць ліцо, то будзеш здаровым і красівым.

На [...] правілі свята пастухоў. Кожны хазяін даваў сала, хлеб, яйцы, малако і г.д.

Шлі ў поля, слалі скацерку, лажылі на яе ўсю яду і правілі свята. Галоўнай ядой была яешня.

*Запісана ў в. Касакоўка Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Рогавай Матроны Сямёнаўны, 1924 г.н.,
 студэнткай Чысловай С.*

6. Складзіце, абспіраючыся на ілюстрацыйны матэрыял, утылітарна-практычны кодэкс чалавека-гаспадара. Раствлумачце, у чым яго мудрасць і рацыянальнасць.

7. Размяркуйце прыкметы і павер'і веснавога цыкла народнага календара беларусаў, прадстаўленыя ў ілюстрацыйным матэрыяле, па функцыянальна-семантычных групах і прааналізуйце атрыманыя вынікі.

8. Стварыце і прадстаўце творчую прэзентацыю па адной з прапанаваных тэм: “Гуканне вясны ў маёй мясцовасці”, “Юры, уставай рана, адмыкай расу...”, “Ой, як пушчу стралу да па ўсяму сялу...” і інш.

Праверачны тэст

1. Размяркуйце святы беларускага народнага календара ў адпаведнасці з храналогіяй:

- а) гуканне вясны;
- б) Дабравешчанне;
- в) Саракі (Соракі);
- г) Сёмуха;
- д) Вялікдзень.

2. Жанравы склад песень веснавога цыкла земляробчага календара складаюць:

- а) вяснянкі;
- б) канапляныя;
- в) траецкія;
- г) пакосныя;
- д) куставыя.

3. Устанавіце адпаведнасць:

1	Вяснянка	А	“...Ідзі да Бога, вазьмі ключы, // Вазьмі ключы, адамкні зямлю...”
2	Валачобная	Б	“Ой, вясна-красна, // Птушка сізакрылая, // Прыходзі да нас скарэй, // Сонейкам сагрэй...”
3	Русальная	В	“Добры вечар, пане гаспадару! // Вясна красна на ўвесь свет! // Заспяваем песню вяльможнаму пану, // Як і для пана, таксама для пані...”
4	Юраўская	Г	“Пойдзем, дзевачкі, // Ва лугі-лужочкі, // Завіаць вяночкі...”
5	Траецкая	Д	“Правяду русалку, правяду, // Да й асінкаю заламлю, // Каб тая русалка // Па жыце не хадзіла, // Майго жыта не ламіла...”

4. Пра якую групу веснавых песень у падручніку “Беларуская вусна-паэтычная творчасць” пішацца наступнае: “[...] песні – самы значны складнік нацыянальнай адметнасці беларускай каляндарнай паэзіі, беларускага фальклору ў цэлым”:

- а) юраўскія;
- б) русальныя;
- в) валачобныя;
- г) траецкія;
- д) вяснянкі.

5. Якому беларускаму даследчыку належыць манаграфія “Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя”?

- а) А.І. Гурскаму;
- б) А.С. Фядосіку;
- в) А.С. Лісу;
- г) Г.А. Барташэвіч;
- д) К.П. Кабашнікаву.

Пытанні для збору фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу

1. Якія прыкметы аб надвор’і былі прымеркаваны да Стрэчання?
2. З якой мэтай выкарыстоўваліся стрэчанскія свечкі?
3. Якія дзеянні на Стрэчанне павінны былі забяспечыць дабрабыт у гаспадарцы?
4. Як святкавалі Масленіцу ў вашай мясцовасці? Колькі дзён адбывалася святкаванне? Як называліся гэтыя дні?
5. Ці вядомы ў вас звычай "цягаць калодку"?
6. Ці хадзілі віншаваць маладых людзей, якія ўзялі шлюб?
7. Чаму на Масленіцу трэба абавязкова было хадзіць або ездзіць?
8. Якім чынам ушаноўвалі бабку-павітуху?
9. Якія масленічныя песні ведаеце?
10. Калі і як адзначалі ў вас абрад гукання вясны? Ці запальвалі вогнішча, ці выходзілі на высокае месца?

11. Ці выпякалі "жаўрукоў" (птушачкі, балабушкі і інш.), што з імі рабілі? Для чаго?
12. Ці гушкаліся на арэлях? З якой мэтай?
13. Ці выбіралі дзяўчыну на ролю вясны? Ці вадзілі яе вакол вогнішча?
14. Якія песні-вяснянкі спявалі? Якія былі вядомы вам веснавыя карагоды, танцы, песні-вяснянкі?
15. Ці збіралі (уносілі ў хату, перакідалі цераз плот і інш.) трэсачкі на Соракі? З якой мэтай?
16. Ці можна было да Благавешчання кранаць зямлю, "гарадзіць заборы"?
17. Якія дзеянні нельга было выконваць на Благавешчанне і чаму (не расчэсвацца, не смажыць, не працаваць і інш.)?
18. Што рабілі з вярбой, асвечанай на Вербную нядзелю?
19. Якія прыкметы і павер'і, звязаныя з Чыстым чацвяргом, вы ведаеце?
20. Як святкавалі ў вас Вялікдзень?
21. Якім чынам выпякалі паску (прыкметы)? Ці назіралі за тым, якая будзе велікодная булка – удалая ці не? Аб чым гэта сведчыла? Як з дапамогай паскі засцерагаліся ад ведзьмаў?
22. Як і ў які колер фарбавалі яйкі? Якія дзеянні выконвалі з велікоднымі яйкамі, асвечанымі ў царкве (умываліся, захоўвалі на працягу года, дзялілі на ўсіх членаў сям'і і з'ядалі і г.д.)?
23. Ці гулялі з яйкамі ў біткі? Ці качалі яйкі ў латках і як?
24. Што рабілі з рэшткамі ежы, што засталіся з велікоднага стала ("зарывалі па краях поля", аддавалі жывёле і інш.)?
25. Ці хадзілі на Вялікдзень валачобнікі? Хто ўваходзіў у склад гурта? Якія валачобныя песні выконваліся ў час абыходу хат? З якім прыпевам? Якая размова адбывалася паміж валачобнікамі і гаспадарамі?
26. Ці хадзілі на могілкі?
27. Што рабілі на Юр'я? Ці абыходзілі поле? З якой мэтай хадзілі па юраўскай расе і ўмываліся ёю?
28. Якія існавалі павер'і, звязаныя з першым выганам жывёлы ў поле? Ці закопвалі пад парог хлява яйкі ці іншыя прадметы? З якой мэтай? Як на Юр'я ведзьмы маглі пашкодзіць жывёле?
29. Якія вы памятаеце дзеянні, звязаныя з пастухамі?
30. Як прадказвалі надвор'е па юраўскаму святу?
31. Якія юраўскія песні спявалі?
32. Як святкавалі Тройцу-Сёмуху?
33. Як (клалі за абразы, ставілі на вокны, вешалі над уваходам і інш.) і для чаго (ад гразы, ведзьмаў, мышэй, для здароўя і да т.п.) выкарыстоўвалі троіцкую зеляніну?
34. Ці хадзілі ў лес, ці завівалі бярозкі, ці куміліся? Ці вадзілі карагоды?
35. Якія траецка-сёмушныя песні ведаеце?

36. Што вы чулі пра абрад пахавання стралы? Калі ён адбываўся (На Ушэсце, на Вялікдзень, на Благавешчанне)? Як адбываўся? З якой мэтай "вадзілі" стралу?

37. Якія дзеянні здзяйсняліся ў вёсцы (вадзілі карагоды, паказвалі "Драму"), у полі?

38. Што называлі "стралой" (ляльку, галінку, кавалачак жалеза)? Што з ёй рабілі?

39. Якія песні і пры якіх абставінах выконваліся падчас ваджэння і пахавання стралы?

40. Ці чулі вы пра абрад "ваджэнне Куста"? Як і калі ён адбываўся?

41. Хто выконваў ролю Куста? Дзе і як "апраналі" Куст?

42. Як называлі тых, хто "водзіць Куст" ("войско дэвоцкэ", "прыпэвалночкі")? Якая размова адбывалася паміж дзявоцкім войскам і гаспадарамі?

43. Якія песні выконваліся на дварэ? Якія на вуліцы? Ці вадзілі ў гэты час на вуліцы карагоды, танкі? Якую ролю адыгрываў Куст? Што рабілі з Кустом пасля заканчэння абходу (разрывалі зеляніну, кідалі ў ваду, вешалі вянок на капусту, вялі ў хату, дзе адбывалася частаванне)?

44. Колькі "кустоў" магло быць у вёсцы? Што адбывалася, калі "кусты" сустракаліся?

45. Ці ведаеце вы якія-небудзь прыказкі пра "куст" ("Пакланіся кусту, то ён дасць хлеба лусту")?

46. Якія ведаеце "куставыя" песні?

47. Хто такія русалкі, па народных павер'ях?

48. Ці ведаеце вы што-небудзь пра абрад праводзін русалкі? Хто ўдзельнічаў у гэтым абрадзе?

49. Адкуль і куды вялі русалку? Хто выконваў ролю русалкі? Якое ў яе было ўбранне? Ці наладжвалі гульню ў русалку? Ці шукалі русалку? Дзе яна хавалася? Чаму русалку трэба было праводзіць?

50. Якія ведаеце русальныя песні?

Рэкамендуемая літаратура

2. Барташэвіч, Г.А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя / Г.А. Барташэвіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 184 с.

3. Барташэвіч, Г.А. Жанравая спецыфіка каляндарна-абрадавай паэзіі ўсходніх славян // Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян / Л.П. Барабанава, Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – С. 138–258.

4. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: падручнік для студэнтаў філалаг. спецыяльнасцей ВНУ / К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск, 2000.

5. Беларускі народны каляндар / А.Ю. Лозка. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мн.: Польша, 2002. – 240 с.

6. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005–2006.

7. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н.С. Гілевіч. – Мінск: Выш. школа, 1975. – 285 с.
8. Земляробчы каляндар: Абрады і звычаі / уклад., класіфікацыя, сістэматызацыя матэрыялаў і камент. А.І. Гурскага, А.С. Ліса. – 2-е выд., выпр. – Мн: Бел. навука, 2003. – 429 с.
9. Ліс, А. Беларуская каляндарна-абрадавая песня ў кантэксце фальклорных традыцый славян / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы / А.С. Ліс. – Мінск: Беларуская навука, 2008. – 296 с.
10. Ліс, А.С. Валачобныя песні / А.С. Ліс. – Мн: Навука і тэхніка, 1989. – 207 с.
11. Ліс, А. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў: Сістэма жанраў. Эстэтычны аспект / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы / А.С. Ліс. – Мінск: Беларуская навука, 1998. – 188 с.
12. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский – Витебск: Губернская Типо-Литография, 1897. – с. 307+примечания (МФ 614).
13. Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А.К. Сержпутоўскі // прадм. У.К. Касько. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.
14. Бласлаўлёнай зямлі неўміручыя скарбы : Народная духоўная культура Лагойшчыны : у 3 кн. Кн. 1 / пад агул. рэд. В.С. Новак (гал. рэд.), А.А. Кастрыцы, С.А. Вяргеенка, В.К. Шынкарэнка; М-ва адукацыі РБ, Гом. дзярж. ун-т. імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2013. – 234 с. : іл.
15. Глыбоччыны духоўнасці глыбіні: Народная духоўная культура Глыбоцкага раёна / аўт. кал: В.С. Новак і інш.; пад агул. рэд. В.С. Новак. Мінск : БЕЛТА, 2014. – 304 с.: іл.
16. Жаўруковая песня Радзімы: народныя духоўныя скарбы Буда-Кашалёўскага краю: манаграфія / ГДУ імя Ф. Скарыны. – Гомель: Сож, 2008. – 424 с.
17. Крыніц Кармянскіх перазвоны (Абрады і песні ў сучасных запісах) / укл., сістэмац., тэксталагічная праца, уст. артыкул В.С. Новак; пад рэд. І.Ф. Штэйнера. – Гомельскі цэнтр навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 2000. – 210 с.
18. Жыцця палескага бяздонныя глыбіні: народная духоўная культура Петрыкаўскага раёна : фальклор.-этнагр. зб. / пад агул. рэд. В.С. Новак. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2014. – 303 с.
19. Нясвіжскага краю напеў векавы : народная духоўная культура Нясвіжчыны / пад агул. рэд. В.С. Новак (гал. рэд.), В.К. Шынкарэнка, А.А. Кастрыцы, С.А. Вяргеенка; М-ва адукацыі РБ, Гом. дзярж. ун-т імя

Ф. Скарныны. – Нясвіж : Нясвіжская ўзбуйненая друкарня імя С. Буднага, 2012. – 272 с. : іл.

20. Прыкметы і павер’і Гомельшчыны / уклад., сістэм., тэксталагічная праца, уступныя артыкулы В.С. Новак, А.А. Кастрыца. – Гомель: Барк, 2007. – 224 с.

21. Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна / Укл., сіст., тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мазыр: Белы вецер, 2000. – 276 с.

22. Спрадвечнай мудрасці скарбонка: сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра / укл., сістэм., тэкст. праца, уст. арт., рэдагаванне В.С. Новак, Л.В. Мельнікавай, С.А. Вяргеенка, А.А. Кастрыцы, А.В. Кучаравай і інш. – Гомель: КВПУП “Сож”, 2005.

23. Святло каштоўнасцей духоўных. Жлобінскі край: мінулае і сучаснасць / пад агульнай рэдакцыяй В.С. Новак, А.А. Станкевіч. Гомель: ААТ “Полеспечать”, 2009. – 544 с.

24. Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна / Укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мінск: ЛМФ “Нёман”, 2002. – 384 с.

25. Хойнікшчыны спеўная душа: народная духоўная культура Хойніцкага краю: фальклор.-этнаграф. зб. / пад агул. рэд. В.С. Новак. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 303 с.: іл.

Ілюстрацыйны матэрыял

Масленіца праводзілася вельмі весела з рознымі гульнямі. Яна пачыналася з панядзелка і цягнулася аж да нядзелі. Увесь тыдзень цяжкую работу не рабілі. Па вечарам хадзілі адзін да аднаго ў госці. А моладзь каталася з гары на санках. Кожны дзень Масленіцы называецца па-своему. Рабілі на Масленіцу свістулькі ў выглядзе жывёлы. Гэта не толькі для забавы рабілася, але і для закліку вясны. А з чацвярга пачыналі піць гарэлку. Пачыная з гэтага дня моладзь хадзіла па хатах з песнямі, танцамі. У гэтай хаце гаспадару павязвалі ленту з бубеньчыкамі, як хамут і казалі: “Частуй, частуй, а нас не злуй”. Калі насабіралі пачастункі, ішлі ў адну хату і там гулялі.

Апошні дзень Масленіцы – дзень сустрэчы вясны. Яго праводзілі асоба шумна, бо праводзілі зіму. Гулялі ў розныя гульні. Ставілі стоўб, а наверх стаўба вешалі розныя пачастункі. Хлопцы лазілі на стоўб і даставалі іх. Гэта было нялёгкай справай, бо стоўб быў тоўсты і яго было цяжка абхваціць рукамі. Таксама рабілі куклу з саломы, гэта была зіма. Вадзілі хараводы, пелі песні. А потым куклу спальвалі. Потым з песнямі ішлі ў лес сустракаць вясну. Там яе гукалі. На ўзгорку находзілі бярозку, яе ўпрыгожвалі лентамі. Каля яе вадзілі карагоды, пелі песні. Дзяўчаты ўпрыгожваліся лентамі, абавязкова трэба было надзяваць нешта краснае: ці спадніцу, ці кофту. Там на ўзгорку гукалі вясну. Розныя песні пеліся вясне, я ўжо іх не памятаю. Потым садзіліся пад бярозкай, даставалі ежу і елі кашу, запраўленую маслам,

сыр, яйкі, хлеб. Абавязкова пакідалі крошкі для птушак, каб яны, падкрапіўшыся, хутчэй вялі вясну.

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
ад Казловай Эльвіры Іванаўны, 1936 г.н.
(ураджэнка в. Саланое Жлобінскага р-на),
студэнткай Ульянінай У.*

Звычайна ў нас пачыналі гукаць з першага марта. Дзяўчыны збіраліся ўсе разам і ішлі куды-небудзь на ўзвышша. Там яны вадзілі карагоды і спявалі песні. Кастры тожа палілі. Абавязковым было касцёр паліць толькі дзе-небудзь на ўзгорачку. Яшчэ скакалі праз гэты касцёр.

Было такое, што пяклі жаўрукоў і розных другіх птушак. Вось дзяўчыны бяруць гэтых птушак і ідуць на ўзгорачак. Там яны падкідваюць уверх гэтых птушак. Гэта азначала прылёт птушак. А таксама птушкі гэтыя раздавалі дзецям.

Вось бралі тоўстую вяроўку і прывязвалі яе к дрэву, клалі якую-небудзь дашчэчку на вяроўку ці прывязвалі начоўкі, і потым ужо каталіся на гэтых качэлях, спяваючы песні:

Вясна-красна,
Што ты нам прынесла...

*Запісана ў в. Дзяніскавічы Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Грынкевіч Марыі Андрэеўны, 1930 г.н.,
студэнткай Панцяйковай Н.*

Чысты чацвер – гэта чацвер на Вербным тыдні. У Чысты чацвер у кожнай хаце ўсё чыста прыбіралі, бялілі печ, мылі хату, хадзілі мыцца ў лазню. За некалькі дзён да Чыстага чацверга на двор выносяць і кладуць кавалак хлеба і трохі солі. Калі ўтрам прыходзяць глядзець, то калі хлеб не памёрз, то і яравыя не памерзнуць ад маразоў. У лазню трэба ісці яшчэ да ўсходу сонца. Калі заходзяць у баню, то хрэсцяцца і кажуць: “Добры дзень, хазяін”. Калі выходзяць з бані, то пакідаюць там вядро вады і венік для хазяіна. Хазяін – гэта дамавы. Калі выходзяць, то хрэсцяцца і прыгаворваюць: “Табе баня на стаянне, а нам на здароўе”.

У Чысты чацвер нічога нельзя хадзіць пазычаць, бо ўсё роўна нічога не дадуць. Калі хто прыйдзе пазычаць, то ўсе думаюць, што ён прыйшоў з нячыстай сілай і яму не пазычаюць.

Калі ў Чысты чацвер прыходзяць у царкву, то купляюць там свечку, прыносяць яе дамой і хаваюць яе. Дастаюць толькі, калі сільная маланка ці чалавек захварэў. Раней у гэты дзень хадзілі па расе, каб чалавек не хварэў і быў здаровы. Хазяйка гатавала розную ежу, пекла пірагі.

*Запісана ў в. Беліца Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Васільевай Анны Васільеўны,
студэнткамі Казятнікавай С., Цікавец Д.*

Лічылася, што добрыя дзела, савершаемыя ў пользу другіх, дапамагалі сняць з душы грэх.

У гэты дзень ігралі ўбіткі. Два яйца ўдаралі: чыё яйцо заставалася цэлым, той лічыўся больш удачлівым у жыцці і яму аддавалі тады яйцо праіграўшага.

У гэты дзень кармілі нішчых і бальных.

К Пасхе пачыналі гатовіцца з Вялікага ці Чыстага чацверга. У гэты дзень красілі яйца, гатовілі пасху, пеклі кулічы. У гэты дзень стол рабілі багатым. Таксама ўкрашалі стол і нават увесь дом цветамі. Абавязковым было, каб на стале быў куліч. Кулічы ўкрашалі крэсцікамі, цукеркамі, макам звычайна ўкрашалі.

Месілі бальное калічество цеста, каб яно лепшэ брадзіла. У цеста клалі многа яйц, сахара, масла, каб гатовыя кулічы доўга не чарствелі. Калі цеста падойдзе, то потым клалі яго ў форму ці каструлю і пасля гэтага ўкрашалі.

К чацвергу ў доме павінна быць чыста. У гэты дзень замешваюць цеста, красяць яйкі. У вялікую суботу раніцаю – служба ў царкве, пасля якой свецяць у храме кулічы, яйкі і г.д. Прабаваць пасху дазваляецца не раней васкрэснага ўтра. Есць такія абычай – трыжды цэлаваць друг друга са словамі: “Хрыстос васкрэс!” – “Ваісціну васкрэсе!”

Стол на Пасху павінен быць багатым. Абавязковым было першым з’есці кусочак свяцонага яйка. Фарбавалі яйкі абавязкова толькі ў чырвоны колер. Гэты колер азначаў цвет крыві Іісуса Хрыста.

Калі на дварэ цямнела, хадзіць пачыналі валачобнікі. “Год чакалі, год чакаць, а ці можна заспяваць?” – пыталися яны і потым яны ўжо пелі і плясалі. А мы ўжо плацілі ім пасхальнымі далікатэсамі. Вось яны абыходзілі ўсе хаты, а потым у якой-небудзь хаце да раніцы і засіжываліся.

*Запісана ў в. Дзяніскавічы Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Грынкевіч Марыі Андрэеўны, 1930 г.н.,
студэнткай Панцяйковай Н.*

На Юр’я выганялі ў поле скот. Гэта быў празнік пастухоў. У народзе казалі, што Юр’я выязджае ў поле і пасёт скот, абараняе яго ад розных звяроў.

Пяклі белы хлеб і першы кусок аддавалі пастуху, а ўсё астальное аддаюць скаціне. Перш чым гэта зрабіць, яшчэ пастух павінен быў з гэтым хлебам абысці свае палі. Гэта рабілася з той мэтай, каб быў добры ўраджай.

Перад тым, як выганяць скот, ставілі стол, запальвалі свечку перад іконкай, на гэты стол клалі хлеб, соль і маліліся. Потым, як ужо памаліліся, муж бярэ ікону святога Георгія, свечку, хлеб, соль і абыходзіць скот, і нешта яшчэ гаварылі.

Каталіся на Юр’явай расе, каб палучыць здароўе.

Яснае ўтра на Юр’я – ранні сеў.

На Юр’е дождж – скаціне лёгкі год.

З Юр’я пачынаюць садзіць свяклу, сеяць расаду, маркоўку.

*Запісана ў в. Дзяніскавічы Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Грынкевіч Марыі Андрэеўны, 1930 г.н.,
студэнткай Панцяйковай Н.*

Як раскажывала мне бабуля, то на Юр'ю заўсёды выганялі жывёлу на пашу. Мая бабуля перад выганам каровы перахрэшчывала яе і апырсківала свяцонай вадой. А потым каля дзвярэй клала вярхоўку некалькі разоў і загаворвала, каб карова добра хадзіла на полі і прынасіла многа малака.

*Запісана ў в. Кірава Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Грышчанка Надзеі Піліпаўны, 1938 г.н.,
студэнткай Быліцкай В. (2004 г.)*

Баба выганяе кароў і надзявае дзве юбкі. Адноу скідае, другую – астаўляе. Як юбка дзержыцца на хазяйке, так і карова вазвращчалася да яе. А скідае таму, штоб карова праступіла праз яе, каб ведала хазяйку. Выганялі карову вербічкай.

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
ад Капусцінай Ніны Канстанцінаўны, 1935 г.н.,
(раней пражывала ў в. Пірэвічы, пас. Любоў)
студэнткамі Петрыкавай Ю., Шэндзелевай І., Мазай І., Шкаруба Н.*

На Юр'я садзілі гуркі. Карове хвост абразалі і выганялі свечаным дубцом з вербнай нядзелі. У гэты дзень вядзьмаркі збіралі расу на досвітку, каб адабраць малако ў кароў. Таксама, каб ведзьмы не шкодзілі вешалі сярпы на дзверы ў хляве.

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
ад Богдан Ганны Пятроўны, 1930 г.н.
студэнткамі Красніцкай А., Радкевіч Г., Халецкай І.*

На Юр'яў дзень пякуць карагод. Калі спякуць карагод, дык тады яго нараджаюць (упрыгожваюць). З розных паперак выражаюць кветкі, лентачкі і засаджваюць на хлеб. Затым бяруць два хвартухі. Гэтыя хвартухі прывязваюць да грабель. Потым гэтымі хвартухамі махаюць у вокны. Калі ў каго хто памёр, то махаюць белым хвартухам, у іншым выпадку – чырвоным. А карагода, што спяклі і ўжо нарадзілі, бяруць два хлопцы. Адзін носіць карагод, а другі тыя граблі з хвартухамі. Пасля ўсяго гэтага пачынаюць вадзіць карагод, узяўшыся за рукі. а тыя хлопцы ідуць у цэнтр круга. Ім даюць яйкі, грошы, хто што мае. Затым пачынаюць пець песні:

Эй, у корогада сын воевода.
Там, дзе корогод ходзіць,
Там Бог да жыто родзіць.
А йдзе ж да не бувае,
Там жыто да ўлегае.
Зародзі, божэ, жыто

Да новое лето,
 На жыто, на пшаніцу,
 На ўсякую пашніцу.
 Да, Юрай, маці клічэ,
 Да, подай, маці, ключа,
 Штоб небо й отворыці,
 Да росіцу спусціці.

Юр'я, Юр'я, божа мой,
 Подай ключы землю адмыкаці,
 Бычка напасаці.
 На Юр'еву росу
 Бычка напасу:
 – Бычок, трацячок,
 Ці повен твой бочок?
 – Яшчэ пакуль не повен,
 З левым не ровен.

*Запісана ў в. Хільчыцы Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
 ад Мароз Анастасіі Архіпаўны, 1910 г.н.,
 студэнткай Кошман Т.*

На Юрэй ідзём на поле. Пяком каравай, наражаем яго ўсякімі цвятамі.
 Дзве доўгія жордкі чапляем, фартухі: адзін – зялёны, адзін – красны. Зайшлі
 на поле, выбралі самы густы загон жыта і бяромся ў кружок, пасярэдзіне
 каравай:

Зарадзі, Божа, жыто,
 Да на новае лето.
 А на жыто, на пшаніцу,
 Да на ўсякую пашніцу.
 Да падай, маці, ключы,
 Да вары, маці, ключы.
 Да до Бога твoryці,
 Да росіцу спусціці.

Вяду, вяду карагод,
 Усе дзевачкі напярод,
 А хлопчыкі за намі,
 Моргаючы брывамі.

*Запісана ў в. Хільчыцы Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
 ад Шруб Марыі Пятроўны, 1925 г.н.,
 студэнткай Бярдзічавец С.*

Юр'е святкаваўся 6 мая. На свята по сялу вадзілі карагод. Бяруць граблі, вешаюць іх на два фартухі. У гэты дзень пякуць каравай. Адзін мужчына нясе граблі, другі – каравай.

Гэтыя два мужчыны становіліся ў сярэдзіне, астатнія кругом, замыкаючы круг. Тыя, што ў крузе, па гадзіннікавай стрэлцы, тыя, што звонку – супраць. Гэты карагод звычайна вадзілі ў жыце:

Вяду карагод,
Сам Бог напярод.
Дзе карагод ходзіць,
Там жыта родзіць,
А дзе не бывае,
Там улягае.
Зарадзі, Божа, жыта
На новае лета.

Калі спявалі карагод, давалі людзі яйкі, грошы. За грошы паймалі гарманіста, а яйкі закопвалі ля хлява, каб вялася год жывёла. На Юр'е выганялі карову, каб выйшла на раку.

*Запісана ў в. Рычоў Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Рыдзецкай Г.М., 1932 г.н.*

Юр'е – это празнік, на які хазяева начыналі планіраваць сваю работу па хазяйству. Обычна ў гэты дзень, 6 мая, людзі рабілі агляд сваёй зямлі, планіравалі, што дзе будуць садзіць. У гэты дзень выганялі кароў на пашу. Первы дзень прыпасвалі ўсе вмесце, а на другі дзень гнаў той, кому чарга была. Стараліся выганяць так кароў, каб у понедзельнік не прышлося кому-нібудзь гнаць адному, бо плохі дзень.

На Юр'я абрэзалі хвосты каровам. А некаторыя хазяйкі, як выганялі з двара кароўку, то клалі на землю ветачку свечонай вербы і стараліся паганяць кароўку свечонай ветачкай. Это, каб не зурочылі і не прыбіралі чаго.

Пастухі ўсе пазбіраюцца: і жанчыны, і мужчыны, і малыя, набяруць еды, гарэлкі і замочвалі первы дзень прыпасвання кароў. Пелі песні разныя застольныя, беседныя, хто якія знаў.

*Запісана ў в. Пухавічы Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Субат Яўгеніі Пятроўны, 1952 г.н.,
студэнткай Купрацэвіч І.*

На Тройцу ўсягда ўкрашалі хату і іконы клёнам і абавязкова ернікам. Насупраць кожнага акна ставілі ссечаныя бярозкі, а насупраць дзвярэй – дзве бярозкі па баках. І ўжо калі ішлі ў хату, то абязацельна гэтыя бярозкі (ля дзвярэй) абыходзілі. Калі ўсё ўкрашалі зелянінаю, то прыкмячалі: як за тры дня завяне, то лета будзе сухое. Калі Тройца праходзіла, бярозкі, клён, ернік знімалі і палілі ў печы, а не выкідвалі. Лічылі, што ўся гэтая зеляніна ад Бога дана.

*Запісана ў в. Кольна Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Гаўрыловіч Сцепаніды Цімафееўны, 1919 г.н.
(раней пражывала ў в. Навуць Жыткавіцкага р-на),
студэнткай Клочка А.*

Троіца тут мела назву “прэстольный празнік”. Была ў вёсцы ікона з некалькіх ікон. Пеўчыя насілі ікону з хаты ў хату. У адной хаце ікона заставалася на год. Там і ўгашчаліся. Пелі песні разныя, народныя прыпеўкі, хто якія знаў.

Пераз празнікам ламалі клён і торкалі ў вокны, дзверы. У хаце на пол слалі явар. Па двары тожа раскідвалі явар. Гэта ўсё называлі “май украшаць”.

Моладзь пляла вянкi з кветак, з голек бяроз. Палілі ўсю ноч кастры, пелі. Вянкi гэтыя кідалі ў ваду і гадалі. Вызначалі вянкi: дзе яна, а дзе хлопец. Калі сплывуцца, то і дзяўчына з хлопцам будуць сустракацца, а калі не, то і не.

*Запісана ў в. Пірэвічы Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Сасны Лізаветы Карпаўны, 1912 г.н.,
студэнткай Марусавай Д.*

Спачатку я раскажу тое, што ўдалося нам выведаць у старых людзей, як яны ў быту праводзілі русальны абрад. У абед абавязкова ў 12 гадзін жанчыны ішлі па вёсцы і выбіралі русалку. Русалкай выбіралі маладую дзяўчыну. Абавязкова прыгожую, з доўгімі валасамі. Потым ішлі за вёску, каб недалёка быў вадаём і поле, каб было куды правесці русалку. Русалку ўпрыгожвалі, плялі вянкi, дзяўчаты спявалі песні і потым прыводзілі ў жыта. А самі вярталіся на гэтае месца. Гулялі ў гульні, сабе плялі вянкi, рабілі пугала. Абавязкова рабілі пугала русалкі. Таксама ўпрыгожвалі галінкамі дрэў, вянкамі і запрашалі абавязкова жанчыну з вёскі, якая ведала лекавыя травы, збор якіх пачынаўся пасля Троіцы і ішоў да Купалля. Гэта гаворыць аб тым, што травы ў гэты час маюць лячэбны моц. І вось гэта бабуля праводзіла з дзяўчатамі гульні, а потым песні. Пасля абеду надвячоркам, калі ўжо пачынала заходзіць сонца, ішлі ў жыта і гукалі русалку. І абавязкова русалке прыносілі дар – або хусткі белыя, або анучы, хто сарочку. Развешвалі іх на галінках кустоў, каб задобрыць русалак, каб яны ахоўвалі русалку ад злых духаў і гэтак увесь тыдзень. У нядзелю пасля Троіцы святкуюць русалку. І гэта ўвесь тыдзень святочны – нельга працаваць на агародзе, нельга стукаць тапаром. Потым русалку “раздзявалі”. Запрашалі да сябе, але яна спачатку хоча каго-небудзь злавіць, заказытаць, але вось тая бабуля, якую запрашалі, абводзіць рысаю. Дзевушка была добрай русалкай. Абязацельна нада была задобрыць злых русалак. Русалка выходзіла з леса. Людзі знімалі з яе сарочку. Ёй астаўлялі яду і прыгаварывалі: “Ты, бабулечка Купрыянаўна...”.

Ты, бабулечка Купрыянаўна,
Абчарці нас залатым нажом,
Абсей нас ярым аўсом.

І бабуля абводзіла рысаю тых, хто ў крузе, “хто ў крузе, той наш, хто за кругам, той не наш”. Русалку запрашалі да сябе ў гурт, ішлі ў вёску. У вёсцы сустракалі бацькі той дзяўчыны, якую выбіралі русалкай. Гэта лічылася добрым знакам. Таму што дзяўчына ў гэтым годзе выйдзе замуж. Няслі пугала русалкі да вёскі і старэйшаму ў вёсцы дазвалялі захоўваць гэта пугала да наступнага года. І гэта пугала будзе ахоўваць вёску ад усяго дрэннага – урагану, падзяжу ската, а дзяўчаты свае вянкі “раздзявалі” і рассыпалі па ўсяму агароду, каб быў добры ўраджай – такая прыкмета. І вячэра была.

Пакуль русалка была ў жыце, дзяўчаты вешалі вяночкі на галінкі дрэў. Калі вяночак не завяне, то дзяўчына выйдзе замуж, ці будзе што-небудзь добрае ў яе жыцці. І наадварот, калі вяночак завяне, то будзе што-небудзь дрэннае ў яе жыцці.

Русальная песня

На граной нядзелі,
 Рана, рана,
 Русалкі сядзелі,
 Гу-гу-у-у.
 Русалкі сядзелі,
 А-а-а,
 На Бога глядзелі.
 Угу-у-у-у.
 Ой, рана, ран-а-а,
 На Бога глядзелі.
 Гу-гу-гу.

*Запісана ў в. Кабанаўка Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Акулавай Надзеі Фёдараўны, 1958 г.н.,
 дырэктара Кабанаўскага сельскага Дома культуры,
 Мельнікавай Л.Г.*

У нас Тройцу навек спраўлялі на 50-ы дзень ад Паскі. Навек перад Тройцаю готовіліся, от кажды, кажды двор готовіўся. Прыбіралі дворы, чысцілі, да ссеквалі бярозкі, у вокна затыкалі кленовыя лісточкі, галінкі, а ўвесь тор плешняком (цяпер кажуць аір) усцеляць вяленым. Ну, ужэ на другі дзень собіраліса дзевачкі, усе такія молодыя, от прымерно дзве подружкі, і там дзве подружкі. І ўже собіраліса і ішлі ў лес, шоб завіць бярозкі. От зайдуць у лес, да йдзе одна коло одное бярозкі радышком растуць, оны іх нагібаюць, этыя бярозкі, завіваюць, закручваюць. Ну, і от рабілі такія як бы ворота. І через гэтыя ворота проходзілі обычна і спявалі:

Пойдом, дзевачкі, у луг гуляць,
 Зелёных веночкоў завіваць.
 Заўём вянкі на ўсе святкі

На ўсе святкі, на ўсе празнічкі.

Ну, от спявалі такія песні, куміліса. Ну, от счытайце, як две подружкі дружаць, да катора в іх раньшэ замуж пойдзе, то ўжэ яны завівалі вяночкі, дай куміліса. Дзяўчаты астаўлялі ў лесе вяночкі. А далей ужэ чэраз нядзелю прыходзілі ў лес, да ўжэ глядзелі, як чый вяночак засохне, то ето ўжэ нелоўкая прыкмета, ето ўжэ знай, шо ў роду хто-небудзь помрэ. А як вяночак не засохне – роду жыць доўга, і ў роду ніхто не помрэ. Дзяўкі яшчэ плялі вяночкі з цвяткоў. Да кідалі етыя вяночкі ў воду, да ўжэ й глядзелі, як вянок не ўтопне, то значыць усё будзе добра, а як, не дай Бог, утопіцца вянок, то тожэ нядобрэ. І спявалі песні:

Ходзі, дзевачкі, у луг гуляць,
Зелёных веночкаў завіваць.
А мы веночкі росвілі.
Мало гарэлачку, да попілі.
А мы ж вяночкі да ўтопілі.
Мы гарэлачку да не пілі.

На Тройцу проходзіў абрад кумлення, але зараз яго няма. Дзве подружкі проходзяць праз завітыя з бярозак ворота. Потым яны цалаваліса, да куміліса. Да ўжэ котора з іх выходзіла перша замуж, да нараджала дзіця, то ўжэ брала другую себе за куму. Да куміліса зараней. Да і песні спявалі:

Ну ка, кумка, покумімса,
Ну ка, кумка, поголубімса.
Ты кума мне, а я кума тебе.
З кумой покуміліса.
Душа з душой злюбіліса.

Ну, яшчэ на Тройцу спявалі вельмі добру песню. Гэта вельмі хороша песня.

Господняя Тройца веселіць молайца
Прысвятая Тройца.
На зялёнэ свято, жывеце богато
Прысвятая Тройца.
Да стаўце дубочкі, шоб шчаслівы дочкі
Прысвятая Тройца.
Да стаўце бярозкі, шоб не лілі слёзкі
Прысвятая Тройца.
Да сцелеце лепеху Господу на ўцеху.
Прысвятая Тройца.
Кідайце вяночкі да на ўсе годчкі
Прысвятая Тройца.

На Троіцу ўшаноўвалі продкаў, помершых. У гэты дзень навек спраўлялі, як кажуць, «троецкія дзяды». Маці стараласа зварыць і кашу, і боршч. У нас на Троіцу стараліса дзевачкі ў вокна затыкаць кляновыя лісточкі, бо яны на іх потым гадалі. Як скоро засохне кляновы лісточак, то значыць яна скоро замуж і не пойдзе, а як останецца доўга зялёным, то тожэ добра. А ўжо старыя жонкі, як мая баба, глядзелі, шо як лісток высохне, то знай, шо як покосіш сено, яно высохне, а як толькі чуць-чуць прывяне, то сено вяць будзе доўга.

*Запісана ў в. Сямурадцы Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Лой Ганны Пятроўны,
студэнткамі Бабовіч М., Быкавай Ю.*

Русальны дзень звычайна адзначалі ў другі панядзелак пасля Троіцы. Дзяўчаты выбіралі адну дзяўчыну, апраналі яе ў белае адзенне, на галаву надзявалі вянок. Самі ж дзяўчаты адзявалі шырокія юбкі, на галаве ў кожнай павінен быў быць вянок з хмелю. Увечары, калі ўжо заходзіла сонца, дзяўчаты ішлі з усіх канцоў вуліцы, вуліца наша была вялікая, і спявалі. Ішлі яны на кладбішча. Русалка ішла разам з імі. Перад кладбішчам у нас быў пясок, і кожная дзяўчынка павінна была перакульвацца праз гэты пясок. На кладбішчы стаяла капліца, а побач з ёю бяроза. На гэту бярозу дзяўчаты кідалі вянкi, зняўшы з галавы. Існавала такое павр'е: калі вянок застане між галін бярозы, то значыць, замуж дзеўка хутка пойдзе, а калі ж ён упадзе на зямлю, дзяўчына павінна падняць вянок і аднесці на градку капусты, і пакінуць яго там, каб раслі вялікія качаны. Хлопцы к этаму дню прыгатаўлялі вяроўкі. Потым яны гэтыя вяроўкі нацягвалі перад кладбішчам, калі дзеўкі толькі шчэ шлі да капліцы, каб яны перапіналісь і куналісь. Некаторыя хлопцы перадзяваліся ў белую адзежу (русалак) і лавілі дзяўчат, славіўшы, слакаталі.

Правяду русалку, правяду,
Шчэй асінаю заламлю.
Правяду русалку да мяжы,
А сама вярнуся да дзяжы.
На табе, русалко, вянок мой,
А я вярнуся к татку ў двор.
Правяду русалку, правяду,
Шчэй асінаю заламлю.

– Ой, ты, хмелю, хмелю,
Хмелю зеляненькі,
Дзе ж ты, хмелю,
Зіму зімаваў,
Дай не развіваўся?
– Зімаваў я зімку, зімаваў я другу,

Зімаваў я ў лузе на каліне
 Дай не развіваўся.
 – Ой, ты, сынку, сынку,
 Сынку маладзенькі,
 Дзе ж ты, сынку, ночку начаваў,
 Што не разуваўся?
 – Начаваў я ночку,
 Начаваў я другу,
 Начаваў я ў тое ўдавіцы,
 Што сватаці буду.
 А ўдавічэ сэрцэ, як осенне сонца,
 Ой, хоць яно свеціць, ды ня грэе,
 Усё холадам вее.
 А дзявіча сэрцэ, як вясняна сонцэ,
 Ой, хоць яно хмар нясенько,
 А ўсё ж цеплесенька.

*Запісана ў в. Рэкта Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Цімашэнка Паўліны Кірылаўны, 1931 г.н.,
 Хадакоўскай Еўдакіі Піліпаўны, 1925 г.н.,
 студэнткай Шайдаковай А.*

Ваджэнне куста. У етым учасваюць толькі дзяўчаты, дажа замужнія жанчыны не ўчасваюць. Выбіраюць адну самую гаваркую дзяўчыну. Наражаюць яе “кустом”. Абвешываюць яе зёлкамі, ветачкамі зялёнымі і ідуць па дварах. Жылаюць хазяівам шчасця, здароўя, добрага ўраджая, спяваюць песні. А тыя даюць “кусту” грошы ілі хлеб, сыр, бліны.

Вечарам дзяўчаты ўсе сабіраюцца ў каго-небудзь дома і частуюцца тым, што сабралі пяюць, танцуюць. І так усю ноч. Пелі:

Ох, мы былі ў харошаму й бору
 І звiлі куста із зялёнага клёну,
 І звiлі куста із зялёнага клёну,
 Да прывялі куста ды й да слаўнага двору,
 Да прывялі куста ды й да слаўнага двору.
 Проша пана выйсці із новага пакою,
 Проша нам вынесці тры барылкі гарылкі,
 Мы прывялі куста ды харошых тры дзеўкі.

*Запісана ў в. Пірэвічы Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Марусавай Ніны Мінаўны, 1918 г.н.,
 студэнткай Марусавай Д.*

РАДЗІННА-ХРЭСЬБІННЫЯ АБРАДЫ І ПЕСНІ

Пералік вывучаемых пытанняў

1. Гісторыя збірання і вывучэння радзінна-хрэсьбіннай абраднасці і паэзіі беларусаў.
2. Радзінна-хрэсьбінны комплекс беларусаў і яго структура.
3. Класіфікацыя радзінна-хрэсьбінных песень, іх жанравыя асаблівасці і паэтыка.

Пытанні для самаправеркі

1. Назавіце ўсходнеславянскіх фалькларыстаў і этнографістаў, якія займаліся зборам і вывучэннем радзінна-хрэсьбіннай абраднасці і паэзіі.
2. Прыгадайце і ахарактарызуйце асноўныя этапы радзінна-хрэсьбіннага комплексу беларусаў і жанравыя асаблівасці прымеркаваных да яго песень.
3. Прыгадайце агульнапрынятыя класіфікацыі радзінна-хрэсьбінных песень. На якой аснове яны грунтуюцца?
4. Пералічыце асноўныя функцыі звычайу і абрадаў, звязаных з нараджэннем і выхаваннем дзіцяці.
5. Прыгадайце правілы, парады, забароны, прыкметы і павер'і, звязаныя з нараджэннем і выхаваннем дзіцяці. Засяродзьце ўвагу на тых, якія з'яўляюцца асаблівасцю вашай мясцовасці.

Практычныя заданні

1. Прапануйце ўласную тэорыю паходжання традыцыйных правілаў і забарон для цяжарнай жанчыны.
2. Размяркуйце правілы і забароны, прадстаўленыя ў ілюстрацыйным матэрыяле, па функцыянальна-семантычных групах.
3. Складзіце, абапіраючыся на ілюстрацыйны матэрыял, маральна-этычны кодэкс цяжарнай жанчыны. Раствлумачце, у чым яго мудрасць і рацыянальнасць.
4. Запоўніце табліцу.

Жанравая класіфікацыя хрэсьбінных песень	Сюжэтна-кампазіцыйныя асаблівасці	Асноўныя вобразы і прыёмы іх стварэння	Вобразна-выяўленчыя сродкі
Рытуальна-заклінальныя			
Велічальныя			
Гумарыстычныя			
Бяседныя			

5. Прааналізуйце колькасны склад песень розных функцыянальных груп і прадстаўце вынікі ў выглядзе дыяграмы. Пракаменціруйце атрыманыя вынікі.

6. Стварыце мультымедычную прэзентацыю альбо запішыце відэаролік “Радзінна-хрэсьбінны абрад маёй вёскі (майго горада)”.

Праверачны тэст

1. На працягу доўгага часу дамінантай у радзінна-хрэсьбіннай абраднасці была функцыя:

- а) эстэтычная;
- б) пацяшальная;
- в) цырыманіяльная;
- г) утылітарна-магічная;
- д) этычная.

2. Адзначце, якую функцыю у радзінах славянскіх народаў адыгрываў абрад хрышчэння:

- а) ахоўную;
- б) ачышчальную;
- в) прафілактычную;
- г) лекавую;
- д) прадуквальную.

3. У старажытнасці значную ролю ў хрэсьбінных абрадах адыгрываў:

- а) крык;
- б) грук;
- в) смех;
- г) звон;
- д) плач.

4. Адзначце, у якім радзінна-хрэсьбінным абрадзе ўтылітарная функцыя вельмі цесна спалучалася з сакральнай:

- а) прыняцце родаў;
- б) адведкі;
- в) хрышчэнне;
- г) біццё бабінай кашы;
- д) “змуркі” (“зліўкі”).

5. Адзначце, якому беларускаму даследчыку належыць манаграфія “Радзінныя звычаі і абрады беларусаў”?

- а) М.Я. Грынблату;
- б) А.С. Фядосіку;
- в) Т.І. Кухаронак;
- г) У.М. Сысову;
- д) К.П. Кабашнікаву.

Пытанні для збору фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу

1. Якіх забарон і правіл павінна была прытрымлівацца цяжарная жанчына (не стрыгчыся, не стаяць на парозе, не хадзіць на пахаванне і інш.) і чаму?
2. Якія дзеянні выконвалі з мэтай аблегчыць роды цяжарнай (развязвалі вузлы, адкрывалі замкі і інш.)? Якая пры гэтым была роля мужа?
3. Што сабой уяўляла бабка-павітуха? Якія дзеянні, выконваемыя ёю, маглі паўплываць на лёс дзіцяці?
4. Калі і хто прыходзіў адведваць парадзіху і нованароджанага?
5. Якімі дзеяннямі і словамі імкнуліся абараніць парадзіху і нованароджанага ад сурокаў?
6. Чаму дзіця пажадана было хрысціць як мага хутчэй пасля нараджэння?
7. Каго трэба было браць за кумоў, а каго непажадана было далучаць да гэтай пачэснай ролі? Якія функцыі яны выконвалі? Што ўяўляў сабой абрад хрышчэння?
8. Як адбываўся абрад біцця і падзелу “бабінай кашы”? Ці спяваліся адпаведныя песні ў час цырымоніі яе раздачы?
9. Што рабілі з чарапкамі ад бабінай кашы (клалі на галовы жанчынам, кідалі ў хлеў і да т.п.)? Якое магічнае значэнне надавалася чарапкам?
10. Калі і як адорвалі нованароджанага, парадзіху, бабку, кумоў? Якія зычэнні выказваліся ў іх адрас?
11. Ці выконваліся спецыяльныя песні, прысвечаныя бабцы-павітусе, куму, куме?
12. Назавіце ўрачыстыя пажаданні для нованароджанага і яго бацькоў.
13. Як заканчваліся хрэсьбіны? Ці быў звычай вазіць бабку-павітуху?
14. Прыгадайце радзінна-хрэсьбінныя песні. Каму яны былі адрасаваны і ў які момант выконваліся?
15. Якія вы ведаеце прыкметы і павер’і, звязаныя з нараджэннем і выхаваннем дзіцяці?

Рэкамендуемая літаратура

1. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: падручнік для студэнтаў філалаг. спецыяльнасцей ВНУ / К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск, 2000.
2. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005–2006.
3. Булгаковский, Д. Пинчуки. Этнографический сборник. Песни, загадки, пословицы, обряды, приметы, предрассудки, поверья, суеверия и местный словарь // Записки ИРГО по отделению этнографии / Д. Булгаковский. – СПб., 1890. – Т. 23.
4. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н.С. Гілевіч. – Мінск: Выш. школа, 1975. – 285 с.
5. Гурскі, А.І. Семантыка і паэтыка сямейнай лірыкі / А. І. Гурскі. – Мінск, 2001.
6. Добровольский, В.Н. Смоленский этнографический сборник. Ч. 2.

// Записки ИРГО по отделению этнографии / В.Н Добровольский. – СПб.: Типография Евдокимова, 1892.

7. Емельянаў, А.С. Паэтыка хрэсьбінных песень / А.С. Емельянаў / Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А.С. Фядосік, А.С. Емялянаў, У.М. Сысоў, М.А. Каладзінскі; Навук. рэд. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Бел. навука, 2001. – 422 с. – С. 57 – 105.

8. Жыцця адвечны лад: Беларуская народныя прыкметы і павер'і. Кн. 2 / Уклад., прадм., пер. У. Васілевіча. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1998. – 607 с.

9. Кухаронак, Т.І. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: Канец XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 126 с.

10. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский – Витебск: Губернская Типо-Литография, 1897. – с. 307+примечания (МФ 614).

11. Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / прадм. У.К. Касько. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.

12. Радзінная паэзія / склад. М.Я. Грынблат, В.И. Ялатаў. – Мн., 1971.

13. Романов, Е. Белорусский сборник / Е. Романов – Вып. 8 – Вильна, 1912.

14. Фядосік, А.С. Беларуская сямейна-абрадавая паэзія / А.С. Фядосік. – Мінск, 1997.

15. Фядосік, А.С. Радзінная паэзія (функцыянальнасць абрадаў і абрадавай паэзіі, семантыка, жанравы састаў) / А.С. Фядосік / Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А.С. Фядосік, А.С. Емялянаў, У.М. Сысоў, М.А. Каладзінскі; Навук. рэд. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Бел. навука, 2001. – 422 с. – С. 21 – 56

16. Шейн, П.В. Белорусские народные песни, с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями, с приложением объяснительного словаря и грамматических примечаний / П.В. Шейн. – СПб.: Типография Майкова, 1874.

17. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т. III. / П.В. Шейн. – СПб.: Типография императорской академии наук, 1902. – Сборник отделения русского языка и словесности императорской академии наук. – Т. 72, № 4. – СПб, 1903.

18. Шлюбскі, А.Л. Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны. Ч.2. / А.Л. Шлюбскі. – Мінск: Інстытут беларускай культуры, 1928.

19. Жаўруковая песня Радзімы: народныя духоўныя скарбы Буда-Кашалёўскага краю: манаграфія / ГДУ імя Ф. Скарыны. – Гомель: Сож, 2008. – 424 с.

20. Крыніц Кармянскіх перазвоны (Абрады і песні ў сучасных запісах) / укл., сістэмац., тэксталагічная праца, уст.артыкул В.С. Новак; пад рэд. І.Ф. Штэйнера. – Гомельскі цэнтр навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 2000. – 210 с.

21. Народная міфалогія Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік. – Мінск: ЛМФ Нёман, 2003. – 320 с.
22. Прыкметы і павер'і Гомельшчыны / уклад., сістэм., тэксталагічная праца, уступныя артыкулы В.С. Новак, А.А. Кастрыца. – Гомель: Барк, 2007. – 224 с.
23. Радзінна-хрэсьбінныя абрады і звычаі беларусаў (на матэрыяле фальклору Гомельскай вобласці) / аўтары-ўкладальнікі Новак В.С., Шынкарэнка В.К., Кастрыца А.А., Воінава А.М., Вяргеенка С.А., Палуян А.М., Партнова-Шахоўская А.У. – Гомель: Барк, 2013. – 380с.
24. Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна / укл., сіст., тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мазыр: Белы вецер, 2000. – 276 с.
25. Спрадвечнай мудрасці скарбонка: сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра / укл., сістэм., тэкст. праца, уст. арт., рэдагаванне В.С. Новак, Л.В. Мельнікавай, С.А. Вяргеенка, А.А. Кастрыцы, А.В. Кучаравай і інш. – Гомель: КВПУП “Сож”, 2005.
26. Святло каштоўнасцей духоўных. Жлобінскі край: мінулае і сучаснасць / пад агульнай рэдакцыяй В.С. Новак, А.А. Станкевіч. – Гомель: ААТ “Полеспечать”, 2009. – 544 с.
27. Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна // укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мінск: ЛМФ “Нёман”, 2002. – 384 с.
28. Хойнікшчыны спеўная душа: народная духоўная культура Хойніцкага краю: фальклор.-этнаграф. зб. / пад агул. рэд. В.С.Новак. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 303 с.: іл.

Ілюстрацыйны матэрыял

Нельзя нікакой скаціны голай рукой біць і асобенна выспяткам – будзе шэрсьць у дзіцёнка.

Нельзя ваду ў калодзежы, калі набіраеш, то адліваць у калодзеж абратна – будучь слюнкі ў дзіцёнка цекчы і з носа тожа.

Еслі пажар, то нельзя рукамі за цела брацца, бо абязацельна будучь лапікі красныя на целе.

Нельзя ў празнікі секчы нічога тапаром, бо ў дзіця губа будзе рассечаная, асобенна, еслі на парогі секчы.

Еслі жэншчына ў палажэніі, старалася, каб прыпечак чысты быў, еслі будзе гразна, значыць, будзе дзіцёнак нехарошы, гразны.

Еслі дзеўка замуж пашла, а на пахаранах не была і ў палажэніі, то нельзя ідці ёй на кладбішча.

Еслі ў палажэніі – нельзя ні ў кога прасіць, нічога ўзяць нельзя.

Вот еслі ідзеш і там кот ляжыць прапаўшы, ваняе, то пляваць нельзя, бо будзе ў дзіцёнка ваняць з рота.

Удзіўляцца нельзя з некрасівага ці інваліда, бо дзіцё будзе такое ж.

На даведкі жэншчыны ідуць. Хто кампот нясе, хто місачку пшана якога прынясе, хлеб, у каго што было.

Еслі ідуць кумоў прыглашаць, то бацька абязацельна нясе хлеб куму. Адказвацца нельзя было. І куме нясе хлеб-соль.

На хрэсьбінах прысутнічалі толькі жанатыя. Бабу на хрэсьбіны бяруць, яна вара кашу з пшана, канфетак накідаюць у тую кашу. Засцілаюць кашу палаценцам, становяць тарэлку, на тарэлку тожа ложаць платочак і госці кідаюць грошы, хто болей пакладзе. Кум стараецца болей пакласці. Тады ўжо тую кашу, гаршчок, нада разбіць. Калі вопытны кум, ён тую кашу – чок аб рог стала і паб’е, а другі будзе гасіць-гасіць тэй гаршчок, стол паламае, а гаршка не паб’е. Тады кашу на тарэлку кладуць, парэжуць-парэжуць і ядзяць.

Еслі ў каго дзяцей няма, маладыя пажанілісь, то бралі чарапкі з гаршка, над галавой разаб’еш і скажаш: “Чарапок разбілі, будуць дзеці ў цябе”.

Бабку содзяць на калёсы ці на барану, без каня кругам водзяць, а тады яна ўжо ўгашчае іх дома.

У царкву толькі кумы ходзяць, радзіцелі дома сядзяць.

*Запісана ў в. Данілавічы Веткаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Дзмітрачкавай Тамары Кузьмінічны, 1936 г.н.,
Чуяшковай Любові Кузьмінічны, 1933 г.н.,
студэнткамі Кушнарвай К., Булдінай М.*

Калі жэншчына бярэменная, ей нельзя датрагувацца к любому рабёначку.

Нельзя пераступаць цераз сабаку.

Нельзя хадзіць на кладбішча.

Нельзя стрыгці косы.

Нельзя купацца ў рэчкі.

Нельзя піць водку.

Бацька рабёначка доўжан зваць кума. Кум –эта не абязацельна радня. Можа быць саўсім чужы чалавек. Часта дзрузей звалі, шахверак са свадзьбы. Толька нельзя была бяздзетных зваці. І нельзя была адказывацца ад кумоўя. І хадзілі хрысціць дажа незаконных дзяцей. Дзеўкі з удавольствіям хадзілі хрысціць, патаму што кагда рабёначак начне хадзіць, ана замуж пайдзе.

Как пахрысцяць, дак сразу ж за стол. Усе ядзяць. А пасля пажаланні гавораць рабёначку, падарачкі дораць. У канцы пачынаюць шумець: гуляць, танцаваць, песні пець.

*Запісана ў в. Старое Сяло Веткаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Васільцовай Матроны Сяргееўны, 1925 г.н.,
студэнткай Задзірака А.*

Калі нарадзілася дзіця, то першы раз купаць трэба бабцы. Купалі ў настоі з травы любісцік для таго, каб любілі хлопцы дзеўку і наадварот. У воду трэба пакласці золата, каб дзіця было багатым. Калі дзіця пакупаюць і спаўюць яго, баба бярэ на рукі, падносіць да кожнага акна і кажа: “Глядзі, мая ўнучачка, у кожнае акенца, каб на цябе, як вырасцеш, глядзелі хлопцы”.

Кумоў трэба выбіраць, каб былі малодшыя за бацькоў, тады дзеці не будуць доўга заседжвацца ў халасцяках: дзеўкі будуць замуж ісці, а хлопцы жаніцца. Як ідуць зваць у кумы, бяруць соль, хлеб. Адказвацца не можна, як прыглашаюць. Цераз сорок дней дзіця хрэсцяць. Кум і кума трэба каб былі перахрышчоныя. У царкву везлі кум і кума. Як прыезджалі дадому, сустракала бабка. Дзіця клалі спаць, а самі садзіліся абедаць. Прыходзілі ўсе родзічы. Зразу садзілі бабу з дзедом на пачотнае месца, кума з кумой, а тады ўжо ўсе астатнія госці. На працягу абед жадалі дзіцяці ўсяго самага лепшага. Спявалі песні, танцавалі. Было тры кашы. Зразу даюць бабіну, затым кумаву і кумавую. Гаршкі з кашаю ўпрыгожваюць усякімі цукеркамі ў прыгожых бумажках. Затым гаршкі разбіваюць. Каша павінна была добра выпасці з гаршка. Хто зазяваецца, чарапок з гаршка адзявалі на галаву, а астатнія чарапкі кідаюць у парог. Адзін дзень не вымятаюць хату, а толькі назаўтра раніцаю.

Кашу куплялі. Кажды, хто купляў, жадаў дзіцяці здароўя, шчасця, доўгіх гадоў, дабрабыту, клаў які-небудзь падарунак ці грошы і казаў: “Мая каша!”. Цана кашы з кожным госцем узрастала. У канцы трэба было, каб кум купіў кашу. Купіўшы кашу, ён разбіваў гаршок. А кашу елі ўсе госці. Калі госці добра развесяліліся, нажартаваліся, прыпаміналі даўні звычай адвозіць бабу дадому. Бабу садзілі на санкі, на барану зуб’ем угору. Сцялілі кажух. А калі жартаўнікі, маглі і ў карыце зацегці. Хто яе вёз, спявалі песні: “Вецер з поля, хвіля з мора, // Ой, да давяла любоў да гора некалькі разоў”. Баба выстаўляла пачастунак, пасля чаго гулянка зноў працягвалася.

*Запісана ў в. Старая Дуброва Акцябрскага р-на Гомельскай вобл.
ад Краўчанка Тацяны Міхайлаўны, 1948 г.н.,
студэнткай Гаўрыловіч В.*

Нарадзілася дзіця. Ля яго завіхаецца бабка-павітуха. Дзіцёнка мыюць у настоі розных духмяных траў. У тую ваду кідаюць шчэ сярэбраную манету і жытнёвыя зярняткі, каб жа яно было багатае і шчаслівае. Калі ж купаюць дзяўчынку, дык жа ўліваюць у воду малака, а гэта ж каб яна была прыгожая.

Ваду ж гэту пасля першага купання на ноч у хаце не астаўлялі. Ваду вылівалі ў ціхім месцы, туды, дзе не хадзілі людзі і жывёла. Калі ж купалі дзяўчынку, ваду вылівалі на ганак, каб дзяўчына быстрой выйшла замуж. Вымытае дзіцятка загортвалі ў чыстую бялізну.

Каб адагнаць ад дзіцяці злыя сілы, у калыску клалі вугольчык, хлеб, соль, жалезны прадмет.

Парадзіха ў гэты час некалькі дзён не магла выконваць хатнюю работу. Ёй памагала бабка-павітуха. Яна гатовіла яду, глядзела за іншымі дзецьмі парадзіхі.

У першыя дні пасля родаў парадзіху праведвалі суседкі, сяброўкі. Яны хацелі памагчы парадзісе і яе сям’е, дзіцяці. Каб парадзіха не ўтамлялася, к ёй у адведкі прыходзілі па дзве-тры жанчыны. Яны прыносілі гаспадыне бліны, яечню, хрушчыкі, мёд, яблыкі, грушы. Аддавалі ўсё гэта і казалі: “З’еш, каб заклалася месца ў жываце”. Мужчыну ў адведкі прыходзіць нельзя была.

Як прайшло некалькі дзён, пачынаюць гатовіцца да крышчэння дзіцяці. Бацькі навароджанага дзіцяці вырашалі аб тым, каго возьмуць за хросных бацькоў свайму дзіцяці. Хросныя павінны быць маладзейшымі за бацькоў, каб дапамагаць хрэсніку, як у яго не астанеца родных бацькоў.

У дзень крысцін кума прыходзіла ў дом да дзіцяці з хлебам-соллю, ручніком і грашамі. Хлеб жа яна кладзе на стол са словамі: “Няхай жа добрае вядзецца”.

Калі дзіця неслі да царквы, кум з кумою не гаварылі паміж сабой, каб дзіця было спакойнае.

Як жа толькі кумы пайшлі ў цэркву, дык жа старэйшая дачка гаспадароў ходзіць па вёсцы і запрашае на хрэсьбіны. Без запрашэння ніхто не ішоў. На хрэсьбіны жанчыны неслі яду і падарункі, а мужчыны ж – толькі грошы.

Усе госці збіраліся ў хату. Пазней туды прыходзілі кумы з дзіцём. Пакрысцілі яго, дык жа і дзіця аддавалі бацькам, дык жа казалі: “Дай жа, Божа, тваму сыну стаяць так пад вянцом, як пад храстом”. Вось і пачыналася гулянка. Усе садзіліся за стол. Першую чарку выпіваў дзед дзіцяці, дык жа казаў: “Дай жа, Божа, штоб наш унук вялікі рос!”

Тады ў чарку гарэлкі кідалі капейкі і выпіваў гарэлку хросны бацька. Астаткі гарэлкі ён жа выліваў уверх дык жа гаварыў: “Каб наш хрышчэннік так высока скакаў!”

Тады ізноў жа кідалі ў чарку, толькі ж ужэ сярэбраную грыўку. Выпівала хросная. Другім гасцям капеек ужэ не лажылі.

Баба-павітуха варыла “бабіну кашу”. Каша была смачненькая, салодзенькая, з маслам. Хросны разбіваў гаршчок з кашай, кашу дзялілі ўсім. Кажны, хто браў кашу, клаў капейку.

На хрысцінах і спявалі багата:

Ой, учора, мае кумочкі,
У нас радзінкі былі,
А сягоння, мае кумочкі,
Мы на хрэсьбінкі прыйшлі.

Не шкадуйце, мае кумочкі,
Па рубельчыку даць.
То мы будзем, мае кумочкі,
Да аўторка гуляць.

Не шкадуйце, мае кумочкі,
Па каровачцы даць,
То мы будзем, мае кумочкі,
Усю нядзельку гуляць.

Кум з кумою на куце сядзіць,

Паміж іх да ручаёк бяжыць.
 А ў тым ручайку да тры кубачкі,
 Да тры кубачкі маляваненькіх.
 У адным кубку – зеляно віно,
 У другім кубку – саладок-мядок,
 У трэцім кубку – горка гарэлка.
 Зеляно віно – для радзімачкі,
 Саладок мядок – для кум’е з кумам,
 Горка гарэлка – для суседачак.

Кланялася кума куму
 Нізенька ў грудцы:
 – Дзякуй табе, мой кумочак,
 Што звазіў у людцы.
 Кланялася кума куму
 Нізенька ў ножкі:
 – Дзякуй табе, мой кумочак,
 Што прывёз з дарожкі.
 Кланялася кума куму
 Нізенька ў пяткі:
 – Дзякуй табе, мой кумочак,
 Што прывёз дахаткі.

Хросным бацькам і бабе-павітусе дарылі падаркі. Маглі даваць жа палатно, рушнікі, хлеб.

Павітуха атвячала за падаркі словамі: “Дай жа, Божа, каб мой унучок вялікі рос, шчаслівы быў! Каб на яго долю паслаў Бог усяго ўволю!”

Госці бралі карыта і везлі бабу-павітуху дамоў.

На трэці дзень пасля этага апяць збіраліся ў хаці бацькоў. Бабка-павітуха гатуе ваду для мыцця дзіцяці, сыпле ў яе авёс. На стол сцелюць кажух. На ім дзержаць дзіця і абліваюць етай вадой. Дык жа асталася вада, дак бабка мыла ліцы ўсім і выцірала іх рушніком. Госці кідалі ізноў грошы ў міску, а іх жа ж бацькі ўгашчалі.

Вось так і канец хрышчэнню.

*Запісана ў в. Лубянікі Брагінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Гайдук Ганны Севяцьянаўны, 1922 г.н.,
 студэнткай Хвост І.*

У нашай вёсцы, калі хрысцілі дзіця, існаваў такі абрад. Пасля царквы, калі прыдуць усе дадому, бабка ложыць дзіця на новы саматканы ручнік, а з другога баку ручніка саскубае ножыкам пушок, якім пасыпае дзяўчынцы ў пахі, каб не было апрэласцей, а хлопчыку – на пупок, каб не было грыжы.

*Запісана ў в. Губічы Буда-Кашалёўскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Капанцовай Зінаіды Якаўлеўны, 1943 г.н.*

Роды ў жанчыны прынімала бабка-павітуха і яна шчыталася хроснай бабкай.

На другі дзень яна прыходзіла на радзіны атведаць унука ці ўнучку. Прыносіла абязацельна квас, які варылі з агурэчнага расолу, клалі з ячменя крупы, немнага грыбоў. Ета было абязацельна блюда бабчына. Бабка гаварыла:

Ежце, дзеткі, квас, каб было ўсё добра ў вас,
Каб дзеткі не балелі, каб ваша хата была багатая,
Каб было багатая солі і хлеба,
І да хлеба ўсё, што трэба.
Каб вы і дзеткі жылі, красавіліся.
І на бабку не забываліся.

Купала дзіця перашы раз тожа бабка-павітуха. Калі нараджалася дзевачка, то купала яе бабка ў святых красках і гаварыла: “Каб і мая ўнучка была такая красівая і шчаслівая, як етыя краскі”. А нараджаўся хлопчык, то клалі ў начоўкі тапор і гвоздзі, каб хлопчык быў масцеравым.

Імя дзіцяці самі бацькі не давалі. Бралі кумаўё, яны везлі дзіця ў цэркву і па царкоўнай кнізе бацюшка даваў імя таго дня, у якое радзілася дзіця. У цэркву кум з кумою бралі булку хлеба, рушнік. Етым рушніком у царкве бацюшка выціраў рукі і дзіця, якое апускаў у свечанаю ваду.

Пасля хрышчэння прывозілі дзіця дадому і дзелалі хрэсьбіны. На хрэсьбіны бабка пекла кашу ў гліняным гаршку. Кум разбіваў яго і дно з гаршка клаў на галаву таму мужыку, у каго няма сыноў. Маладая маці адаравала ўсіх падаркамі: дзеда, бабку, куму і кума і сваю маці, каб памагала малога калыхаці.

Тады кума і куму везлі да карчмы на калясцы. Кум угашчаў усіх гарэлкай і закускай, а бабку хросную везлі на баране. А ўсе, хто гуляў, беглі ўслед за каляскай і пелі песні.

*Запісана ў в. Міхалеўка Буда-Кашалёўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Данюк Варвары, 1932 г.н.
(перасяленка з в. Пучын Брагінскага р-на),
студэнткай Кірпічовай І.*

Кагда баба ражае, усе вузлы развязваюць і замкі адпіраюць, каб аблегчыць мукі.

Кагда хрэсьят рабёнка, празнуюць. Бабка нясе ўзел бальшой гасцінцаў. Як даруць, нясуць куклу замест дзіцяці. А хазяін усячыну гатовіць. Тады садзяцца за стол, п’юць, ядуць.

Кашу варылі. Харошы гаршчок пшоннай кашы. Рассыпную дзелаюць. Як садзяцца за стол, ставяць тую кашу пасярод стала. Радзіцелі ідуць з тарэлкай накрытай і збіраюць грошы. Пачынаюць з края, з кума. Хто болей грошай паложы, той і кашу б’е. Должан біць кум. А другі, хто з сваіх грошай

падкіне болей: “Вой, сядзі, кум! Няхай гэты б’е!” Кум – бух на кашу ўсё. Усе: “Кумава каша!”. Калі хто болей за кума даў: “Не кумава каша”. Б’юць кашу, і яна па сталу рассыпаецца. Чарапкі паразбіраюць бабы, каб у хатах усё вялося. Усе ядуць кашу.

Падымаюць рабёнка, штоб красівы, шчаслівы быў. Жалаюць яму. Бабке даюць падарак – на плацце, платок. Нада ж плацце замачыць. Бабку вязуць у магазін. Як зімой – на санках, летам – на калёсах. Бярэ бутылку водкі. І ў бабкі па тры разы адбіраюць падарак: нада замачыць.

Песні пелі, хто якую ўжо ўздумае, гармошка іграе, а ўсе танцуюць.

*Запісана ў в. Колбаўка Веткаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Кавалёвай Ефрасінні Паўлаўны, 1930 г.н.,
студэнтамі Крупскай Н., Шабалінай Н., Малашковай Л.,
Вержахоўскай В., выкладчыцай Новак В.С.*

Спачатку хадзілі ў даведкі. Людзей гаспадары не звалі, яны ішлі самі. Гаспадары садзілі іх за стол, потым спявалі песні. А потым дзелалі хрэсьбіны і звалі тых, хто прыходзіў у даведкі. Гаспадары загадзя выбіралі хроснага, хросную і бабу. Хросны і хросная ўтрам ехалі ў цэркву і хрысцілі дзіцяці, а потым у назначанае время прыходзілі госці, садзіліся за сталы, а перад гэтым дарылі падарункі для навароджанага. Песні спецыяльныя на радзінах не спявалі. Калі ўжо гаспадары бачуць, што людзі нашумеліся, то баба несла кашу і яе выкуплялі, тады кашу разбівалі і раздалі патрошку кожнаму. Яшчэ гаварылі, калі ўхопіш кавалак разбітага гаршка, то будзеш шчаслівы. Потым апяць прадаўжалася вяселле. На заканчэнне свята хроснага і хроснаю садзілі на паясы, тачанку і вязлі іх к ім дамой. Там выпівалі і ехалі зноў прадаўжаць гулянне.

*Запісана ў в. Малыя Нямкі Веткаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Азаранка Ганны Іванаўны, 1932 г.н.,
студэнткай Азаранка А.*

Калі набліжаліся роды, то жанчына імкнулася, каб пра гэта знала як мага менш людзей. Да парадзіхі звалі бабку-павітуху, зваў муж ці замужняя жанчына. Па прыходзе да бабкі гаварылі: “Хадзі, бабулічка, к нам. Нешта нашай маладусі ня дужа ладна дзелаецца”. Нарадзіўшаея дзіця бабка ніколі не брала голымі рукамі, а замотвала ў старое адзенне, каб яно пасля дзіцяці было ў багаці. Потым бабка перавязвала пупавіну суровай ніткай. Пупавіна адвальвалася на чацвёрты дзень, і маці хавала яе ў куфар ці запіхвала ў дзірку, якая была прасвідравана для гэтай мэты ў сцяне хаты. Калі дзіцяці спаўнялася сем гадоў, яму давалі вузельчык з пупавінай развязаць, каб “развязаць свой разум”.

Пры першым купанні дзіцяці давалі імя. Пасля нараджэння дзіця ўсе жанчыны павінны былі наведаць рожаніцу, акрамя цяжарных. Хрэсьціны лепей святкаваць у дзень царкоўнага хрышчэння. На хрэсьбіны прыходзілі толькі з запрашэннем.

Спецыяльнай стравай на хрэсьбінах з'яўлялася бабіна каша, якую гатавала хросная бабка. Для гэтага куплялі новы гаршок, яго потым разбівалі. Асколкі з гаршка бралі сабе госці, каб у доме было шчасце і дзеці. Бабіну кашу хутка з'ядалі, каб дзіця пачало хутчэй гаварыць і хадзіць. Потым пелі песні і пачыналася асноўнае вяселле людзей.

*Запісана ў в. Яроміна Гомельскага р-на Гомельскай вобл.
ад Салаўёвай Зінаіды Пятроўны, 1936 г.н.,
студэнткай Кузьмянковай С.*

Когда рождался ребенок, его купали на 9-ый день после рождения в деревянном корыте. Сначала наливали немного обычной колодезной воды, добавляли кружку воды, взятой в храме на Крещение. Потом доливали горячую воду, доводя до нужной температуры.

Нельзя купать ребенка до года после захода солнца. Если ж пришлось покупать, воду выливали только на утро, в сторону солнца. В воде, где мыли маленького, нельзя стирать: маленький будет болеть. Купали только родные, чужим нельзя было быть при купании: могли сглазить малыша.

*Запісана ў в. Каранёўка Гомельскага р-на Гомельскай вобл.
ад Раманавай Ганны Пятроўны, 1934 г.н.
(раней пражывала ў Бранскай вобл.),
студэнткамі Цыганковай К., Жытнік І.*

Як дзіцёнак радзіцца, так бралі таго маленькага, везлі ў цэркву. У цэркву ехалі толькі хросны і хросная, і дажа матка не ехала. У хросныя бралі, каго зажалаюць. У цэркву як едуць, трэба хросны штоб хрэшчык купіў. А хросная бярэ метру-дзве палатна. А еслі шыць умее, дак ужэ бяруць адзежынку якую, рубашачку, шапачку, шчэ ж маленькае.

Прыгласалі бабу. У бабы бралі тожа, хто панаравіцца, шчэ ж выбіралі багацейшых. Баба кашу вара з пшана, боршч, пака тыя ў цэркві.

Як прыехалі ад Хрыста, ужэ сабіраецца радня, ядзяць, выпіваюць, а патом ужэ баба ставіць кашу, і колькі хто дасць. Хто болей. Кум – эта ўжэ аўтарыцет. Ён даўжон кінуць болей грошай. Вот калі дагодзяць яму (дык і кума памагае, куму грошы дае, перадае пад сталом), ён патом разбіваець кашу. Разбівае той, хто купіў. Чэрап'янкi кiдалі ў парог: “Чэрап'янкi, бiцесь, а дзеці, вядзiцесь”. Так гаварылі тры раза. Патом ужэ паядзяць кашу, на кашу – па сто грам, і хрысціны кончылісь.

А тады ўжэ выходзяць, бабу садзяць на саначкі на малыя (і летам) і цягнуць да яе дому. А баба ўжэ дзелае абед, тожа ўжэ садзяцца, выпіваюць. А то садзілі бабу і на барану. На барану пасадзяць на красцы, ну і мужчыны цягнуці, яны крапчэйшыя. І к бабе як прыцяглі, баба ставіць ім магарыч. Там ужэ збіраюцца і падаркі куму, куме, бабе дараць.

*Запісана ў в. Казярогі Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Карась Ксеніі Іванаўны, 1922 г.н.*

Цяжарная жанчына павінна паводзіць сябе прыстойна: ні маіцца, ні абражаць брыдкімі словамі людзей, ні рабіць шкоды, ні красці. Бацька павінен быць таксама прыстойным гаспадаром.

Глядзець трэба на прыгожых, добрых людзей. Не піць напойў (гарэлку, віно). Не быць зайздрослівай. Не выстаўляць живот, а насіць вольнае адзенне. Ні адразаць валасы, ні малявіцца, тады будзе і дзіцяці добра.

Калі цяжарная жанчына прыйдзе ў хату, чаго-небудзь пазычыць, а ў вас таго няма, то трэба за ёй кінуць кавалачак хлеба, нельга кідаць вугаль, бо дзіця будзе есці вуглі, мел. А калі нічога не дадзіце, то ў вас будуць мышы есці ваш скарб. Людзі з павагай павінны адносіцца да цяжарнай жанчыны.

Роды былі дома, грэлі ваду, у хаце было цёпла. Звалі бабку, якая прынімала роды, дзіця зразу купалі. Пры родах мужчын выпраўлялі з хаты. Каб роды праходзілі лягчэй, адчынялі вароты, жанчыны развязвалі паясы.

Калі ражаць у полі, то будзе цяжкая жаночая доля.

Да жанчыны-парадухі (так у нашай вёсцы называлі рожаніцу) прыходзілі жанчыны ў адведкі, прыносілі розныя стравы. Самыя родныя жанчыны прыходзілі, калі родзіцца дзіця. Потым жанчыны згаварваліся і прыходзілі на радзіны. Радзіны – гэта таямніца, дзе толькі жаночыя справы. Усе прыгатаванні да радзін рабілі самі, жанчыны прыходзілі на радзіны з прыгатаванымі стравамі. Стол быў накрыты скацеркай, на голы стол ежа не ставілася. Прыносілі мёд, студзень, мяса, сала, рыбу, кісель, кампот, медавуху, аладкі, сухарыкі, блінчыкі, бульбу-смажанку з мясам, з грыбамі.

Выбіралі кума і куму. Неслі хлеб да іх і прасілі быць хроснымі дзіцяці. Калі хлеб прынімалі, то давалі згоду. У царкву збіраліся рана. Родныя, бацька і маці ў царкву не ездзілі. Імя давалі і па царкоўнаму каляндару, і хто як хацеў.

Пасля хрышчэння дзіцяці рабіліся хрысціны. Запрашаліся родзічы, суседзі. Галоўнымі на хрысцінах былі кум і кума, якіх садзілі на лаву, дзе чырвоны кут. Бабка, якая купала дзіця, варыла кашу з прасяных круп. Каша была галоўнай стравой. Яе выкупалі: хто болей паложыць грошай, той б'е кашу.

Жанчыны прыносілі падарункі, стравы неслі тожэ і гарэлку, каб гаспадарам не было ўбытку. Запрашаліся музыкі, мужчыны таксама былі на хрысцінах. Халасцякоў і халасцячак не запрашалі. Гэта маглі быць толькі кум ці кума. Кума з кумой паднімалі на заслоне, яны давалі выкуп. Бабку тожа зімой вазілі на саначках па сялу ў краму, за выкуп.

Дзіця лажылі ў калыску. Дзіця хавалі ад злых вачэй, каб ні сурочыць. Злым людзям кідалі вугольчыкі ўслед з прыгаворам. Дзіцяці спявалі калыханкі. Навароджанае дзіця ўзвешвалі на бязмене.

*Запісана ў в. Каралёва-Слабада Светлагорскага р-на Гомельскай вобл.
ад Фраловай Агаф'і Акімаўны, 1934 г.н.*

Калі бярэменная абпекалася, то ей нельзя трогаць рукамі галаву ці шэю, покуль не пройде шок, бо дзіця мода нарадзіцца с краснай плямай на тым месце.

Нельзя калыхаць каляску ці краватку, калі там няма дзіця. Гаварылі, што дзіця памрэ.

Да аднаго года няльзя даваць дзіцю зеркала, няльзя шыць яму адзежу з новага матэрыялу.

Чэраз шэсць дней пасля раджэння дзіця бацькі выбіралі яму хросных бацькоў, якія аберагалі дзіця ўсё яго жыццё. Пра кумоў і песня е:

А кум куме рад, павёз куму ў сад,
Пасадзіў куму ў садзе на цвет.
Еш, кумка, ягодкі, каторы салодкі,
Каторы горкі – аддай маёй жонкі.

*Запісана ў в. Стралічава Хойніцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Сацура Аляксандры Усцінаўны, 1914 г.н.,
студэнткай Фяськовай Т.*

Перад хрэсьбінамі маладыя бацькі выбіраюць кумоў. Калі ідуць іх зваць, нясуць хлеб і соль, зашоўшы ў хату, кладуць на стол са словамі: “Хлеб, соль вашы, а кума або кум нашы”.

Раніцай вядуць пад хрэст. Баба варыць кашу. Прыязджаюць з-пад храсту, збіраюць гасцей. Кума, куму і бабу садзяць за першы стол на кут. Баба хавае сваю кашу, штоб не нашлі. Выпіваюць па первай, па втарой чарцы. За трэцяй чаркай далжны падносіць кашу бабе. Находжаюць кашу, якую яна схавала. Надзяюцца дзве жэншчыны, звязваюцца ўдваіх кабылай, накрываюць іх посцілкай. Адна садзіцца паверх на іх. Не кашу падносяць, а падманную кашу. У чугун кладуць пеўня ці ката. Падносяць бабе гэтую кашу. Баба кажа: “Не мая каша”. Яны назад з гэтай кашай. Потым кашу абвязаюць у платок, надзяюць на палку і вязуць. І баба павінна за гэту кашу даць магарыча. Гаворыць: “Мая каша”. Потым забірае яе і дае магарыч. Вылажае са стала і носіць па сталах. Госці кладуць грошы на кашу. Грошы сабірае і кладзе іх маці. Збірае з кашы верх, а пасля аддае куму.

Таргуюцца за кашу, колькі стое. Кум кладзе дзесятку ці дзве і аб’яўляе: “Каша стоя дзесяць рублей. Хто болей?”. Кожны з гасцей кладзе падарунак са словамі: “Мая каша”, а кум за кожным павінен выкупіць яе. Калі ўсе госці паклалі на кашу, кум яшчэ кладзе грошы і кажа: “Мая каша”. Госці крычаць: “Кумава каша” і дазвяляюць біць. Маці бярэ малога, кладзе падарункі куму, куме, бабе. Дае яму насавы платок. Ён бярэ гаршок насавым платком, падымае кашу і кажа: “Первым разам, божым часам няхай мой хрэснік вялікім расце і шчаслівым будзе” (3 разы). За трэцім разам бярэ, падымае і б’е кашу. Пабілі кашу, рэжуць на кускі, разадуюць па ўсіх сталах. Наліваюць чаркі, замачваюць кашу. Песні пяюць. Папяюць. Мужыкі бяруць кума і вядуць у магазін. Ён ім бярэ бутылку. А бабы бяруць бабу і куму, содзяць летам на каламажку, а зімой на саначкі і вязуць у магазін. Яна бярэ і ўгашчае іх канфетами. А потым працягваюць гулянне.

*Запісана ў в. Гацкое Чачэрскага р-на Гомельскай вобл.
ад Гулевіч Тафілі Кузьмінічны, 1927 г.н.*

На ролю кумы і кума бяруць чужых людзей, але можна і сваіх. Раней роды прынімала баба-павітуха. За гэта ёй давалі гасцінцы, рушнік, скацерку, платок. У царкву хрысціць дзіця ехалі кум, кума, сама маці не едзе. Пасля царквы едуць дамоў гуляць хрэсьбіны.

Баба вара кашу ў гаршку. Гаршок называецца “варэйка”. Хто-небудзь скажа: “Нясіце бабіну кашу”. Прынясуць гаршок, а там ці ката жывога ўсодзяць, ці ляльку. Баба гавора: “Не, гэта не мая каша”. Нясуць другі гаршок з сырой бульбай. Баба зноў кажа: “Не, не мая каша”. Трэці раз ужо нясуць бабіну. Баба бярэ кашу і аддае хроснаму бацьку. Ён падыме яе тры разы, паважае і гаворыць: “Наша каша з канпелькамі, а ўсе з капейкамі”. Тады перадае хроснай матцы. Тая таксама робіць тое ж самае. Тады зноў перадае хроснаму бацьку. А ён гавора: “Хай мая хрэсніца будзе здаровая і шчаслівая”. Потым разбівае гаршок аб стол. Усе хватаюць чарапкі (тады кідаюць іх свінням, каб вялікія раслі). А кашу ядуць, каб здароўе было.

Тады саджаюць бабу на калёсы ці саначкі і вязуць катаць па вуліцы.

*Запісана ў в. Асінаўка Чачэрскага р-на Гомельскай вобл.
ад Антончыкавай Лідзіі Ніканораўны, 1924 г.н.*

ПАРЭМІЯЛАГІЧНЫЯ ЖАНРЫ БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ

Пералік вывучаемых пытанняў

1. Выслоўі і іх магічная прырода.
2. Азначэнне жанраў прыказкі і прымаўкі і іх тэматычныя аспекты.
3. Паходжанне, віды і паэтыка загадак.
4. Прыкметы і павер'і ў сістэме фальклорных жанраў.

Пытанні для самаправеркі

1. Назавіце ўсходнеславянскіх фалькларыстаў і этнографістаў, якія займаліся зборам і вывучэннем малых жанраў беларускага фальклору.
2. Ахарактарызуйце групы выслоўяў паводле іх зместу і функцыянальнага прызначэння.
3. Дайце азначэнне прыказак і прымавак, назавіце спецыфічныя рысы і мастацкія асаблівасці кожнага з жанраў. Прыгадайце крыніцы узнікнення прыказак і прымавак, пералічыце асноўныя тэматычныя групы.
4. Дайце азначэнне загадкі. Назавіце асноўныя віды загадак, раскажыце пра іх паходжанне, функцыянальнае прызначэнне і тэматычную разнастайнасць. Ахарактарызуйце асноўныя вобразна-выяўленчыя сродкі, з дапамогай якіх ствараецца мастацкі свет загадкі. Прыведзіце прыклады.
5. Назавіце генетычныя крыніцы ўзнікнення прыкмет і павер'яў. Акрэсліце месца прыкмет і павер'яў у сістэме фальклорных жанраў, прыгадайце іх унутрыжанравую класіфікацыю.

Практычныя заданні

1. Падрыхтуйце паведамленне на тэму “Адлюстраванне менталітэту беларусаў у прыказках і прымаўках”.
2. Карыстаючыся атрыманымі ведамі, складзіце алгарытмы стварэння загадак розных відавых груп (загадкі-метафары, загадкі-пытанні, загадкі-жарты, загадкі-задачы). Да кожнай з іх прыдумайце ўласныя загадкі.
3. Стварыце творчую мультымедычную прэзентацыю на тэму “Выслоўі: магічная прырода, функцыянальнае прызначэнне”.
4. Запоўніце табліцу.

Жанр	Тэматычны дыяпазон	Функцыянальная разнастайнасць	Вобразна-выяўленчыя сродкі	Заўвагі
Прыкметы				
Павер'і				

5. Прааналізуйце колькасны склад прыкмет розных тэматычных груп і прадстаўце вынікі ў выглядзе дыяграмы. Пракаменціруйце атрыманыя вынікі.
6. Напішыце эсэ на тэму “Павер'е: вера ці нявер'е?”
7. Запішыце відэаролік “Прыкметы і павер'і студэнцкага асяроддзя”.

Праверачны тэст

1. Устанавіце адпаведнасць:

1	А. Алфёрава	А	“Рэчыцкае Палессе”
2	Н. Гілевіч	Б	“Беларусы”
3	Я. Карскі	В	“Паэтыка беларускіх загадак”
4	І. Насовіч	Г	“Сборник белорусских пословиц”
5	М. Янкоўскі	Д	“Паэтыка беларускіх прыказак”
6	К. Кабашнікаў	Е	“Смаленскі этнаграфічны зборнік”
7	Е. Раманаў	Ж	“Пінчукі”
8	Ч. Пяткевіча	З	“Усходнеславянскія і заходнеславянскія загадкі: вобразна-паэтычная сістэма”

2. Устанавіце адпаведнасць:

1.	У. Даль	А	Жанры захоўваюцца да таго часу, пакуль здольны змяшчаць у сябе новы змест, пакуль жанраваму зместу і жанравай форме знаходзяцца суадносіны ў тэмах, у іх распрацоўцы, пакуль стыль не супярэчыць цэласнай, паўназначнай перадачы новага зместу
2.	У. Коваль	Б	Павер’ем называем мы ўвогуле ўсялякую думку ці паняцце, што ўкараніліся ў народзе, без разумнага тлумачэння ў абгрунтаванасці яго
3.	В. Хрыстафорав	В	Прыкмета – у народных уяўленнях – рыса, з’ява, якая прадвяшчае што-небудзь
4.	У. Анікін	Г	Прыкмета – гэта прадказанне пэўнага выніку, заснаванае на аб’ектыўнай прычынна-выніковай залежнасці з’яў, падзей, дзеянняў і пацверджанае шматвяковым народным вопытам
5.	У. Васілевіч	Д	Роля прыкмет у мадэляванні паводзін заключаецца не столькі ў тым, што яны ўказваюць на ўзаемадзеянне партнёраў, колькі ў тым, што яны акцэнтуюць увагу чалавека на правільным тлумачэнні атрыманай інфармацыі

3. Прыказка – гэта:

а) аповед пра стварэнне свету, паходжанне і дзеянні багоў, герояў і інш.;

б) умоўнае абазначэнне існасці якой-небудзь з’явы шляхам алегарычнага яго абазначэння;

в) прадказанне пэўнага выніку, заснаванае на аб’ектыўнай прычынна-выніковай залежнасці з’яў, падзей, дзеянняў і пацверджанае шматвяковым народным вопытам;

г) лаканічнае ўстойлівае выслоўе з павучальным зместам, якое мае прамы і пераносны сэнс;

д) уяўленні, погляды, заснаваныя на веры ў існаванне містычных сувязей паміж з’явамі навакольнага свету і лёсам чалавека.

4. Які беларускі даследчык называе асацыяцыі “душою” і “нервамі” прыказкі:

- а) Н. Гілевіч;
- б) М. Янкоўскі;
- в) К. Кабашнікаў;
- г) М. Грынблат;
- д) І. Лепешаў.

5. Загадка – гэта:

- а) паданне, заснаванае на народна-міфалагічных уяўленнях;
- б) сукупнасць строга акрэсленых дзеянняў, якімі суправаджаецца выкананне рытуалаў;
- в) прадказанне пэўнага выніку, заснаванае на аб’ектыўнай прычынна-выніковай залежнасці з’яў, падзей, дзеянняў і пацверджанае шматвяковым народным вопытам;
- г) твор, у якім ў іншасказальнай вобразнай форме падаецца апісанне прадмета або з’явы на аснове падабенства, блізкасці якасцей паміж утоеным прадметам і тым, які яго замяняе;
- д) уяўленні, погляды, заснаваныя на веры ў існаванне містычных сувязей паміж з’явамі навакольнага свету і лёсам чалавека.

6. Выслоўі – гэта

- а) зборная назва кароткіх жанраў народнай вуснапаэтычнай творчасці, устойлівых вобразных выразаў, трапных і дасціпных, найчасцей гумарыстычных, якія не маюць ў адрозненне ад прыказак элементаў павучальнасці;
- б) сукупнасць строга акрэсленых дзеянняў, якімі суправаджаецца выкананне рытуалаў;
- в) прадказанне пэўнага выніку, заснаванае на аб’ектыўнай прычынна-выніковай залежнасці з’яў, падзей, дзеянняў і пацверджанае шматвяковым народным вопытам;
- г) твор, у якім ў іншасказальнай вобразнай форме падаецца апісанне прадмета або з’явы на аснове падабенства, блізкасці якасцей паміж утоеным прадметам і тым, які яго замяняе;
- д) уяўленні, погляды, заснаваныя на веры ў існаванне містычных сувязей паміж з’явамі навакольнага свету і лёсам чалавека.

7. Вызначце нумары з тэкстамі прыкмет:

- а) “Сорак трэсак нада было ўнесць на Соракі, каб сорак ячак ўзяць”;
- б) “На Масленіцу, кажуць, не нада сціраць, штоб малако не п’янілася”;
- в) “Калі на Юр’я бальная раса – будуць харошыя просы”;
- г) “Кот спіць на палу – к цяплу, на печке – к холаду”;
- д) “Калі ў Піліпаўку іней – ураджай на авёс, калі хмарка ці снежна – май будзе мокры”.

8. Вызначце нумары з тэкстамі павер'яў:

- а) “Если засушливое лето, значит, Илья, Божий пророк, злится, нужно Илью просить”;
- б) “Калі грыміць гром, то трэба падпіраць спіной дзверы, штоб спіна не балела”;
- в) “Калі зімой сабакі качаюцца на снезе, то будзе завіруха”;
- г) “Зімой, калі дым з коміна ўверх ідзе, то на мароз, а калі расцілаецца, то адлёга”;
- д) “Венік трэба ставіць вверху веткамі, штоб былі дзеньгі”.

9. Устанавіце адпаведнасць:

1	“Такая зямля добрая...”	А	“...цыгану даход дае”
2	“Дождж упору...”	Б	“...да хлеба не дае”
3	“Кукуля кукуе...”	В	“...што свайго гнязда не мае”
4	“Салавей пье...”	Г	“...усё роўна што золата”
5	“Мядзведзь пот ліе...”	Д	“...пасадзі аглоблю – калёсы вырастуць”

10. Назавіце імя рускага даследчыка, які пісаў пра загадку: “Для народнай загадкі характэрна, што яна не спыняецца толькі на знешнім баку адлюстравання, а бярэ з’яву, прадмет, жывы арганізм у цэлым, разнастайна вылучаючы той ці іншы бок, дэталі у ім і яго існаванні, якая тыповая, і можа адкрыць, аб чым ідзе гутарка”.

Пытанні для збору фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу

1. Прыгадайце прыказкі і прымаўкі, якія існуюць у вашай мясцовасці.
2. Якія вы ведаеце загадкі? Якія загадкі прызначаны для дарослых, а якія для дзяцей?
3. Якія прыкметы і павер’і вы памятаеце?
4. Прыгадайце прыкметы, звязаныя з надвор’ем, святамі народнага календара.
5. Прыгадайце прыкметы і павер’і, звязаныя з жывёльным і раслінным светам, прыроднымі стыхіямі і нябеснымі свяціламі, прадметамі побыту і прадуктамі харчавання і інш.

Рэкамендуемая літаратура

1. Алфёрава, А.Г. Усходнеславянскія і заходнеславянскія загадкі. Вобразна-паэтычная сістэма : [навуковае выданне] / А.Г. Алфёрава ; НАН Беларусі; Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору ім. К. Крапівы. – Мінск : Беларуская навука, 2008. – 162 с.
2. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: падручнік для студэнтаў філалаг. спецыяльнасцей ВНУ / К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск, 2000.
3. Беларускі народны каляндар / А.Ю. Лозка. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Полымя, 2002. – 240 с.

4. Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка. Малыя жанры. Дзіцячы фальклор / Т.В. Валодзіна [і інш.]; рэд. А.С. Фядосік. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 439 с.
5. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005–2006.
6. Выслоўі / склад. М.Я. Грынблат; рэд. тома А.С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – 520 с.
7. Загадкі / склад. М.Я. Грынблат, А.І. Гурскі; рэд. тома А.С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 448 с.
8. Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 1. / уклад., прадм., пераклад, бібл. У. Васілевіча. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1996. – 591 с.
9. Зямная дарога ў вырай: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 3 / уклад., прадм., пер. і паказ. У. Васілевіча. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1999. – 654 с.
10. Жыцця адвечны лад: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 2 / уклад., прадм., пер. У. Васілевіча. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1998. – 607 с.
11. Кабашнікаў, К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы / К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Беларуская навука, 1998. – 188 с.
12. Коваль, У. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У. Коваль. – Гомель: Беларускае агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. – 180 с.
13. Ліс, А. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў: Сістэма жанраў. Эстэтычны аспект / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы / А.С. Ліс. – Мінск: Беларуская навука, 1998. – 188 с.
14. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский – Витебск: Губернская Типо-Литография, 1897. – 307 с. +примечания (МФ 614).
15. Прыказкі і прымаўкі: у 2 кн. / склад. М.Я. Грынблат; рэд. тома А.С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976.
16. Прыкметы і павер'і Гомельшчыны / уклад., сістэм., тэксталагічная праца, уступныя артыкулы В.С. Новак, А.А. Кастрыца. – Гомель: Барк, 2007. – 224 с.
17. Пяткевіч, Ч. Рэчыцкае Палессе / Ч. Пяткевіч; уклад., прадм. У. Васілевіча; пер. с пол. Л. Салавей і У. Васілевіча. – Мінск: Беларускі Кнігазбор, 2004. – 672 с.
18. Сержпутоўскі, А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А.К. Сержпутоўскі // Прадм. У.К. Касько. – Мінск: Універсітэцкае, 1998. – 301 с.
19. Христофорова, О.Б. Логика толкований. Фольклор и моделирование поведения в архаических культурах / О.Б. Христофорова. –

М.: РГГУ, 1998. (Чтения по истории и теории культуры. Вып. 25). – Режим дост.: www.ruthenia.ru/Folklore/Hristoforova7.htm. – 88 с.

20. Янкоўскі, М.А. Паэтыка беларускіх прыказак / М.А. Янкоўскі. – Мінск: Вышэйшая школа, 1971.

21. Бласлаўлёнай зямлі неўміручыя скарбы : Народная духоўная культура Лагойшчыны : у 3 кн. Кн. 1 / пад агул. рэд. В.С. Новак (гал. рэд.), А.А. Кастрыцы, С.А. Вяргеенка, В.К. Шынкарэнка; М-ва адукацыі РБ, Гом. дзярж. ун-т. імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2013. – 234 с.

22. Глыбоччыны духоўнасці глыбіні: Народная духоўная культура Глыбоцкага раёна / аўт. кал: В.С. Новак і інш.; пад агул. рэд. В.С. Новак. Мінск : БЕЛТА, 2014. – 304 с.: іл.

23. Жаўруковая песня Радзімы: народныя духоўныя скарбы Буда-Кашалёўскага краю: манаграфія / ГДУ імя Ф. Скарыны. – Гомель: Сож, 2008. – 424 с.

24. Крыніц Кармянскіх перазвоны (Абрады і песні ў сучасных запісах) / укл., сістэмац., тэксталагічная праца, уст.артыкул В.С. Новак; Пад рэд. І.Ф. Штэйнера. – Гомельскі цэнтр навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 2000. – 210 с.

25. Жыцця палескага бяздонныя глыбіні: народная духоўная культура Петрыкаўскага раёна : фальклор.-этнагр. зб. / пад агул. рэд. В. С. Новак. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2014. – 303 с. –

26. Нясвіжскага краю напеў векавы : народная духоўная культура Нясвіжчыны / пад агул. рэд. В.С. Новак (гал. рэд.), В.К. Шынкарэнка, А.А. Кастрыцы, С.А. Вяргеенка; М-ва адукацыі РБ, Гом. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Нясвіж : Нясвіжская ўзбудыненая друкарня імя С. Буднага, 2012. – 272 с. : іл.

27. Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна / укл., сіст., тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мазыр: Белы вецер, 2000. – 276 с.

28. Спрадвечнай мудрасці скарбонка: сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра / укл., сістэм., тэкст. праца, уст. арт., рэдагаванне В.С. Новак, Л.В. Мельнікавай, С.А. Вяргеенка, А.А. Кастрыцы, А.В. Кучаравай і інш. – Гомель: КВПУП “Сож”, 2005.

29. Святло каштоўнасцей духоўных. Жлобінскі край: мінулае і сучаснасць / пад агульнай рэдакцыяй В.С. Новак, А.А. Станкевіч. – Гомель: ААТ “Полеспечать”, 2009. – 544 с.

30. Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І.Ф. Штэйнера, В.С. Новак. – Мінск: ЛМФ “Нёман”, 2002. – 384 с.

31. Хойнікшчыны спеўная душа: народная духоўная культура Хойніцкага краю: фальклор.-этнаграф. зб. / пад агул. рэд. В.С.Новак. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 303 с.: іл.

Ілюстрацыйны матэрыял Загадкі

Не хадзіце, дзеці, каля саду,
Як увіджу, так і сяду.
Я такую вуду маю,
Як закіну, не выймаю. (Пчала)

*Запісана ў в. Малыя Нястанавічы Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Лапцэвіч Ганны Антонаўны, 1931 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Мхаян Г., Таўтын С., Якавеніч А.,
Богдан Н.*

Сіняя дзяружка весь свет пакрыла. (Неба)
Без рук, без ног, но бежыт. (Вецер)
Сідзіт красавіца в цемніцы, а каса на ўліцы. (Морква)
Без акон, без дзверэй пална горніца людзей. (Агурок)
Сто адзёжак і все без засцёжак. (Цыбуля)
Зімой і летам аднім цветам. (Елка)

*Запісана ў в. Пуцілава Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Гусак Аляксандра Пятровіча, 1999 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Кананеравай С., Гусціновіч І.*

Полна бочачка віна, нідзе дырачкі няма. (Яйка)
Два кальца, два канца, а пасярэдзіне гвоздзік. (Нажніцы)

*Запісана ў в. Пуцілава Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Рабчуна Ягора Аляксандравіча, 2000 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Кананеравай С., Гусціновіч І.*

Маленькі, гарбенькі ўсё поле абышоў і дамоў прыйшоў. (Серп)

*Запісана ў в. Скарады Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Пракопчык Жанны Канстанцінаўны, 1968 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Пінчуковай Н., Канцавой М.*

Не лае, не кусае, а ў дом не пускае. (Замок)
Два кальца, два канца. А пасярэдзіне гвоздзік. (Нажніцы)
Сядзіць дзевіца ў цямніцы, а каса на вуліцы. (Морква)
Сядзіць дзед у сто шуб адзет. Хто яго раздзявае, той слёзы пралівае.
(Цыбуля)

*Запісана ў в. Церахі Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Нікіцінай Тамары Вікенцьеўны, 1930 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Булахавай М., Шурмелем С.,
Атрохавай В. (2008 г.)*

Сярод хаты сядзіць воўк лупаты? (Лямпачка)
Поўна дзежачка круп, а наверху струп? (Мак)

А што гэта за загадка, што пад яйцамі гладка? (Патэльня)
 Пасрэдзі двара стаіць капа. Сперадзі – віла, ззадзі – мятла? (Карова)
 Матка – талстуха, а дачка – красуха, а сын – перабор выйшаў на двор?
 (Печ)

*Запісана ў в. Саланое Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Канаплянікавай Людмілы Елісееўны, 1936 г.н.
 (перасяленка з в. Горкі Жлобінскага р-на),
 студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Чатыры хадаталі, два бадаталі, два талімухталі і талімахталі. (Карова)
 Прыехала Альжушка ў сямі кажухах. Хто яе ўбачыць, той і
 заплачыць. (Цыбуля)

*Запісана ў в. Сакавічы Лагойскага р-на Мінскай вобл.
 ад Лобань С., 1922 г.н.*

Што за звярушка: ёсць у завірушку, летам спіць. Цела цёплае, а крыві
 няма? (Печка)

Каля дзіркі базар, а ў базары цукар? (Вулей і пчолы)

Што без вады плавае? (Хмара)

Што нас корміць, а есці не просіць? (Зямля)

Што за палена з ямай на калена? (Сапог)

Казак без рук, без ног, а рубашку мае? (Падушка)

Стаіць дзед над вадой, трасе барадой? (Вярба)

Усе паны паскідалі каптаны. Адзін пан не скінуў каптан? (Сасна і ёлка)

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
 ад Гаршковай Валянціны Пракоф'еўны, 1937 г.н.,
 студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Без караня, а расце? (Камень)

Без ног – бяжыць, без воч – глядзіць? (Вада)

Цераз мяжу брат брата не бачаць? (Вочы)

Рота няма, а зубы маюцца? (Граблі)

Вісіць сіта – не рукамі звіта? (Павуціна)

*Запісана ў в. Саланое Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Канаплянікава Пятра Сідаравіча, 1908 г.н.,
 ад Канаплянікавай Алены Рыгораўны, 1936 г.н.,
 студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Раслі, раслі – вылезлі,

З портчак вылезлі.

Кончыкі агаліліся

Людзям прыгадзіліся? (Арэхі)

Прыехала пані ў чырвоеым жупане.

Сталі яе раздзяваць, сталі плакаць, гараваць? (Цыбуля)

Сядзіць бабка на прымурачку
У чырвоным каптурчыку.
Хто ідзе, той паклоніцца? (Ягада)

У нашых паненак па сто сукенак.
Вецер павеіць і цела голае? (Куры)

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
ад Новікавай Любові Васільеўны, 1923 г.н.
(перасяленка з г. Слаўгарада Магілёўскай вобласці),
студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Прыкметы і павер'і

У агонь пляваць нельга – бяда будзе.

*Запісана ў в. Ястрабка Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Бандарэнка Ніны Рыгораўны, 1927 г.н.*

“Святая” вада тая, што свецяць на Крышчэнне. “Жывая” – за Каменкай збоку. Набяры – будзе доўга стаяць.

*Запісана ў в. Слабада Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
ад Гусак Лукер'і Савельеўны, 1930 г.н.*

Як пакойнік у доме, то зеркала завешваюць. Бітае зеркала ў доме не храняць, бо бяда будзе.

*Запісана ў в. Прудок Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
Прус Наталлі Васільеўны, 1959 г.н.*

Калі ў вёсцы бяда, то нада за 1 дзень абыдзённік напрасці, выткаць і вакруг вёскі абысці.

*Запісана ў в. Ястрабка Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Коўзік Ганны Рыгораўны, 1928 г.н.*

Веник нужно ставить обратной стороной, чтобы деньги велись.

*Запісана ў г.н. Буда-Кашалёва Гомельскай вобл.
ад Мільячэнкі Анатоля Мікалаевіча, 1941 г.н.,
Мільячэнка Веры Аляксандраўны, 1946 г.н.*

Пасля захода сонца нельга мусар выносіць.

*Запісана ў г. Мазыр Гомельскай вобл.
ад Кананенка Рыгора Васільевіча, 1934 г.н.*

Абмятаць чалавека нельга, а то ў кумы не возьмуць.

*Запісана ў в. Амяльное Рагачоўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Мельнікавай Марыі Кірылаўны, 1947 г.н.,
Панізавіч Веры Інакенцеўны, 1928 г.н.*

Каб грошы вадзіліся, нада каб пад скацерай грошы заўсёды ляжалі.

*Запісана ў г. Мазыр Гомельскай вобл.
ад Кананенка Рыгора Васільевіча, 1934 г.н.*

Чтобы продать что-нибудь хорошо, нужно виски мёдом помазать и говорить: “Слетайтесь покупатели на меня, как пчёлы на мёд”.

*Запісана ў г.п. Буда-Кашалёва Гомельскай вобл.
ад Мільячэнкі Анатоля Мікалаевіча, 1941 г.н.,
Мільячэнка Веры Аляксандраўны, 1946 г.н.*

Біць кабана нада перад навалуннем, тады мяса і сало сухое будзе.

*Запісана ў в. Ухватаўка Рагачоўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Кабарды Кацярыны Якаўлеўны, 1918 г.н.*

У свята ніхто нікому нічога не аддаўжае – грошы не будуць весціся ў доме.

*Запісана ў в. Востраў Рагачоўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Наўрозавай Зінаіды Іванаўны, 1934 г.н.*

Маць як прысніцца – усягда які-небудзь убытак.

*Запісана ў в. Рудня Бурыйкая Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Петуховай Марыі Іванаўны, 1933 г.н.,
Старажовай Куліны Парфёнаўны, 1934 г.н.,
Тачыленка Лідзіі Трафімаўны, 1928 г.н.*

Убирать со стола нельзя, когда гости уезжают.

*Запісана ў г. Мазыр Гомельскай вобл.
ад удзельнікаў народнага ансамбля “Паляшучка”*

Калі заяц перабяжыць дарогу, то, Кажуць, нехта лаяцца будзе.

*Запісана ў в. Слабада Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
ад Гусак Лукер’і Савельеўны, 1930 г.н.*

Если собака поскребёт лапами в каком-то месте, то считалось, что нельзя становиться на то место, потому что будет чесаться тело.

*Запісана ў г. Гомель
ад перасяленцаў з в. Задуб’е Кармянскага р-на
Кавалёвай Тацяны Нікіфараўны, 1932 г.н.,
Кавалёвай Анастасіі Нікіфараўны, 1935 г.н.*

Кажуць, калі карова дае мала малака, трэба ўзяць цадзілку, паставіць у печ, каб кіпела, і гэтай святой вярбой мяшаць гэта варыва. Тады прыйдзе той, хто зрабіў тваёй кароўцы.

Запісана ў в. Прудок Мазырскага р-на Гомельскай вобл.

*ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г.н.,
Яшчыкоўскай Раісы Васільеўны, 1935 г.н.,
Прус Наталлі Васільеўны, 1959 г.н.*

Калі карова не падымаецца за валамі, нада каб бярэменная жэншчына сцэбанула хвартухом цераз забор, каб цельнай стала.

*Запісана ў в. Шарыбаўка Буда-Кашалёўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Гаевай Марыі Цімафееўны, 1958 г.н.,
Глазуновай Зінаіды Васільеўны, 1937 г.н.*

Штоб не дохла худоба, нада наткаць палатно абыдзённае і перагнаць праз яго скот.

*Запісана ў в. Марозавічы Буда-Кашалёўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Давыдзенка Кацярыны Афанасьеўны, 1928 г.н.,
Стоўпнік Ганны Афанасьеўны, 1918 г.н.,
Леўчанка Вольгі Сямёнаўны, 1918 г.н.*

Мак пасвяцены кідалі ў калодзеж, каб дождж пайшоў.

*Запісана ў г. Мазыр Гомельскай вобл.
ад Рэут Вольгі Андрэеўны, 1930 г.н.,
Кардзюк Вольгі Фёдараўны, 1945 г.н.*

Калі засуха была, то абліваліся ля калодзежа вадой, куўшыны крадзеныя ў калодзеж кідалі.

*Запісана ў в. Ястрабка Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Коўзік Ганны Рыгораўны, 1928 г.н.*

Як град, дык на двор выкідвалі лапату, што хлеб пеклі.

*Запісана ў в. Старая Лутава Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.
ад удзельніц фальклорнага гурта "Лутава"*

На свята пазычаць нельга, бо худобаў дзержым, дзяцей маем. Можа хто-та ўмерці.

*Запісана ў в. Слабада Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
ад Гусак Лукер'і Савельеўны, 1930 г.н.*

На печ нельга гаварыць паганымі словамі, без яе ж нельга жыць.

*Запісана ў в. Прудок Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
Прус Наталлі Васільеўны, 1959 г.н.*

Нельга каля хаты садзіць плакучую іву, рабіну.

*Запісана ў в. Рудня Бурьцкая Лоеўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Петуховай Марыі Іванаўны, 1933 г.н.,
Старажовай Куліны Парфёнаўны, 1934 г.н.,
Тачыленка Лідзіі Трафімаўны, 1928 г.н.*

Бяроза – лячэбнае дзерава. Пастаяць пад бярозай можна ад даўлення.

*Запісана ў г. Мазыр Гомельскай вобл.
ад Рэут Вольгі Андрэеўны, 1930 г.н.,
Кардзюк Вольгі Фёдараўны, 1945 г.н.*

Гавораць, што калі на маладзіку пасееш, то яно добра расце.

*Запісана ў в. Слабада Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
ад Гусак Лукер'і Савельеўны, 1930 г.н.*

Калі на Каляды многа снегу, то год будзе ўраджайны, жыта добрае, а калі люты мароз, звёзды высокія – лета будзе цёплае, вільгаці мала.

Калі да Міколы колас выкіне жыта – будзе вялікі і багаты ўраджай.

*Запісана ў в. Прудок Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
ад Кур'ян Марыі Аляксандраўны, 1941 г.н.,
Яшчыкоўскай Раісы Васільеўны, 1935 г. н.*

Гарбузы трэба садзіць, як на небе хмарыць. Якія вялікія на небе хмары, такія вялікія гарбузы будуць.

Трэба, каб гуркі сеялі мужыкі.

Калі садзіш гарбузы, то трэба садзіцца ў лунку попай, каб гарбузы былі такія вялікія як попа.

*Запісана ў в. Прудок Мазырскага р-на Гомельскай вобл.
ад Яшчыкоўскай Раісы Васільеўны, 1935 г.н.*

Каб былі добрыя гуркі, іх нада садзіць на Івана Доўгага.

*Запісана ў г. Мазыр Гомельскай вобл.
ад Рэут Вольгі Андрэеўны, 1930 г.н.,
Кардзюк Вольгі Фёдараўны, 1945 г.н.*

Еслі на Соракі будзе вада з крышы капаць, то будзе ўраджай добры.

*Запісана ў в. Ухватаўка Рагачоўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Кабарды Кацярыны Якаўлеўны, 1918 г.н.*

Калі на Піліпаўку іней – будзе ўраджай на авёс, а выпадзе снег – ужо да вясны не стае.

*Запісана ў в. Пакалюбічы Гомельскага р-на
ад Грыбанавай Н.У., 1935 г.н.,
студэнткай Падцерабковай Ю.*

Калі на Соракі было марозна, то вясной яшчэ ждучь 40-градусныя марозы.

*Запісана ў в. Баршчоўка Добрушкага р-на Гомельскай вобл.
ад Шкедавай Любоўі Кірылаўны, 1932 г.н.,*

студэнткай Сільчанка І.

Па народнаму павер’ю, хто на Благавешчанне ўбачыць бусла ў палёце, такі чалавек увесь год будзе “лёгкі на ногі”.

*Запісана ў в. Палессе Чачэрскага р-на Гомельскай вобл.
ад Маркавай Марыі Ягораўны, 1936 г.н.*

Свячоных яйкі кладуць у ваду, а вадой умываюцца, каб быць румяным увесь год.

*Запісана ў г.н. Лоеў Гомельскай вобл.
ад Грышчанка Елізаветы Антонаўны, 1933 г.н.,
студэнткай Кацярыніч А.*

Было такое павер’е, што як на Пасху будзе холадна, то і лето будзе халоднае, а як будзе цёпла, то і лето будзе цёплае.

*Запісана ў в. Ровенская Слабада Рэчыцкага раёна Гомельскай вобл.
ад Краўчанка Анастасіі Рыгораўны, 1923 г.н.,
студэнткай Чацвяровай Н.*

Калі на Юр’е дождж – рыбы многа будзе.

*Запісана ў в. Янова Веткаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Селюковай Лукер’і Харытонаўны, 1920 г.н.,
студэнткай Лаўрэнавай А.*

На Іванаву ноч звёздна – многа грыбоў будзе.

Сільная раса на Івана – к уражаю гуркоў.

*Запісана ў г. Добруш Гомельскай вобл.
ад Грамыка Ганны Серафімаўны, 1929 г.н.,
студэнткай Жаўновай В.*

Прыказкі і прымаўкі

Не бойся ні чорта, ні круга, не будзеш прасіць хлеба ў друга.

Дзе радзіўся – там і прыгадзіўся.

*Запісана ў в. Завішына Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Карзюк (Бахар) Яўгеніі Іванаўны, 1936 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Мхаян Г., Таўтын С., Якавеніч А.,
Богдан Н.*

Хто рана ўстае, таму пан Бог дае.

Хлеба – як спажыць, адзежы – як знасіць.

Калі пан з паноў, то дась валоў, калі пан з мужыкоў, то не дась валоў.

*Запісана ў в. Нарбутава Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Гусакоўскага Івана Іванавіча, 1922 г.н.,*

студэнтамі ГДУ ім. Ф. Скарыны Бярдычавец Т., Доміным А., Елавой Н.

Не роўны лес – не роўныя людзі.
Замуж выйсці трэба знаць: позна легці і рана ўстаць.
Хазяйства вадзіць – не гразнаму хадзіць.

*Запісана ў в. Малыя Нястанавічы Лагойскага р-на
ад Івашкевіч Соф'і Антонаўны, 1914 г.н.,
Амбражэй Алы Аляксандраўны, 1936 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Мхаян Г., Таўтын С., Якавеніч А.,
Богдан Н.*

Пабываў, дзе Макар цялят не пасціў.
Еш часцей, работай, мёрзні, на хаду німножка спі.
Да Юр'я далжна было быць сена ў дурня.
Май, каню дай, сам на печ уцякай.
Як асіны лісток затрасецца, тады бык напасецца.
В марце зімы не гонюць, а ў маі трава не расце.

*Запісана ў в. Цыннае Лагойскага р-на Мінскай вобл.
ад Пустаход Аляксандра Сямёнавіча, 1930 г.н.,
студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны Бярдычавец Т., Доміным А.*

Свіння рухае, а Іван не слухае.
Імеем – не берагом, пацярэем – плачам.
На годзе ёсць два Юр'і, ды абодва дурні, увосень – халодны, а вясною –
галодны.

*Запісана ў в. Саланое Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Ерашэвіч Марыі Пятроўны, 1922 г.н.,
(раней пражывала ў в. Марусенка Жлобінскага р-на)
студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанка Х.*

Сем бед – адзін атвет.
Ці грэх, ці два – адна казе смерць.
Сем раз мер і то не вер.
Без меры няма веры.
Не вернеш, адсячэш, не прыложыш.
Як адгоніш, так прыгоніш.

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
ад Сталяровай Валянціны Уладзіміраўны, 1931 г.н.,
студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Колас добра не спее, калі сонца добра не грэе.
Шмат снегу, шмат хлеба.
З агнём не жартуй і вадзе не вер.
Воўка ногі кормяць.
Што ў лесе родзіцца, то і ў хаце спадабіцца.

Якая зіма, такое і лета.
 Пакланіся кусту, дык ён дасць хлеба лусту.
 На сваім сметніку і певень гаспадар.

*Запісана ў в. Саланое Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Канаплянікава Пятра Сідаравіча, 1908 г.н.,
 ад Канаплянікавай Алены Рыгораўны, 1936 г.н.,
 студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Хто ў жніўні гуляе, той зімой галадае.
 Кожная хата ў жніўні багата.
 Калі не будзе зімой бела, то не будзе ўлетку зелена.
 Поле араць – не рукамі махаць.
 Без хлеба няма абед.

*Запісана ў в. Касакоўка Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Камаровай Валянціны Іванаўны, 1931 г.н.,
 студэнткай Цімаханцовай Г.*

Прыйшлі Пакровы – пастушыныя кіі на дровы.
 Прыйшлі Пакровы – равуць дзеўкі, як каровы.
 Прыйшла восень – работ восем.
 Дзе працуюць, там густа, а дзе не працуюць – пушта.
 Лічу за лепшае, каб адзін раз далі, чым тройчы паабяцалі.
 Колькі варону ні мый, белаі не стане.
 І певень на сваім сметніку гаспадар.
 Дзе гаспадыняў многа, там ладу няма.
 Лепш злавіцу, чым вялікую жабу.
 На сабачы брэх не глядзі, а сваёй дарогай ідзі.
 Ціхі сабака спотайку кусае.
 На чужым няшчасці не пастроіш сваё шчасце.

*Запісана ў в. Нівы Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Курчышынай Антаніны Іванаўны, 1948 г.н.,
 студэнткай Казловай А.*

Прыйдучь калядкі – прыйдучь бліны і аладкі.
 На Каляды – каўбаса, на Вялікдзень сыр, а ўсё ж чалавек сыты.
 З Вялікадня птушкі пачынаюць пець.
 На Вялікдзень першы раз кукуе кукушка.
 Прыйдзе марац – атмарозыя шчэ й палец.
 Ластавачкі лятаюць нізка – будзе дождж.
 Летам будзе дождж – будуць і грыбы.
 Какая пціца – такія і песні.
 Пцічку відаць па палёту.
 Дзе радзіўся – там і прыгадзіўся.
 У зімы рот бальшы.
 Вясною дзень год корміць.

Дзе пасееш густа, там ніколі не будзе пуста.
Дзе жыве лайдак, там хлеба аніяк.
Што ўмееш, за плячамі не насіць.
Кожная матка хваліць сваё роднае дзіцятка.
Лучшы клад – у сям’і лад.
Латругу ўсё цяжка.
У каго сіла, у таго і праўда.
У сваём доме і ўгал памагае.
Надуўся, як мыш на крупу.
Вырас да неба, а дурань як трэба.
Сам бальшой, а розум малы.
Ні та мамка, што радзіла, а та, што вырастала.
Ад дурной галавы ногі пакоя не знаюць.

*Запісана ў в. Пірэвічы Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Шчадровай Аляксандры Іванаўны, 1934 г.н.,
студэнткай Батуравай Т.*

КАЗКІ

Пералік вывучаных пытанняў

1. Азначэнне жанру, паходжанне і класіфікацыя казак.
2. Казкі пра жывёл.
3. Чарадзейныя казкі.
4. Сацыяльна-бытавыя казкі.

Пытанні для самаправеркі

1. Што вы ведаеце пра паходжанне народных казак?
2. Калі збіранне і выданне казак набывае сістэматычны і навуковы характар?
3. Прыгадайце прынцыпы, пакладзеныя ў аснову класіфікацыі казак?
4. Назавіце адметнасці беларускага казачнага фальклору?
5. Пералічыце асноўныя жанравыя разнавіднасці беларускіх казак.

Практычныя заданні

1. Знайдзіце ў навуковай літаратуры азначэнні народнай казкі розных аўтараў. Параўнайце іх. Прапануйце ўласнае азначэнне.
2. Прааналізуйце “Казку пра жаднага пана”, вызначце яе кампазіцыйную арганізацыю і вобразна-мастацкія сродкі.
3. Аргументуйце, чаму казкі аб жывёлах называюць “перламі беларускага казачнага эпасу”?
4. Напішыце эсэ на тэму “Казка – у жыцці падказка”.
5. Прыдумайце чарадзейную казку.

Праверачныя тэсты

1. **Якія функцыі казкі, на думку большасці даследчыкаў, з’яўляліся дамінантнымі на працягу доўгага часу?**
 - а) эстэтычная;
 - б) забаўляльная;
 - в) этычная.

2. **Адзначце, у якіх жанравых разнавіднасцях беларускай казкі раннія формы першабытнага светапогляду захаваліся найбольш?**
 - а) у чарадзейных казках;
 - б) у казках пра жывёл;
 - в) у сацыяльна-бытавых казках.

3. **Які з пералічаных ніжэй відаў казак даследчыкі лічаць найбольш старажытным?**
 - а) сацыяльна-бытавыя казкі;
 - б) казкі пра жывёл;
 - в) чарадзейныя казкі.

4. Формулы ў чарадзейных казках падзяляюцца на

- а) ініцыяльныя;
- б) кульмінацыйныя;
- в) медыяльныя;
- г) фінальныя.

5. Адзначце, пра якія казкі В.Р. Бялінскі гаварыў, што яны “ў тысячу разоў важнейшыя за ўсе багатырскія казкі, таму што ў іх ярка адлюстроўваецца народны розум, народны погляд на рэчы і народны быт”.

- а) казкі пра жывёл;
- б) чарадзейныя казкі;
- в) сацыяльна-бытавыя казкі.

Пытанні для збору фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу

1. Якія казкі вы чулі ў дзяцінстве? Хто вам іх распавядаў? Якія казкі любіце раскадваць вы?
2. Якія вы памятаеце казкі пра жывёл?
3. Якія чарадзейныя казкі вам вядомы?

Рэкамендуемая літаратура

1. Антырэлігійныя казкі, частушкі, прыказкі / Склад. А.І. Залескі, К.П. Кабашнікаў. — Мінск : Выдавецтва АН БССР, 1957. — 270 с.
2. Беларускі казачны эпас / Склад. і ўступ. артыкул У.В. Анічэнка. — Мінск : Выдавецтва БДУ, 1976. — 206 с.
3. Беларускія народныя казкі : са зборнікаў Е.Р. Раманавы / Складанне, падрыхтоўка тэкста, прадмова В.К. Бандарчыка. — Мінск : Дзяржвыд БССР, 1962. — 340 с. : іл.
4. Беларускія народныя казкі : Зборнік / Склад.: Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў ; Уступ. арт. К.П. Кабашнікава. — 2-е выд., дап. — Мінск : Навука і тэхніка, 1986. — 512 с.
5. Беларускі фальклор: Хрэстаматыя / Склад. К.П. Кабашнікаў, А.С. Ліс, А.С. Фядосік, І. К. Цішчанка. — Мн., 1996.
6. Бараг, Л.Р. Сюжэты і матывы беларускіх народных казак / Л.Р. Бараг. — Мінск : Навука і тэхніка, 1978. — 247 с.
7. Восточнославянскі фальклор: Словарь научной и народной терминологии / Ред. колл.: К.П. Кабашников (отв. ред.) [и др.]. — справ. изд. — Минск : Навука і тэхніка, 1993. — 479 с.
8. Кабашнікаў, К.П. Казкі і легенды роднага краю / склад. К.П. Кабашнікаў. — Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1960. — 262 с.
9. Кабашнікаў, К.П. Беларуская казка ў казачным эпасе славян / К.П. Кабашнікаў. — Мінск : Навука і тэхніка, 1968. — 27 с.
10. Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі / склад., аўтар прадмовы К.П. Кабашнікаў; рэдактар В.К. Бандарчык. — Мінск : Навука і тэхніка, 1971. — 495 с.

11. Казкі ў сучасных запісах / Склад. К.П. Кабашнікаў, Г.А. Барташэвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 661 с.

12. Сацыяльна-бытавыя казкі / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; склад. тома, аўт. уступ. артыкула А.С. Фядосік; склад. і камент. Л.Р. Бараг; рэдкал.: В.К. Бандарчык [і інш.]; рэд. В.К. Бандарчык. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 520 с. : іл. – (Беларуская народная творчасць).

13. Сержпутоўскі, А.К. Казкі і апавяданні Беларускага Палесся : са зборнікаў А.К. Сержпутоўскага / [склад., падрых. тэксту і паказальнік да казак А.С. Фядосіка; рэд. В.К. Бандарчык; прадмова В.К. Бандарчыка, А.С. Фядосіка]. – Мінск : Беларусь, 1965. – 324 с. : іл.

14. Спрадвечнай мудрасці скарбонка: сучасны стан традыцыйнай культуры г. Мазыра / Укл., сістэм., тэкст. праца, уст. арт., рэдагаванне В.С. Новак, Л.В. Мельнікавай, С.А. Вяргеевка, А.А. Кастрыцы, А.В. Кучаравай і інш. – Гомель: КВПУП “Сож”, 2005.

15. Святло каштоўнасцей духоўных. Жлобінскі край: мінулае і сучаснасць / пад агульнай рэдакцыяй В.С. Новак, А.А. Станкевіч. Гомель: ААТ “Полеспечать”, 2009. – 544 с.

16. Хойнікшчыны спеўная душа: народная духоўная культура Хойніцкага краю: фальклор.-этнаграф. зб. / пад агул. рэд. В.С. Новак. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 303 с.: іл.

Ілюстрацыйны матэрыял

Казка пра прамудрага Саламона

Едзе пан у залатой каляскі. А Прамудры Саламон такі быў. А ён, ну, еты пан, сядзіць і скарынкай хлеба вашэй б’е, выцягвае аткуда-та вашэй і б’е.

Ехаў, ехаў еты пан і ўбачыў чалавека нейкага і гаворыць етаму чалавеку: “Добры чалавек, ацані ету каляску. Колькі яна стоіць?”. А еты, Прамудры Саламон, і гаворыць: “Як тры дні не паясі, ету скарынку аддасі!”. Ён тады паняў, што ета Прамудры еты Саламон. Ну, ён сказаў і ўцёк. І нідзе етага Саламона няма.

А пан выкінуў ету скарыначку ў жыта. А калі захацеў есці, то падышоў да етага жыта і сказаў: “Хлебец, хлебец, падскоч, спужай мяне”. Так і не найшоў хлеба.

*Запісана ў в. Саланое Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Кізеевай Марыі Яфрэмаўны, 1933 г.н.,
студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Казка пра мужыка і яго жонку

Жылі-былі муж з жонкай. Мужык ёй слова, а яна яму два; ён ёй два, а яна яму тры. І пасаветывала ёй падруга схадзіць да аднаго дзеда, які зможа ёй памоч.

І калі яна прыйшла, яна ўбачыла маленькую старэнькую хату з маленькімі вакенцамі. І ў гэтай хаце за сталом сядзеў дзед. Яна яму расказала

пра свае сваркі з мужыком. А дзед сказаў ёй, каб яна прынесла да яго бутэльку з пасвяцонай вадой. А калі жанчына прынесла ваду, то ён гэту ваду пашаптаў. Патом сказаў: “Калі мужык заходзіць у хату, набяры вады ў рот”.

І пасля гэтага сталі жыць яны добра.

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
ад Новікавай Любові Васільеўны, 1923 г.н.
(раней пражывала ў г. Слаўгарад Магілёўскай вобласці),
студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Казка пра жаднага пана

Жыў-быў жадны пан.

І аднойчы ён злавіў зайца. А заяц гавора яму: “Не забівай мяне, я зраблю ўсё, што ты пажылаеш”. Пан адказаў: “Усё да чаго б я не дакранаўся, хай ператвараецца ў золата”.

Калі ён вярнуўся да хаты, дакрануўся да варот – яны ператварыліся ў залатыя вароты. І так ён стаў ператвараць свае вешчы ў золата. А калі захацеў есці, то паглядзеў вакол і ўбачыў, што ўсё ў золаце.

І так ён памер ад сваёй жаднасці.

*Запісана ў г. Жлобін Гомельскай вобл.
ад Новікавай Любові Васільеўны, 1923 г.н.
(перасяленка з г. Слаўгарада Магілёўскай вобласці),
студэнткамі Ісачанкай Н., Бруевіч В., Кавалёвай А., Ульянчанкай Х.*

Казка

Даўней так заўсёгда было: як оцц стары, то сын яго вядзе ў лес дый кідае тамо. Раз пайшоў сын тако свайго отца в лес весці дый заплакаў. Не хочыць, кажа, отца свого кідаць. Дый кажа: “Каб людзі не смяліся, дык я зраблю толькі від, а сам цябе, оцц, прывязу опяць дадому. Дамоў прывязу, і будзеш жыць, толькі каб людзі не бачылі”. Тако яны і зрабілі. А тутак няшчасце: градам усё жыто пабіло і нема сеяць чым. Дык сын да отца сразу, да, да отца. Оцц і посуветоваў іму: у бочкі старой прыхавана, дык бяры і посеі. Тако і зрабіў. Людзі дзіву даюцца: яко гэта? А сын маўчыць, бо отца не хоча прадаць. А тутак зіма і есці нема чаго. Сын зноў да отца. Оцц подказал, дзе што. Людзі зноў дзіву даюцца. Сын тады ўжо як ёсць усё і сказаў. Сказаў, што старыя большы розум маюць, чым маладыя. Тады ўжо не сталі людзі отцов свайх у лес кідаць.

*Запісана ў в. Лобск Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Чарнова Яфрэма Анісімавіча, 1919 г.н.,
студэнткай Скобелевай Т.*

Казка

Даўней у каждой вёскі, у каждой дзярэўні быў вядзьмак. Яны і шапталі, і прыгаворвалі, і так, і этак, завіткі рабілі, страшныя такія былі, аднако ж усе ім верылі, праўда токі да одного разу. Раз быў такі вядзьмак, яго ўсе зналі, баяліся, ішлі к яму ў лес, еслі што тамо здарылася. І быў смелы чалавек, са

сваіх, з нашых. Ну, як яго звалі? Ну, хай Сяргейко. Дык вот токі ён і не верыў тому ведзьмаку і тако і кажа: “Покажу я вам, хто такі гэты вядзьмак”. Да, вот такі быў Сяргейко. Пайшоў Сяргейко ў жыто сваё і завітку зрабіў. Сам зрабіў, ну, каб подмануць этого ведзьмака. Ідзе да ведзьмака і кажа: “Нехта мне завітку зрабіў, дык ідзі і вырві”. Пайшоў ведзьмак, а каб Сяргейко больш заплаціў яму, дык начаў крычаць, што вельмі ўжэ ж страшная завітка. А Сяргейко прыг на яго і давай палкай яго, палкай! “Ты ж дурань – кажа, – эта я сам сабе завітку зрабіў, каб больш не падманваў людзей!” Так той ведзьмак і збег, ніхто яго ўжэ ж больш не відзеў. От так.

*Запісана ў в. Лобск Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Чарнова Яфрэма Анісімавіча, 1919 г.н.,
студэнткай Скобелевай Т.*

Казка

Яшчэ ж тожа ў нас так гаварылі. Жыла ў адной дзярэўні баба, старая вельмі баба, тако старая, што і не ведае, колькі ёй гадоўкаў. Дык вось ехаў одного разу хлопец праз тую дзярэўню, ды завітаў да той бабы, ды і кажа: “Ты ж тако старая, а чаму ж не шэпчаш, не прыгаворваеш?” Тая ды і кажа: “Дык не магу, не знала такога ніколі, і ўсё тут”. А хлопец ёй: “Дык навучу”. Сказаў ёй словы, токі не ведаю, які не помню, забыўся, то ж стары ўжо. І пайшло кругом, што баба такая, ад усякай хваробы можа вылячыць. Усе да яе і ходзюць. Оного разу паехаў той хлопец на охоту, ды штосці там з ім зрабілася. Дамой прыехаў ні жывы ні мёртвы. Жонка кажа, што нада тую бабу пазваць, каб пашаптала, а хлопец аднекваецца, ён жа знае, што тако за баба, ён жа ж сам яе шаптаць навучыў.

*Запісана ў в. Лобск Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Чарнова Яфрэма Анісімавіча, 1919 г.н.,
студэнткай Скобелевай Т.*

Казка

Тако ж яшчэ расказвалі ў нас людзі пра смелую дзеўку. Такая ж смелая была, што жэ ж паспорыла з другімі дзеўкамі, што на могілкі пойдзець, каб даказаць усім, што не баіцца. І сярод ночы і пайшла. Ідзець яна па могілках і песнь спявае, каб усе чулі, што яна тут, да. Такая ж смелая была, што песні спявала. А каля могілак бандзіты ехалі з дабром навараваным, напугаліся, ды і збеглі і воз энты і аставілі. А дзеўка той воз да хазяіну. Той шчэдра ёй дзеняг адсыпаў. От. А бандзіты рашылі дзеўку паймаць, загубіць. Адзін з іх прыйшоў да яе сватацца. А тая і кажа: “Я не ведаю цябе, спачатку прыеду і погляджу, дзе жывеш”. Згаварыліся яны, ды і скоро тая дзеўка і паехала. Прыехала яна да балотца, а там хата. Поглядзела ў акно: а там бандзіты, ды і той сватальшчык. Вярнулася яна ў дзярэўню і ўсё расказала. Дык тых бандзітаў пералавілі, а дзеўка даказала шчэ онага разу сваю смеласць. Шчэ ж як людзі кажуць: не сілай нада браць, а смеласцю.

Яшчэ от цікава ў нас гаварылі, мне дзядзька яшчэ расказваў, як малы я быў. Это про попа і дзьяка называецца. Жылі поп і дзьяк у адной дзярэўні і

ўдваём п'яніцы былі. Трэба ж выпіць, а няма за што. Дык дзьяк папу і кажа: “Я вораць буду, а ты па сваёй кніге воражыць, хто ўкраў і дзе знайці”. Так і зрабілі. Дзьяк украў у соседа корову і прывязаў до дзерава ў лесу. Сосед начаў корову шукаць, а дзьяк і кажа: “Ідзі да попа, у яго кніга такая ёсць, ён табе ўсё вычытае”. Тако сосед і зрабіў. Тут і сказаў яму, дзе яго корова. Получылі аны дзеньгі і напіліся. Тако да іх са ўсіх дзеравень людзі ехалі, бо дзьяк дзе толькі можна было краў. Онога разу 3 панскія слугі ўкралі ў пана шкатулку з золатам. Той і пазваў попа, каб по кніге вычытаў, хто, дзе і што схаваў. Слугі побояліся дый кінуліся попу ў ногі, каб не выдаваў, што гэта яны абакралі пана свого. Дык поп абрадаваўся і ад пана дзеньг палучыў, і ад слуг, і ніхто не знае пра яго падман.

*Запісана ў в. Лобск Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Чарнова Яфрэма Анісімавіча, 1919 г.н.,
студэнткай Скобелевай Т.*

Казка

Я яшчо ж пра суп з тапара знаю, тако сказка ёсць. Это як солдат ішоў праз дзярэўню, прагаладаўся, зайшоў до бабы одной: “Дай, бабка, перакусіць што”, – кажа. А баба яму: “У мяня ж у самой нічаво няма, сама галодная сяджу”. Салдат і кажа: “Давай, бабка, чыгун, суп будзем з тапара рабіць”. Кінуў салдат тапор у чыгун і вады наліў. Папробаваў і кажа: “Не хапае круп і солі, мо, бабка, падкінеш троху”. Дала тады ўжо і круп, і солі. Папробаваў салдат другога разу і кажа: – “Жыру няма, мо падкінеш?” Падкінула бабка і жыру. Вынуў салдат тапор з супу і кажа, што гатовы ўжо. А баба толькі падзівілася, што ў суп нічаво і не надо, дажа і тапор цэлы астаўся.

*Запісана ў в. Лобск Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Чарнова Яфрэма Анісімавіча, 1919 г.н.,
студэнткай Скобелевай Т.*

НЯКАЗКАВАЯ ПРОЗА. СМЕХАВАЯ ПРОЗА

Пералік вивучаемых пытанняў

1. Агульная характарыстыка няказкавай прозы.
2. Легенды і паданні як узоры няказкавай прозы.
3. Былічкі, азначэнне жанру, персанажны склад былічак.
4. Анекдоты, жарты, досціпы.

Пытанні для самаправеркі

1. Што ўключае ў сябе паняцце няказкавая проза?
2. Дайце азначэнне легенды.
3. Чым адрозніваецца легенда ад падання?
4. Дайце азначэнне былічкі. Ахарактарызуйце персанажны склад былічак ?
5. Што мы называем анекдотам? Назавіце яго спецыфічныя рысы.

Практычныя заданні

1. Падрыхтуйце вуснае паведамленне на тэму “Былічкі як адметны жанр вуснай народнай творчасці”.
2. Адкажыце, чым адрозніваюцца сюжэтныя анекдоты ад несюжэтных?
3. Ці ёсць блізкасць паміж “боскімі” легендамі і духоўнымі вершамі? Адказ аргументуйце.
4. З дапамогай якіх сродкаў мастацкай выразнасці ствараюцца анекдоты? Адказ праілюструйце прыкладамі.
5. Стварыце прэзентацыю “Легенды і паданні маёй мясцовасці”.

Праверачныя тэсты

1. У беларускіх легендах даследчыкі вылучаюць наступныя тэматычныя групы:

- а) касмаганічныя;
- б) этнагенічныя;
- в) заагенічныя;
- г) тапанімічныя;
- д) гістарычныя;
- е) апакрыфічныя.

2. У межах беларускіх паданняў вылучаюцца наступныя тэматычныя групы:

- а) гістарычныя;
- б) пра скарб;
- в) пра разбойнікаў;
- г) тапанімічныя;
- д) этнагенічныя;
- е) касмаганічныя.

3. Як перакладаецца з грэчаскай мовы слова “анекдот”?

- а) неапублікаванае;
- б) апублікаванае;
- в) гумарыстычнае;
- г) незнаёмае;
- д) смешнае;
- е) жартоўнае.

4. Якая асноўная функцыя анекдота?

- а) эстэтычная;
- б) этычная;
- в) выхаваўчая;
- г) зацікавіць;
- д) смехавая;
- е) суцяшальная.

5. Якія жанры паслужылі асноўнай крыніцай узнікнення анекдотаў, жартаў, досціпаў?

- а) казкі;
- б) прыказкі;
- в) баллады;
- г) прыкметы;
- д) загадкі;
- е) замовы.

Пытанні для збору фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу

1. Ці ведаеце вы казанні (легенды, паданні) пра мінулыя войны (з татарамі, шведамі, немцамі), паўстанні пра паноў і разбойнікаў, асілкаў і незвычайных людзей, пра правалы вёскі, царквы, хаты, пра іншыя выпадкі?

2. Што ў вас кажуць пра розныя цікавыя пабудовы, пра курганы, гарадзішчы, могілкі (татарскія могілкі), пра паходжанне назваў рэк, азёр, урочышчаў і г.д.?

3. Ці чулі вы казанні пра тое, як стварыўся свет, зямля, неба, мора, сонца, зоры, балоты? Як узніклі птушкі, рыбы, жывёлы, расліны? Адкуль на зямлі людзі, народы, плямёны?

4. Ці расказваў вам хто-небудзь пра Бога, Ісуса Хрыста, святых, пра рай і пекла, пра праведнікаў і грэшнікаў? Што і калі?

5. Якія цікавыя, незвычайныя выпадкі і здарэнні былі з вамі ці вашымі знаёмымі?

Рэкамендуемая літаратура

1. Азбелев, С.Н. Отношение предания, легенды и сказки к действительности – У кн.: Славянский фольклор и историческая действительность / С.Н. Азбелев. – М., 1965.

2. Жарты, анекдоты, гумарэскі / Склад.: А.С. Фядосік. – Мн. : Навука і тэхніка, 1984. – 438 с.
3. Каваленка, В.А. Міфа-паэтычныя матывы ў беларускай літаратуры / В.А. Каваленка. – Мн., 1981.
4. Легенды і паданні / Склад.: М.Я. Грынблат, А.І. Гурскі; Рэд. тома: А.С. Фядосік. – Мн. : Навука і тэхніка, 1983. – 544 с.
5. Лихачёв, Д.С. Народное поэтическое творчество времени расцвета древнерусского раннефеодального государства – У кн. : Русское народное поэтическое творчество / Д.С. Лихачёв. – М., 1953.
6. Фядосік, А.С. Праблемы беларускай народнай сатыры / А.С. Фядосік. – Мн., 1978. – 64–67 с.
7. Чистов, К.В. К вопросу о принципах классификации жанров устной народной прозы / К.В. Чистов. – М., 1964.

Ілюстрацыйны матэрыял

З Брэсцкай вобласці адзін з князёў, якія там уладарылі, паслаў сваіх людзей, каб тыя налавілі рыбы, чырвонай і чорнай ікры прывезлі. Тады ў асноўным шляхамі зносін былі рэчкі, а ноччу, калі перапраўляліся, то ім трэба было недзе заначаваць. Але як заначаваць, калі не ведаеш, якія людзі тут жывуць? У суседняй вёсцы Дарашэвічы жыў вялікі разбойнік, які грабіў гарады ды вёскі. Звалі яго Дарашэвіч, таму там начаваць нельга было, таму людзі пабудавалі ў вёсцы капліцу (цэркву без свяшчэнніка). Крэст гэтага касцёла было відаць вельмі далёка. Людзі плылі па рацэ і ехалі заўсёды на гэты крыж: “Раз там ёсць царква, значыць людзі там хрышчоныя”. У гэтую царкву заходзілі і маліліся, самі сабе “галубіліся”, душа вызвалася ад грахоў, і з душы нібы вылятаў голуб. Таму вёску так і назвалі.

На родзіне падання тлумачыцца паходжанне вёскі Галубіца наяўнасцю мноства дзікіх галубоў у наваколлі.

*Запісана ў в. Галубіца Петрыкаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Пашука Аляксея Паўлавіча, 1961 г.н.,
студэнткамі Чэрнянок І., Флерка Н., Лемяза Л., Мітраховіч В.*

Вёска ўзнікла ў ваенны час на непрахадзімым балоце. Каб праехаць праз балота, у зямлю забілі колья (зрабілі такі мост). Машыны паехалі па гэтаму масту і праваліліся. Каб іх дастаць, былі патрачана шмат часу. Адсюль і назва.

*Запісана ў в. Колкі Петрыкаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Марцінкевіч Андрэя Андрэвіча, 1923 г.н.,
студэнткамі Гаўрык А., Леўкавец А., Свярдловай І.*

Жыў у ётай усадзьбе пан. Пан як пан быў, а дачка ў яго ой добра дзеўка была. Прышла пара на пасад яе садзіць, а нас тады хто пытаў. А тая панавы дачка замуж хацела за батрака панавы. Ды де там. Як угневаўся стары пан. Заручылі маладу паненку з нейкім панам. З той пары ніхто не бачыў яе

вясёлай. Батрака таго пан забіў плёткамі да батагамі. Многа плакала дачка па любым сваім. Але што зробіш.

Прапілі скоро яе. Сказалі, калі вячанне. А яна маўчыць, нібы нема. Як яна ўжо ўтапіцца задумала, не ведаю. А ноч тады была, страх божы. Зоркі, поўня і ціха, сабака не забрэша. Пашла паненка да Добасны, доўга раздумляла. А было тое ў ноч на тры кляны (Тройцу). Выйшлі з вады русалкі-патапленкі, дый ну да сабе дзеўку цягнуць. Так і згінула тая дзеўка, а кажуць, што ў поўню на кляны выходзіць панначка з вады і бродзіць, пужаючы ўсіх, мабуць свайго батрака шукае. Гэтак шчэ мая маці гаварыла, пужала нас малых.

*Запісана ў в. Чырвоны Бераг Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Гаўрыльчык Алены Іванаўны, 1906 г.н.,
студэнткай Некрашэвіч А.*

Паданне пра назву вёскі “Чырвоны Бераг”

Эта было ў 1742 годзе. Калі Пётр I шведаў разбіваў, праізашла сільна большая бітва ў етай меснасці. І такая бітва, што кроўю людской залілася наша рэчка Добысь. І тады ад крыві людской, якая была праліта на етай зямлі, ету меснасць пачалі называць “Чырвоны Бераг”. Падцвярджэнне етаму тое, што ў дзярэўнях Бабішчы, Рэпкі і Гарбачоўка ёсць бальшы і маленькі курганы. Пасля ўсяго етага сабыція ў Гарбачоўкі праісходзілі раскопкі і там былі знойдзены ў етых курганах старынныя аружыя: не то мячы, не то нажы. Цяпер етых курганоў няма, толькі асталося чыстае поле. І ад таго, што гэта рэчка ў берагах была пасля етай бітвы красная ад людской крыві, і сталі называць ету меснасць “Красны Бераг”.

*Запісана ў в. Чырвоны Бераг Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.
ад Сніткова Аляксея Афанасьевіча, 1931 г.н.,
студэнткамі Міроненка Н., Шчарбаковай М. (2008)*

Паданне пра камень каханья

Вот в этой стороне когда-то жил помещик Поклевский. Это раньше был лес, а там было только одно озеро. Вот у одного из крестьянинов была очень красивая дочь. Сюда ходили собирали хворост. Вот однажды одна девушка пришла собирать хворост, а в это время он вышел на охоту. Он увидел её и предложил ей стать любовницей, а она отказалась. Тогда она пошла к этому камню, а камень стоял в другом месте. Она стояла там, у него было ружьё. Он сказал: “Я тебя сейчас убью, если ты не будешь моей любовницей”. Первый выстрел мимо, потом второй мимо. Вот эти дырке на камне от пуль. На третий раз он убил её. И через каждых 25 лет на этом камне сидит девушка, которую убили.

Один раз был такой момент. Мне было ещё 19 лет. Мы шли с парнем. Сидит на этом камне девушка, опущена голова. Она чернява, раньше были длинные льняные рубашки. Она сидела как раз на этом камне. Мы с парнем испугались и убежали. С тех пор вечером сюдой не ходим.

Запісана ў в. Чырвоны Бераг Жлобінскага р-на Гомельскай вобл.

*ад Карахневіч Галіны Іванаўны, 1952 г.н.,
студэнткамі Міроненка Н., Шчарбаковай М. (2008)*

Прыходзіт мужык дамой і спрашывае жонку:

- Ты рубель мяты бачыла?
- Бачыла.
- А сотню?
- Бачыла.
- А 10 тысяч?
- Не.
- Тады ідзі ў гараж і паглядзі.

*Запісана ў г. Тураў Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Струк Ганны Цімафееўны, 1938 г.н.,
студэнткай Аксёнчык Ж.*

Два ветэрынара скончылі аперыраваць слана.

- Здаецца, мы не аставілі ўнутры ніякіх інструментаў?
- Дарэчы, а дзе наша медсястра?

*Запісана ў г. Тураў Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Струк Ганны Цімафееўны, 1938 г.н.,
студэнткай Аксёнчык Ж.*

Тэлефонны званок:

- Прывет! Як жывеш?
- Добра!
- Прабачце, я кажацца не туды папаў.

*Запісана ў г. Тураў Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Струк Ганны Цімафееўны, 1938 г.н.,
студэнткай Аксёнчык Ж.*

Сустракаюцца двое:

- Как ты жывеш?
- Нічога. Кагда плоха сябе адчуваю – забірае “скорая”, а калі добра – міліцыя.

*Запісана ў г. Тураў Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Струк Ганны Цімафееўны, 1938 г.н.,
студэнткай Аксёнчык Ж.*

Прабачце, девушка, еслі я не ашыбаюся, мы з вамі аднойчы сустракаліся ў запарку.

- Можа быць. А ў якой клетцы вы тады былі?

*Запісана ў г. Тураў Жыткавіцкага р-на Гомельскай вобл.
ад Струк Ганны Цімафееўны, 1938 г.н.,
студэнткай Аксёнчык Ж.*

ПАЗААБРАДАВАЯ ЛІРЫКА

Пералік вывучаемых пытанняў

1. Азначэнне пазаабрадавай паэзіі, шляхі яе развіцця.
2. Прынцыпы класіфікацыі пазаабрадавых песень.
3. Балады.
4. Любоўныя, сямейна-бытавыя, сацыяльна-бытавыя песні.

Пытанні для самаправеркі

1. Адзначце, якія песні ў народнай спадчыне адносяцца да пазаабрадавай лірыкі? Да якіх момантаў жыцця і дзейнасці чалавека яны прымеркаваны?
2. Чаму пазаабрадавыя песні называюць “энцыклапедыяй народнага жыцця”?
3. Якія прынцыпы класіфікацыі пазаабрадавых песень вам вядомы?
4. Чаму балады адносяць да ліра-эпічных твораў?

Практычныя заданні

1. Назавіце даследчыкаў, якія займаліся вывучэннем пазаабрадавай паэзіі. Назавіце іх працы.
2. Вызначце сюжэтную разнастайнасць балад, якія змешчаны ў ілюстрацыйным матэрыяле.
3. Назавіце персанажны склад сямейна-бытавых песень. Адказ праілюструйце прыкладамі.
4. Падрыхтуйце вуснае паведамленне на тэму “Балада – гэта”.
5. Складзіце прэзентацыю “Пазаабрадавая лірыка маёй мясцовасці”.

Праверачны тэст

1. **Як называюцца песні, у якіх распавядаецца пра падзеі грамадзянскай і ваеннай гісторыі ў асноўным XVI–XX стст. і ацэньваецца дзейнасць гістарычных асоб?**

- а) балады;
- б) гістарычныя песні;
- в) бурлацкія песні;
- г) чумацкія песні.

2. **У якой групе песень тэма выбару навабранца паміж трыма братамі займае прыкметнае месца?**

- а) у баладах;
- б) у рэкруцкіх песнях;
- в) у бурлацкіх песнях;
- г) у чумацкіх песнях.

3. **Як называюцца песні, якія распавядаюць аб цяжкім жыцці “наймікаў”?**

- а) рэкруцкія песні;
- б) бурлацкія песні;
- в) чумацкія песні.
- г) баллады.

4. Дзейнасць якіх асоб сыграла значную ролю ў пашырэнні жартоўных песень?

- а) музыкаў;
- б) скамарохаў;
- в) жабракоў;
- г) “наймікаў”.

5. Якія асноўныя тэмы закранаюцца ці раскрываюцца ў жартоўных песнях?

- а) тэма кахання;
- б) тэма сацыяльна-бытавая;
- в) тэма сямейна-бытавых узаемаадносін;
- г) тэма злачынства.

Пытанні для збору фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу

1. Ці захаваліся ў вёсцы песні пра казакоў, бурлакоў, рэкрутаў, салдат, батракоў, чумакоў, паноў?
2. Ці спяваюць зараз песні пра службу ў войску?
3. Дзе і калі спяваюцца песні пра каханне і сямейнае жыццё (“за кудзелай”, “на бяседзе” і г.д.)? Якія?
4. Ці ведаеце вы песні пра горкую долю ўдавы, беднай сястры, сіраты, прымака?
5. Якія песні называюцца бяседнымі (кірмашовымі)?
6. Ці ёсць у вашай мясцовасці спецыяльныя песні і прыпеўкі да танцаў?
7. Ці памятаеце вы песні, якія спяваліся падчас карагодаў і танкоў? Што гэта былі за карагоды і танкі?
8. Якія песні-баллады вам вядомы (пра забойства, атручванне, дачку-птушку, братоў-разбойнікаў, пра ваўкоў-нянек, заклятае вяселле, смерць, гора, долю, Бандароўну, мужа Дуная, дзяўчыну Ціхоню і г.д.)?
9. Якія вы ведаеце жартоўныя песні, сямейна-бытавыя, любоўныя песні?

Рэкамендуемая літаратура

1. Аникин, В.П. Теория фольклора: Курс лекций / В.П. Аникин. – М. : Книжн. дом, 2004. – 131 с.
2. Аникин, В.П. Русское народное поэтическое творчество: пособие для студентов / В.П. Аникин, Ю.Г. Круглов. – Л.: Просвещение, 1987. – 479 с.
3. Баллады: У 2 кн. / уклад. Л.М. Салавей, Т.А. Дубкова. Кн. 1. Мн., 1977; Кн. 2. Мн., 1978.

4. Балашов, Д.М. Народные баллады / Д.М. Балашов. – М. – Л. : Советский писатель, 1963. – 447 с.
5. Жартоўныя песні / склад. І. К. Цішчанка, С. Г Нісневіч. Мн., 1974.
6. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: Падручнік для студ. філалаг. спец. ВНУ / Кабашнікаў К.П., Фядосік А.С., Ліс А.С. і інш. – 2-е выд., перапрац. – Мн. : Выш. шк., 1988. – 415 с.
7. Беларусы. Т. 7. Вусная паэтычная творчасць / Г.А. Барташэвіч, Т.В. Валодзіна, А. І. Гурскі і інш.; рэдкалег. : В.М. Бялявіна і інш. : Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн. : Бел. навука, 2004. – 586 с.
8. Восточнославянский фольклор: Слов. научн. и нар. терминологии / редкол.: К.П. Кабашников (отв. Ред.) и др. – Мн. : Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.
9. Кавалёва, Р.М. Баладныя песні / Аўт.-уклад.: Р.М. Кавалёва і інш.; пад. рэд. Р.М. Кавалёвай. – Мн. : БДУ, 2010. – 103 с.
10. Кравцов, Н.И., Лазутин, С.Г. Русское устное народное творчество / Н.И. Кравцов, С.Г. Лазутин. – М. : Высшая школа, 1983. – 448 с.
11. Кравцов, Н.И. Славянский фольклор / Н.И. Кравцов. – М., 1976. – 398 с.
12. Салавей, Л.М. Беларуская народная балада / Л.М. Салавей. – Мн. : Навука і тэхніка, 1987. – 284 с.
13. Ліс, А.С. Купальскія песні / А.С. Ліс; рэд. У.А. Калеснік. – Мн.: Навука і тэхніка, 1974. – 206.
14. Сацыяльна-бытавыя песні / уклад. І.К. Цішчанка, В.І. Скідан, Г.В. Таўлай. Мн., 1987.
15. Сямейна-бытавыя песні / склад. І.К. Цішчанка, Г.В. Таўлай. – Мн., 1984.
16. Смирнов, Ю.И. Восточно-славянские баллады и близкие им формы / Ю.И. Смирнов. – М. : Наука, 1988. – 117 с.
17. Путилов, Б.Н. Русская историческая баллада в ее славянских отношениях / Б.Н. Путилов // Русский фольклор: Народная поэзия славян. – М. – Л. : Наука, 1963. – 442 с.
18. Песні пра каханне / склад. І.К. Цішчанка, С.Г. Нісневіч. – Мн., 1978.
19. Песні савецкага часу / склад. Г.А. Барташэвіч. – Мн., 1970.

Ілюстрацыйны матэрыял

Ехалі казакі із Дону дадому,
 Падманулі Галю, забралі з сабою.
 Ой ты, Галя, Галя маладая,
 Падманулі Галю, забралі з сабою.

Паехалі, Галя, з намі, казакамі,
 Лепей табе будзе, чым у роднай мамы.

Ой ты, Галя, Галя маладая,
Лепей табе будзе, чым у роднай мамы.

Галя погодзілась, з імі спочэнілась.
Дай павезлі Галю цёмнымі лясамі.
Ой ты Галя, Галя маладая,
Дай павезлі Галю цёмнымі лясамі.

Везлі, везлі Галю цёмнымі лясамі,
Прывязалі Галю да сасны касамі.
Ой, ты, Галя, Галя маладая,
Прывязалі Галю да сасны касамі.

Разбрэлісь па лесу, назбіралі хмызу,
Падпалілі сосну от горы до нізу.
Ой, ты, Галя, Галя маладая,
Падпалілі сосну от горы до нізу.

Гарыць сосна гарыць, гарыць ды й палае.
Крычыць Галя крыкам, крычыць, размаўляе.
Ой, ты, Галя, Галя маладая,
Крычыць Галя крыкам, крычыць, размаўляе.

А хто ў лесе чуе, няхай паратуе,
А хто дочак мае, няхай навучае.
Ой, ты, Галя, Галя маладая,
А хто дочак мае, няхай навучае.

А хто дочак мае, няхай навучае,
Да й цёмнае ночы гуляць не пускае.
Ой, ты, Галя, Галя маладая,
Дай цёмнае ночы гуляць не пускае.

*Запісана ў в. Дарашэвічы Петрыкаўскага р-на Гомельскай вобл.
ад Ганчар Евы Адамаўны, 1937 г.н.,
студэнткамі Чэрнянок І., Флерка Н., Лемяза Л., Мітраховіч В.*

Чы я не хозяйка, чы не гаспадыня,
Чы я не хозяйка, чы не гаспадыня.
Во городзе лебядя, у хаце павуціна,
Во городзе лебядя, ў хаце павуціна.
Праўда, людзі, праўда, малодзіца гарна,
Праўда, людзі, праўда, малодзіца гарна.
Праўда, людзі, праўда, я малодзіца гарная,
Праўда, людзі, праўда, я малодзіца гарная.
Ідуць людзі з поля ды з мяне смяюцца,

Ідуць людзі з поля ды з мяне смяюцца,
 Што ў моіх фартушках вораны нясуцца,
 Што ў моіх фартушках вораны нясуцца.
 Праўда, людзі, праўда, маладзіца гарна,
 Праўда, людзі, праўда, маладзіца гарна.
 Праўда, людзі, праўда, я маладзіца гарная,
 Праўда, людзі, праўда, я маладзіца гарная.
 Ой, не смейцесь, людзі, што з гэтага будзе,
 Ой, не смейцесь, людзі, што з гэтага будзе.
 Поскубу я воронят ды пярына будзе,
 Поскубу я воронят ды пярына будзе.
 Праўда, людзі, праўда, маладзіца гарна,
 Праўда, людзі, праўда, маладзіца гарна.
 Праўда, людзі, праўда, я маладзіца гарная,
 Праўда, людзі, праўда, я маладзіца гарная.

*Запісана ў в. Макарычы Петрыкаўскага р-на Гомельскай вобл.
 ад Вяргей Веры Нікіцічны, 1934 г.н.,
 Вяргея Пятра Іванавіча, 1969 г.н.,
 студэнткай Цыхан І.*

Каліна-маліна

Каліна-маліна ваду заняла,
 Мяне ў тую порачку маці радзіла,
 У чужую староначку замуж аддала.
 А чужая староначка без ветру шуміць,
 Чужая мамачка і бацька без віны журыць.
 Каб я мела крыльцы маладзенькія,
 Села б я, упала ў зялёным садзе,
 Стала б я шчабятца жалкім голасам.
 Выйшла яе мамачка, па сенцах ходзіць,
 Нявестку-ластухну пабуджае:
 – Устань, устань, нявестухна,
 Устань, прасніся,
 Паслухай, як птушачка ў садзе пяе,
 Адкуль яна бедная прычыты бярэ?
 Старэйшы брат кажа: “Няхай пасядзіць”,
 А малодшы кажа: “Стралою застраліць!”
 Калі шэра зязюля – ляці ў зелен бор,
 Калі наша сястрыца – калі ласка ў двор.
 Ляцела барамі – бары ламіла,
 Ляцела лугамі – лугі тапіла.
 Я сваімі крыллямі бары паламлю,
 Я сваімі слёзкамі лугі патаплю.

*Запісана ў в. Псуя Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.
 ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.*

Як паехаў сын Даніла
 У Расею на вайну,
 А пакінуў сын Даніла
 Кацярыну – жану,
 Мамку старэнькую,
 Сынка маленькага.
 Яго маці-старушачка
 Усю ноч не спала.
 Ой, люлі, люлі, не спала,
 Усё лісточак пісала,
 Да Данілы пісьмо слала:
 “Ой, вярніся, сын Даніла,
 З Расеюшкі ды з вайны,
 Твая жонка Кацярына
 На нас волю паняла,
 Твае шубы дарагія,
 Твае скарбы нажытыя
 Прадала, збыла”.
 Як прыехаў сын Даніла
 Ды з Расеюшкі з вайны,
 Жана яго выйшла пераймаць,
 Вароцейкі адчыняць.
 Не паспела Кацярына
 Вароцейкі адчыніць,
 Перад ёй злосны, злосны
 Даніла стаіць.
 Вынімае сын Даніла
 Ваструсенькі меч
 І сымае Кацярыне
 Галаву з плеч.
 Як пайшоў той сын Даніла
 Парадкі глядзець,
 Перш да стайні і каморы
 Даніла ідзець.
 Коні яго засталіся,
 Шубы яго дарагія пазазавешаныя заляжаліся.
 Як пайшоў жа сын Даніла
 Да пакойчыку свайго,
 Сэрца моцна зашчаміла ў грудзях яго:
 Яго маці-старушка ў крэсліцы сядзіць
 І сыночка малога на руках дзяржыць.
 І сказаў тут сын Даніла:
 “Тры грахі, старушка,
 Лежаць на табе.
 Першы грэх – смерць Кацярыны –

І жаны ў мяне няма.
 Другі грэх – я малады –
 Удавец і без жаны.
 Трэці грэх – сын маленькі,
 Сын маленькі – сірата”.

*Запісана ў в. Псуя Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.
 ад Леановіч Усціны Рыгораўны, 1987 г.н.*

Явар з калінаю

Паехаў сыночак
 З роднае хаты,
 Паехаў, не жаніўшыся,
 А прыехаў жанаты.
 Яго маці пераймала
 З віном, з падковай кутаю,
 Нявестку сустракала
 Зялёнаю атрутаю.
 Сын віна не піў,
 Пад каліну выліў,
 Папалам з нявесткаю
 Атруту выпіў.
 На магіле сына
 Явар нахіліўся,
 На магіле нявесты
 З калінаю сашчапіўся.
 Усе людзі дзівіліся,
 Як яны любіліся.

*Запісана ў в. Псуя Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.
 ад Леановіч Усціны Рыгораўны, 1987 г.н.*

Я бяду вяду

Я сама іду і бяду вяду,
 А бяда не вядзецца.
 А пад сасною, пад раскошнаю
 Бяда спаць кладзецца.
 Ой, ляж, бяда, ой, ляж, бяда,
 На ўсю ночку спаці,
 А я пайду, маладзенькая,
 У карчомачку гуляці.
 А ў карчомачцы ды за столікам
 Ды два пісары пішуць,
 А ў карчомачцы ды за дзвярамі
 Дзіця дзеўка калыша.
 А бадай дзіця, а бадай дзіця
 Ды з калыскі ўпала,

А навошта ты мне, маладзенькай,
 Белы свет завязала.
 Не клянi, дзеўка, не клянi, дзеўка,
 Ой, дзiцяцi малога,
 А клянi, дзеўка, а клянi, дзеўка,
 Казака маладога.

*Запісана ў в. Псуя Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.
 ад Леановіч Усціны Рыгораўны, 1987 г.н.*

Як стукну, грукну

Як стукну, як грукну, суды беручы,
 Як крыкну, як гойкну, вады iдучы.
 Пачуе мой мiлы, коней пасучы.
 Не стучы, не грукчы, мая мiлая:
 Я коней пасу i вады прынясу.
 Ды чэрпай, мой мiлы, папаўнюсеньку,
 Ды нясі, мой мiлы, пацiхусеньку,
 Каб гэта вадзiца не плiхнулася,
 Каб мая свякроўка не праснулася.
 Во табе, свякроўка, з Дунаю вада,
 Напіся, памыйся з поўнага вядра.
 Я цябе, нявестка, не па ваду слала,
 Я цябе, нявестка, са свету збаўляла.

*Запісана ў в. Псуя Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.
 ад Леановіч Усціны Рыгораўны, 1987 г.н.*

ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР

Пералік вивучаемых пытанняў

1. Дзіцячы фальклор як феномен традыцыйнай культуры.
2. Жанравы склад дзіцячага фальклору.
3. Калыханкі.
4. Дзіцячыя творы, звязаныя з гульнёй.

Пытанні для самаправеркі

1. На якія групы можна падзяліць дзіцячы фальклор? Якія прынцыпы ляжаць у аснове падобнага падзелу?
2. Пералічыце асноўныя жанры дзіцячага фальклору.
3. Што вы ведаеце пра паэтыку твораў дзіцячага фальклору.

Практычныя заданні

1. Зрабіце анатацыю і кароткі канспект артыкула Г.А. Барташэвіч “Дзіцячы фальклор” (Беларуская вусна-паэтычная творчасць. – Мн., 2000).
2. Стварыце тэрміналагічны слоўнік жанраў беларускага дзіцячага фальклору.
2. Карыстаючыся ілюстрацыйным матэрыялам, зрабіце мастацкі аналіз некалькіх твораў беларускага дзіцячага фальклору.
3. Прыдумайце лічылку, дражнілку і калыханку.

Праверачны тэст

1. Да жанраў дзіцячага фальклору адносяць:

- а) лічылкі;
- б) баллады;
- в) дражнілкі;
- г) забаўлянкі;
- д) калыханкі.

2. Беларускі фалькларыст, які займаўся даследаваннем дзіцячага фальклору:

- а) Л. Салавей;
- б) Г. Барташэвіч;
- в) П. Бяссонаў;
- г) Г. Вінаградаў;
- д) М. Мельнікаў.

3. Устанавіце адпаведнасць:

1	Лады, лады, ладкі. Паедзем да бабкі, Паедзем да бабкі Па цёплую шапку,	А	Лічылка
---	---	---	---------

	Па новыя боты		
2	А ў нашага верабейка Жонка маленька. Сядзіць на калочку, Прадзе сарочку.	Б	Прыпеўка
3	Пайдзі, коця, на вулку, А дзіця ў люльку. На ката варкота, А на дзіця дрымота.	В	Дражнілка
4	Раз, два, тры, чатыры, пяць, Выйшаў зайчык пагуляць. А за зайчыкам луна, Просіць выйсці калдуна.	Г	Загадка
5	Ларыса-сяброўка згубіла алоўкі, Зялёная стужка, нямытае вушка.	Д	Калыханка
6	Пайшла курка у аптэку, Закрычала: “Кукарэку! Дайце пудры і духоў На падманку петухоў”.	Е	Пацешка
7	Стаіць дуб у чыстым полі, а на ім дванаццаць голляў, а на голлях, як заўсёды, пяцьдзсят і два гнязды. Па сем яек там ляжыць. Што гэта за дуб стаіць? (<i>Год, месяцы, тыдні, дні</i>)	Ж	Дзіцячая песня

Пытанні для збору фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу

1. Ці ведаеце калыханкі?
2. Як дарослыя гуляюць з малымі? Што пры гэтым кажуць, як прыгаворваюць? Якія ведаеце забаўлянкі, пацешкі?
3. Раскажыце, калі ласка, пра гульні вашага дзяцінства. Як яны называліся? Як пачыналася гульня? Якія ведаеце лічылкі? Што крычалі ці пелі падчас гульні? Як дражнілі адзін аднаго?
4. Якія ведаеце загадкі? Хто вам іх загадваў і калі?
5. Ці ведаеце песенькі (заклічкі) пра сонца, дожджык, розных птушак і г.д.? ("Дожджык, дожджык, перастань", "Буська, буська і клетатун").
6. Якія ведаеце страшныя, жахлівыя выпадкі і здарэнні, ад каго іх пачулі?
7. Якія ведаеце казкі (з кніжак, ад людзей: бабулі, дзядулі, маці і г.д.)?

Рэкамендуемая літаратура

1. Барташэвіч, Г.А. Дзіцячы фальклор / Г.А. Барташэвіч // Беларуская вусна-паэтычная творчасць. – Мн., 2000.
2. Занько, У. Спадчына маёй маці / У. Занько. – Мн., 1993.
3. Дзіцячы фальклор / склад. Г.А. Баташэвіч. – Мн., 1972.
4. Романов, Е.Р. Белорусский сборник / Е.Р. Романов. – Вильнюс, 1912.

Ілюстрацыйны матэрыял

Пайшоў коцік у лясок,
Зайшоў коцік арашок.
– Ці салому есці,
Ці Сярожу несці?
– А я сам укушу,
А то дзеткам аднясу.

Пайшоў коцік пад масток,
Паймаў рыбку за хвасток.
– Ці салому есці,
Ці Сярожку несці?
– А я сам укушу,
А то дзеткам аднясу.

*Запісана ў в. Крыўск Буда-Кашалёўскага р-на
ад Цыркуновай Вольгі Цімафееўны, 1912 г.н.,
студэнткай Герцавай Т. (2002 г.)*

Забавілянькі

Сарока-варона
Дзеткам кашу варыла,
На прыпечку студзіла.
Гэтаму дала, гэтаму дала,
А гэтаму не дала.
А ты мал, круп не драў,
Вады не насіў, дзяжы не мясіў.
Ідзі, малы, па вадзіцу,
Табе каша на паліцы
У маленькай чарапіцы.

Чук, чук, чук,
Налавіў дзед шчук.
Баба рыбку пячэ,
Ажно юшка цячэ.

Кую, кую ножку,
Паеду ў дарожку,
Куплю чаравічкі
Малы, невялічкі.

*Запісана ў в. Маркавічы Гомельскага р-на
ад Камлачовай Матроны Юр'еўны, 1925 г.н.,
студэнткай Бажковай С. (2006 г.)*

Забаўлянкі

Маленікіх дзетак забаўлялі так: бралі ручку малога і пальчыкам стукалі ў ладошку, прыгаворваючы:

Сарока-варона
 На прыпячку сядзела,
 Дзеткам кашку варыла.
 Гэтаму дала,
 Гэтаму дала...
(пералічваюць 4 пальчыкі),
 А вось гэтаму не дала.
 Ідзі, хлопчык, па вадзічку
 У халодную крынічку.
 Вады прынясі,
 Дроў накали,
 Печ натапі,
 Тады дам табе кашкі.

Таксама забаўлялі дзяцей, калі іх апрааналі ці проста забаўлялі. Бралі ножку і пальчыкам стукалі па ладышцы:

Кую, кую ножку,
 Паеду ў дарожку.
 Буду коніка кавець,
 Штоб далёка паскакаць.
 Куплю чаравічкі
 Малы, невялічкі.

*Запісана ў в. Васільеўка Добрушкага р-на
 ад Філімонавай Ніны Панцялееўны, 1957 г.н.,
 студэнткай Трубкаінай А. (1998 г.)*

Лічылкі

На залатом крыльцэ сядзелі
 Мішкі Гамі, Том і Джэры,
 Дзядзя Скрудж і тры ўцёнкі.
 Выхадзі, ты будзеш Понка.

* * *

Ехала белка на тележке,
 Продавала всем орешки:
 Кому – два, кому – три,
 Выходи из круга ты.

Дражнілкі

Сяргей-варабей
 На кані катаўся,
 Рукі, ногі паламаў,

Без трусоў астаўся.

* * *

Лена-пена, калбаса
З'ела мышку без хваста.

* * *

Дзядзя Федзя
З'яў мядзведзя,
А на Пасху
З'яў калбаску,
А на Пакрову
З'яў карову.

Гульні

Я люблю гуляць у жмуркі. Каму жмурыцца, выбіралі па лічылцы:
Кацілася торба
З вялікага горба.
А ў той торбе
Хлеб, пшаніца,
З кім ты хочаш
Пажаніцца?

Хто жмурыцца, той гаворыць:
Я шчытаю да пяці,
Не магу да дзесяці:
Раз, два, тры, чатыры, пяць,
Я іду іскаць.

Патом тыя, каго не нашлі, выбягаюць да таго места, дзе жмурацца і
стукаюць:

Тук-тук, сам за сябе.

Калі той, хто жмурыцца, нашоў каго-нібудзь, то тожа застукуе іх:
Тук-тук, Маша ілі Саша.

Каго первага застукалі, той жмурыцца.

Заклічкі

Дожджык, дожджык, лупані,
Бабу з поля прагані,
А дзеда за косы,
Каб не бегаў босы.

Дожджык дожджык, перастань,
Я паеду ў Казахстан,
У Казахстане пуста,
Вырасла капуста.
А ў капустце – чарвякі,
Нашы хлопцы – дуракі.

*Запісана ў в. Пярэдзелка Лоеўскага р-на
ад Івахненка Тані, 9 год,
1999 г.*

НАРОДНЫ ТЭАТР

Пералік вывучаемых пытанняў

1. Вытокі народнага тэатра.
2. Батлейка, віды батлейкі.
3. Народная драма “Цар Максімільян”.
4. Роля народнага тэатра ў станаўленні прафесійнага тэатральнага мастацтва.

Пытанні для самаправеркі

1. Распавядзіце пра вытокі народнага тэатра. Пералічыце традыцыйныя святы беларусаў з тэатралізаванымі элементамі.
2. Што такое батлейка? Якія віды батлейкі вы ведаеце?
3. Якія асаблівасці ўласцівы народнай драме?
4. Што сімвалізуюць дзеючыя асобы ў народнай драме “Цар Максімільян” і містэрыяльнай драме “Цар Ірад”?
5. Што такое інтэрмедыя? Прыгадайце яе жанрава-стылёвыя асаблівасці. На чым грунтуецца канфлікт інтэрмедыі?

Практычныя заданні

1. Вучоныя схіляюцца да думкі, што “першаасновай узнікнення пачатковых элементаў тэатра з’явілася працоўная дзейнасць чалавека” (паводле М.А. Каладзінскага)? Чаму? Прапануйце ўласную тэорыю паходжання тэатра.
2. Правядзіце міні-даследаванне на тэму “Роля народнага тэатра ў станаўленні прафесійнага тэатральнага мастацтва”. Вынікі прадстаўце ў выглядзе навуковага артыкула.
3. Прааналізуйце спецыфіку батлейкавых сцэн. Напішыце ўласную п’есу для батлейкі.

Праверачны тэст

1. Устанавіце адпаведнасць:

1	У.І. Няфёд	А	На скрыжаванні славянскіх традыцый
2	Г.І. Барышаў, А.К. Саннікаў	Б	Хрэстаматыя па гісторыі беларускага тэатра і драматургіі
3	А.В. Сабалеўскі	В	Беларуская камедыя
4	А.І. Мальдзіс	Г	Беларускі народны тэатр батлейка
5	Я.К. Усікаў	Д	Беларускі тэатр

2. Якому даследчыку належыць наступнае выказванне: “Увесь драматычны род генетычна звязаны са старажытным сінкрэтычным

дзеяствам, у якім узнаўляліся працоўныя працэсы (шырока вядомыя паляўнічыя і земляробчыя гульні-танцы)”?

- а) В. Гусеў;
- б) А. Фядосік;
- в) М. Каладзінскі;
- г) У. Няфёд;
- д) Г. Барышаў.

3. Якія творы, на думку М. Каладзінскага, стаяць ля вытокаў нацыянальнай камедыяграфіі?

- а) “Камедыя” К. Марашэўскага;
- б) “Доктар па прымусу” М. Цяцёрскага;
- в) “Пышнагольскі” І. Юрэвіча;
- г) “З хлопа круль” П. Барыкі;
- д) “Камедыя ў 5-і актах” М. Цяцёрскага.

4. У якім годзе былі напісаны “Камедыя” К. Марашэўскага і “Доктар па прымусу” М. Цяцёрскага?

- а) 1695;
- б) 1743;
- в) 1815;
- г) 1787;
- д) 1805.

5. Устанавіце адпаведнасць:

1	Народная драма	А	Прадстаўленне тэатра лялек
2	Батлейка	Б	Невялікая п’еса або сцэна, звычайна камічнага характару, разыгрываецца паміж дзеяннямі асноўнай п’есы
3	Інтэрмедыя	В	Жанр фальклору, у якім праяўляюцца і вершаваныя (большай часткай песенныя) тэксты атрымліваюць гульнівае ўвасабленне ў дзеяннях і міміцыцы выканаўцаў (паводле В. Крупінскай)

Рэкамендуемая літаратура

1. Авдеев, А.Д. Происхождение театра. Элементы театра в первобытнообщинном строе / А.Д. Авдеев. – Л.; М.; 1959.
2. Барышаў, Г.І. Саннікаў, А.К. Беларускі народны тэатр батлейка / Г.І. Барышаў, А.К. Саннікаў. – Мінск, 1962.
3. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: падручнік для студэнтаў філалаг. спецыяльнасцей ВНУ / К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск: Лексіс, 2000.
4. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005–2006.
5. Богатырев, П.Г. Народная культура славян / П.Г. Богатырев. – М., 2007.
6. Гусев, В.Е. Эстетика фольклора / В.Е. Гусев. – Л., 1967.

7. Мальдзіс, А. На скрыжаванні славянскіх традыцый / А. Мальдзіс. – Мінск, 1980.
8. Народны тэатр / уклад., уступ. артыкул і камент. М.А. Каладзінскага; рэдкал. В.К. Бандарчык і інш.; Рэд. тома А.С. Фядосік, А.В. Сабалеўскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 512 с.
9. Народный театр. – Л., 1974.
10. Няфёд, У.І. Беларускі тэатр / У.І. Няфёд. – Мінск, 1959.
11. Савушкіна, Н.И. Русский народный театр / Н.И. Савушкіна. – М., 1976.
12. Усікаў, Я. Беларуская камедыя / Я. Усікаў. – Мн., 1979.
13. Фядосік, А.С. Праблемы беларускай народнай сатыры / А.С. Фядосік. – Мінск, 1978.

СЛОЎНІК ТЭРМІНАЎ

Абрад – сукупнасць умоўных сімвалічных дзеянняў, якімі суправаджаліся важныя моманты ў жыцці чалавека; абрады, якія былі звязаны з нараджэннем, вяселлем, смерцю, называюцца *сямейнымі*; абрады, якія былі звязаны з народным календаром, называюцца *каляндарнымі*.

Абрадавая паэзія – творы вуснай народнай творчасці, звязаныя з народным календаром або сямейнымі абрадамі і звычаямі.

Абраднасць казачная – сукупнасць паэтычных прыёмаў і мастацкіх сродкаў, якія надаюць непаўторнасць казачным сюжэтам. Да ліку найбольш характэрных для апавядальнай манеры казкі сродкаў варта аднесці трохразовыя паўторы, антытэзу (герой і вораг, свая прастора і чужая), мастацкія тропы (параўнанні, гіпербала, паўторы), адметныя асаблівасці формульнай і неформульнай стэрэатыпізацыі).

Агульныя месцы (ад лац. loci communes) – наяўнасць у розных творах або ў розных жанрах аднолькавых сітуацый, матываў, што маюць падобнае слоўнае выражэнне; традыцыйныя паэтычныя формулы, устойлівыя стылістычныя звароты.

Адзінка фальклорная – фальклорны твор (поўны або незавершаны), этнаграфічныя звесткі пра абрад, прадстаўленыя ў выглядзе тэксту, якія суправаджаюцца навуковым пашпартам.

Амбівалентнасць (ад лац. ambo – «абодва» + valentia – «сіла») – тэрмін, які абазначае дваісты характар успрымання, супрацьлеглыя ацэнкі, узаемавыключальныя якасці і ўласцівасці (высокае і нізкае, разумны і дурань, драматычнае і камічнае).

Антрапамарфізм (ад грэч. anthropos – «чалавек», + morphe – «форма») – прыпадабненне (з улікам знешняга выгляду, якасцей і здольнасцей) міфалагічнай істоты, стыхіі і з’явы прыроды, жывёлы, раслін і г.д. да чалавека.

Архетып (грэч. arche – “пачатак” + typos – “вобраз”) – правобраз, першасная форма, прататып: у фалькларыстыцы: уяўленне аб першасным матыве, сюжэце, вобразе.

Варыянт (ад лац. variantis – “зменлівы”) – у фальклоры: кожнае разовае выкананне народнага твора, а таксама яго зафіксаваны тэкст. Варыянты – гэта фальклорныя творы, якія аб’яднаны адзінствам ідэйнай задумы, адрозніваюцца толькі прыватнымі дэталямі.

Варыятыўнасць – важная ўласцівасць фальклору; фальклорны працэс, звязаны са зменамі ў развіцці сюжэтаў, матываў і г.д.

Версія (ад лац. versio – “відазмяненне, паварот”) – у фальклоры: варыянты, якія ў працэсе бытавання набываюць значныя змены ў змесце твораў.

Вобразы-сімвалы – характэрныя для народнай паэзіі традыцыйныя іншасказанні (“акамянелыя” метафары), якія абазначаюць шэраг персанажаў, іх пачуцці і перажыванні.

Генезіс (ад грэч. genesis – “паходжанне”) – паходжанне, узнікненне; працэс стварэння і станаўлення якой-небудзь з’явы.

Звужэнне вобразаў ступеньчатае – прыём народнай паэзіі, які грунтуецца на прынцыпе “ад агульнага да прыватнага, ад множнага да адзінкавага” пры адлюстраванні тых ці іншых з’яў прыроды, жыцця, сямейна-бытавых і сацыяльных адносін.

Імправізацыя (ад лац. improvisus – “нечаканы, неспадзяваны”) – у фальклоры: стварэнне тэксту народнага твора або яго частак ў працэсе яго выканання.

Інварыянт (ад лац. invariant – “нязменны”) – у фалькларыстыцы: абагульненне істотных варыянтных прымет твора, якія датычаць зместу, структуры, стылю і г. д.).

Інфарматар, інфармант (ад лац. informatio – “растлумачэнне, пераказ”) – у фалькларыстыцы: выканаўцы народных твораў, ад якіх запісаны гэтыя творы ў навуковых мэтах.

Калядаванне – святочны абрад наведвання хат групамі ўдзельнікаў калядна-навагодніх святкаванняў (калядоўшчыкамі), якія віншавалі гаспадароў, выконваючы калядныя песні, адрасаваныя гаспадару, гаспадыні, дачцэ, сыну і інш., атрымліваючы за гэта падарункі.

Магія апатрапейная (ад грэч. apotropaios – “які адводзіць бяду”) – від магіі, які мае засцерагальны характар, захоўвае ад усяго дрэннага.

Магія прадуцыравальная (ад лац. producentis – “утваральны”) – выяўляецца ў абрадах, скіраваных на забеспячэнне дабрабыту і ўрадлівасці ва ўсіх іх праявах.

Мемарат (ад лац. memoria – “памяць, успаміны”) – вусны аповед, які перадае ўспаміны апавядальніка пра падзеі, удзельнікам якіх ён быў.

Матыў (ад позне лац. motio – “рух”) – у фальклоры: прасцейшая дынамічная сэнсавая адзінка апавядання, структурны элемент сюжэта складання з уласнай тэмай (элементарны сюжэт або частка складанага сюжэта).

Паралелізм псіхалагічны – у народнай паэзіі: кампазіцыйны прыём, заснаваны на супастаўленні дзвюх вобразных карцін, узятых з чалавечага свету і са свету прыроды.

Парэміі (грэч. paroimia – “прыпавесць”, “выслоўе”) – агульная назва малых жанраў фальклорнай прозы (выслоўяў, прыказак, прымавак, загадак).

Пашпарт фальклорнага тэксту – сукупнасць дадзеных, што ўтрымліваюць інфармацыю пра збіральніка (прозвішча, імя, імя па бацьку), час фіксацыі фальклорнага твора (дата), месца яго запісу (вёска, горад, раён, вобласць), звесткі пра інфарматара (прозвішча, імя, імя па бацьку, узрост, нацыянальнасць, прафесія, адукацыя, месца нараджэння) і іншыя дадатковыя звесткі.

Постфальклор (ад лац. post – “пасля”) – адно з абазначэнняў познетрадыцыйнага і найноўшага фальклору.

Сінкрэтызм (грэч. synkretismos – “злучэнне, аб’яднанне”) – спалучанасць, нерасчлененасць, якая характарызуе першапачатковы стан

першабытнага грамадства, дзе танец, спевы, музыка, дзеянне існавалі ў адзінстве; Сінкрэтызм характэрны для абрадаў, карагодаў.

Сінтэз (ад грэч. synthesis – “злучэнне, спалучэнне, складанне”) – у фальклору: позняя мастацкія злучэнні.

Субліміруючы метады (ад лац. sublimare – “узносіць”) – творчы метады фальклору: фальклорнае мастацтва ў працэсе ўсведамлення фактаў абмінае стадыю праўдападобнасці, адразу пераходзіць на ўзровень шырокага абагульнення.

Тэзаўрус (грэч. thesauros – “запас”) – фармальная сістэматызацыя фальклору, яго элементаў.

Тыпалогія ў фальклору (ад грэч. typos – “адбітак, узор”) – агульнае і істотнае ў фальклору розных народаў; супадзенні ў структуры, ідэйна-мастацкім змесце, абумоўленыя блізкасцю жыццёвых абставін, агульнымі прынцыпамі сувязей фальклору, якія выяўляюцца на розных узроўнях: функцыянальным, этнаграфічным і міфалагічным.

Фабулат (лац. fabula – “апавяданне, гісторыя”) – вуснае апавяданне, заснаванае на рэальных падзеях і жыццёвых назіраннях, але яно не з’яўляецца непасрэдным іх адлюстраваннем.

Фальклор (англ. folk-lore – “народныя веды, народная мудрасць”) – вусная паэтычная творчасць народа; народная духоўная культура.

Фалькларызацыя – засваенне фальклорнай традыцыяй літаратурнага твора, яго часткі (урыўка), сюжэта, вобраза, матыву.

“Формула немагчымага” – архаічны прыём народнай лірыкі, сутнасць якога адлюстравана ў разгорнутай метафары з выніковым значэннем “гэтага ніколі не будзе”.

Функцыя (лац. functio – “дзеяннасць”) – у фальклору: дзеянні персанажаў, неабходныя для развіцця сюжэта; прызначэнне фальклорных твораў у абрадавым і пазаабрадавым побыце.

Этыялагічны (ад грэч. aitia – “прычына + logos – “слова, паняцце, вучэнне”) – які тлумачыць прычыны і ўмовы ўзнікнення чаго-небудзь.

Этнас (грэч. ethnos – “народ”) – агульнасць людзей (племя, народнасць, нацыя), якая склалася гістарычна.

ПРЫКЛАДНЫЯ ТЭМЫ РЭФЕРАТАЎ І ВУСНЫХ ПАВЕДАМЛЕННЯЎ

1. Семантыка вобразаў у беларускіх вясельных песнях.
2. Зіральнікі-фалькларысты Гомельшчыны (Е. Раманаў, З. Радчанка, М. Косіч).
3. Фальклорна-этнаграфічная спадчына Гомельшчыны.
4. Традыцыі вясельнай абраднасці маёй мясцовасці.
5. Мясцовая спецыфіка абраду пахавання стралы.
6. Паэтыка веснавых каляндарна-абрадавых песень.
7. Жаночыя вобразы ў беларускай народнай творчасці.
8. Масленічная абраднасць беларусаў.
9. Міфалагічная карціна свету ў замовах.
10. Чарадзейныя казкі: фантастычныя персанажы.
11. Рэгіянальна-лакальныя асаблівасці вясельнай абраднасці беларусаў.
12. Асноўныя жанры гарадскога фальклору.
13. Міфалагічныя ўяўленні ў прыказках і прымаўках.
14. Радзінна-хрэсьбінныя абрады і звычаі беларусаў: рэгіянальна-лакальныя асаблівасці.
15. Лекавыя замовы беларусаў.
16. Прыкметы і павер'і беларусаў: рэгіянальна-лакальныя асаблівасці.
17. Традыцыі каляндарна-абрадавага фальклору маёй мясцовасці.
18. Абрад гукання вясны: рэгіянальна-лакальныя асаблівасці (на матэрыяле фальклору розных абласцей Беларусі).
19. Абрад ваджэння русалкі: структура, семантыка, лакальныя асаблівасці.
20. Беларускія народныя загадкі.
21. Абраднасць і паэзія калядавання беларусаў.
22. Маральныя каштоўнасці ў беларускім фальклору.
23. Біблейскія матывы ў беларускім фальклору.
24. Няказкавая проза: асноўны жанры і іх спецыфіка.
25. Юраўскі абрадавы комплекс: абрады і звычаі, прыкметы і павер'і, песні.
26. Казкі пра жывёл: характарыстыка сюжэтаў, асаблівасці мастацкай формы.
27. Вялікдзень: адметнасці святкавання ў розных рэгіёнах Беларусі.
28. Траецка-сёмушныя абрады і песні беларусаў.
29. Легенды і паданні: сюжэтна-тэматычная разнастайнасць.
30. Балады: сюжэты і асаблівасці іх мастацкага ўвасаблення.
31. Паэтыка пазаабрадавых песень.
32. Матывы сямейна-бытавых песень.
33. Жанравы склад беларускага дзіцячага фальклору.
34. Смехавыя формы фальклорнай прозы.

35. Інтэрнэт-фальклор.
36. Вобразы жывёл і птушак у фальклоры ўсходніх славян.
37. Мастацкі свет чарадзейных казак.
38. Беларускія анекдоты: тэкст і маўленчы жанр.
39. Беларускія прыпеўкі: тэматычная разнастайнасць.
40. Вобразы персанажаў у вясельных песнях.
41. Паэтыка вясельных песень.
42. Паэтыка каляндарна-абрадавых песень.
43. Абраднасць і паэзія пахавання стралы.
44. Паэтыка зімовых песень.
45. Вобразна-выяўленчыя сродкі ў малых фальклорных жанрах.
46. Мастацкая палітра беларускіх чарадзейных казак.
47. Арнітаморфныя вобразы ў вясельных песнях беларусаў.
48. Сінтэз магіі слова і магіі дзеяння ў замовах.
49. Беларускія народныя казкі і літаратурныя казкі.
50. Сюжэты казак пра жывёл.
51. Міфалагічныя ўяўленні ў беларускіх народных казках.
52. Класіфікацыя і паэтыка радзінна-хрэсьбінных песень.
53. Сацыяльна-бытавыя песні: класіфікацыя, тэматыка, паэтыка.

ПЫТАННІ ДА ЗАЛІКУ

1. Фальклор як від мастацтва, звод “Беларуская народная творчасць” як энцыклапедычная крыніца беларускага фальклору.
2. Спецыфічныя рысы фальклору.
3. Фалькларыстыка як навука, сувязь з іншымі навукамі, методыка збіральніцкай працы.
4. Гістарыяграфія фалькларыстыкі.
5. Дзейнасць П. Шпілеўскага, М. Нікіфароўскага, У. Дабравольскага, М. Федароўскага.
6. П.В. Шэйн – выдатны збіральнік беларускага фальклору, яго праграма “Просьба” па зборы фальклорных матэрыялаў.
7. Казкі, іх паходжанне, сатырычная скіраванасць, асаблівасці мастацкага адлюстравання рэчаіснасці, чарадзейныя казкі, іх мастацкія адметнасці, спецыфіка канфлікту.
8. Малыя фальклорныя жанры: прыказкі, прымаўкі.
9. Загадкі, азначэнне жанру, паходжанне, віды загадак, іх паэтыка.
10. Батлейка – лялечны тэатр.
11. Рэгіянальныя асаблівасці веснавых абрадаў (“куст”, пахаванне стралы (“ваджэнне сулы”), “ваджэнне русалкі”) і песень.
12. Характарыстыка велікодных абрадаў і звычаяў: валачобніцтва, матывы велікодных і валачобных песень.
13. Асноўныя сюжэты і матывы балад.
14. Народная драма “Цар Максіміліян”, яе сувязь з рускай народнай драмай.
15. Масленічныя абрады і песні, асноўныя матывы масленічных песень.
16. Абраднасць і паэзія гукання вясны.
17. Прыпеўкі.
18. Гістарычнае развіццё беларускага фальклору.
19. Народныя прыкметы і павер’і.
20. Легенды і паданні, асноўныя тэматычныя групы.
21. Каляндарна-абрадавая паэзія, агульная характарыстыка, сувязь з працоўнай дзейнасцю чалавека.
22. Вяселле як драматызаванае народнае прадстаўленне, асноўныя этапы вяселля.
23. Пазаабрадавая паэзія, азначэнне жанру, прынцыпы класіфікацыі, паэтыка пазаабрадавых песень.
24. Радзінныя абрады і паэзія, іх сувязь з вераваннямі, асаблівасці імправізацыі ў галашэннях.
25. Пахавальная абраднасць і галашэнні.
26. Дзіцячы фальклор.
27. Сучасная ўрбаністычная культура як аб’ект фалькларыстыкі.
28. Замовы, магічная прырода замоў, паходжанне, класіфікацыя замоўных формул, паэтыка.
29. Класіфікацыя вясельных песень, іх паэтыка.

30. Траецка-сёмушныя абрады і песні.
31. Летні цыкл земляробчага календара беларусаў.
32. Восеньская каляндарна-абрадавая паэзія.
33. Матывы восеньскіх лірычных песень беларусаў.

СПІС РЭКАМЕНДУЕМАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Асноўная

1. Аксамітаў, А. Прыказкі і прымаўкі: тлумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедраў, збораў (рэд. выд. XIX і XX стст.) / А. Аксамітаў. – Мінск, 2000.
2. Андреев, Н.П. Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне / Н.П. Андреев. – Л., 1929.
3. Бараг, Л.Р. Сюжэты і матывы беларускіх казак: сістэматызаваны паказальнік / Л.Р. Бараг. – Мінск, 1978.
4. Беларускі фальклор: хрэстаматыя / склад.: К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск, 1996.
5. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: падручнік для студэнтаў філалаг. спе-цыяльнасцей ВНУ / К.П. Кабашнікаў [і інш.]. – Мінск, 2000.
6. Беларуская міфалогія: энцыклапед. слоўнік / С. Санько [і інш.]. – Мінск, 2006.
7. Беларуская фалькларыстыка: збіранне і даследаванне народнай творчасці ў 60-х гг. XIX – пачатку XX ст. / Г.А. Пятроўская, І.К. Цішчанка, У.А. Васілевіч. – Мінск, 1989.
8. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005–2006.
9. Бройман, С.Н. Историческая поэтика: учеб. пособие / С.Н. Бройман. – М., 2001.
10. Васілевіч, У.А. Збіральнікі / У.А. Васілевіч. – Мінск, 1991.
11. Восточнославянская сказка: сравнительный указатель сюжетов / сост.: Л.Г. Бараг [и др.]. – Минск, 1979.
12. Восточнославянский фольклор: словарь научной и народной терминологии. – Минск, 1993.
13. Гілевіч, Н.С. З клопатам пра песні народа / Н.С. Гілевіч. – Мінск, 1991.
14. Казакова, І.В. Беларускі фальклор. Тэставыя заданні: вучэб. дапам. / І.В. Казакова. – Мінск, 2006.
15. Казакова, І.В. Беларускі фальклор: вучэб. дапам. / І.В. Казакова – Мінск, 2007.
16. Каханоўскі, Г.А. Беларуская фалькларыстыка. Эпоха феадалізму / Г.А. Каханоўскі, Л.А. Малаш, К.А. Цвірка. – Мінск, 1989.
17. Ковалёва, Р.М. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: вучэб.-метадыч. комплекс / Р.М. Кавалёва. – Мінск, 2005.
18. Коваль, У.І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы: даведнік па ўсходне-славянскай міфалогіі / У.І. Коваль. – Гомель, 1995.
19. Кляус, В.Л. Указатель сюжетов и сюжетных ситуаций заговорных текстов восточных и южных славян / В.Л. Кляус. – М., 1997.
20. Лепешаў, І.Я. Слоўнік беларускіх прыказак: даведнік / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Мінск, 1996.

21. Маковский, М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и миры образов / М.М. Маковский. – М., 1996.
22. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. – М., 1991–1992.
23. Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік / В.П. Рагойша. – Мінск, 1987.
24. Русское народное поэтическое творчество: хрестоматия по фольклористике / сост. Ю.Г. Круглое. – М., 1980.
25. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого. – М., 1995–2004. – Т. 1–3.
26. Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: у 5 т. – Мінск, 1984–1987.
27. Этнаграфія Беларусі: энциклапедыя. – Мінск, 1989.
28. Фядосік, А.С. Беларуская савецкая фалькларыстыка / А.С. Фядосік. – Мінск, 1987.
29. Фядосік, А.С. Ілюзорнасць і сапраўднасць: белыя плямы ў гісторыі фалькларыстыкі 20–30-х гадоў / А.С. Фядосік. – Мінск, 1991.
30. Швед, І.А. Студэнцкая фальклорная практыка: вучэб.-метад. дапам. / І.А. Швед. – Брэст, 2007.

Дадатковая

2. Агапкина, Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т.А. Агапкина. – М., 2002.
3. Адоньева, С.Б. Сказочный текст и традиционная культура / С.Б. Адоньева. – СПб., 2000.
4. Адраджэнне традыцыйнай мастацкай культуры Палесся. Канцэптуальныя асновы і праграмныя накірункі. – Мінск, 1994.
5. Актуальныя праблемы тэорыі літаратуры і фальклору: працы членаў кафедры тэорыі літаратуры БДУ. – Мінск, 2004.
6. Алексеев, Э. Фольклор в контексте современной культуры / Э. Алексеев. – М., 1988.
7. Аникин, В.П. Русское устное народное творчество: метод, указания / В.П. Аникин. – М., 1981.
8. Аникин, В.П. Теория фольклора / В.П. Аникин. – М., 1996.
9. Аникин, В.П. Теория фольклора: курс лекций / В.П. Аникин. – М., 2004.
10. Апытальнік для збору матэрыялаў па беларускаму танцавальнаму фальклору / распрац. М.А. Козенка. – Мінск, 1998.
11. Апытальнік для збору матэрыялаў па каляндарнай абраднасці беларусаў / распрац. В.І. Басько. – Мінск, 1998.
12. Афанасьев, А. Поэтические воззрения славян на природу: в 3 т. / А. Афанасьев. – М., 1994–1995.
13. Балашов, Д.М. Как собирать фольклор (руководство по сбору произведений устного народного творчества) / Д.М. Балашов. – М., 1971.
14. Бараг, Л.Г. Беларуская казка / Л.Г. Бараг. – Мінск, 1969.

15. Барташэвіч, Г.А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя / Г.А. Барташэвіч. – Мінск, 1985.
16. Барташэвіч, Г.А. Вершаваныя жанры дзіцячага фальклору / Г.А. Барташэвіч. – Мінск, 1976.
17. Барташэвіч, Г.А. Магічнае слова: вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў / Г.А. Барташэвіч. – Мінск, 1990.
18. Богатырев, П.Г. Народная культура славян / П.Г. Богатырев. – М., 2007.
19. Богданович, А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у беларусов / А.Е. Богданович. – Минск, 1996.
20. Буслаев, Ф.И. Народный эпос и мифология / Ф.И. Буслаев. – М., 2003.
21. Валодзіна, Т. Семантыка рэчаў у духоўнай спадчыне беларусаў / Т. Валодзіна. – Мінск, 1999.
22. Варфоломеева, Т.Б. Северо-белорусская свадьба: обряд, песенно-мелодические типы / Т.Б. Варфоломеева. – Минск, 1988.
23. Васілевіч, У.А. Беларускі народны каляндар / У.А. Васілевіч. – Мінск, 1993.
24. Велецкая, К. Языческая символика славянских архаических ритуалов / Н. Велецкая. – М., 1978.
25. Веселовский, А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – М., 1989.
26. Вількін, Я.Р. Народныя гульні / Я.Р. Вількін. – Мінск, 1969.
27. Восточно-славянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии / Редкол.: К.П. Кабашников (отв. ред.) и др. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.
28. Гілевіч, Н.С. Мой белы дзень: кніга пра фальклор і мову нашай бацькаўшчыны / Н.С. Гілевіч. – Мінск, 1992.
29. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н.С. Плевіч. – Мінск, 1975.
30. Грынчык, М.М. Фальклорныя традыцыі ў беларускай дакастрычніцкай паэзіі / М.М. Грынчык. – Мінск, 1969.
31. Грэймас, А.Ю. Пра багоў і людзей. У пошуках этнічнай памяці / А.Ю. Грэймас. – Мінск, 2003.
32. Гура, А.В. Символика животных в славянской народной традиции / А.В. Гура. – М., 1997.
33. Гурскі, А.І. Беларускія загадкі: даследаванне жанру / А.І. Гурскі. – Мінск, 2000.
34. Гурскі, А.І. Святкаванне Каляд на Беларусі / А.І. Гурскі. – Мінск, 1998.
35. Гурскі, А.І. Семантыка і паэтыка сямейнай лірыкі / А.І. Гурскі. – Мінск, 2001.
36. Гурскі, А.І. Тайны народнай песні / А.І. Гурскі. – Мінск, 1994.
37. Гурскі, А.І. Чаму вучыць народная песня / А.І. Гурскі. – Мінск, 2007.

38. Гусев, В.Е. Методика полевых исследований русского фольклора / В.Е. Гусев // Русский фольклор. – М.; Л., 1964. – Вып. 9.
39. Еремина, В.И. Ритуал и фольклор / В.И. Еремина. – Л., 1991.
40. Жирмунский, В.М. Фольклор Запада и Востока: сравнительно-исторические очерки / В.М. Жирмунский. – М., 2004.
41. Ивахненка, Т.А. Паэтыка беларускіх абрадавых песень перыядаў каляндарных пераходаў / Т.А. Ивахненка. – Мінск, 2002.
42. Інструкцыя па збіранню беларускай народнай вусна-паэтычнай творчасці. – Мінск, 1959.
43. Зеленин, Д.К. Восточнославянская этнография / Д.К. Зеленин. – М., 1991.
44. Исследования в области балто-славянской духовной культуры: загадка как текст. / под ред. Т.М. Николаевой. – М., 1994.
45. Историческая поэтика: литературные эпохи и типы художественного сознания: сб. ст. – М., 1994.
46. Историко-этнографические исследования по фольклору: сб. ст. памяти С.А. Токарева. – М., 1994.
47. Кабашнікаў, К.П. Беларускі фальклор у параўнальным асвятленні: гістарыяграфічны нарыс / К.П. Кабашнікаў. – Мінск, 1981.
48. Кабашнікаў, К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / К.П. Кабашнікаў. – Мінск, 1998.
49. Кабашнікаў, К.П. Сустрэчы з казкай / К.П. Кабашнікаў, Г.А. Барташэвіч. – Мінск, 1984.
50. Кавалёва, Р.М. Абрывы рытуальна-магічнай сферы беларускага фальклору: зб. арт. / Р.М. Кавалёва. – Мінск, 2005.
51. Кавалёва, Р.М. Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта / Р.М. Кавалёва, В.В. Прыемка, Л.Т. Сямашка. – Мінск, 1997. – Вып. 1: Каляндарная абраднасць Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці. – (Сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»).
52. Кавалёва, Р.М. Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта / Р.М. Кавалёва [і інш.]. – Мінск, 1998. – Вып. 3: Беларуская вясельная абраднасць. – (Сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»).
53. Кавалёва, Р.М. Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта / Р.М. Кавалёва [і інш.]. – Мінск, 1998. – Вып. 4: Валачобныя песні. – (Сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»).
54. Кавалёва, Р.М. Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта / Р.М. Кавалёва [і інш.]. – Мінск, 1999. – Вып. 5: Купальская абраднасць. – (Сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»).
55. Кавалёва, Р.М. Метадычныя ўказанні і ілюстрацыйны матэрыял да правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта / Р.М. Кавалёва, Т.А. Марозава, В.В. Прыемка. – Мінск, 2007. – Вып. 6:

Масленічныя песні. – (Сер. «Беларускі фальклор у запісах выкладчыкаў і студэнтаў»).

56. Кавалёва, Р.М. Метадычныя ўказанні і праграма-апытальнік для правядзення фальклорнай практыкі студэнтаў / Р.М. Кавалёва, В.В. Прыемка. – Мінск, 1995.

57. Кавалёва, Р.М. Свет славянскага фальклору / Р.М. Кавалёва. – Мінск, 2001.

58. Кавалёва, Р.М. Фальклорная практыка: метады дапам. / Р.М. Кавалёва, Т.А. Марозава, В.В. Прыемка. – Мінск, 2007.

59. Казакова, І.В. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў / І.В. Казакова. – Мінск, 1995.

60. Казакова, І.В. Сімволіка і семантыка славянскіх міфалагем (на матэрыяле беларускага фальклору) / І.В. Казакова. – Мінск, 1999.

61. Каладзінскі, В.В. Метадычныя ўказанні па правядзенню фальклорнай практыкі студэнтаў першага курса філалагічнага факультэта / В.В. Каладзінскі. – Мінск, 1978.

62. Калеснік, У. Тварэнне легенды / У. Калеснік. – Мінск, 1987.

63. Каляндарна-абрадавая паэзія / А.С. Ліс [і інш.]; навук. рзд. А.С. Фядосік. – Мінск, 2001. – Кн. 1: Беларусі фальклор: жанры, віды, паэтыка.

64. Кампанелли, П. Возвращение языческих традиций / П. Кампанелли. – М., 2000.

65. Карский, Е.Ф. Белорусы: в 3 т. / Е.Ф. Карский. – Минск, 2006. – Т. 1.

66. Коваль, У.І. Беларускія народныя святы і звычаі / У.І. Коваль, В.С. Новак. – Гомель, 1993.

67. Конан, У. Ля вытокаў самапазнання: станаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору / У. Конан. – Мінск, 1989.

68. Костюковец, Л.Ф. Кантовая культура в Белоруссии / Л.Ф. Костюковец. – Минск, 1989.

69. Криницкая, Н.А. О методике собирания преданий / Н.А. Криницкая // Русский фольклор. – Л., 1985.

70. Круглое, Ю.Г. Фольклорная практика / Ю.Г. Круглое. – 2-е изд. – М., 1986.

71. Крук, И.И. Восточнославянские сказки о животных / И.И. Крук. – Минск, 1989.

72. Кудрашова, М.В. Паэтыка беларускіх замоў у аспекце літаратуразнаўства. Вобразны свет. Гукавая арганізацыя тэксту / М.В. Кудрашова. – Мінск, 2005.

73. Кухаронак, Т.І. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: канец XIX–XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мінск, 1993.

74. Лазутин, С.Г. Программа и методические рекомендации по проведению учебной практики по фольклору / С.Г. Лазутин. – Воронеж, 1979.

75. Ліс, А.С. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў: сістэма жанраў. Эстэтычны аспект / А.С. Ліс. – Мінск, 1998.

76. Леви-Брюль, Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М., 1999.
77. Леви-Строс, К. Первобытное мышление / К. Леви-Стросс. – М., 1994.
78. Лозка, А.Ю. Беларусі народны каляндар / А.Ю. Лозка. – Мінск, 1993.
79. Ляўкоў, Э.А. Маўклівыя сведкі мінуўшчыны / Э.А. Ляўкоў – Мінск, 1992.
80. Майхровіч, С.К. Прыказкі і прымаўкі / С.К. Майхровіч. – Мінск, 1976.
81. Малиновский, Б. Избранное: динамика культуры / Б. Малиновский. – М., 2004.
82. Мальдзіс, А.У. На скрыжаванні славянскіх традыцый / А.У. Мальдзіс. – Мінск, 1980.
83. Малыя жанры. Дзіцячы фальклор / Т.В. Валодзіна [і інш.]; навук. рэд. А.С. Фядосік. – Мінск, 2004. – Кн. 6: Беларусі фальклор: жанры, віды, паэтыка.
84. Мелетинский, Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М., 1976.
85. Міфалогія. Духоўныя вершы / А.М. Ненадавец [і інш.]; навук. рэд. А.С. Фядосік. – Мінск, 2003. – Кн. 5: Беларусі фальклор: жанры, віды, паэтыка.
86. Міфаіогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі: навук. зб. – Мінск, 2002. – Вып. 1; Мінск, 2003. – Вып. 2; Мінск, 2004. – Вып. 3; Мінск, 2006. – Вып. 4.
87. Можейко, З.Я. Календарно-песенная культура Белоруссии: опыт системно-типологического исследования / З.Я. Можейко. – Минск, 1985.
88. Морахин, В.Н. Методика собирания фольклора / В.Н. Морохин. – М., 1990.
89. «Народная Библия»: восточнославянские этиологические легенды / сост. О.В. Белова. – М., 2004.
90. На хвалях філалогіі: даследаванні па тэорыі літаратуры і славянскай фалькларыстыцы / пад навук. рэд. Р.М. Кавалёвай. – Мінск, 2000.
91. Ненадавец, А.М. За смугою міфа / А.М. Ненадавец. – Мінск, 1999.
92. Ненадавец, А.М. Каму пакланяліся продкі / А.М. Ненадавец. – Мінск, 1996.
93. Ненадавец, А.М. Сілаю слова. Чорная і белая магія / А.М. Ненадавец. – Мінск, 2002.
94. Никитина, С.Е. Устная народная культура и языковое сознание / С.Е. Никитина. – М., 1993.
95. Нікольскі, М. Міталёгія і абрадаваць валачобных песень / М. Нікольскі. – Мінск, 1931.
96. Никольский, Н.М. Происхождение и история белорусской свадебной обрядности / Н.М. Никольский. – Минск, 1956.
97. Новак, В.С. Абраднасць і паэзія «Пахавання страды» / В.С. Новак. – Гомель, 2002.

98. Новак, В.С. Каляндарна-абрадавая паэзія Гомельшчыны (да праблемы лакальнага, рэгіянальнага, агульнанацыянальнага ў фальклору) / В.С. Новак. – Гомель, 2005.
99. Новак, В.С. Міфалогія беларусаў / В.С. Новак. – Гомель, 2005.
100. Новикова, А.М. Как записывать фольклор / А.М. Новикова // Русское народное поэтическое творчество: хрестоматия / под ред. А.Л. Новиковой. – М., 1971.
101. Новичкова, Т.А. Эпос и миф / Т.А. Новичкова. – СПб., 2001.
102. Образ мира в слове и ритуале. Балканские чтения – 1 / ред. Н.В. Злыднева [и др.]. – М., 1992.
103. Обряды и обрядовый фольклор. – М., 1997.
104. Очерки истории культуры славян. – М., 1996.
105. Пазаабрадавая паэзія / А.І. Гурскі, Г.А. Пятроўская, Л.М. Салавей. – Мінск, 2002. – Кн. 3: Беларусі фальклор: жанры, віды, паэтыка.
106. Первый Всероссийский конгресс фольклористов: сб. докладов. – М. 2005–2007. – Т. 1–3.
107. Петровская, Г.А. Белорусские социально-бытовые песни / Г.А. Петровская. – Минск, 1981.
108. Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.) / сост.: Т.А. Агапкина, Е.Е. Левкиевская, А.Л. Топорикова. – М., 2003.
109. Потебня, А.А. Символ и миф в народной культуре / А.А. Потебня. – М., 2000.
110. Признаковое пространство культуры: сб. ст. – М., 2002.
111. Программа полесского этнолингвистического атласа / сост.: А.З. Гура, О.А. Терновская, С.М. Толстая // Полесский этнолингвистический сборник. – М., 1983.
112. Пропп, В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – М., 2000.
113. Пропп, В.Я. Морфология волшебной сказки / В.Я. Пропп. – М., 2001.
114. Пропп, В.Я. Поэтика фольклора. – М., 1998.
115. Путилов, Б.Н. Фольклор и народная культура; In memorem / Б.Н. Путилов. – СПб., 2003.
116. Ранние формы искусства. – М., 1972.
117. Савушкина, Н.И. О собирании фольклора: учеб. пособие / Н.И. Савушкина. – М., 1974.
118. Салавей, Л.М. Беларуская народная балада / Л.М. Салавей. – Мінск, 1978.
119. Санько, С. Штудыі з кагнітыўнай і кантрастыўнай культуралёгіі / С. Санько. – Мінск, 1998.
120. Седакова, О.А. Поэтика, обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян / О.А. Седакова. – М., 2004.
121. Селиванов, Ф.М. Студенческая фольклорная практика: учеб.-метод. пособие / Ф.М. Селиванов. – М., 1982.

122. Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древнейшей славянской духовной культуры: источники и методы: сб. науч. ст. – М., 1989.
123. Славянский и балканский фольклор. Верования. Текст. Ритуал: сб. ст. – М., 1994.
124. Славянская традиционная культура и современный мир: сб. материалов науч. конф. – М., 2005. – Вып. 8.
125. Славянские этюды: сборник к юбилею С.М. Толстой. – М., 1999.
126. Слово и культура: сб. ст.: в 2 т. – М., 1998.
127. Сысоў, У.М. Беларуска пахавальная абраднасць: структура абраду, галашэнні, функцыі слова і дзеяння / У.М. Сысоў. – Мінск, 1995.
128. Сысоў, У.М. 3 крыніцы спрадвечных / У.М. Сысоў. – Мінск, 1997.
129. Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А.С. Фядосік [і інш.]; навук. рэд. К.П. Кабашнікаў. – Мінск, 2001. – Кн. 2: Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка.
130. Тавлай, Г.В. Белорусское купалье: обряд, песня / Г.В. Тавлай. – Минск, 1986.
131. Тищенко, И.К. Белорусская частушка: вопросы генезиса жанра / И.К. Тищенко. – Минск, 1969.
132. Толстой, Н.И. Избранные труды / Н.И. Толстой. – М., 1997. – Т. 1: Славянская лексикология и семасиология.
133. Толстой, Н.И. Очерки славянского язычества / Н.И. Толстой. – М., 2003.
134. Топорков, А.Л. Теория мифа в русской филологической науке XIX века / А.Л. Топорков. – М., 1997.
135. Топоров, В.Н. Предыстория литературы у славян. Опыт реконструкции / В.Н. Топоров. – М., 1998.
136. Тычына, М.А. Карані і крона: фальклор і літаратура / М.А. Тычына. – Мінск, 2002.
137. Тэрнер, В. Символ и ритуал / В. Тэрнер. – М., 1983.
138. Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян. – Мінск, 1993.
139. Успенский, Б.А. Избранные труды: в 3 т. / Б.А. Успенский. – М., 1996. – Т. 1: Семиотика истории. Семиотика культуры.
140. Французская семиотика. От структурализма к постструктурализму / сост. Г.К. Косикова. – М., 2000.
141. Фрейденберг, О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. – М., 1978.
142. Фрейденберг, О.М. Поэтика сюжета и жанра / О.М. Фрейденберг. – М., 1997.
143. Фрэзер, Д. Золотая ветвь: исследование магии и религии / Д. Фрэзер. – М., 1998.
144. Фядосік, А.С. Беларускі абрадавы фальклор у агульнаславянскім кантэксце / А.С. Фядосік. – Мінск, 1998.
145. Фядосік, А.С. Беларуска сацыяльна-бытавая казка / А.С. Фядосік. – Мінск, 1995.

146. Фядосік, А.С. Беларуская сямейна-абрадавая паэзія / А.С. Фядосік. – Мінск, 1997.
147. Фядосік, А.С. Праблемы беларускай народнай сатыры / А.С. Фядосік. – Мінск, 1978.
148. Цітоў, В.С. Народная спадчына. Пстарычныя шляхі і этнакультурныя стасункі / В.С. Цітоў. – Мінск, 1994.
149. Цивьян, Т.В. Модель мира и ее лингвистические основы / Т.В. Цивьян. – М., 2006.
150. Цішчанка, І.К. Да народных вытокаў: збіранне і вывучэнне беларускага фальклору ў 50–60-я гады XIX ст. / І.К. Цішчанка. – Мінск, 1986.
151. Чарота, І.А. Пошук спрадвечнай існасці: беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння / І.А. Чарота. – Мінск, 1995.
152. Шабан, Т.К. Сучасная паэзія і фальклор / Т.К. Шабан, Я.А. Гарадніцкі. – Мінск, 1988.
153. Шамякіна, Т.І. Міфалогія Беларусі / Т.І. Шамякіна. – Мінск, 2000.
154. Шамякіна, Т.І. Беларуская класічная літаратурная традыцыя і міфалогія / Т.І. Шамякіна – Мінск, 2001.
155. Швед, І.А. Дэндралагічны код беларускага традыцыйнага фальклору / І.А. Швед. – Брэст, 2004.
156. Швед, І.А. Космас і чалавек у дэндралапчным кодзе беларускага фальклору / І.А. Швед. – Брэст, 2006.
157. Швед, І.А. Раслінныя сімвалы беларускага фальклору / І.А. Швед. – Брэст, 2000.
158. Штэйнер, І.Ф. Беларуская балада. Вытокі жанру і паэтычная структура / І.Ф. Штэйнер. – Мінск, 1989.
159. Элиаде, М. Космос и история. Избранные работы / М. Элиаде. – М., 1987.
160. Элиаде, М. Миф о вечном возвращении: архетипы и повторяемость / М. Элиаде. – СПб., 1998.
161. Этнографическое изучение знаковых средств культуры: сб. ст. – Л., 1989.
162. Юдин, А.В. Ономастикой восточнославянских загадок / А.В. Юдин. – М., 2007.
163. Янкоўскі, М.А. Паэтыка беларускай народнай прозы / М.А. Янкоўскі. – Мінск, 1983.
164. Янкоўскі, М.А. Паэтыка беларускіх прыказак / М.А. Янкоўскі. – Мінск, 1971.
165. Яскевич, А.С. Становление белорусской художественной традиции / А.С. Яскевич. – Минск, 1987.